

ΤΟ
ΔΙΚΟ ΜΑΣ
ΣΥΝΤΑΓΜΑ

A CONSTITUTION
OF OUR OWN

1975-2025

ΤΟ ΔΙΚΟ ΜΑΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑ 1975 - 2025

A CONSTITUTION OF OUR OWN

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ – CATALOGUE CONTRIBUTORS

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μαρία Καμπλάκη

Αν. Προϊσταμένη της Γενικής Διεύθυνσης Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Κώστας Μαυριάς

Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων, Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Επίτιμος Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Συνταγματολόγων και της Διεθνούς Ένωσης Συνταγματικού Δικαίου

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων, Ομότιμος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σπύρος Βλαχόπουλος

Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παναγής Παναγιωτόπουλος

Αν. Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΡΕΥΝΑ-ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΝΟΤΗΤΩΝ-ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Ελένη Μουζουράκη

Προϊσταμένη του Τμήματος Βιβλιοθήκης Πόλης & Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Γεώργιος Κυράτσος

Αρχειονόμος-Βιβλιοθηκονόμος, Τμήμα Βιβλιοθήκης Πόλης & Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Πηνελόπη Λεβαντάκη

Νομικός, Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ – ΣΥΝΘΕΣΗ ΣΩΜΑΤΟΣ & ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Παναγιώτης Ζευγώλης

Τμήμα Σχεδιασμού, Εργασιών Προεκτύπωσης & Ενημέρωσης, Διεύθυνση Εκδόσεων & Εκτυπώσεων

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Τμήμα Παραγωγής, Διαχείρισης Εκδόσεων & Εξυπηρέτησης Κοινού, Διεύθυνση Εκδόσεων & Εκτυπώσεων

PUBLICATION EDITOR

Maria Kamilaki

Acting Director General, D.G. for e-Administration, Library & Publications

INTRODUCTORY ESSAYS

Kostas Mavrias

President of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Emeritus Professor of the Faculty of Law, University of Athens, Honorary President of the Association of Greek Constitutionalists and of the International Association of Constitutional Law

Paschalis M. Kitromilides

Full Member of the Academy of Athens, Member of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Emeritus Professor of Political Science, University of Athens

Spyros Vlachopoulos

Professor of Constitutional Law, Law School, University of Athens

Panayis Panagiotopoulos

Associate Professor of Sociology, Department of Political Science and Public Administration, University of Athens

RESEARCH – SECTION TEXTS – ANNOTATION

Eleni Mouzouraki

Head of the City Library & Library Systems Management Department, Hellenic Parliament Library

CONTENT EDITING

Georgios Kyratsos

Archivist-Librarian, City Library & Library Systems Management Department, Hellenic Parliament Library

Pinelopi Levantaki

Hellenic Parliament Library

DESIGN SUPERVISION – LAYOUT – COMPOSITION (BODY & COVER)

Panagiotis Zevgolis

Design, Prepress & Information Department, Publications & Printing Directorate

PRINTING & BOOKBINDING

Production, Publications Management & Public Services Department, Publications & Printing Directorate

© 2025 Βουλή των Ελλήνων

ISBN: 978-960-560-259-8

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Κώστας Μαυριάς

Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων, Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Επίτιμος Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Συνταγματολόγων και της Διεθνούς Ένωσης Συνταγματικού Δικαίου

Μέλη

Πασχάλης Μ. Κιτρομπλίδης

Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων, Ομότιμος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σπύρος Βλαχόπουλος

Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γρηγόριος Ψαλλίδας

Καθηγητής Σύγχρονης Ελληνικής-Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Μεθοδολογίας των Ιστορικών Πηγών, Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Παναγής Παναγιωτόπουλος

Αν. Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος

Μαρία Καμπλάκη

Αν. Προϊσταμένη της Γενικής Διεύθυνσης Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

Μέλη

Αθηνά Μ. Συναρέλλη

Αν. Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Βιβλιοθήκης της Βουλής

Ασπασία Παπακωνσταντίνου

Προϊσταμένη του Τμήματος Κοινοβουλευτικής Βιβλιοθήκης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Αγγελική Καραπάνου

Προϊσταμένη του Τμήματος Κοινοβουλευτικών Αρχείων, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Θοδωρής Κουτσογιάννης

Έφορος της Συλλογής Έργων Τέχνης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Γεώργιος Κυράτσος

Αρχειονόμος-Βιβλιοθηκονόμος, Τμήμα Βιβλιοθήκης Πόλης & Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Πηνελόπη Λεβαντάκη

Νομικός, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Σοφία Χνινιάδου-Καμπάνη

Σύμβουλος Πολιτιστικής Διαχείρισης, Γ.Δ. Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

Μαρία Μπριάννα

Επικοινωνιολόγος, Γ.Δ. Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

Αναστασία Παπακωνσταντίνου

Φιλολόγος, Γ.Δ. Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

ΕΡΕΥΝΑ-ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ελένη Μουζουράκη

Προϊσταμένη του Τμήματος Βιβλιοθήκης Πόλης & Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΟΜΑΔΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μαρία Βλασσοπούλου

Προϊσταμένη Τμήματος Μπενακειού Βιβλιοθήκης & Συλλογών Πολιτικών Προσωπικότητας, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Γεώργιος Κυράτσος

Αρχειονόμος-Βιβλιοθηκονόμος, Τμήμα Βιβλιοθήκης Πόλης & Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης, Βιβλιοθήκη της Βουλής

Πηνελόπη Λεβαντάκη

Νομικός, Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Άγγελος Κοντογιάννης-Μάνδρος

Πολιτικός Επιστήμων, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

Βασιλική Παπαθανασίου

Γ.Δ. Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Μαρία Παπαδοπούλου

Αρχιτέκτων-Σκηνογράφος, Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΨΗΦΙΑΚΩΝ

ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

Μαρία Καμπλάκη

Αν. Προϊσταμένη της Γενικής Διεύθυνσης Ηλεκτρονικής Διοίκησης, Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

Τμήμα Διατήρησης και Συντήρησης Έντυπου Υλικού και Έργων Τέχνης

Άννα-Αριέττα Ρεβίθη (Προϊσταμένη), Ιωάννα Σασιάκου, Στέλλα Δασκαλοπούλου, Χαρά Ζαχιώτη, Θάλεια Νταλούκα, Μαρία Σακελλαρίου, Αγγελική Σαμαρτζή

Τμήμα Κοινοβουλευτικών Αρχείων

Στέλλα Κατσάμπη, Ελένη Μπακοθανάση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

Χριστίνα Καραδήμα

Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Σοφία Αποστόλου, Ανδρομάχη Γεωργίου, Αγγελική Γεωργοπούλου, Όλια Ησαΐα, Ιουλιανή Θεοδόση, Θωμάς Θεοδοσιάδης, Αντώνης Καζάκος, Ακριβή Κακλαμάνη, Αναστασία Κοταρά, Μάρια Κούλη, Χρήστος Κυριάκος, Απόστολος Παλγκαράς, Αθανασία-Γαλάτεια Παπαγελοπούλου, Ελευθερία Παπαδοπούλου, Βιργινία Σδράκα, Γιάννης Σπινθουράκης, Στέργιος Σταγάκης *Βιβλιοθήκη της Βουλής*

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

Γιώργος Ζανιάς, Ειρήνη Μανουσάκη

Βιβλιοθήκη της Βουλής

ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ

EMMANΟΥΗΛ ΛΙΓΝΟΣ «Κατασκευές Μουσειακών Χώρων»

ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΔΑΝΕΙΩΝ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ

Karavias Underwriting Agency

ΜΕΤΑΦΟΡΑ & ΑΝΑΡΤΗΣΗ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

Move Art

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ & ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Horizon (horizonit.gr)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ & ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΟΥ ΒΙΝΤΕΟ, ΚΙΝΟΥΜΕΝΩΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΟΠΤΙΚΟ-ΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ & ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

Printall

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΒΙΝΤΕΟ & MOTION GRAPHICS

mk_athens films

EXHIBITION CONTRIBUTORS

SCIENTIFIC COMMITTEE

Chair

Kostas Mavrias

President of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Emeritus Professor of the Faculty of Law, University of Athens, Honorary President of the Association of Greek Constitutionalists and of the International Association of Constitutional Law

Members

Paschalis M. Kitromilides

Full Member of the Academy of Athens, Member of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Emeritus Professor of Political Science, University of Athens

Spyros Vlachopoulos

Professor of Constitutional Law, Law School, University of Athens

Grigorios Psallidas

Professor of Modern Greek-European History and Methodology of Historical Sources, Department of History, Ionian University

Panayis Panagiotopoulos

Associate Professor of Sociology, Department of Political Science and Public Administration, University of Athens

ORGANIZING COMMITTEE

Chair

Maria Kamilaki

Acting Director General, D.G. for e-Administration, Library & Publications

Members

Athena M. Synarelli

Acting Director, Hellenic Parliament Library

Aspasia Papakonstantinou

Head of the Parliamentary Library Department, Hellenic Parliament Library

Angeliki Karanapou

Head of the Parliamentary Archives Department, Hellenic Parliament Library

Thodoris Koutsoyiannis

Curator of the Hellenic Parliament Art Collection, Hellenic Parliament Library

Georgios Kyratsos

Archivist-Librarian, City Library & Library Systems Management Department, Hellenic Parliament Library

Pinelopi Levantaki

Hellenic Parliament Library

Sophia Hiniadou-Cambanis

Cultural Management Advisor, D.G. for e-Administration, Library & Publications

Maria Briana

Communications Specialist, D.G. for e-Administration, Library & Publications

Anastasia Papakonstantinou

Philologist, D.G. for e-Administration, Library & Publications

RESEARCH & CURATION

Eleni Mouzouraki

Head of the City Library & Library Systems Management Department, Hellenic Parliament Library

RESEARCH TEAM

Maria Vlassopoulou

Head of the Benakeios Library & Political Personalities Collections Department, Hellenic Parliament Library

Georgios Kyratsos

Archivist-Librarian, City Library & Library Systems Management Department, Hellenic Parliament Library

Pinelopi Levantaki

Hellenic Parliament Library

TRANSLATIONS

Angelos Kontogiannis-Mandros

Political Scientist, Hellenic Parliament Foundation for Parliamentarism and Democracy

Vassiliki Papathanasiou

D.G. for e-Administration, Library & Publications

MUSEUM DESIGN

Maria Papadopoulou

Architect-Scenographer, Hellenic Parliament Library

DIGITAL APPLICATION CONTENT DESIGN

Maria Kamilaki

Acting Director General, D.G. for e-Administration, Library & Publications

DOCUMENT CURATION

Department of Preservation and Conservation of Printed Material & Works of Art

Anna-Arietta Revithi (Head), Ioanna Sasiakou, Stella Daskalopoulou, Chara Zachioti, Thaleia Dalouka, Maria Sakellariou, Angeliki Samartzi

Parliamentary Archives Department

Stella Katsampi, Eleni Bakothanasi

ARTWORKS CURATION

Christina Karadima

Hellenic Parliament Library Directorate

COLLABORATION

Sophia Apostolou, Andromachi Georgiou, Aggeliki Georgopoulou, Olia Isaiah, Iouliani Theodosi, Thomas Theodosiadis, Antonis Kazakos, Akrivi Kaklamani, Anastasia Kotara, Maria Kouli, Christos Kyriakos, Apostolos Palikaras, Athanasia-Galatea Papagelopoulou, Eleftheria Papadopoulou, Virginia Sdraka, Giannis Spinthourakis, Stergios Stagakis
Hellenic Parliament Library

DIGITIZATION & DIGITAL DOCUMENT PROCESSING

Giorgos Zantias, Eirini Manousaki

Hellenic Parliament Library

SPECIAL CONSTRUCTIONS

Emmanouil Lignos – “Museum Space Constructions”

INSURANCE OF LOAN EXHIBITS

Karavias Underwriting Agency

TRANSPORTATION & INSTALLATION OF ARTWORKS

Move Art

DESIGN & PRODUCTION OF VISUAL MATERIAL

Horizon (horizonit.gr)

DESIGN & CREATION OF EXPLANATORY MOTION GRAPHICS VIDEO, AUDIOVISUAL & DIGITAL APPLICATIONS

Printall

VIDEO PRODUCTION & MOTION GRAPHICS

mk_athens films

Εγκάρδιες ευχαριστίες στους κάτωθι Φορείς
και Συλλέκτες που ευγενώς δάνεισαν τεκμήρια
στην Έκθεση

Special thanks to the following Institutions
and Collectors who kindly lent items
for the Exhibition

- Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (ΑΣΚΣΑ)
- Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ)
- Αρχείο Γυναικών «Δελφύς»
- Αρχείο ΕΡΤ Α.Ε.
- Αρχείο-Συλλογή Γιώργου Ιωάννου
- Γενικά Αρχαία του Κράτους – Κεντρική Υπηρεσία
- Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
- Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR)
- Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος
- Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου
- Ευρωπαϊκή Ένωση – Αρχαία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου
- Ευρωπαϊκή Ένωση – Ιστορικά Αρχαία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
- Ευρωπαϊκή Ένωση – Οπτικοακουστικό Αρχείο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
- Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία
- Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»
- Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ)
- Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης
- Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΟΦΥΠΕΚΑ)
- Συλλογή Γ. Βογιατζόγλου
- Ταινιοθήκη της Ελλάδος
- Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο

- Jean Plantureux (Plantu)
- Χλόη Ακριθάκη
- Λωρέττα Γαίτη
- Ολυμπιάδα Ησαΐα
- Παναγιώτης Κίσκιλας
- Αθηνά Λεγκάκου
- Σωτηρία Ματζήρη
- Τάκης Μαυρωτάς
- Άννα Μιχοπούλου
- Αναστασία Παπακωνσταντινίου
- Κωνσταντίνος Ν. Σαββάκης
- Μαριλένα Σημίτη
- Στεφανία Σιούφα
- Σοφία Χίντζου-Κοντογιάννη

- American School of Classical Studies at Athens (ASCSA)
- Contemporary Social History Archives (ASKI)
- "Delfys" Women's Archive
- ERT S.A. Archive
- Giorgos Ioannou Collection Archive
- General State Archives of Greece – Central Service
- General Secretariat for Equality and Human Rights
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)
- National Library of Greece
- National Gallery – Alexandros Soutsos Museum
- EU Council Archives
- EC – Historical Archives
- EC – Audiovisual Service
- Hellenic Parliament Foundation for Parliamentarism and Democracy
- "Konstantinos G. Karamanlis" Foundation
- Center for Education and Rehabilitation for the Blind (CERB)
- Museum of Greek Children's Art
- Natural Environment & Climate Change Agency (NECCA)
- G. Vogiatzoglou Collection
- Greek Film Archive
- Philatelic and Postal Museum

- Jean Plantureux (Plantu)
- Chloe Akrihakis
- Loretta Gaitis
- Olympiada Isaiah
- Panagiotis Kiskilas
- Athena Lekakou
- Sotiria Matziris
- Takis Mavrotas
- Anna Michopoulou
- Anastasia Papakonstantinou
- Konstantinos N. Savvakis
- Marilena Simitis
- Stephania Sioufa
- Sofia Hintziou-Kontogianni

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Δημήτριο Σταθόπουλο για τη δωρεά στη Βουλή των Ελλήνων του έργου της Ελένης Σταθοπούλου Η μεγάλη Νίκη της Δημοκρατίας, με αφορμή την επετειακή Έκθεση Το δικό μας Σύνταγμα 1975-2025.

Special thanks are due to Mr. Dimitrios Stathopoulos for donating to the Hellenic Parliament the artwork by Eleni Stathopoulou The Great Victory of Democracy, on the occasion of the commemorative exhibition A Constitution of our own, 1975-2025.

ΤΟ
ΔΙΚΟ ΜΑΣ
ΣΥΝΤΑΓΜΑ

A CONSTITUTION
OF OUR OWN

1975-2025

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

- 15 **Νικήτας Μ. Κακλαμάνης**
Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

- 19 **Βασίλειος Μπαγιώκος**
Γενικός Γραμματέας της Βουλής των Ελλήνων

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- 25 **Κώστας Μαυριάς**
Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η επάνοδος της Δημοκρατίας
- 35 **Πασχάλης Μ. Κιτρομυλίδης**
Το Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας ως κείμενο Πολιτικής Φιλοσοφίας
- 39 **Σπύρος Βλαχόπουλος**
Το Σύνταγμα του 1975 και οι αναθεωρήσεις του
- 45 **Παναγής Παναγιωτόπουλος**
Κοινωνικές και πολιτικές προϋποθέσεις του Συντάγματος του 1975

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ

- 53 **Μαρία Καμπλάκη - Ελένη Μουζουράκη**
Από το Σύνταγμα του 1975 στο «Δικό μας Σύνταγμα»

61 ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

ΕΝΟΤΗΤΑ Α - ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- 71 **Δικτατορία 1967-1974**
Η καταπάτηση των δικαιωμάτων και ο αντιδικτατορικός αγώνας
- 81 **24 Ιουλίου 1974**
Η Αποκατάσταση της Δημοκρατίας

CONTENTS

IN LIEU OF A FOREWORD

- 15 **Nikitas M. Kaklamanis**
President of the Hellenic Parliament

WELCOME ADDRESS

- 19 **Vasileios Bayiokos**
Secretary General of the Hellenic Parliament

INTRODUCTORY ESSAYS

- 25 **Kostas Mavrias**
The dictatorship of the colonels and the restoration of Democracy
- 35 **Paschalis M. Kitromilides**
The Constitution of the Hellenic Republic as a text of Political Philosophy
- 39 **Spyros Vlachopoulos**
The Constitution of 1975 and its revisions
- 45 **Panayis Panagiotopoulos**
Social and political conditions of the 1975 Constitution

NOTE ON THE EXHIBITION

- 53 **Maria Kamilaki - Eleni Mouzouraki**
From the 1975 Constitution to "A Constitution of our Own"

61 TIMELINE

SECTION A - INTRODUCTION

- 71 **Dictatorship 1967-1974**
The violation of rights and the anti-dictatorship struggle
- 81 **July 24, 1974**
The Restoration of Democracy

93 **17 Νοεμβρίου 1974**
Οι πρώτες εκλογές της Μεταπολίτευσης

103 **8 Δεκεμβρίου 1974**
Το Δημοψήφισμα και η οριστική ρύθμιση του πολιτειακού ζητήματος

ΕΝΟΤΗΤΑ Β - ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975 ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

111 **Το Σύνταγμα του 1975 μέσα από την κοινοβουλευτική διαδικασία**

125 **Οι αναθεωρήσεις του Συντάγματος**

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ - ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΕΝΟΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

135 **Το Πολίτευμα**

141 **Θεμελιώδεις αρχές και ελευθερίες**
Η προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων

165 **Ο ευρωπαϊκός και διεθνής προσανατολισμός**

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ - ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

187 **Η ισότητα των φύλων**

203 **Ελευθερία σκέψης και έκφρασης**

217 **Παιδεία – Έρευνα – Επιστήμη**
Μαρία Καμπλάκη, Από το Σύνταγμα του 1975 στη γλωσσολογική μεταρρύθμιση του 1976

233 **Δικαίωμα στην Πληροφόρηση και Συμμετοχή στην Κοινωνία της Πληροφορίας**

239 **Κοινωνικά δικαιώματα και Εγγυήσεις του Κράτους**

251 **Υγεία και Κοινωνική Ασφάλιση**

257 **Δικαιώματα των εργαζομένων: Εργασία και συνδικαλιστική ελευθερία**

267 **Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος**

93 **November 17, 1974**
The first elections of the Metapolitefsi

103 **December 8, 1974**
The Referendum and the final settlement of the form of the State

SECTION B - THE CONSTITUTION OF 1975 AND THE CONSTITUTIONAL REVISIONS

111 **The 1975 Constitution through the parliamentary process**

125 **The revisions of the Constitution**

SECTION C - THE FOUNDATIONS OF A RESILIENT CONSTITUTION

135 **The Form of Government**

141 **The fundamental principles and liberties**
Protection of individual and social rights

165 **European and international orientation**

SECTION D - RIGHTS AND FREEDOMS

187 **Gender equality**

203 **Freedom of thought and expression**

217 **Education – Research – Science**
Maria Kamilaki, From the 1975 Constitution to the language-educational reform of 1976

233 **Right to Information and Participation in the Information Society**

239 **Social rights and State Guarantees**

251 **Health and Social Security**

257 **Workers' rights: Work and freedom of association**

267 **The protection of the natural and cultural environment**

**ΕΝΟΤΗΤΑ Ε - ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ
ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ**

287 Το Σύνταγμα ως καθρέφτης των πολιτών:
Η ακροτελεύτια διάταξη του Συντάγματος

291 ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

**SECTION E - CONSTITUTIONAL RESTRICTIONS AND
OBLIGATIONS**

287 The Constitution as a mirror of the citizens:
The final provision

291 INDICATIVE BIBLIOGRAPHY

Α. ΦΑΣΙΟΝΟΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Νικήτας Μ. Κακλαμάνης

Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων

*Είς νόμος απαιτείται εις αυτήν τη χώραν,
ο οποίος να επιτάσσει την εφαρμογήν
όλων των υπολοίπων νόμων...*

Με αυτές τις λίγες μόνο λέξεις, ο έξοχος Εμμανουήλ Ροΐδης σκιαγράφησε τυχαία και προφητικά την καθολική, καταλυτική αξία του ελληνικού Συντάγματος, που φέτος μετρά αισίως 50 χρόνια ζωής.

Το δικό μας Σύνταγμα, γεννημένο το 1975 και μεγαλωμένο έως το 2025, αποτέλεσε τον Νόμο των Νόμων, αλλά και τη ραχοκοκαλιά της Ελληνικής Δημοκρατίας, εδώ και μισό αιώνα.

Ήταν 11 Ιουνίου του 1975 όταν ο πατέρας της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας με μια ομάδα κορυφαίων επιστημόνων κατά την Ε' Αναθεωρητική Βουλή, έφερε στο φως το ανθεκτικότερο και μακροβιότερο Σύνταγμα της νεότερης Ελλάδας. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής έχοντας αφιερώσει τη ζωή και το έργο του στη θωράκιση ενός σύγχρονου κράτους με σαφή προσανατολισμό προς τα κοινωνικά και ευρωπαϊκά ιδεώδη, κατόρθωσε να προικίσει την Ελλάδα με μια σπάνια κληρονομιά.

Μια κληρονομιά εξελισσόμενη και ζωντανή. Γιατί η καρδιά τού δικού μας Συντάγματος εξακολουθεί να χτυπά δυνατά και να τροφοδοτείται, εδώ και πέντε δεκαετίες, από τη σοφή αποτύπωση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αφιερωμένων στον πολίτη και στην καθημερινή του ζωή.

Είναι, πιστεύω, περιττή η διαπίστωση ότι το Σύνταγμα λειτουργεί ως κάτοπτρο των εκάστοτε ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικών συγκυριών. Αυτό ήδη το έχουμε παρακολουθήσει μέσα στα χρόνια, χάρη σε μια σειρά αναγκαίων μετασχηματισμών, που εν πολλοίς εξασφάλισαν τις κατάλληλες απαντήσεις στις προκλήσεις των καιρών.

IN LIEU OF A FOREWORD

Nikitas M. Kaklamanis

President of the Hellenic Parliament

*One law alone is required in this land:
a law commanding that all the other laws
be enforced...*

With these few words, the brilliant Emmanuel Rhoides happened –quite by chance and yet prophetically– to capture the universal and decisive significance of the Greek Constitution, which this year proudly marks 50 years of life.

Our Constitution, born in 1975 and maturing through 2025, has served as the Law of Laws and the backbone of the Hellenic Republic for half a century.

It was on June 11, 1975, when the father of the Third Hellenic Republic, together with a group of leading experts in the Fifth Revisionary Parliament, brought to light the most resilient and long-lasting Constitution of modern Greece. Konstantinos Karamanlis, having dedicated his life and work to fortifying a modern state with a clear orientation toward social and European ideals, succeeded in endowing Greece with a rare legacy.

A legacy dynamic and alive. For the heart of our Constitution continues, five decades on, to beat strongly, nourished by the wise articulation of individual and social rights, dedicated to the citizen and to everyday life.

I believe it is almost unnecessary to state that the Constitution functions as a mirror of the historical, social, and political conditions of each era. We have already witnessed this over the years, through a series of necessary transformations, that largely addressed the challenges of their time.

Είναι κάτι που αποδεικνύεται και ιστορικά, όταν για παράδειγμα το πρωταρχικό μέλημα της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας –που ανέλαβε να επαναφέρει προσωρινά μέρος του Συντάγματος του '52, μετά την πτώση της Δικτατορίας– ήταν η προστασία των ατομικών ελευθεριών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μετά από μια μακρά περίοδο βίας και ανελευθερίας. Την ίδια στιγμή, με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, το Σύνταγμα καθρέφτισε την επείγουσα ανάγκη αποκατάστασης της λειτουργίας του Κράτους και των πολιτικών ελευθεριών.

Ταξιδεύοντας μέσα στον χρόνο, πραγματοποιήθηκαν ανάλογα βήματα προσαρμογής σε νέες συνθήκες. Αυτή ακριβώς η δυναμική ευελιξία πιστοποιεί και την «ευφυΐα» του, που ευθυγραμμίζεται με το αντανakλαστικό τού συνταγματικού εκσυγχρονισμού, πάντα σε απευθείας διάλογο με την κοινωνία των πολιτών και τις ανάγκες της.

Ανάμεσα στα 120 άρθρα του, μπορεί κανείς να εντοπίσει ένα βασικό πρωταγωνιστή. Αυτός δεν είναι άλλος από την ανθρώπινη αξία, όπως αυτή αποτυπώνεται καθαρά από τον Νομοθέτη στην πρώτη κιόλας παράγραφο του άρθρου 2, στο Πρώτο Μέρος τού Συντάγματος. Και μάλιστα ιδιαίτερα εμφατικά και συμβολικά.

Σε αντίθεση με την έννοια της «αξιοπρέπειας» που υιοθετείται στα διεθνή συνταγματικά κείμενα και έχει τις ρίζες της από τους Στωικούς μας, μέχρι τον Κικέρωνα και τον Καντ, η Ελλάδα αγκάλιασε μια πολύ υψηλότερη ιδέα, διακηρύσσοντας την υπέρτατη, την απόλυτη και αδιαπραγμάτευτη αξία του Ανθρώπου για την Έννομη Τάξη.

Με κέντρο τον Άνθρωπο λοιπόν, το 1975 οικοδομήθηκε ένα βαθιά κοινωνικά φιλελεύθερο Σύνταγμα που περιλαμβάνει όλα τα απαραίτητα δικαιώματα, τις εγγυήσεις, καθώς και τις

History testifies to that fact: for example, when the primary concern of the Government of National Unity, tasked with temporarily reinstating part of the 1952 Constitution after the fall of the Dictatorship, was the protection of individual freedoms and human rights after a long period of violence and oppression. At the same time, with the restoration of Democracy, the Constitution reflected the urgent need to re-establish the functioning of the State and political liberties.

As time went on, similar steps were taken to adapt to new conditions. This dynamic flexibility demonstrates the Constitution's "intelligence", its ability to remain aligned with the reflexes of constitutional modernization, always in direct dialogue with civil society and its needs.

Among its 120 articles, one can identify a central protagonist: human value. This is clearly expressed by the Legislator in the very first paragraph of Article 2, in Part One of the Constitution – emphatically and symbolically.

In contrast to the roman notion of "dignitas" adopted in international constitutional texts, which traces its roots from the Stoics to Cicero and Kant, Greece embraced a far higher concept, proclaiming the supreme, absolute, and non-negotiable value of the Human Being as the foundation of the Legal Order.

With the Human Being at its center, the 1975 Constitution was built as a deeply socially liberal charter, incorporating all the necessary rights, guarantees, and fundamental principles and declarations, that safeguard equality and freedom.

θεμελιώδεις αρχές και διακρύψεις που περιφρουρούν την ισότητα και την ελευθερία.

Κάτι που είναι εμφανές από τα πρώτα κιόλας άρθρα του, που μαρτυρούν το ολοκάθαρο ανθρωποκεντρικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται. Η ισότητα και η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, η έμφαση στις ατομικές και πολιτικές ελευθερίες, στην ελευθερία έκφρασης, ενημέρωσης και πληροφόρησης, στην ισότητα των φύλων, στα κοινωνικά και εργασιακά δικαιώματα, στην παιδεία και στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στοχεύουν εν bloc στη θωράκιση της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας.

Την ίδια στιγμή, το δικό μας Σύνταγμα προσανατολίστηκε εγκαίρως στον ευρωπαϊκό και διεθνή ορίζοντα, μέσα από τη ρητή επιδίωξη της ειρήνης, της δικαιοσύνης και της οικοδόμησης συνεκτικών δεσμών μεταξύ των λαών και των κρατών, αλλά και μέσα από την ευθυγράμμισή του με τις ευρωπαϊκές συνταγματικές γραμμές, που τελικά κατάφεραν να μας οδηγήσουν με ασφάλεια στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κάθε μία από τις 120 διατάξεις του Συντάγματος συμπληρώνουν τον νοπό χάρτη της σύγχρονης ελληνικής Πολιτείας, ζωγραφισμένο με γνήσια, διαχρονικά δικαιώματα και με πρωταγωνιστή την ανθρώπινη ζωή και δραστηριότητα. Και όλα αυτά, πάντα με την απaréγκλιτη τήρηση, ερμηνεία και εφαρμογή τους από το τρίπτυχο των Εξουσιών όπως τις γνωρίζουμε: τη Νομοθετική, την Εκτελεστική και τη Δικαστική.

Υπό αυτή την έννοια, το δικό μας Σύνταγμα δεν είναι μια αφηρημένη, νομικίστικη σύλληψη. Δεν είναι ένας στεγνός καμβάς που χρησιμοποιείται σαν φόντο πίσω από όλα όσα συμβαίνουν στην πραγματική ζωή, στην πολιτική και την κοινωνία.

This is evident from its very first articles, which reveal the Constitution's unmistakably human-centered framework. Equality and the free development of personality; the emphasis on individual and political liberties; freedom of expression, information, and the press; gender equality; social and labor rights; education; and the protection of the natural and cultural environment – all these aim en bloc to fortify human value and dignity.

At the same time, our Constitution oriented itself early toward the European and international horizon – through its explicit pursuit of peace, justice, and the creation of cohesive bonds among peoples and states, and through its alignment with European constitutional principles, which ultimately helped guide us safely into the European Union.

Each of the Constitution's 120 provisions contributes to the conceptual map of the modern Greek State, drawn with genuine, timeless rights and centered on human life and activity – always governed by the strict observance, interpretation, and application of these provisions by the three Powers as we know them: the Legislative, the Executive, and the Judicial.

In this sense, our Constitution is not an abstract legalistic concept. It is not a dry canvas serving as a backdrop to everything that happens in real life, in politics, and in society.

Είναι ένας ζωντανός οργανισμός, εξελισσόμενος μέσα στη ροή του χρόνου. Πολύτιμος και ζωτικός όσο και η λέξη-κλειδί τού ακροτελεύτιου άρθρου του: ο πατριωτισμός των Ελλήνων, που επί της ουσίας περιλαμβάνει και, κυρίως, δεσμεύει τον καθένα από εμάς με τη ρητή υποχρέωση της προστασίας των δικαιών μας.

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, είναι καιρός να κατανοήσουμε ότι τα δικαιώματα που εκπορεύονται από το Σύνταγμα γεννούν και τη δική μας ανάλογη, αν όχι πολλαπλάσια, υποχρέωση προάσπισης των αξιών τής ανθρωπιάς και της ελευθερίας: της δικής μας και του συνόλου... Γιατί είναι αυτό που κάποτε ο Θεοτοκάς εύστοχα έγραφε:

Χρωστούμε να είμαστε ελεύθεροι. Δεν είναι δικαίωμα, αλλά μια υποχρέωση. Είναι ζήτημα αξιοπρέπειας για το έθνος. Και για τον κάθε πολίτη, ζήτημα αυτοσεβασμού.

It is a living organism, evolving through the flow of time – precious and vital, much like the keyword of its final Article: the patriotism of the Greeks, which in essence includes, and above all binds, each one of us with the explicit obligation to safeguard our rights.

Today, more than ever, it is time to understand that the rights flowing from the Constitution generate a corresponding –if not greater– obligation on our part to defend the values of humanity and freedom: our own, and those of all others... For, as our novelist Georgios Theotokas once aptly wrote:

We owe it to ourselves to be free. It is not a right, but a duty. It is a matter of dignity for the nation – and for every citizen, a matter of self-respect.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Βασίλειος Μπαγιώκος

Γενικός Γραμματέας της Βουλής των Ελλήνων

Πενήντα χρόνια μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1975, η Βουλή των Ελλήνων, με τη διοργάνωση της επετειακής έκθεσης *Το δικό μας Σύνταγμα, 1975–2025*, τιμά το κορυφαίο θεσμικό γεγονός της μεταπολιτευτικής πορείας της χώρας, τη συνταγματική συγκρότηση της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας.

Το Σύνταγμα του 1975, ως καταστατικός χάρτης που ορίζει τη σχέση του πολίτη με το κράτος και χαράσσει τα όρια της εξουσίας με γνώμονα την αξία του ανθρώπου, προέκυψε από την ευρεία λαϊκή απαίτηση για δημοκρατική αποκατάσταση. Η Έκθεση, αξιοποιώντας πλήθος αρχειακών τεκμηρίων και υιοθετώντας μια πολυτροπική προσέγγιση, επιχειρεί να φωτίσει όχι μόνο τα ιστορικά γεγονότα της εποχής – την πτώση της Δικτατορίας, τον σχηματισμό της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, την αποκατάσταση των θεσμών, τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974 και το δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου για το πολιτειακό ζήτημα – αλλά και το ευρύτερο πλαίσιο μιας κοινωνίας που αναζητούσε ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο, στο οποίο αποτυπώθηκε η αποφασιστικότητα να μην επαναληφθεί η συλλογική εμπειρία της ανελευθερίας: ένα θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομήθηκε η σταθερότερη και μακροβιότερη δημοκρατική περίοδος της σύγχρονης Ελλάδας.

Η οπτική της έκθεσης *Το δικό μας Σύνταγμα* είναι πολιτοκεντρική, υπό την έννοια ότι αποσκοπεί στο να αναδείξει το Σύνταγμα όχι ως ένα κείμενο για τους ειδικούς και μόνο, αλλά ως ζωντανό πλαίσιο διαβίωσης με επίκεντρο τον Πολίτη. Αρχικά, τονίζονται κρίσιμες όψεις του Συντάγματος, όπως η εισαγωγή του πολιτεύματος της προεδρευομένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και οι θεμελιώδεις αρχές και εγγυήσεις αυτού. Το εκθεσιακό αφήγημα δεν περιορίζεται όμως στην ιστορική ή νομική ανάγνωση του Συντάγματος, αντίθετα επιχειρεί να αναδείξει τη σχέση του με την καθημερινότητα: από την ελευθερία του λόγου και του Τύπου έως το δικαίωμα στην εργασία και τη συνδικαλιστική ελευθερία, από την προ-

WELCOME ADDRESS

Vasileios Bayiokos

Secretary General of the Hellenic Parliament

Fifty years after the adoption of the Constitution of 1975, the Hellenic Parliament, through the organization of the anniversary exhibition *A Constitution of our own, 1975–2025*, honors the landmark institutional event of the country's post-dictatorship course: the constitutional establishment of the Third Hellenic Republic.

The Constitution of 1975, as the foundational charter that defines the relation between citizen and state and delineates the limits of power with respect for human value, derived from the wider people's demand for democratic restoration. The Exhibition, drawing on a wealth of archival material and adopting a multimodal approach, seeks to shed light not only on the historical events of the era – the fall of the Military Junta (1967–1974), the formation of the National Unity Government under Konstantinos Karamanlis, the restoration of institutions, the elections of November 17, 1974, and the December 8 referendum on the form of government – but also on the broader context of a society searching for a new social contract, that captured society's determination not to allow the collective experience of unfreedom to be repeated; a foundation upon which the most stable and enduring democratic period in modern Greek history was to be built.

The perspective of the exhibition *A Constitution of our own* is citizen-centered, in the sense that it aims to highlight the Constitution not as a text intended solely for experts, but as a living framework for everyday life, with the Citizen at its heart. It first emphasizes critical aspects of the Constitution, such as the introduction of the system of a parliamentary republic and its fundamental principles and guarantees. Yet the exhibition's narrative does not confine itself to a historical or legal interpretation of the Constitution; instead, it seeks to illuminate its connection to everyday life: from freedom of speech and of the press to the right to

στασία της οικογένειας έως την εγγύηση της ισότητας και τη θεμελίωση του κοινωνικού κράτους δικαίου, κάθε διάταξη του Συντάγματος αγγίζει και αντανακλά μια πτυχή της καθημερινής μας ζωής. Έτσι, *Το δικό μας Σύνταγμα* δεν είναι αφηρημένο: είναι αυτό που κατοχυρώνει το δικαίωμα του παιδιού στη μόρφωση, της γυναίκας στη μητρότητα χωρίς αποκλεισμούς, του εργαζομένου στην ασφάλεια και στην αξιοπρέπεια, του ηλικιωμένου στη φροντίδα, του ανθρώπου με αναπηρία στην ισότιμη συμμετοχή χωρίς διακρίσεις.

Ακόμη περισσότερο, μέσα από την Έκθεση αναδεικνύεται ο πρωτοποριακός χαρακτήρας του Συντάγματος του 1975, καθώς μέσω αυτού χαράχθηκε η σύγχρονη ευρωπαϊκή πορεία της χώρας, ενώ ταυτόχρονα θεματοποιήθηκαν πρώιμα μείζονος σημασίας ζητήματα, όπως η προστασία του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, διακύβευμα που σήμερα αποδεικνύεται πιο επίκαιρο από ποτέ, υπό το φως της παγκόσμιας οικολογικής κρίσης και της κλιματικής αλλαγής.

Κατά τα τελευταία 50 χρόνια, το Σύνταγμα του 1975 αναθεωρήθηκε και εμπλουτίστηκε (1986, 2001, 2008, 2019), ακολουθώντας τη ζωή της Δημοκρατίας που εξέφραζε. Κάθε αναθεώρηση υπήρξε άσκηση ωριμότητας, απόδειξη ότι οι θεσμοί μπορούν να ανανεώνονται, χωρίς να αποδυναμώνονται. Γιατί τελικά η κατοχύρωση των δικαιωμάτων δεν είναι υπόθεση στατική· είναι διαρκής πρόκληση, ειδικά σε εποχές κοινωνικής και θεσμικής μεταβολής, όταν η τεχνολογία, η πληροφορία και οι νέες μορφές επικοινωνίας αναδιαμορφώνουν το δημόσιο πεδίο. Αυτή η δυνατότητα προσαρμογής και αντοχής είναι ίσως το πιο σπουδαίο χαρακτηριστικό του Συντάγματος του 1975 – ενός κειμένου ανθεκτικού, που ποτέ όμως δεν έχασε τον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα και τον ευρωπαϊκό του προσανατολισμό.

work and freedom of association; from the protection of the family to the guarantee of equality and the establishment of the social rule of law. Every provision of the Constitution touches upon and reflects an aspect of our everyday experience. Thus, the *Constitution of our own* is not abstract: it is what secures the child's right to education, the woman's right to motherhood without exclusion, the worker's right to safety and dignity, the elderly person's right to care, and the right of persons with disabilities to equal participation without discrimination.

Furthermore, the Exhibition highlights the pioneering character of the Constitution of 1975, through which the country's modern European trajectory was charted, while major issues of critical importance – such as the protection of the natural and human-made environment – were addressed early on. Today, amid the global ecological crisis and climate change, these concerns prove more relevant than ever.

Over the past 50 years, the Constitution of 1975 has been revised and enriched (1986, 2001, 2008, 2019), following the life of the Democracy it expressed. Each revision was an exercise in maturity, demonstrating that institutions can be renewed without being weakened. For ultimately, the safeguarding of rights is not a static matter; it is a constant challenge, especially in times of social and institutional transformation, when technology, information, and new forms of communication reshape the public sphere. This capacity for adaptation and resilience is perhaps the most remarkable characteristic of the Constitution of 1975 – a robust text that has never lost its human-centered nature or its European orientation.

Εγκάρδιες ευχαριστίες για την επιστημονική αρτιότητα του εκθεσιακού αφηγήματος ανήκουν στην Επιστημονική Επιτροπή Επίβλεψης της Έκθεσης, με Πρόεδρο τον ομότιμο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Κώστα Μαυριά, Πρόεδρο του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων, και Μέλη τους κ.κ. Πασχάλη Κιτρομυλίδη, Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων–Ομότιμο Καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Σπύρο Βλαχόπουλο, Καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γρηγόριο Ψαλλίδα, Καθηγητή Σύγχρονης Πολιτικής Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, και Παναγή Παναγιωτόπουλο, Αναπληρωτή Καθηγητή Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ξεχωριστές ευχαριστίες αξίζουν σε όλους τους συναδέλφους–συντελεστές της Έκθεσης που δούλεψαν άοκνα και εντατικά για την πραγματοποίησή της, και δη στην Οργανωτική Επιτροπή, με Πρόεδρο την κ. Μαρία Καμπλάκη, ιδιαιτέρως δε στην Επιμελήτρια της Έκθεσης, κ. Ελένη Μουζουράκη. Το αποτέλεσμα μιας Έκθεσης εμπειριστατωμένης, πολυμεσικής, εύληπτης και ελκυστικής για το κοινό, και δη για τις μαθήτριες και τους μαθητές των σχολείων που επισκέπτονται καθημερινά το Κοινοβούλιο, τους δικαιώνει.

Μέσα από την Έκθεση *Το δικό μας Σύνταγμα, 1975–2025*, σας προσκαλούμε όλες και όλους να ξαναδιαβάσετε το Σύνταγμα όχι ως μακρινό ή αυστηρό κείμενο, αλλά ως καθημερινή της κοινωνίας μας, ως βιωμένη πραγματικότητα, ως συλλογική δέσμευση να ζούμε ελεύθερα, δίκαια, με σεβασμό και ευθύνη.

Our warmest thanks for the scholarly excellence of the exhibition narrative are extended to the Scientific Supervisory Committee of the Exhibition, chaired by the President of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Emeritus Professor of the University of Athens Law School, Mr. Kostas Mavrias, and consisting of Members Mr. Paschalis Kitromilides, Full Member of the Academy of Athens and Member of the Scientific Council of the Hellenic Parliament–Professor Emeritus of Political Science at the University of Athens; Mr. Spyros Vlachopoulos, Professor of Constitutional Law at the University of Athens; Mr. Grigorios Psallidas, Professor of Modern Political History at the Ionian University; and Mr. Panayis Panagiotoopoulos, Associate Professor of Sociology at the University of Athens.

Special thanks are owed to all colleagues–contributors to the Exhibition, who worked tirelessly and intensively to make it a reality, particularly to the Organizing Committee chaired by Ms. Maria Kamilaki, and especially to the Exhibition Curator, Ms. Eleni Mouzouraki. The result –an exhibition that is well–documented, multimedia–based, accessible, and appealing to the public, especially to the school pupils who visit Parliament daily– stands as proof of their success.

Through the Exhibition *A Constitution of our own, 1975–2025*, we invite each and every one of you to read the Constitution anew – not as a distant or austere text, but as a mirror of our society, as a lived reality, as a collective commitment to live freely, justly, and with respect and responsibility.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

INTRODUCTORY ESSAYS

Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η επάνοδος της Δημοκρατίας

Κώστας Μαυριάς

*Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων,
Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών,
Επίτιμος Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Συνταγματολόγων και της
Διεθνούς Ένωσης Συνταγματικού Δικαίου*

Οι βουλευτικές εκλογές που είχαν προκηρυχθεί για την 28η Μαΐου 1967, προκειμένου να δώσουν διέξοδο σε δύο χρόνια πολιτικής ανωμαλίας, οφειλόμενη κυρίως στην ανεπίτρεπτη (και, βέβαια, αντισυνταγματική) ανάμιξη του παλατιού στα πολιτικά πράγματα, ματαιώθηκαν από το πραξικόπημα που οργάνωσαν οι επίορκοι αξιωματικοί Γεώργιος Παπαδόπουλος, Νικόλαος Μακαρέζος και Στυλιανός Παττακός, οι οποίοι, την 21η Απριλίου 1967, κατέλαβαν την εξουσία και επέβαλαν καθεστώδες γνωστό ιδίως ως δικτατορία των συνταγματαρχών ή Χούντα των συνταγματαρχών, αλλά και ως απριλιανή δικτατορία ή και απλώς ως «Επταετία».

Κατά τα χρόνια τυραννίας που ακολούθησαν, την εξουσία άσκησαν τέσσερις Κυβερνήσεις της στρατιωτικής δικτατορίας. Η πρώτη, υπό τον Κωνσταντίνο Κόλλια, Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (21 Απριλίου 1967–13 Δεκεμβρίου 1967), ο οποίος διορίστηκε με το βασιλικό διάταγμα 277 της 21ης Απριλίου 1967 Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου, ενώ με το βασιλικό διάταγμα 280 (το οποίο κυρώθηκε με τη Β' συντακτική πράξη της 5ης Μαΐου 1967) η χώρα κηρύχθηκε σε κατάσταση πολιορκίας και ανεστάλη η ισχύς άρθρων του Συντάγματος. Η δεύτερη, υπό τον Γεώργιο Παπαδόπουλο (13 Δεκεμβρίου του 1967–8 Οκτωβρίου του 1973), αρχηγό των πραξικοπηματιών. Η τρίτη, υπό τον Σπύρο Markezini (8 Οκτωβρίου 1973–25 Νοεμβρίου 1973), πολιτικό της προδικτατορικής περιόδου, αρχηγό του Κόμματος Προοδευτικών, ο οποίος ανέλαβε την πρωθυπουργία και τον σχηματισμό Κυβέρνησης με σκοπό, όπως είχε δηλώσει, την προκήρυξη εκλογών και την επαναλειτουργία του πολιτικού βίου, προσπάθεια που ναυάγησε και οδήγησε σε παραίτηση την κυβέρνησή του, και, η τέταρτη, υπό τον Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο, Δικηγόρο (25 Νοεμβρίου 1973–24 Ιουλίου 1974).

The dictatorship of the colonels and the restoration of Democracy

Kostas Mavrias

*President of the Scientific Council of the Hellenic Parliament,
Emeritus Professor of the Faculty of Law, University of Athens,
Honorary President of the Association of Greek Constitutionalists
and of the International Association of Constitutional Law*

The parliamentary elections that had been announced for May 28, 1967, in order to provide a way out of two years of political turmoil, mainly due to the unacceptable (and, of course, unconstitutional) interference of the Palace in political affairs, were thwarted by the coup d'État organised by the treasonous officers Georgios Papadopoulos, Nikolaos Makarezos, and Stylianos Pattakos, who, on April 21, 1967, seized power and imposed a regime mostly known as the dictatorship of the colonels or the junta of the colonels, but also as the April dictatorship or simply as the "Seven Years".

During the years of tyranny that followed, power was exercised by four governments of the military dictatorship. The first, under Constantine Kollias, Prosecutor of Areios Pagos, the Supreme Court for civil and criminal cases (April 21, 1967–December 13, 1967), who was appointed President of the Council of Ministers by Royal Decree 277 of April 21, 1967, whereas Royal Decree 280 declared a state of siege and suspended the articles of the Constitution. The second government, under Georgios Papadopoulos (December 13, 1967–October 8, 1973), who was the leader of the coup. The third, under Spyros Markezinis (October 8, 1973–November 25, 1973), a politician from the pre-dictatorship period, leader of the Progressive Party, who took over as prime minister and formed a government with the stated aim of calling elections and restoring political life, an effort that failed and led to the resignation of his government, and, finally, the fourth forth government, under Adamantios Androutsopoulos, a lawyer (November 25, 1973–July 24, 1974).

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, αντιλαμβανόμενος ότι έχανε, σταδιακά, κάθε δυνατότητα ελέγχου των ενόπλων δυνάμεων, προσπάθησε, οκτώ μήνες μετά το πραξικόπημα, να αντιδράσει με διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό και με ενέργειες γνωστές ως το αντκήνημα της 13ης Δεκεμβρίου του 1967, το οποίο απέτυχε και τον ανάγκασε, την επομένη, να αποχωρήσει με την οικογένειά του από τη χώρα, συνοδευόμενος από τον Πρωθυπουργό της στρατιωτικής δικτατορίας, Κωνσταντίνο Κόλλια.

Η δικτατορία των συνταγματαρχών καταπάτησε τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των Ελλήνων με συλλήψεις, φυλακίσεις και βασανισμούς πολιτών, κατέστειλε την ελευθερία του τύπου, με λογοκρισία, κατάσχεση και απαγόρευση κυκλοφορίας εφημερίδων και περιοδικών, ενώ προέβη και σε μαζικές αποτάξεις αξιωματικών που κρίθηκαν μη υποστηρικτικοί προς το καθεστώς, όπως και σε απολύσεις, ακόμη και μαζικές, δικαστών που κρίθηκαν «μη εθνικόφρονες». Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση (υπό την ονομασία Συμβουλευτική Συνέλευση έως το 1974) του Συμβουλίου της Ευρώπης, με ψήφισμά της (το υπ' αριθμ. 346 του Ιουνίου 1967), δύο περίπου μήνες μετά την επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα, εξέφρασε τη ζωηρή ανησυχία της για την παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών στη χώρα. Ακολούθησε σειρά ενεργειών και αποφάσεων οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης για το ζήτημα αυτό. Τη 12η Δεκεμβρίου 1969, η Ελλάδα, με δήλωση του υπουργού Εξωτερικών Παναγιώτη Πιπινέλη, κατήγγειλε τη Σύμβαση της Ρώμης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο των Παρισίων σε αυτή (που είχαν κυρωθεί με τον νόμο 3229/1953), όπως και το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης (στο οποίο είχε προσχωρήσει η Ελλάδα την 9η Αυγούστου 1949), και αποχώρησε από τη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών, προκειμένου, όπως προβλεπόταν ως βέβαιο, να προλάβει τη λήψη απόφασης η οποία, ως πρώτο μέτρο, θα ανέστελλε την εκπροσώπησή της σε αυτόν τον διεθνή οργανισμό και θα την καλούσε να αποσυρθεί από αυτόν. Η Ελ-

Eight months after the coup, King Constantine, realizing that he was gradually losing all control over the armed forces, attempted to react with a proclamation to the Greek people and with actions known as the counter-coup of December 13, 1967, which failed and forced him, the following day, to leave the country with his family, accompanied by the Prime Minister of the military dictatorship, Konstantinos Kollias.

The dictatorship of the colonels trampled on the freedoms and rights of the Greek people with arrests, imprisonments, and torture of citizens, suppressed freedom of the press with censorship, confiscation and banning of newspapers and magazines, and carried out mass dismissals of officers deemed unsupportive of the regime, as well as dismissals, even mass dismissals, of judges deemed "unpatriotic". The Parliamentary Assembly (known as the Consultative Assembly until 1974) of the Council of Europe, in its resolution (No. 346 of June 1967), about two months after the imposition of military dictatorship in Greece, expressed its deep concern over the violation of human rights and fundamental freedoms in the country. This was followed by a series of actions and decisions by Council of Europe bodies on this issue. On December 12, 1969, Greece, through a statement by Foreign Minister Panagiotis Pipinelis, denounced the Rome Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Additional Protocol of Paris thereto (ratified under Law 3229/1953), as well as the Statute of the Council of Europe (to which Greece had acceded on August 9, 1949), and withdrew from the meeting of the Committee of Ministers. This happened in order, to prevent, as was to be expected, the adoption of a decision which, as a first measure, would suspend Greece's representation in the Council of Europe and call on Greece to withdraw from it. After the restoration of democracy in the country, Greece rejoined the Council of Europe on No-

λάδα επανέκαμψε στο Συμβούλιο της Ευρώπης την 28η Νοεμβρίου 1974 (κυρώθηκαν, εκ νέου, με το νομοθετικό διάταγμα 53 της 19.09.1974, η Σύμβαση της Ρώμης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο των Παρισίων σε αυτή) μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στη χώρα.

Οι πράξεις αντίστασης κατά του στρατιωτικού καθεστώτος ήταν πολλές και διαρκείς. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τη 13η Αυγούστου 1968 έγινε απόπειρα δολοφονίας κατά του δικτάτορα Γεωργίου Παπαδόπουλου από τον Αλέκο Παναγούλη, ενώ η κηδεία του Γεωργίου Παπανδρέου, την 3η Νοεμβρίου 1968, μετατράπηκε σε αυθόρμητη διαδήλωση του ελληνικού λαού κατά της στρατιωτικής Χούντας. Αντίσταση στη στρατιωτική δικτατορία εκδηλώθηκε και στις ίδιες τις ένοπλες δυνάμεις, με το Κίνημα του Ναυτικού τον Μάιο του 1973, όταν, πρωτοστατώντας σε αυτό, ο Νίκος Παππάς οδήγησε στην Ιταλία το αντιτορπιλικό «Βέλος II» του οποίου ήταν κυβερνήτης. Σε συνέχεια της κατάληψης της Νομικής από φοιτητές την 21η Φεβρουαρίου 1973, οι οποίοι, από την ταρατσα του κτηρίου της, κάλεσαν σε συμπάρασταση τον λαό στον αγώνα κατά της στρατιωτικής Χούντας, η φοιτητική Εξέγερση του Πολυτεχνείου, τον Νοέμβριο του 1973, αποτέλεσε κορυφαία στιγμή του αντιδικτατορικού αγώνα, που έτυχε παγκόσμιας προβολής και συνέβαλε αποφασιστικά στην αποδυνάμωση του δικτατορικού καθεστώτος. Μετά τη βίαιη καταστολή της, ο πραξικοπηματίας Δημήτριος Ιωαννίδης ανέτρεψε τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, ισχυρό, έως τότε, άνδρα του δικτατορικού καθεστώτος, ο οποίος, από την κατάργηση της Βασιλείας με τη συντακτική πράξη της 1ης Ιουνίου 1973 «Περί καθιέρωσης πολιτεύματος Προεδρικής Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, τροποποίησης του Συντάγματος και διενέργειας δημοψηφίσματος», κατείχε το αξίωμα του προσωρινού Προέδρου της Δημοκρατίας, και, από τη 19η Αυγούστου 1973 έως την 25η Νοεμβρίου 1973, το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

November 28, 1974 (the Rome Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Additional Protocol of Paris thereto were ratified, again, with Legislative Decree 53 of September 19, 1974).

The acts of resistance against the military regime were numerous and continuous. Indicatively, it should be noted that on August 13, 1968, Alekos Panagoulis attempted to assassinate dictator Georgios Papadopoulos, while the funeral of Georgios Papandreou on November 3, 1968, turned into a spontaneous demonstration by the Greek people against the military junta. Resistance to the military dictatorship also manifested itself within the armed forces themselves, with the Navy Movement in May 1973, when Nikos Pappas led the destroyer "Velos II", of which he was the captain, to Italy. Following the occupation of the Law School of Athens by students on February 21, 1973, who, from the roof of the building, called on the people to support the struggle against the military junta, came the student uprising at the Polytechnic in November 1973 as a high point of the anti-dictatorial struggle, which received worldwide coverage and contributed decisively to the weakening of the dictatorial regime. After the violent suppression of the Polytechnic's uprising, Dimitrios Ioannidis, an officer strongly involved in the coup d'État of April 1967, overthrew Georgios Papadopoulos, the powerful man of the dictatorial regime until then, who, since the abolition of the monarchy on June 1, 1973, held the office of provisional President of the Republic, and, from August 19, 1973, to November 25, 1973, the office of President of the Republic.

Τη 15η Ιουλίου 1974, ο Δημήτριος Ιωαννίδης, αποκαλούμενος και «αόρατος δικτάτορας», οργάνωσε πραξικόπημα εναντίον του προέδρου Μακαρίου στη Μεγαλόνησο, προσφέροντας το πρόσχημα στην Τουρκία να εισβάλει, την 20ή Ιουλίου 1974, σε αυτή και να καταλάβει αλλά και να συνεχίσει να κατέχει έκτοτε το ένα τρίτο του εδάφους της, καταπατώντας το διεθνές δίκαιο και αγνοώντας τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας και τις αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών που την καταδίκασαν για την ενέργειά της αυτή.

Η ανικανότητα αντίδρασης στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο προκάλεσε την άμεση κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος.

Η 23η Ιουλίου 1974 υπήρξε η ημέρα του τέλους της στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία αντιλήφθηκε ότι δεν μπορούσε να διαχειρισθεί το μέγεθος και τις συνέπειες του πλήγματος που είχε καταφέρει στον ελληνισμό η τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Έτσι, η εξουσία παραδόθηκε στους πολιτικούς, μετά από σύσκεψη, με ορισμένους από αυτούς, του στρατηγού Φαίδωνα Γκιζίκη, ο οποίος είχε διορισθεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας από τη στρατιωτική δικτατορία μετά την ανατροπή του Γεωργίου Παπαδόπουλου.

Αποτέλεσμα της διαβούλευσης ήταν να προσκληθεί, για την αντιμετώπιση της κρίσιμης κατάστασης, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο οποίος, από τον Δεκέμβριο του 1963, είχε μετοικήσει στο Παρίσι, ανέφερε δε τους λόγους της αποχώρησής του από την πολιτική σε επιστολή του στους βουλευτές του κόμματος του οποίου ήταν αρχηγός. Η ιστορία καταγράφει, αλλά και ο ίδιος υπονοεί, στην επιστολή αυτή, ως έναν από τους λόγους, τη σύγκρουσή του με το παλάτι. Συμβολικής σημασίας είναι το ότι η επιστροφή του στην Ελλάδα έγινε με αεροπλάνο που του διέθεσε ο τότε Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας Βαλερύ Ζισκάρ Ντ' Εσταίν.

Πρώτη ενέργεια του Κωνσταντίνου Καραμανλή υπήρξε η συγκρότηση κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, με συμμετοχή πολιτικών από τα δύο μεγαλύτερα κόμματα της προδικτατορικής

On July 15, 1974, Dimitrios Ioannidis, also known as the "invisible dictator," staged a coup against President Makarios in Cyprus, providing Turkey with a pretext to invade it on July 20, 1974, and to occupy and continue to hold one-third of its territory ever since, in violation of international law and ignoring the resolutions of the Security Council and the decisions of the United Nations General Assembly condemning it for this action.

The inability to respond to the Turkish invasion of Cyprus led to the immediate collapse of the dictatorial regime.

July 23, 1974, marked the end of the military dictatorship, which realized that it could not manage the magnitude and consequences of the blow that the Turkish invasion of Cyprus had dealt to Hellenism. Thus, power was handed over to politicians, after a meeting was held with some of them by General Phaedon Gizikis, who had been appointed President of the Republic by the military dictatorship after the overthrow of Georgios Papadopoulos.

As a result of the consultation, Konstantinos Karamanlis, who, since December 1963, had moved to Paris, was invited to address the critical situation. He had stated the reasons for his departure from politics in a letter to the members of parliament of the party he led. History records, and he himself hints at in this letter, that one of the reasons was his conflict with the Palace. It is symbolic that he returned to Greece on a plane provided by the then President of the French Republic, Valéry Giscard d'Estaing.

Konstantinos Karamanlis' first action was to form a government of national unity, with the participation of politicians from the two largest parties of the pre-dictatorship period (the National Radical Union and the Center Union), as well as figures who had participated in the anti-dictatorial strug-

περιόδου (της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενώσεως και της Ενώσεως Κέντρου), αλλά και προσωπικοτήτων που είχαν συμμετάσχει στον αντιδικτατορικό αγώνα. Τα καίριας σημασίας υπουργεία Εξωτερικών, Εθνικής Άμυνας και Δημόσιας Τάξης ανέλαβαν ο Γεώργιος Μαύρος, Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, ο Ευάγγελος Αβέρωφ και ο απόστρατος στρατηγός Σόλων Γκίκας, αντίστοιχα. Η συγκρότηση της Κυβέρνησης ολοκληρώθηκε στις 24 Ιουλίου 1974.

Αμέσως μετά την επάνοδο της δημοκρατικής νομιμότητας, και μέχρι τις εκλογές για την ανάδειξη Εθνικής Αντιπροσωπείας, εκδόθηκαν μείζονος σημασίας νομικά κείμενα, όπως:

- α. Το προεδρικό διάταγμα 519 της 26ης Ιουλίου 1974 «περί χορηγίας αμνηστίας», κατ' εφαρμογήν του οποίου αμνηστεύθηκαν όλες οι πράξεις αντίστασης κατά της δικτατορίας που είχαν χαρακτηριστεί ως εγκλήματα, αφέθηκαν ελεύθεροι οι κατάδικοι και προφυλακισμένοι για αυτά, και αποδόθηκαν στους δικαιούχους των όλα τα κατασχεθέντα έντυπα.
- β. Η συντακτική πράξη της 1ης Αυγούστου 1974 «περί αποκατάστασης της δημοκρατικής νομιμότητας και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της κατάρτισεως νέου Συντάγματος της Χώρας», κατ' εφαρμογήν της οποίας επανατέθηκαν σε ισχύ, μέχρι την ψήφιση του οριστικού Συντάγματος της χώρας, οι διατάξεις του Συντάγματος του 1952, εξαιρέσει αυτών που καθόριζαν τη μορφή του πολιτεύματος. Η ίδια συντακτική πράξη όρισε επίσης, μεταξύ άλλων, ότι, μέχρι τον καθορισμό της μορφής του πολιτεύματος από την ελεύθερη βούληση του ελληνικού λαού, τα καθήκοντα του ανώτατου άρχοντα θα ασκούνταν από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ότι, μέχρι τη σύγκληση της Εθνικής Αντιπροσωπείας, τη νομοθετική εξουσία θα ασκούσε το Υπουργικό Συμβούλιο με νομοθετικά διατάγματα, και, τέλος, ότι τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, απόντα ή κωλυόμενο, θα αναπλήρωνε ο Πρωθυπουργός.

gle. The key ministries of Foreign Affairs, National Defense, and Public Order were taken over by Georgios Mavros, Vice-President of the Government of National Unity, Evangelos Averoff and retired General Solon Gikas, respectively. The formation of the government was completed on July 24, 1974.

Immediately after the restoration of democratic legitimacy, and until the elections for the National Assembly, legal texts of major importance were issued, such as:

- a. The Presidential Decree 519 of July 26, 1974, "On the granting of amnesty", pursuant to which all acts of resistance against the dictatorship that had been classified as crimes were pardoned, those convicted and imprisoned for them were released, and all confiscated documents were returned to their rightful owners.
- b. The Constitutional Act of August 1, 1974, "On the restoration of democratic legitimacy and the regulation of public life until the final determination of the political system and the drafting of a new Constitution for the country", pursuant to which the provisions of the 1952 Constitution were reinstated until the final Constitution of the country was adopted, with the exception of those provisions that determined the form of government. The same constitutional act also stipulated, among other things, that until the form of government was determined by the free will of the Greek people, the duties of the head of State would be exercised by the President of the Republic, that until the National Assembly was convened, legislative power would be exercised by the Council of Ministers through legislative decrees, and, finally, that the President of the Republic, if absent or unable to perform his duties, would be replaced by the Prime Minister.

γ. Το νομοθετικό διάταγμα 59 της 23ης Σεπτεμβρίου 1974 «Περί συστάσεως και επαναλειτουργίας των πολιτικών κομμάτων», κατ' εφαρμογήν του οποίου κατέστη ελεύθερη η λειτουργία όλων των κομμάτων, και του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας που, με αναγκαστικό νόμο, είχε κηρυχθεί παράνομο στις 27 Δεκεμβρίου 1947.

Οι πρώτες εκλογές, τη 17η Νοεμβρίου 1974, μετά την έξοδο της χώρας από τη στρατιωτική δικτατορία, έδωσαν, με απόλυτη πλειοψηφία (54,3%) και, λόγω του εκλογικού συστήματος (ν.δ. 65/1974 & π.δ. 651/1974), ακόμη μεγαλύτερο αριθμό εδρών στη Βουλή (220), τη νίκη στο κόμμα (Νέα Δημοκρατία) του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Η Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις, με πρόεδρο τον Γεώργιο Μαύρο, έλαβε το 20,4% των ψήφων και 60 έδρες, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., με πρόεδρο τον Ανδρέα Παπανδρέου, το 13,6% των ψήφων και 12 έδρες, και η Ενωμένη Αριστερά, με επικεφαλής της διοικούσας επιτροπής του συνασπισμού τον Ηλία Ηλιού, το 9,5% των ψήφων και 8 έδρες.

Στο δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου 1974 ο ελληνικός λαός αποφάνθηκε, με 69,18% των ψήφων, υπέρ της αβασιλευτής δημοκρατίας.

Την 11η Δεκεμβρίου 1974 ο στρατηγός Φαίδων Γκιζίκης υπέβαλε την παραίτησή του από το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας, και τη 18η Δεκεμβρίου 1974 η Βουλή εξέλεξε ως προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας τον Μιχαήλ Στασινόπουλο.

Το υπό στοιχείο Γ΄ Ψήφισμα της 20/24.12.1974 «Περί συστάσεως ειδικής Επιτροπής και ειδικού Κανονισμού των εργασιών αυτής προς αναθεώρηση και συμπλήρωση του Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952» καθόρισε τη διαδικασία επεξεργασίας του κυβερνητικού σχεδίου Συντάγματος, και το Δ΄ Ψήφισμα της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής διακήρυξε ότι «Η Δημοκρατία δικαίω ουδέποτε κατελύθη», και ρύθμισε τα σχε-

c. Legislative Decree 59 of September 23, 1974, "On the establishment and reactivation of political parties", which allowed all parties to operate freely, among them the Communist Party of Greece, which had been declared illegal on December 27, 1947.

After the country emerged from military dictatorship, the first elections, held on November 17, 1974, gave the victory to Konstantinos Karamanlis' party New Democracy with an absolute majority (54.3%), and, due to the electoral system (l.d. 65/1974 & p.d. 651/1974), an even greater number of seats in Parliament (220). The Centre Union-New Forces, led by Georgios Mavros, received 20.4% of the votes and 60 seats, PASOK, led by Andreas Papandreou, received 13.6% of the votes and 12 seats, and the United Left, headed by the coalition's executive committee chairman Ilias Iliou, received 9.5% of the votes and 8 seats.

In the referendum of December 8, 1974, the Greek people voted 69.18% in favor of a Republic.

On December 11, 1974, General Faidon Gizikis submitted his resignation from the office of President of the Republic, and on December 18, 1974, the Parliament elected Michail Stasinopoulos as interim President of the Republic.

Resolution C of 20/24.12.1974 "On the establishment of a special committee and special rules of procedure for its work to revise and supplement the Constitution of January 1, 1952" determined the procedure for drafting the government's proposed Constitution, and Resolution D of the Fifth Revisionary Parliament declared that "The Democracy has never been abolished" and regulated matters relating to the prosecution of crimes committed during and by the military dictatorship.

τικά με τη δίωξη των εγκλημάτων του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου.

Κύρια αποστολή της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής ήταν η ψήφιση «οριστικού» Συντάγματος. Στην πραγματικότητα, και αυτό έγινε κατ' αποτέλεσμα, η ψήφιση νέου Συντάγματος.

Η Κοινοβουλευτική Επιτροπή κατένειμε το σχετικό έργο της σε δύο Υποεπιτροπές, που επεξεργάστηκαν το κυβερνητικό σχέδιο Συντάγματος. Η Α΄ Υποεπιτροπή συνήλθε σε 19 συνεδριάσεις, και η Β΄ σε 16. Εν συνεχεία, η Κοινοβουλευτική Επιτροπή, μετά τη συνεδρίαση της 22ας Μαρτίου 1975, έθεσε υπόψιν της Ολομέλειας της Βουλής, με Εισηγητική Έκθεσή της, το σχέδιο Συντάγματος όπως αυτό διαμορφώθηκε από τις δύο Υποεπιτροπές της και την ίδια σε Ολομέλεια.

Η Ολομέλεια της Βουλής συνήλθε σε 32 συνεδριάσεις που, σε διάστημα ολίγων μηνών, αφιερώθηκαν αποκλειστικά στην επεξεργασία του κειμένου το οποίο ψηφίσθηκε ως Σύνταγμα του 1975. Σημαντικός αριθμός τροπολογιών Βουλευτών της συμπολίτευσης και της αντιπολίτευσης έγιναν δεκτές κατά τη συζήτηση.

Μετά το πέρας της επεξεργασίας του Συντάγματος, συνήλθε η Επιτροπή στην οποία είχε ανατεθεί η συστηματική κατάταξη σε ενιαίο κείμενο των ψηφισθέντων άρθρων του Συντάγματος, και η οποία είχε εξουσιοδοτηθεί να επιφέρει σε αυτό τις αναγκαίες φραστικές μεταβολές, χωρίς, όμως, αλλαγή του ουσιαστικού περιεχομένου του.

Το ψηφισθέν στο σύνολο κείμενο του Συντάγματος δημοσιεύθηκε στο υπ' αριθμόν 111 Α΄ της 9ης Ιουνίου 1975 Φύλλο της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως.

Το Σύνταγμα του 1975 υπήρξε το αποτέλεσμα επεξεργασίας σε βάθος των άρθρων του. Τα πρακτικά των συζητήσεων τόσο

The main mission of the Fifth Revisionary Parliament was to "finalize" the Constitution. In reality, this resulted in the adoption of a new Constitution.

The Parliamentary Committee divided the relevant work into two Subcommittees, which worked on the government's draft Constitution. The First Subcommittee held 19 meetings, and the Second Subcommittee held 16. Subsequently, following its meeting on March 22, 1975, the Parliamentary Committee submitted to the Plenum of the Parliament, with its Introductory Report, the draft Constitution as formulated by its two Subcommittees and the Plenary Session of the Parliamentary Committee itself.

The Plenum of Parliament convened in 32 meetings which, over a period of a few months, were devoted exclusively to the drafting of the text that was voted as the 1975 Constitution. A significant number of amendments by members of the ruling party and the opposition were accepted during the debate.

After the Constitution had been drafted, the Committee responsible for systematically classifying the adopted articles of the Constitution into a single text, convened and made the necessary phrasal changes, without, however, changing its substantive content.

The entire text of the Constitution as voted on by the Fifth Revisionary Parliament, was published in the Government Gazette No. 111 A of June 9, 1975.

The 1975 Constitution was the result of an in-depth elaboration of its articles. The minutes of the discussions of both the Parliamentary Committee and, in particular, the Plenum of the Fifth Revisionary Parliament, highlight the high scientific and political level at which the relevant dia-

της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής όσο και, ειδικότερα, της Ολομέλειας της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής αναδεικνύουν το υψηλό επιστημονικό και πολιτικό επίπεδο στο οποίο έλαβε χώρα μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων ο σχετικός διάλογος, ο οποίος είχε την υποστήριξη και της επιστήμης με σχετικά δημοσιεύματα.

Ο τίτλος της μορφής του πολιτεύματος ως προεδρευομένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας αποδίδει τόσο την επιλογή του συντακτικού νομοθέτη να είναι αιρετός ο ανώτατος άρχων («εις αντιδιαστολήν προς την παρ' ημίν επί μακρά έτη εγκαθιδρυμένην "βασιλευομένην" κοινοβουλευτικήν δημοκρατίαν», αναφέρει η Εισηγητική Έκθεση της επί του Συντάγματος Κοινοβουλευτικής Επιτροπής) όσο και ορισμένες αποφασιστικές για τη ρύθμιση του πολιτεύματος αρμοδιότητες που διέθετε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, τις οποίες, ακριβώς, κατέργησε η αναθεώρηση του 1986.

Με τις διατάξεις του Πρώτου και του Δεύτερου Μέρους του Συντάγματος, υπό τη διακήρυξη ότι ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν υποχρέωση της Πολιτείας, διασφαλίσθηκε ευρύ φάσμα ελευθεριών και δικαιωμάτων των Ελλήνων ειδικότερα και του ανθρώπου γενικότερα, ορισμένα από τα οποία κατοχυρώνονταν και σε παλαιότερα Συντάγματα. Ενδεικτικά, διακηρύχθηκε η ελευθερία της τέχνης, της επιστήμης και της διδασκαλίας, κατοχυρώθηκε το κοινωνικό κράτος με τη θέση υπό την προστασία του Κράτους της οικογένειας ως θεμέλιου της συντήρησης και προαγωγής του έθνους, όπως και του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, κατοχυρώθηκαν τόσο το δικαίωμα στην εργασία όσο και η ελευθερία εργασίας, κατέστη κρατική υποχρέωση η διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και η προστασία του δικαιώματος των εργαζομένων στην απεργία, όπως και η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, και τέθηκαν, με ειδική ρύθμιση, υπό την εγγύηση του Κράτους, στο σύνολό τους, τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου.

logue took place between the political forces, also supported by publications of law scholars.

The title of the form of government reflects both the choice of the constitutional legislator to have an elected head of state ("in contrast to the 'monarchical' parliamentary democracy that had been established in our country for many years", as states the Introductory Report of the Parliamentary Committee on the Constitution), and to give certain powers to the President of the Republic that were decisive for the regulation of the political system, and which were abolished by the 1986 revision of the Constitution.

The provisions of Parts I and II of the Constitution, under the declaration that respect for and protection of human dignity are obligations of the State, guaranteed a wide range of freedoms and rights for Greeks in particular and for all human persons in general, some of which were also enshrined in earlier Constitutions. For example, freedom of the arts, science, and teaching was proclaimed, the welfare state was enshrined with the family as the foundation for the preservation and advancement of the nation, as well as marriage, motherhood, and childhood, being placed under the protection of the State. Both freedom of work and the right to work were assured, and it became a state obligation to guarantee freedom of association and protect the right of workers to strike, as well as the protection of the natural and cultural environment. All rights of persons as individuals and as members of society were placed under the guarantee of the State by means of a special provision.

With regard to Part III of the Constitution, indicative examples include the following: the introduction of a provision allowing for the recognition, by treaty or agreement, of

Ως προς το Τρίτο Μέρος του Συντάγματος, επισημαίνονται, ενδεικτικά, η θέσπιση ρύθμισης για τη δυνατότητα αναγνώρισης, με συνθήκη ή συμφωνία, σε όργανα διεθνών οργανισμών, αρμοδιοτήτων που προβλέπονται από το Σύνταγμα – η οποία εξειδικεύθηκε, με την ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 28 την οποία εισήγαγε η αναθεώρηση του 2001, σύμφωνα με την οποία το άρθρο αυτό αποτελεί το νομικό θεμέλιο της συμμετοχής της χώρας στις διαδικασίες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης – η λεπτομερής καταγραφή της διαδικασίας ανάδειξης της Κυβέρνησης και της Βουλής αλλά και των σχέσεων Κυβέρνησης και Βουλής, η διακήρυξη της αυτονομίας της Βουλής, η κατοχύρωση της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών, η οργάνωση της διοίκησης του Κράτους κατά το αποκεντρωτικό σύστημα, η καθιέρωση του ελέγχου της ουσιαστικής συνταγματικότητας των νόμων. Ως προς το Τέταρτο Μέρος του Συντάγματος επισημαίνονται, επίσης ενδεικτικά, ο προσδιορισμός των διατάξεων του που δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση, τέλος, η διακήρυξη ότι η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων οι οποίοι δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο σε οποιονδήποτε επιχειρεί τη βίαιη κατάλυσή του.

Το Σύνταγμα αναθεωρήθηκε, έως σήμερα, τέσσερις φορές και, όπως φαίνεται, επίκειται η πέμπτη αναθεώρησή του.

powers conferred by the Constitution on international organizations –which was specified in the interpretative clause in Article 28 introduced by the 2001 revision, according to which this article constitutes the legal basis for the country's participation in the European integration process– the detailed recording of the process of forming the Government and the Parliament, as well as the relations between the Government and the Parliament, the declaration of the autonomy of the Parliament, the guarantee of the functional and personal independence of judges, the organization of the administration of the State according to the decentralized system, the establishment of the control of the substantive constitutionality of laws. With regard to Part IV of the Constitution, particularly noteworthy is the determination of its provisions that are not subject to revision, and finally, the declaration that compliance with the Constitution is entrusted to the patriotism of the Greek people, who have the right and duty to resist by any means against anyone who attempts to violently abolish it.

The Constitution has been revised four times to date, and it appears that a fifth revision is imminent.

Το Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας ως κείμενο Πολιτικής Φιλοσοφίας

Πασχάλης Μ. Κιτρομπίδης

*Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών,
Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων,
Ομότιμος Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Οι καταστατικοί χάρτες των κρατών της νεωτερικότητας, με εξαιρετικό από πάσης απόψεως πρότυπο τον πρώτο εξ αυτών, το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, δεν συνιστούν κείμενα νομικού θετικισμού ή τεχνοκρατικά σχεδιάσματα ελέγχου της κοινωνίας από τους φορείς της πολιτικής εξουσίας. Απεναντίας αντιπροσωπεύουν τη συμπύκνωση προσδοκιών και επιδιώξεων της κοινωνίας και των πολιτικών και ιδεολογικών της εκφραστών, φορέων της πολιτικής πράξης, διανοουμένων, δημοσιογράφων, για τη δημιουργία πολιτειακής ευταξίας και νομιμότητας εντός της οποίας τα άτομα, οι πολίτες των κρατών, θα μπορέσουν να υπάρξουν υπό συνθήκες ομαλότητας στη διαδρομή της ζωής τους. Αυτό το περίγραμμα προσδοκιών και ελπίδων εμπνέεται και βρίσκει τον τρόπο να εκφραστεί σε διάλογο με τα διανοητικά ρεύματα που εκφράζουν τη νεωτερικότητα, κατ'εξοχήν την πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία. Στη νεωτερική εκδοχή της η πνευματική αυτή παρακαταθήκη, συχνά σφυρηλατημένη διά της αμφισβήτησης και της ιδεολογικής διαμάχης, εστιάζεται κυρίως στη διεκδίκηση της πολιτικής ελευθερίας και των ατομικών δικαιωμάτων. Με αφετηρία λοιπόν προβληματισμούς, κυρίως γνωσιολογικούς και ηθικούς, των ποικίλων τάσεων του φιλοσοφικού στοχασμού της νεωτερικότητας, οι καταστατικοί χάρτες των κρατών καθιστούν συγκεκριμένα και διατυπώνουν ως πολιτειακές ρυθμίσεις και διατάξεις τα αιτήματα των κοινωνιών που αναζητούν ουσιαστικά τους πολιτικούς δρόμους για μια καλύτερη, πληρέστερη και κυρίως ελεύθερη ζωή των μελών τους.

Η συνομιλία αυτή, η οποία είναι αισθητή στο Σύνταγμα, όπως και στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ, χαρακτηριστικά στη δεύτερη με την περιφνημη φράση ότι επιδίωξη του αμερικανικού λαού είναι «η ζωή, η ελευθερία και η αναζήτηση της ευτυχίας», ακούγεται με ευκρίνεια και στα συντάγματα και

The Constitution of the Hellenic Republic as a text of Political Philosophy

Paschalis M. Kitromilides

Full Member of the Academy of Athens, Member of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Emeritus Professor of Political Science, University of Athens

The constitutional charters of modern states –with the Constitution of the United States standing as the exemplary model in every respect– are not documents of legal positivism, nor technocratic schemes for controlling society by those who hold political power. On the contrary, they embody the distilled expectations and aspirations of society, as articulated for the most part by its political and ideological representatives: political actors, intellectuals, and journalists. Their purpose is to establish a constitutional order and a framework of legality within which individuals –the citizens of the state– can live under conditions of normalcy throughout the course of their lives. This outline of expectations and hopes is inspired by, and finds its way to expression through a dialogue with the intellectual currents that define modernity, most notably political and social philosophy. In its modern form, this intellectual legacy –often shaped through contestation and ideological conflict– centers above all on the pursuit of political freedom and individual rights. Drawing on the epistemological and moral concerns that characterize the various strands of modern philosophical thought, the constitutional charters of states give concrete form to the demands and hopes of societies, seeking genuine political pathways toward a better, fuller, and, above all, freer life for their members.

This dialogue, clearly present in the U.S. Constitution and the Declaration of Independence –most notably in the famous statement that the American people aspire to “life, liberty and the pursuit of happiness”– is equally audible in the constitutions and declarations of rights produced by

τις διακηρύξεις των δικαιωμάτων της Γαλλικής Επανάστασης, κείμενα τα οποία με τις αλληπάλληλες εναλλαγές και επαναδιατυπώσεις τους συλλαμβάνουν εξίσου και τις ιδεολογικές διαμάχες αλλά και τις αντιμαχόμενες φιλοσοφικές και πολιτικές αναζητήσεις του όψιμου Διαφωτισμού.

Αντίστοιχες διαπιστώσεις ισχύουν και για τα συντάγματα της Ελληνικής Επανάστασης, τα οποία συνδιαλέγονται με τις ελπίδες των ευρωπαϊκών λαών κατά την Εποχή των Επαναστάσεων. Είναι χαρακτηριστική στα ελληνικά πολιτεύματα του απελευθερωτικού αγώνα, Επιδαύρου, Άστρους και Τροιζίνος, η ανεπισσώμενη διεύρυνση και εμπάθυνση των δικαιωμάτων τα οποία αναγνωρίζουν και καθιερώνουν τα συντάγματα για τον ελληνικό λαό. Το περίγραμμα της προσήλωσης αυτής υπήρξε βεβαίως η ευαισθησία της Εποχής των Επαναστάσεων, η οποία εμπνεόταν από τις αναζητήσεις και ανανεώσεις στην προβληματική της φιλελεύθερης πολιτικής θεωρίας. Ο Αδαμάντιος Κοραής βεβαίως, ως συνειδητός φορέας αυτής της προβληματικής, στον λεπτομερή σχολιασμό του στο Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος της Επιδαύρου, αισθάνεται ότι το ελληνικό σύνταγμα δεν έχει προχωρήσει αρκετά, ότι υστερεί σε αποφασιστικότητα στον δρόμο προς τη δημοκρατία.

Μεταξύ των πολιτευμάτων του ελληνικού κράτους, εκείνο στο οποίο ο διάλογος με τις πιο προχωρημένες εκφράσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής φιλοσοφίας είναι ιδιαίτερα αισθητός είναι το Σύνταγμα του 1864. Το πολίτευμα της βασιλευμένης δημοκρατίας το οποίο εισάγεται με το Σύνταγμα του 1864, έργο κυρίως ως κείμενο δημοσίου δικαίου των μεγάλων φιλελεύθερων συνταγματολόγων της εποχής, ιδίως δε του Ν. Ι. Σαριπόλου, αποτελεί το τελικό προϊόν του διαλόγου με την πολιτική σκέψη του δημοκρατικού φιλελευθερισμού. Όπως δείχνουν οι συζητήσεις στην Εθνοσυνέλευση, οι συντάκτες του πολιτεύματος διαλέγονται συνεχώς με τις ιδέες του Benjamin Constant, του John Stuart Mill και άλλων εκφραστών του εμπλουτισμένου και κοινωνικά διευρυμένου φιλελευθερισμού της Εποχής των Επαναστάσεων.

the French Revolution. Through their successive revisions and reformulations, these texts reflect both the ideological conflicts and the competing philosophical and political visions of the late Enlightenment.

Similar observations apply to the constitutions of the Greek Revolution, which engaged directly with the hopes that animated European peoples during the Age of Revolutions. In the Greek constitutional documents of the liberation struggle –those of Epidaurus, Astros, and Troezen– the steady expansion and deepening of the rights recognized and granted to the Greek people stands out clearly. This orientation reflects the sensibilities of the Age of Revolutions, which drew inspiration from the debates and transformations within liberal political theory. Adamantios Korais, deeply shaped by this intellectual tradition, observed in his detailed commentary on the Provisional Constitution of Epidaurus, that the Greek constitution had not gone far enough – that it lacked sufficient decisiveness on the path toward political equality and democracy.

Among the constitutions of the Greek state, the one in which engagement with the most advanced expressions of European political philosophy is especially evident, is the Constitution of 1864. The system of a crowned democracy introduced by that Constitution –crafted largely by the leading liberal constitutionalists of the time, most notably N. I. Saripolos– represents the culmination of a dialogue with the political thought of democratic liberalism. As the debates of the National Assembly reveal, the drafters of the Constitution were in constant conversation with the ideas of Benjamin Constant, John Stuart Mill, and other thinkers who expressed the broadened and socially enriched liberalism of the Age of Revolutions.

Η παρακαταθήκη αυτή είναι αναγνωρίσιμη και στα μεταγενέστερα ελληνικά πολιτεύματα. Διακρίνεται χαρακτηριστικά και στο σύνταγμα του 1911, το οποίο συνδέεται με μια μεγάλη εποχή μεταρρυθμίσεων και εκσυγχρονισμού σε πολλούς τομείς του δημοσίου βίου της χώρας. Το Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του 1975 εγγράφεται σε αυτήν ακριβώς την παράδοση συνταγματικού και πολιτειολογικού στοχασμού. Αποτελεί μια πραγματικά έξοχη έκφραση της βούλησης η οποία εδραιώθηκε στην ελληνική κοινωνία μετά την εκτροπή της δικτατορίας 1967-1974, ότι θα έπρεπε με κάθε τρόπο να σφυρηλατηθεί και να εμπεδωθεί στη χώρα η ευρωπαϊκή ταυτότητα η οποία ουσιαστικά συνίσταται από τα προτάγματα των ελευθεριών, των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και τη δημοκρατική νομιμότητα. Ιδιαίτερα σημαντικό όσο και αποκαλυπτικό της βούλησης του συλλογικού νομοθέτη στην επεξεργασία και τελική διατύπωση του κειμένου του Συντάγματος του 1975 είναι το Μέρος Δεύτερο (άρθρα 4 έως 25) στο οποίο είναι ευδιάκριτη η ευαισθησία όχι μόνο απέναντι στην κατοχύρωση των παραδοσιακών ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών της Ελληνικής Δημοκρατίας, αλλά και η αποφασιστικότητα να εμπλουτιστεί ο χάρτης των δικαιωμάτων με διατάξεις οι οποίες ενισχύουν σε πολλαπλά επίπεδα την ισότητα, όπως και η μέριμνα υπέρ των πιο αδύνατων και ευάλωτων μελών της ελληνικής κοινωνίας, υπό το πρότυπο του «κοινωνικού κράτους δικαίου» (άρθρο 25).

Αυτή είναι μια απτή και συγκεκριμένη εφαρμογή στην οργάνωση της ελληνικής πολιτείας των θεμελιωδών αρχών και αξιών τις οποίες καλλιέργησε στην ευρωπαϊκή συνείδηση η νεότερη πολιτική φιλοσοφία από τον John Locke και τον Μοντεσκιέ μέχρι τον John Stuart Mill και τον Tocqueville, και κατά τον εικοστό αιώνα, από στοχαστές όπως ο Raymond Aron, ο Isaiah Berlin, ο Karl Popper και οι ευρωπαίοι ερμηνευτές του John Rawls. Πρόκειται για μια ανεκτίμητη παρακαταθήκη την οποίαν όλοι μας ως πολίτες της Ελληνικής Δημοκρατίας οφείλουμε να διαφυλάσσουμε ως κόρη οφθαλμού και με συνέπεια και συναίσθηση ευθύνης να επικαλούμαστε στη διαπαιδαγώγηση των νεοτέρων γενεών.

This intellectual legacy is also visible in later Greek constitutions. It is clearly present in the Constitution of 1911, which is associated with a major period of reform and modernization across many areas of public life. The Constitution of the Hellenic Republic of 1975 stands firmly within this tradition of constitutional and political reflection. It is a genuinely outstanding expression of the will that took root in Greek society after the aberration of the 1967-1974 dictatorship: the conviction that the country must firmly forge and internalize its European identity – an identity grounded in freedom, in individual and social rights, and in democratic legitimacy. Particularly important –and revealing of the collective legislator's intentions in drafting the final text of the 1975 Constitution– is Part Two (Articles 4 to 25). Here one can clearly discern not only the commitment to safeguarding the traditional individual rights and freedoms of citizens of the Hellenic Republic, but also the determination to enrich the catalogue of rights with provisions that strengthen equality on multiple levels, as well as protections for the weaker and more vulnerable members of Greek society, following the model of the “welfare state rule of law” (Article 25).

This represents a concrete and practical application, within the structure of the Greek state, of the fundamental principles and values cultivated in European thought by modern political philosophy – from John Locke and Montesquieu to John Stuart Mill and Tocqueville, and in the twentieth century by thinkers such as Raymond Aron, Isaiah Berlin, Karl Popper, and the European interpreters of John Rawls. It is an invaluable legacy – one that all of us, as citizens of the Hellenic Republic, are obliged to safeguard with the utmost care and to draw upon, with consistency and a sense of responsibility, in the education of the younger generations.

Το Σύνταγμα του 1975 και οι αναθεωρήσεις του

Σπύρος Βλαχόπουλος

*Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου,
Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Το ισχύον Σύνταγμα του 1975 αποτελεί το μακροβιότερο Σύνταγμα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας. Το πλαίσιο του, ωστόσο, διαμορφώθηκε τους πρώτους μήνες της Μεταπολίτευσης το 1974. Ήδη με την πρώτη συντακτική πράξη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή της 1ης Αυγούστου 1974, που φέρει τον χαρακτηριστικό τίτλο «Περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητας και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου Συντάγματος της Χώρας», καταργείται το κουντικό «Σύνταγμα» του 1973 και επαναφέρεται προσωρινά σε ισχύ (μέχρι την ψήφιση του νέου Συντάγματος) το Σύνταγμα του 1952 «εξαιρέσει των διατάξεων αυτού των καθοριζουσών την μορφήν του Πολιτεύματος». Ταυτόχρονα προετοιμάζονται οι πρώτες εκλογές της Μεταπολίτευσης για την ανάδειξη της «Ε' Αναθεωρητικής Βουλής», οι οποίες διεξάγονται στις 17 Νοεμβρίου 1974.

Το μεγάλο ζήτημα που ταλάνισε την ελληνική συνταγματική ιστορία, το πολιτειακό, επιλύεται με δημοψήφισμα τον Δεκέμβριο του 1974 με το 69,18% των ψηφοφόρων να ψηφίζει υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας. Ξεχωρίζει επίσης το ν.δ. 59/1974 «Περί συστάσεως και επαναλειτουργίας πολιτικών κομμάτων» του Σεπτεμβρίου 1974 που νομιμοποίησε όλα τα πολιτικά κόμματα, αποκαθιστώντας οριστικά μία από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για τη λειτουργία της κοινοβουλευτικής μας δημοκρατίας και «ρίχνοντας την αυλαία» στην εμφυλιακή και μετεμφυλιακή Ελλάδα και στη μακρόχρονη πρακτική της δίωξης του πολιτικού αντιπάλου.

Το Σύνταγμα ψηφίστηκε και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 1975 και δέχθηκε επιρροές από τα κυριότερα ευρωπαϊκά Συντάγματα της εποχής του. Έντονες είναι επίσης οι επιδράσεις των ευρύτερων ευρωπαϊκών συνταγματικών, ιδεολογικών

The Constitution of 1975 and its revisions

Spyros Vlachopoulos

*Professor of Constitutional Law,
Faculty of Law, University of Athens*

The Constitution currently in force, that of 1975, is the longest-lasting Constitution in Greek constitutional history. Its foundations, however, were laid in the first months of the Metapolitefsi in 1974. With the very first constitutional act of the Government of National Unity under Konstantinos Karamanlis, dated 1 August 1974 and bearing the telling title “On the restoration of democratic legitimacy and the regulation of matters of public life until the final determination of the form of government and the drafting of a new Constitution of the Country,” the junta’s “Constitution” of 1973 was abolished, and the Constitution of 1952 was temporarily reinstated (until the adoption of the new Constitution), “with the exception of those provisions determining the form of government”. At the same time, preparations began for the first elections of the Metapolitefsi, which were to elect the “Fifth Revisionary Parliament” and were held on November 17, 1974.

The major issue that troubled Greek constitutional history –the state-form question– was settled by the referendum of December 1974, in which 69.18% of voters chose the republic. The Legislative Decree 59/1974, “On the establishment and reoperation of political parties”, adopted in September 1974, is also notable as it legalized all political parties and thus definitively restored one of the fundamental preconditions of parliamentary democracy – bringing an end to the civil war and post-civil war era along with the long-held practice of persecuting political opponents.

The Constitution was adopted and entered into force in June 1975, drawing influence from the major European constitutions of the time. Broader European constitutional, ideological, and political ideas were also strongly felt – especially regarding the protection of social rights and the

και πολιτικών αντιλήψεων, ιδίως όσον αφορά την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και τον παρεμβατικό-ρυθμιστικό ρόλο του Κράτους στην οικονομία για τη διασφάλιση του κοινωνικού κράτους δικαίου. Στις συζητήσεις στην Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή για το νέο Σύνταγμα συμμετείχαν τόσο οι πολιτικοί αρχηγοί (Κωνσταντίνος Καραμανλής, Γεώργιος Μαύρος, Ανδρέας Παπανδρέου, Ηλίας Ηλιού) όσο και οι υπόλοιποι εισηγητές των κομμάτων και οι βουλευτές που πρωταγωνίστησαν στην κατάρτιση του νέου Συντάγματος (Κωνσταντίνος Τσάτσος, Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου, Δημήτριος Παπασπύρου, Γεώργιος-Αλέξανδρος Μαγκάκης, Δημήτρης Τσάτσος κ.ά.).

Στο οργανωτικό του μέρος, το Σύνταγμά μας κατοχυρώνει στο πρώτο του άρθρο το πολίτευμα της προεδρευομένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και διακηρύσσει ως θεμέλιό του την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Με λυμένο πλέον το πολιτειακό ζήτημα, οι διαφωνίες επικεντρώθηκαν στις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, ιδίως όσον αφορά τον ρόλο του στη νομοθετική λειτουργία και στη διάλυση της Βουλής. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι επίσης ότι ήδη στο δεύτερο άρθρο και στο τμήμα του Συντάγματος που αφορά τη μορφή του Πολιτεύματος, κατοχυρώνεται με emphaticό τρόπο η αξία του ανθρώπου: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Με άλλα λόγια, κατά το Σύνταγμά μας η Πολιτεία δεν είναι κάτι απρόσωπο, αλλά υπηρετεί τον άνθρωπο και την έμφυτη σε αυτόν αξία. Από τις οργανωτικές διατάξεις του Συντάγματος, θα μπορούσαν ακόμα να αναφερθούν η δυνατότητα προκήρυξης δημοψηφισμάτων για κρίσιμα εθνικά θέματα και για ψηφισμένα νομοσχέδια, ο θεσμός της νομοθετικής εξουσιοδότησης, η άσκηση νομοθετικού έργου και σε Τμήματα της Βουλής, η πρόβλεψη Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, η κατοχύρωση του θεσμού και των βασικών χαρακτηριστικών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η κατοχύρωση με αναλυτικές διατάξεις της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών.

State's interventionist and regulatory role in the economy in order to safeguard the social rule of law. The debates in the Fifth Revisionary Parliament on the new Constitution involved both party leaders (Konstantinos Karamanlis, Georgios Mavros, Andreas Papandreou, Ilias Iliou) and other party representatives and MPs, who played key roles in drafting the new text (Konstantinos Tsatsos, Konstantinos Papakonstantinou, Dimitrios Papaspyrou, Georgios-Alexandros Magkakis, Dimitris Tsatsos, among others).

In its organizational part, the Constitution establishes in its first article the system of a presidential parliamentary republic and proclaims the principle of popular sovereignty as its foundation. With the state-form question settled, disagreements focused on the powers of the President of the Republic, particularly his role in the legislative process and in dissolving Parliament. Especially significant is that already in the second article, in the section concerning the form of government, the value of the human being is emphatically enshrined: "Respect for and protection of the value of the human being constitute the primary obligation of the State". In other words, the State, according to our Constitution, is not something impersonal but serves every individual and his inherent worth. Among the organizational provisions, one can also mention the possibility of calling referendums on crucial national matters and on already-passed bills, the institution of legislative delegation, the exercise of legislative work in parliamentary committees, the establishment of the Supreme Special Court, the constitutional protection of local government and its basic characteristics, and the detailed guarantee of the personal and functional independence of judges.

Οι διατάξεις του Συντάγματος του 1975 περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων δεν προκάλεσαν τριβές και συγκέντρωσαν τη σχεδόν καθολική αποδοχή των βουλευτών, αφού το Σύνταγμα του 1975 υπήρξε πρωτοποριακό για την εποχή του. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα απαντάται στο άρθρο 9, το οποίο (πέρα από την κλασική κατοχύρωση του ασύλου της κατοικίας) κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η ρητή κατοχύρωση, στο άρθρο 24, της προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ήδη το έτος 1975, σε μία εποχή, δηλαδή, κατά την οποία η σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος δεν είχε καταστεί εναργής ούτε στον νομικό κόσμο ούτε στην κοινή γνώμη. Επίσης, το Σύνταγμα του 1975 κατοχύρωσε για πρώτη φορά σε τέτοια έκταση και πληρότητα μία σειρά κοινωνικών δικαιωμάτων (προστασία της υγείας, κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων, μέριμνα για την απόκτηση της κατοικίας, δικαίωμα στην εργασία), «παντρεύοντας» την ιδέα της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσης του προσώπου με την κοινωνική δικαιοσύνη. Ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 αποσκοπούσε επίσης στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων όχι μόνον έναντι του κράτους, αλλά και έναντι κάθε ιδιωτικής εξουσίας που τα απειλεί. Όπως τόνιζε ο εισηγητής της πλειοψηφίας, Δημήτριος Παπασπύρου:

αι ατομικαί ελευθερίαι πρέπει να κατοχυρωθούν... και έναντι των αντιδράσεων άλλων κοινωνικών ομάδων ως οργανωμένων συμφερόντων, ομάδων πίεσεως κ.λπ.

Τέλος, μια από τις βασικότερες παρακαταθήκες του Συντάγματος του 1975 αποτέλεσε το άρθρο 28, το οποίο έθεσε τη βάση για τη συμμετοχή της Ελλάδας στους διεθνείς οργανισμούς και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το Σύνταγμα του 1975 αναθεωρήθηκε τέσσερις φορές (1986, 2001, 2008 και 2019). Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986 υπήρξε μονοθεματική και είχε ως μοναδικό αντικείμενο

The provisions of the 1975 Constitution on individual and social rights caused little friction and were almost universally accepted by MPs, as the Constitution was considered pioneering for its time. A characteristic example is Article 9, which –beyond the classic protection of the inviolability of the home– guarantees the inviolability of private and family life. Another example is Article 24, which explicitly guarantees the protection of the natural and cultural environment as early as 1975, that is at a time when the importance of environmental protection had not yet become clearly understood either by the legal community or by public opinion. The 1975 Constitution also enshrined, for the first time with such breadth and completeness, a range of social rights (protection of health, guarantee of social security for workers, provision for housing, the right to work), thus “marrying” the idea of freedom and personal self-determination with social justice. The 1975 constitutional legislator also aimed to protect fundamental rights not only against the state but also against any private power that might threaten them. As the majority’s rapporteur, Dimitrios Papaspyrou, pointed out:

individual freedoms must be guaranteed... also against the reactions of other social groups as organized interests, pressure groups, etc.

Finally, one of the most important legacies of the 1975 Constitution was Article 28, which laid the groundwork for Greece’s participation in international organizations and in the European Union.

The Constitution of 1975 has been amended four times (1986, 2001, 2008, and 2019). The 1986 revision was single-issue and focused solely on limiting the powers of the President of the Republic. Many presidential powers were abolished, such as the ratification of laws, the early dissolution of Parliament in cases of clear misalignment

τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας. Έτσι, καταργήθηκαν πολλές από τις αρμοδιότητές του, όπως η κύρωση των νόμων, η πρόωπη διάλυση της Βουλής σε περίπτωση προφανούς δυσαρμονίας της σύνθεσης της Βουλής με το λαϊκό αίσθημα και η δυνατότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας να απευθύνει διάγγελμα στον λαό και να κηρύσσει μόνος του τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας. Η επόμενη συνταγματική αναθεώρηση ολοκληρώθηκε το 2001 και υπήρξε συναινετική και πολυθεματική, αφού τροποποιήθηκε περίπου το ένα τρίτο των συνταγματικών διατάξεων. Κινήθηκε σε μια εκσυγχρονιστική κατεύθυνση, τόσο στο κεφάλαιο των ατομικών δικαιωμάτων όσο και στο οργανωτικό μέρος του Συντάγματος. Όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα, ξεχωρίζει η προσθήκη νέων δικαιωμάτων, όπως της συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων (άρθρα 5Α και 9Α αντίστοιχα). Εκσυγχρονιστικές παρεμβάσεις σημειώθηκαν και στο οργανωτικό μέρος του Συντάγματος, με κυριότερη ίσως από αυτές την κατοχύρωση πέντε ανεξάρτητων διοικητικών αρχών (Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης, Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών, Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού και Συνήγορος του Πολίτη) ως θεσμικών αντίβαρων στο πρωθυπουργοκεντρικό σύστημα. Η συνταγματική αναθεώρηση του 2008, τροποποίησε τρεις μόνο συνταγματικές διατάξεις, με κυριότερη από αυτές την κατάργηση του απόλυτου επαγγελματικού ασυμβιβάστου των βουλευτών που είχε θεσπιστεί με την προηγούμενη αναθεώρηση του 2001. Τέλος, η συνταγματική αναθεώρηση του 2019 υπήρξε «σημειακή», επιχειρώντας να αντιμετωπίσει συγκεκριμένες δυσλειτουργίες του πολιτεύματος. Στο πλαίσιο αυτό, και πέρα από τη διευκόλυνση σύστασης εξεταστικών επιτροπών από την αντιπολίτευση, η κυριότερη μεταβολή συνίσταται στην αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από το ενδεχόμενο πρόωπων εκλογών. Περαιτέρω, εισήχθη ο θεσμός της λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας, στο πλαίσιο της οποίας πεντακόσιες χί-

between its composition and popular sentiment, and the possibility for the President to address the nation or unilaterally declare a state of siege. The next revision, completed in 2001, was broad and consensual, amending roughly one-third of the constitutional provisions. It took a modernizing direction, both in the area of individual rights and in the Constitution's organizational part. Concerning fundamental rights, the most notable changes were the addition of new rights, such as participation in the information society and the protection of personal data (Articles 5A and 9A). Modernizing reforms were also introduced in the organizational section, most notably the constitutional entrenchment of five independent administrative authorities (the National Council for Radio and Television, the Data Protection Authority, the Authority for Communications Privacy, the Supreme Council for Civil Personnel Selection, and the Ombudsman), established as institutional counterweights in a system centered on the Prime Minister. The 2008 revision amended only three constitutional provisions, the most important of which was the abolition of the absolute professional incompatibility of MPs that had been introduced in 2001. Lastly, the 2019 revision was targeted and sought to address specific malfunctions in the political system. In this context, and beyond facilitating the opposition's ability to establish inquiry committees, the main change was the decoupling of the election of the President of the Republic from the possibility of triggering early parliamentary elections. In addition, the institution of popular legislative initiative was introduced, allowing 500,000 citizens with voting rights to submit legislative proposals to Parliament (excluding budgetary, foreign policy, and national defense issues).

There is no doubt that the Constitution of 1975, as revised and currently in force, is not only the longest-lasting but also the most successful Constitution in Greek constitu-

λιάδες πολίτες με δικαίωμα ψήφου μπορούν να εισάγουν προτάσεις νόμων στη Βουλή (πλην δημοσιονομικών θεμάτων και θεμάτων εξωτερικής πολιτικής και εθνικής άμυνας).

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το Σύνταγμα του 1975, όπως αναθεωρήθηκε και ισχύει, δεν αποτελεί μόνον το μακροβιότερο αλλά και το πιο επιτυχημένο Σύνταγμα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας. Αποτέλεσε τη βάση για την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματός μας επί πέντε δεκαετίες και «άντεξε» σε πρωτόγνωρες κρίσεις, όπως στην οικονομική κρίση της δεκαετίας του 2010 και στην υγειονομική κρίση των αρχών της δεκαετίας του 2020. Όσο σημαντικό όμως και αν είναι το συνταγματικό κείμενο, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε μια πολύ σημαντική παράμετρο: Το Σύνταγμα δεν αποτελεί «πανάκεια» και απλώς καθορίζει το πλαίσιο λειτουργίας του Πολιτεύματος.

Η ποιότητα της πολιτικής και πολιτειακής ζωής δεν εξαρτάται μόνον από τις συνταγματικές ρυθμίσεις, αλλά και από την πρακτική των πολιτειακών οργάνων, των πολιτικών κομμάτων, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της κοινωνίας των πολιτών. Όπως επεσήμανε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στις προπαρασκευαστικές εργασίες του Συντάγματος του 1975:

Είναι βέβαια αληθές, ότι το Σύνταγμα επηρεάζει την διαμόρφωσιν της πολιτικής ζωής μίας Χώρας. Αλλά το Σύνταγμα δεν είναι παρά ο σκελετός της πολιτείας. Η σάρκα και το αίμα της είναι τα Κόμματα και ο Τύπος. Από την συμπεριφοράν δε των τελευταίων αυτών εξαρτάται η προκοπή της πολιτείας. Ούτε είναι δυνατόν να αναπληρώσουμε με νομικούς εξοπλισμούς, την έλλειψιν των κοινωνικών και πολιτικών εκείνων συνθηκών που είναι απαραίτητοι για την λειτουργία της Δημοκρατίας... Υπάρχουν χώραι, αι οποίαι έχουν ιδανικά Συντάγματα και κακοδαμονούν πολιτικώς, κοινωνικώς και οικονομικώς, διότι δεν έχουν εξασφαλίσει αυτάς τας προϋποθέσεις. Υπάρχουν χώραι, αι οποίαι έχουν

tional history. It has provided the foundation for the smooth functioning of our political system for five decades and has “withstood” unprecedented crises, such as the economic crisis of the 2010s and the public-health crisis of the early 2020s. However important the constitutional text may be, we must not forget an essential point: the Constitution is not a “panacea”; it simply defines the framework within which the Polity functions.

The quality of political and civic life depends not only on constitutional provisions but also on the practices of state institutions, political parties, the media, and civil society. As Konstantinos Karamanlis observed during the preparatory work for the 1975 Constitution:

It is of course true that the Constitution influences the shaping of a Country's political life. But the Constitution is nothing more than the skeleton of the polity. Its flesh and blood are the Parties and the Press. And the polity's prosperity depends on their conduct. Nor is it possible to make up for the lack of social and political conditions necessary for the functioning of Democracy merely through legal means... There are countries that have ideal Constitutions and yet fare poorly politically, socially, and economically because they have not secured those conditions. And there are countries with imperfect Constitutions that nevertheless prosper because they have secured precisely those psychological –that is, political and social– conditions.

It is therefore no coincidence that the Constitution concludes with provisions that can be seen as the epitome of popular sovereignty and of the people's role in safeguarding the precious yet fragile good of Democracy: “Respect towards the Constitution and the law concurrent thereto, and devotion to the Fatherland and to Democracy consti-

ατελή Συντάγματα και ευδοκμούν, διότι ακριβώς έχουν εξασφαλίσει αυτές τας ψυχολογικές, δηλαδή τας πολιτικές και κοινωνικές προϋποθέσεις.

Δεν είναι συνεπώς τυχαίο ότι το κείμενο του Συντάγματος ολοκληρώνεται με διατάξεις, οι οποίες θα μπορούσε να χαρακτηριστούν ως η επιτομή της λαϊκής κυριαρχίας και του ρόλου του λαού στη διαφύλαξη του τόσο πολύτιμου, αλλά και τόσο εύθραυστου, αγαθού της Δημοκρατίας: «Ο σεβασμός στο Σύνταγμα και τους νόμους που συμφωνούν με αυτό και η αφοσίωση στην Πατρίδα και τη Δημοκρατία αποτελούν θεμελιώδη υποχρέωση όλων των Ελλήνων... Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία» (άρθρο 120 παρ. 2 και 4).

tute a fundamental duty of all Greeks. Observance of the Constitution is entrusted to the patriotism of the Greeks, who shall have the right and the duty to resist by all possible means against anyone who attempts the violent abolition of the Constitution" (Article 120 paragraphs 2 and 4).

Κοινωνικές και πολιτικές προϋποθέσεις του Σύνταγματος του 1975

Παναγής Παναγιωτόπουλος

*Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας,
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης,
Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Για να καταλάβουμε με πληρότητα τη Μεταπολίτευση του '74 και το Σύνταγμα του '75, πρέπει να μπορέσουμε να φανταστούμε αυτά που δεν έγιναν στη μετεμφυλιακή περίοδο. Για την ακρίβεια μετά τον πόλεμο. Και είναι μια άσκηση δύσκολη, γιατί πρέπει να τοποθετηθούμε, με ιστορική και κοινωνιολογική φαντασία, στο 1944 για παράδειγμα, ίσως και στο 1945, για να μπορέσουμε να φωτίσουμε τη μεγάλη στιγμή του '74 – και την πεντηκονταετή πορεία εκσυγχρονισμού και δημοκρατίας που ενέγραψε στο Σύνταγμα του '75.

Υπό αυτή την οπτική, είναι σημαντικό να επισημάνουμε την επιβολή των νικητών επί των ηττημένων, τη μακρά διατήρηση αυτής της δυναμικής στην κοινωνική μορφολογία, την ελλειμματική ενσωμάτωση των μαζών στους θεσμούς και την οικονομία και εν τέλει στην ίδια την ιδέα ενός μέλλοντος για όλους. Και η περιγραφή αυτής της απουσίας ενός στοιχειώδους κοινωνικού συμβολαίου είναι ιδιαίτερα σημαντική, αν σκεφτεί κανείς ότι είναι κάτι που συνέβη σε άλλες χώρες: σε χώρες, που δεν γνώρισαν μεν εμφύλιο, αλλά που είχαν και αυτές διαιρεθεί μετά τον Πόλεμο και τις περιπέτειές του σε διακριτά στρατόπεδα που αντανakλούσαν ήδη από τα τελευταία χρόνια του πολέμου τις μελλοντικές μεγάλες γεωστρατηγικές, ιδεολογικές και φιλοσοφικές γραμμές αντιπαράταξης που θα όριζαν τις τύχες του πλανήτη. Τον λεγόμενο «ελεύθερο κόσμο» από τη μια και τον, εξίσου λεγόμενο, κόσμο «των σοσιαλιστικών δημοκρατιών» από την άλλη. Κι αυτό που συνέβη εκεί δεν είναι τίποτε άλλο από ένα ελάχιστο, όπως είπαμε, κοινωνικό συμβόλαιο. Το είδαμε να συνάπτεται για παράδειγμα στην Ιταλία και με πιο εμφατικό τρόπο στη Γαλλία, ταυτόχρονα με την Απελευθέρωση από τις κατοχικές δυνάμεις.

Social and political conditions of the 1975 Constitution

Panayis Panagiotopoulos

*Associate Professor of Sociology,
Department of Political Science and Public Administration,
University of Athens*

To fully understand the Metapolitefsi of 1974 and the Constitution of 1975, we must be able to imagine what did not happen during the post-Civil War period – in other words, after the War. And this is a difficult exercise, because we must place ourselves, with historical and sociological imagination, in 1944, or even 1945, in order to illuminate the great moment of 1974 – and the fifty-year trajectory of modernization and democracy that the 1975 Constitution would inscribe.

In this regard, it is important to point out the imposition of the victors upon the defeated in the aftermath of the civil war, the long-term impact of this dynamic on social morphology, the incomplete integration of the masses into institutions and the economy, and ultimately the absence of a shared vision for the future. Describing this absence of a minimal social contract is especially important when we consider that such a contract did occur in other countries – countries that did not experience a civil war, but that had nonetheless been divided, after the War and its upheavals, into distinct camps that mirrored the emerging geopolitical, ideological, and philosophical lines of conflict, that would shape the postwar world: the so-called “free world”, on one side, and the world of “socialist democracies”, on the other. What happened there was nothing other than a minimal social contract. We saw it formed in Italy, for example, and even more emphatically in France, at the very moment of Liberation from German occupation.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι πολιτικές δυνάμεις και των δύο πόλων επεδίωξαν –με μεγάλη ταχύτητα και αρκετή επιτυχία– να οικοδομήσουν τον ορίζοντα ενός κοινού μέλλοντος καθορίζοντας και συμφωνώντας ως προς τους όρους μιας ειρηνικής συμβίωσης.

Κάτι τέτοιο ήταν εφικτό από τη στιγμή που είχε γίνει από τη μία πλευρά αποδεκτό ότι οι χώρες τους θα ανήκουν στην αμερικανική σφαίρα επιρροής (εν τη ευρεία εννοία) και πάντως σίγουρα όχι στο σοβιετικό συγκρότημα που τότε οικοδομείτο, και από την άλλη πλευρά, ότι οι κοινωνικές δυνάμεις που ανήκαν στις τάξεις της κομμουνιστικής Αριστεράς δεν είχαν μόνο εξασφαλίσει ηθικά δικαιώματα λόγω της συμμετοχής τους στην Αντίσταση και της μεγάλης συμβολής της Σοβιετικής Ένωσης στον πόλεμο, αλλά επειδή εκπροσωπούσαν λαϊκές μάζες που δικαιούνται να απολαύσουν ουσιαστικό μέρος της καπιταλιστικής ανάπτυξης που όλοι προσδοκούσαν ότι θα έρθει με την ανοικοδόμησή.

Έτσι λοιπόν, σε αυτές τις χώρες και ιδιαίτερα στη Γαλλία, η Απελευθέρωση σήμανε την έναρξη ενός νέου εθνικού αφηγήματος που στόχευε να εξασφαλίσει την ειρηνική επανεκκίνηση του βίου, να ενσωματώσει τα νέα γεωστρατηγικά δεδομένα και τις σφαίρες επιρροής που είχαν καθοριστεί, αλλά και να διαχειριστεί το μείζον τραύμα της Κατοχής. Εκείνο δηλαδή που προκάλεσε ο μετασχηματισμός του γαλλικού κράτους (καθεστώσ του Βισύ) σε συνεργάτη της ναζιστικής Γερμανίας και των δυνάμεων κατοχής, καθώς και η συναφής εκτεταμένη εμπλοκή της γαλλικής κοινωνίας σε μια αναξιόπρεπη συνεργασία με τους Γερμανούς.

Η εθνική ενότητα της Γαλλίας την επαύριο της Απελευθέρωσης θα γινότανε μέσα από έναν νέο αφηγηματικό προσανατολισμό της ιστορίας, και ιδιαίτερα του πολύ πρόσφατου παρελθόντος, που ερχότανε να ενώσει τις δυνάμεις εκείνες που ως ελάχιστο κοινό χαρακτηριστικό είχαν την εναντίωση στον Άξονα, τη

In these cases, the political forces of both poles sought – rapidly and with considerable success– to construct the horizon of a shared future by delineating and aggregating on the terms of peaceful social coexistence.

Such coexistence was possible because, on the one hand, it had been accepted that these countries would belong to the American sphere of influence (in the broad sense), and certainly not to the Soviet bloc then being built; and on the other hand, the social forces aligned with the Communist Left not only had secured moral legitimacy, due to their participation in the Resistance and the Soviet Union's enormous contribution to the war effort, but also represented popular masses entitled to enjoy a substantial share of the capitalist development, that everyone anticipated in the postwar reconstruction period.

Thus, in these countries –and especially in France– Liberation marked the beginning of a new national narrative, aimed at ensuring the peaceful restart of social and political life, integrating the new geopolitical realities and establishing spheres of influence, while also dealing with the major trauma of Occupation: namely, the transformation of the French state (the Vichy regime) into a collaborator of Nazi Germany, and the extensive involvement of French society in dishonorable cooperation with the occupiers.

The national unity of France in the aftermath of Liberation would emerge through a new narrative orientation of history –particularly of the very recent past– intended to unite all forces whose minimum common denominator was opposition to the Axis powers and participation (even if belated) in the Allied political project. It was a way of re-writing the history of recent events by transforming the partial (National Resistance, Gaullist representation of an ideal, free French state) into the general.

συμμετοχή στο πολιτικό σχέδιο των Συμμάχων-έστω και αν σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε όψιμη. Ήταν ένας τρόπος να γραφτεί και η ιστορία των πρόσφατων γεγονότων με το μερικό (Εθνική αντίσταση, Γκωλική εκπροσώπηση ενός ιδεατού και ελεύθερου γαλλικού κράτους) να μετατρέπεται σε γενικό.

Αυτή υπήρξε η ηθική και συναισθηματική προϋπόθεση ενός νέου πολιτικού συμβολαίου που θα γινόταν το συμβολικό οικοσύστημα της συνύπαρξης και του ειρηνικού ανταγωνισμού κοινωνικών δυνάμεων που είχαν αποφασίσει ότι αποκλίνουν μεταξύ τους, ότι συγκρούονται μεταξύ τους, αλλά ότι το κάνουν εντός ενός αποδεκτού κοινού πλαισίου και με ειρηνικό τρόπο. Θα μπορούσαμε, όλο αυτό, να το ονομάσουμε και «ελάχιστη αντιφασιστική συμφωνία», η οποία αρχικά οικοδομήθηκε ως ένα πολιτικό συμβόλαιο, αλλά δεν θα μπορούσε εύκολα να στεριώσει χωρίς να αποκτήσει και τα στοιχεία ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου. Είναι κάτι που είδαμε να αναπτύσσεται εκτεταμένα στον κύκλο των δυτικών κοινωνιών και ιδιαίτερα στην Ευρώπη και που εξασφάλισε, εκτός από την ειρηνική συνύπαρξη των συντηρητικών, φιλελευθέρων και σοσιαλδημοκρατών με τα κομμουνιστικά κόμματα εκεί όπου υπήρχαν, και μια επιτυχή ανοικοδόμηση. Επίσης παράγγαγε μια μακρά αναπτυξιακή πορεία, η οποία στήθηκε πάνω σε μια πρωτόγνωρη, και ως σήμερα ανεπανάληπτη, συμφωνία αμοιβαίων υποχωρήσεων μεταξύ κράτους-κεφαλαίου και εργασίας: ένα ειρηνικό πλαίσιο πολιτικού και κοινωνικού ανταγωνισμού έναντι αναδιανεμητικών πολιτικών και ουσιαστικού μεριδίου ανάπτυξης για τα πιο αδύναμα στρώματα, σε πλαίσιο γενναίας επέκτασης του κράτους πρόνοιας.

Η μεταπολεμική Ελλάδα όμως, παρότι είχε να διαχειριστεί παρόμοια προβλήματα ρύθμισης και συνύπαρξης που αφορούσαν το πρόσφατο παρελθόν και να αντιμετωπίσει παρεμφερείς προκλήσεις για το μέλλον, δεν σύναψε ένα τέτοιο αντιφασιστικό κοινωνικό και πολιτικό συμβόλαιο, όταν ήρθε η Απελευθέρωση. Και δεν μπόρεσε να συνάψει μια εσωτερική συμ-

This became the moral and emotional foundation of a new political contract – the symbolic ecosystem of coexistence and peaceful competition among social forces that had decided that they diverged, that they clashed, but that they would do so within an accepted common framework and by peaceful means. We might call this entire process a “minimal antifascist agreement”. This agreement was initially built as a political contract, but it could not have been consolidated without also assuming the characteristics of a new social contract. This is what unfolded in Western societies, especially in Europe, and it ensured not only peaceful coexistence among conservatives, liberals, social democrats, and communist parties (where they existed), but also a successful reconstruction. It also produced a long developmental trajectory built upon an unprecedented –and, to this day, unmatched– agreement of mutual concessions between state, capital, and labour: a peaceful framework of political and social competition in exchange for redistributive policies and a substantial share of economic growth for the weaker classes, within the broader expansion of the welfare state.

Postwar Greece, however –despite facing similar challenges of regulation and coexistence concerning the recent past, and despite needing to address comparable issues for the future– did not enter into such an antifascist social and political contract at the moment of Liberation. Nor did it manage to conclude an internal peace agreement later, when that historical period formally ended with the termination of the Civil War.

φωνία ειρήνης ούτε αργότερα, όταν η ιστορική αυτή περίοδος ολοκληρώθηκε με το πέρας του Εμφυλίου.

Είναι αυτό ακριβώς που, με από πολλές δεκαετίες καθυστέρησης, θα επιτύχει η «βελούδινη μετάβαση» του 1974–1975 ή αλλιώς η Μεταπολίτευση με κεφαλαίο Μ.

Η σειρά γεγονότων που ξεκινάει από το πραξικόπημα της χούντας Ιωαννίδη και την ενδόρρηξη της λίγες μέρες μετά και ολοκληρώνεται μερικούς μήνες αργότερα με τη θέσπιση του Συντάγματος, είναι ένα πυκνό ιστορικό διάστημα που θα θεραπεύσει πληγές του παρελθόντος και θα εγγράψει προοπτικές του μέλλοντος. Θα έλεγε κανείς ότι αυτό που οδήγησε στο Σύνταγμα του 1975 είναι μια ευρύτερη συντακτική στιγμή, στην οποία οι πολιτικές δυνάμεις και οι κοινωνικές ομάδες και στρώματα που οι πρώτες επιτυχώς, τότε, αντιπροσωπεύουν, θα προσχωρήσουν σε μια ελάχιστη, μα εξαιρετικά ισχυρή συμφωνία.

Η έκτοτε συστηματική επίκληση του Συντάγματος ως νομιμοποιητικού παράγοντα του ίδιου του πολιτικού λόγου, μαρτυρά όχι μόνο για την λειτουργικότητά του ίδιου του κειμένου, αλλά και για την ιστορική δύναμη των ιστορικών συμφραζομένων της θέσπισής του. Και αυτές οι εκτιμήσεις φρονούμε ότι ισχύουν, από μια κοινωνιολογική σκοπιά, παρά τις πραγματικές επιφυλάξεις που υπήρχαν για την ίδια την αυθεντικότητα της δημοκρατικής μετάβασης, παρά τις διαφωνίες και τους φόβους που μπορεί να εκφράστηκαν για τις διαδικασίες που ακολουθούσε η καραμανλική εξουσία και ορισμένες διατάξεις του Συντάγματος και την αρνητική τοποθέτηση της τότε Αντιπολίτευσης επί της αρχής.

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι μια μεγάλη και συντακτικής εμβέλειας λαϊκή συναίνεση είχε δοθεί το φθινόπωρο του 1974, με τα συντριπτικά ποσοστά που απέσπασε η ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η ΝΔ στις εκλογές και με την κα-

This is precisely what the “velvet transition” of 1974–1975 –namely, the Metapolitefsi (with a capital M)– would finally achieve, albeit several decades late.

The sequence of events beginning with the coup launched by Ioannidis’ junta and its rapid collapse days later, and concluding months afterward with the enactment of the Constitution, constitutes a dense historical interval that both healed the wounds of the past and inscribed the prospects of the future. One could say that what led to the 1975 Constitution was a broader constituent moment in which political forces and the social groups and strata they successfully represented at the time converged in a minimal, yet extraordinarily powerful agreement.

The consistent invocation of the Constitution thereafter as a legitimizing reference point in political discourse testifies not only to the functionality of the text itself, but also to the power of the historical circumstances that shaped its creation. It is our opinion that these assessments hold true, from a sociological perspective, despite genuine reservations about the authenticity of the democratic transition, despite disagreements and fears concerning the procedures followed by the Karamanlis government, and despite objections to certain constitutional provisions and the negative stance of the then Opposition vis-à-vis the overall framework of the text.

It is worth noting, however, that a broad and constituent-level popular mandate had already been granted in the autumn of 1974 with the sweeping electoral victory of Konstantinos Karamanlis and New Democracy, and with the unequivocal triumph of the republic (the abolition of the monarchy) in the December referendum. This occurred because, despite the strong ideological tension and the significant presence of a radical –at least rhetorically subver-

θαρή νίκη της αβασίλευτης δημοκρατίας στο πολιτειακό δημοψήφισμα. Και αυτό συμβαίνει γιατί, παρά τη μεγάλη ιδεολογική φόρτιση, παρά τη σημαντική παρουσία ενός ριζοσπαστικού και ρητορικά τουλάχιστον ανατρεπτικού δυναμικού υποσυνόλου μέσα στο πολιτικό σύστημα, το κοινωνικό, συναισθηματικό και ιστορικό τοπίο που διαμορφώθηκε στα τέλη Ιουλίου του 1974, έχει ακριβώς αυτόν τον χαρακτήρα μιας άτυπης, μα ισχυρής αντιφασιστικής συναίνεσης. Φέρνει κοντά, σε μια λογική σιωπηρής αμοιβαιότητας, όλες τις δυνάμεις που μπορούν, έστω και εν μέρει, να αναγνωριστούν ως έχοντες εναντιωθεί στην Χούντα και έχοντας παίξει ρόλο στην ίδια στην αποχώρησή της από την εξουσία, στη δημοκρατική μετάβαση, εν ολίγοις σε αυτή την πολύ ιδιαίτερη αλλαγή σελίδας.

Αυτή η κοινωνική συνθήκη έχει, όπως είπαμε, συντακτικό χαρακτήρα διότι έρχεται να λειτουργήσει συμφιλιωτικά, δίνοντας σαφείς λύσεις σε ιστορικές εκκρεμότητες και τραυματικά υπόλοιπα. Εξ άλλου είναι η ίδια αποτέλεσμα μιας σωρευτικής αλυσίδας οδυνηρών εθνικών εμπειριών, πολιτικών κρίσεων που «επιλύθηκαν» με την πιο βίαιη και αρχαϊκή μέθοδο, το μείγμα ακροδεξιού τριτοκομισμού και παλαιοελλαδίτικου εθνικισμού που οδήγησε στην κυπριακή τραγωδία και στον στρατιωτικό και στρατηγικό εξευτελισμό της χώρας.

Έτσι λοιπόν, η συντακτική στιγμή 1974–75, το κοινωνικό και πολιτικό συμβόλαιο και το θεσμικό τους επιστέγασμα που είναι το νέο Σύνταγμα θα κλείσουν δύο μεγάλες ιστορικές πληγές: την προπολεμική και την ψυχροπολεμική, τον Εθνικό Διχασμό και τον Εμφύλιο Πόλεμο, μέσα από την οριστική επίλυση του πολιτειακού ζητήματος με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας.

sive– subgroup within the political system, the social, emotional, and historical landscape that emerged in late July 1974 bore precisely the character of an informal but powerful antifascist consensus. It brought together, in a logic of tacit reciprocity, all forces that could, at least in part, be recognized as having opposed the Junta and played a role in its collapse, in the democratic transition – in short, in this very particular turning of the page.

This social condition, as we have noted, had a constituent character because it functioned in a conciliatory manner, offering clear resolutions to historical disputes and traumatic residues. Moreover, it was itself the cumulative outcome of a chain of painful national experiences, political crises “resolved” through the most brutal and archaic means, and the blend of far–right extremism and old–style nationalism that led to the Cyprus tragedy and the military and strategic humiliation of the country.

Thus, the constituent moment of 1974–75 –the social and political contract and its institutional culmination in the new Constitution– would close two major historical wounds: the prewar division and the Cold War division, i.e., the National Schism and the Civil War, primarily through the definitive settlement of the constitutional question with the establishment of the republic.

Με αυτή την έννοια, το Σύνταγμα του 1975 σηματοδότησε όχι απλώς μια αλλαγή καθεστώτος, αλλά έναν βαθιά συναισθηματικό και θεσμικό αναπροσανατολισμό της ελληνικής κοινωνίας, κατά τον οποίο ο φόβος, η διαίρεση και ο αποκλεισμός των μετεμφυλιακών δεκαετιών παραχώρησε τη θέση του στην αναγνώριση, τη συμμετοχή και τον πλουραλισμό.

Ακόμη και σε στιγμές έντασης και οξυμένης κομματικής αντιπαράθεσης, η θεμελιώδης συναίνεση που σφυρηλατήθηκε το 1974 παρέμεινε ακέραιη, υποδηλώνοντας ότι τα δημοκρατικά και φιλελεύθερα ήθη είχαν πλέον βαθιά ριζώσει στο κομματικό σύστημα και στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

It is in this sense that the Constitution of 1975 marked not merely a change of regime but a profound emotional and institutional reorientation of Greek society whereby the fear, division, and exclusion of the post-Civil War decades gave way to recognition, participation, and pluralism.

Even at moments of tension and heightened partisan confrontation, the underlying consensus forged in 1974 remained intact, indicating that democratic and liberal mores took deep root in the party system and Greek society as a whole.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ

NOTE ON THE EXHIBITION

Από το Σύνταγμα του 1975 στο Δικό μας Σύνταγμα

Μαρία Καμπλάκη

*Αναπλ. Προϊσταμένη της Γ.Δ. Ηλεκτρονικής Διοίκησης,
Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων της Βουλής των Ελλήνων,
Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής της Έκθεσης
&*

Ελένη Μουζουράκη

*Προϊσταμένη του Τμήματος Βιβλιοθήκης Πόλης
& Διαχείρισης Συστημάτων Βιβλιοθήκης
της Διεύθυνσης Βιβλιοθήκης της Βουλής,
Επιμελήτρια της Έκθεσης*

Το Σύνταγμα του 1975, ως ο καταστατικός χάρτης πάνω στον οποίο οικοδομήθηκε η ομαλότερη περίοδος στην πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, αποτέλεσε καρπό της λαϊκής απαίτησης για δημοκρατική νομιμότητα: αποτυπώνει κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους και τις σχέσεις τους με το κράτος ως νέο κοινωνικό συμβόλαιο, στο οποίο συμπυκνώθηκαν τόσο οι συλλογικές εμπειρίες του παρελθόντος, όσο και οι ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε και διαρκώς εξελίσσεται. Με το νέο Σύνταγμα, η Ελλάδα του 1975 θεμελίωσε ένα πολίτευμα που στηρίζεται στην ελευθερία, την ισότητα, τη δικαιοσύνη και τη συμμετοχή. Η μετατόπιση από ένα κράτος εξουσίας σε ένα κράτος δικαίου έδωσε στο άτομο τη θέση του ενεργού συντελεστή της δημοκρατικής ζωής.

Η Έκθεση *Το δικό μας Σύνταγμα* επιχειρεί να φωτίσει όχι μόνο τα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην ψήφιση του Συντάγματος του 1975, αλλά και το ευρύτερο περιεχόμενο μιας κοινωνίας που αναζητούσε εκ νέου τη «φωνή της».

Με αφετηρία μια προοπτική που τοποθετεί τον πολίτη στο επίκεντρο και με έμφαση στην ανάδειξη των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που θεμελίωσε το Σύνταγμα του 1975, το εκθεσιακό αφήγημα επιδιώκει να παρουσιάσει το Σύνταγμα όχι ως ένα δυσπρόσιτο, εξειδικευμένο τεχνοκρατικό κείμενο, αλλά ως ένα θεμελιώδες και δυναμικό πλαίσιο που διαμορφώνει τη δημοκρατική λειτουργία της πολιτείας, προστατεύει τις ελευθερίες και καθοδηγεί τόσο την προσωπική καθημερινή εμπειρία όσο και τη συλλογική συνύπαρξη μέσα

From the 1975 Constitution to A Constitution of our Own

Maria Kamilaki

*Acting Director General, D.G. for Electronic Administration,
Library & Publications of the Hellenic Parliament,
President of the Exhibition Organizing Committee
&*

Eleni Mouzouraki

*Head of the City Library
& Library Systems Management Department
of the Hellenic Parliament Library Directorate,
Curator of the Exhibition*

The 1975 Constitution, as the statutory charter on which the most stable period in the political history of modern Greece was built, was the outcome of the popular demand for democratic legitimacy. It reflects rules that regulate the relations of citizens among themselves and their relations with the state as a new social contract, in which the collective experiences of the past coupled with the historical, political and social conditions in which it was shaped and continues to evolve, were condensed. With the new Constitution of 1975, Greece founded a system based on freedom, equality, justice and participation. The shift from a state of power to a rule of law gave the individual the position of an active factor in democratic life.

The Exhibition *A Constitution of our own* attempts to shed light not only upon the historical events that led to the adoption of the 1975 Constitution, but also on the broader context of a society that was seeking its “voice” anew.

Adopting a perspective that places the citizen at the center and highlighting the individual and social rights established by the 1975 Constitution, the exhibition narrative seeks to present the Constitution not as an inaccessible, highly specialized technocratic document, but as a fundamental and dynamic framework that shapes democratic functioning of the state, safeguards freedoms, and guides both individual everyday experience and collective coexistence within civil society. Its Articles acquire meaning through the daily experience of the citizen – where freedom of

στην κοινωνία των πολιτών. Τα άρθρα του Συντάγματος αποκτούν νόημα μέσα από την καθημερινή εμπειρία του πολίτη – εκεί όπου η ελευθερία του λόγου, η ισότητα, η προσωπική ελευθερία, η κοινωνική δικαιοσύνη και η προστασία της ιδιωτικής ζωής γίνονται πράξη. Αυτή η οπτική δίνει και το νόημα στην κτηπική αντωνυμία «δικό μας» στον τίτλο της Έκθεσης.

Με το ίδιο σκεπτικό, το λογότυπο της Έκθεσης, με μινιμαλιστική τυπογραφία, παραπέμπει διττά, αφενός, στην αίθουσα της Ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων και, αφετέρου, στο ανθρώπινο αποτύπωμα, εννοιολογώντας το Σύνταγμα ως σύμβολο όχι μόνο συμμετοχής και συλλογικότητας, αλλά και ατομικής ταυτότητας. Οι καμπύλες γραμμές, σε ομόκεντρη διάταξη, υποδηλώνουν τόσο συνέχεια, όσο και ενότητα. Η σπειροειδής κίνηση παραπέμπει στην ανάπτυξη, την εξέλιξη και τη δυναμική φύση του Συντάγματος εδώ και 50 χρόνια. Οι ανοιχτές, ατελείς καμπύλες υποδηλώνουν τον διάλογο και την ανοιχτότητα στην αλλαγή.

Ως προς τη διάρθρωση, η Ενότητα Α της Έκθεσης αρχίζει με την απαραίτητη, συνοπτική σκιαγράφιση του ιστορικού πλαισίου της περιόδου της Δικτατορίας και των πρώτων μηνών της Μεταπολίτευσης, με την εποπτική βοήθεια ενός χρονολογίου με τα σημαντικότερα γεγονότα της περιόδου: η ανατροπή της Δικτατορίας και η αποκατάσταση της Δημοκρατίας, η συγκρότηση της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή, οι πρώτες εκλογές της Μεταπολίτευσης για την ανάδειξη της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής στις 17 Νοεμβρίου 1974, η επίλυση του πολιτειακού ζητήματος με το δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου του 1974 αποτελούν κομβικά γεγονότα, που κατέτιναν στην ψήφιση του Συντάγματος στις 7 Ιουνίου 1975.

Η Ενότητα Β είναι αφιερωμένη στο Σύνταγμα του 1975: μέσα από τα συνταγματικά σχέδια, τις προτάσεις των κομμάτων και των κοινωνικών φορέων, τα πρακτικά της Επιτροπής Αναθεώρησης και της Ολομέλειας, καθώς και με τη βοήθεια πο-

speech, equality, personal freedom, social justice and the protection of privacy are put into practice. This perspective also gives meaning to the possessive pronoun “Our own” in the title of the Exhibition.

With the same reasoning, the Exhibition’s logo, with minimalist typography, refers in a dual way, on the one hand, to the Plenary Hall of the Hellenic Parliament and, on the other, to the human imprint, conceptualizing the Constitution as a symbol not only of participation and collectivity, but also of individual identity. The curved lines, arranged concentrically, suggest both continuity and unity. The spiral movement refers to the growth, evolution and dynamic nature of the Constitution over the past 50 years. The open, incomplete curves suggest dialogue and openness to change.

In terms of structure, Section A of the Exhibition begins with the necessary, concise outline of the historical context of the dictatorship period and the first months of the Metapolitefsi (post-dictatorship period of democratic transition in Greece), with the supervisory assistance of a timeline with the most important events of the period: the overthrow of the Dictatorship and the restoration of Democracy, the formation of the National Unity government of Konstantinos Karamanlis, the first elections of the Metapolitefsi for the election of the 5th Revisionary Parliament on November 17, 1974, the resolution of the form of state issue with the referendum on December 8, 1974, are key events that led to the adoption of the Constitution on June 7, 1975.

Section B is dedicated to the Constitution of 1975: through the constitutional drafts, the proposals of the parties and social actors, the minutes of the Revision Committee and the Plenary, as well as with the help of multimedia material,

λυμεσικού υλικού, επιδιώκεται να αναδειχθεί η σύνθετη κοινοβουλευτική διαδικασία της σύνταξης, επεξεργασίας και ψήφισης του Συντάγματος ως ύψιστη στιγμή μιας δημοκρατικής Πολιτείας. Στόχος μας είναι ο κάθε επισκέπτης να αντιληφθεί τη βαρύτητα και την ευθύνη μιας στιγμής που, ωστόσο, ασκεί άμεση επίδραση στη δική του καθημερινότητα. Αναφορά γίνεται και στις αναθεωρήσεις του Συντάγματος κατά τα έτη 1986, 2001, 2008 και 2019, αποδεικνύοντας, στη διάρκεια των 50 ετών ισχύος του, την ευελιξία και τη δυνατότητα προσαρμογής στις νέες κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις.

Στην Ενότητα Γ παρουσιάζονται οι βασικοί άξονες του ανθεκτικού Συντάγματος του 1975: αρχικά η μορφή του πολιτεύματος ως Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας και εν συνεχεία οι θεμελιώδεις αρχές στις οποίες στηρίζεται η συντακτική του φιλοσοφία, καθώς, ψηφισμένο μέσα στο πνεύμα της Μεταπολίτευσης, το Σύνταγμα του 1975 διακήρυξε τη βαθιά πίστη ότι ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου πρέπει να αποτελεί την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας· τέλος, ο σταθερός και αδιαπραγμάτευτος ευρωπαϊκός και διεθνής προσανατολισμός, με απώτερο σκοπό τη διασφάλιση της ευρωπαϊκής πορείας της σύγχρονης Ελλάδας.

Στην Ενότητα Δ το εκθεσιακό αφήγημα εστιάζει στις διατάξεις του Συντάγματος του 1975 περί ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Πρόκειται για το Μέρος Β΄ του κειμένου του Συντάγματος που συγκέντρωσε τη σχεδόν καθολική αποδοχή των βουλευτών και στο οποίο αντανakλώνται κατεξοχήν οι επιδράσεις των ευρύτερων ευρωπαϊκών συνταγματικών, πολιτικών και ιδεολογικών αντιλήψεων, αλλά και η προσπάθεια του συντακτικού νομοθέτη να συνδυαστεί η ιδέα της ελευθερίας του Ανθρώπου με την κοινωνική δικαιοσύνη. Μέσα από διαφορετικές αφηγηματικές νησίδες, παρουσιάζονται οι συνταγματικές εγγυήσεις για τις ατομικές και πολιτικές ελευθερίες, την ενημέρωση και την πληροφόρηση, την ελευθερία σκέψης και έκφρασης, την ισότητα των φύλων, την κοινωνική

the aim is to highlight the complex parliamentary process of drafting, editing and voting on the Constitution as the highest moment of a democratic State. Our aim is for visitors to grasp the significance and responsibility of a moment that, nonetheless, exerts a direct impact on their everyday life. Reference is also made to the revisions of the Constitution in the years 1986, 2001, 2008 and 2019, demonstrating, during its 50 years of validity, its flexibility and ability to adapt to new social and technological developments.

Section C presents the main pillars of the resilient Constitution of 1975: initially, the form of the State as a Parliamentary Republic and then the fundamental principles on which its constitutional philosophy is based, since, voted in the spirit of the Metapolitefsi, the Constitution of 1975 proclaimed the deep belief that respect for human value must constitute the primary obligation of the State: then, the stable and non-negotiable European and international orientation, with the ultimate aim of ensuring the European course of modern Greece.

In Section D, the focus of the exhibition narrative is on the provisions of the 1975 Constitution on individual and social rights, i.e. Part 2 of the constitutional text, which garnered almost unanimous acceptance by the Members of Parliament and which primarily reflects the influences of wider European constitutional, political and broader ideological concepts, as well as the attempt of the constitutional legislator to combine the idea of human freedom with social justice. Through different narrative islets, the constitutional guarantees for individual and political freedoms, information and communication, freedom of thought and expression, gender equality, social welfare (health, insurance, protection of the family, maternity, children and vulnerable groups), the right to free education, the right to

πρόνοια (υγεία, ασφάλιση, προστασία της οικογένειας, της μητρότητας, του παιδιού και των ευάλωτων ομάδων), το δικαίωμα δωρεάν παιδείας, το δικαίωμα στην εργασία και την κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας, καθώς και την πρωτοποριακή για την εποχή του προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Και όλα αυτά μέσα από μια πληθώρα πολυτροπικών εκθεμάτων, που περιλαμβάνουν βιβλία, έγγραφα, φωτογραφίες, αφίσες, εικαστικά έργα, τρισδιάστατα αντικείμενα και οπτικοακουστικό υλικό, προερχόμενα από τη Βιβλιοθήκη της Βουλής και από 36 δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, καθώς και από ιδιώτες συλλέκτες – τους ευχαριστούμε από καρδιάς που μας εμπιστεύτηκαν πολύτιμα τεκμήρια, αυξημένης ιστορικής βαρύτητας. Ασφαλώς δεν επιδιώκεται η εξαντλητική κάλυψη των επιμέρους θεμάτων, καθένα εκ των οποίων θα μπορούσε να αποτελεί το αντικείμενο ξεχωριστής εκθεσιακής πραγμάτευσης, αλλά περισσότερο η θεματοποίηση βασικών διαστάσεων της επίδρασης του Συντάγματος στην καθημερινότητά μας.

Η Έκθεση ολοκληρώνεται στη συνοπτική, πλην σημαντική Ενότητα Ε, με την παρουσίαση του ακροτελεύτιου άρθρου 120:

Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία.

Από το Σύνταγμα δεν απορρέουν μόνο δικαιώματα: κάθε πολίτης έχει υποχρεώσεις που διασφαλίζουν την ισορροπία ανάμεσα στην ελευθερία και την κοινωνική συνοχή. Στην «Αίθουσα Υπασιστών», όπου αναπτύσσεται η τελευταία Ενότητα, ο επισκέπτης αντικρίζει έναν ολότοιχο καθρέφτη, με αναγεγραμμένες τις παραγράφους του άρθρου 120. Παράλληλα, διαβάζοντας τις συγκεκριμένες γραμμές, βλέπει τον αντικατοπτρισμό του εαυτού του, καθώς και το έργο της Ελένης Σταθοπούλου *Η μεγάλη νίκη της Δημοκρατίας*, που κοσμεί τον απέναντι

work and the guarantee of trade union freedom, as well as the pioneering for that time protection of the natural and man-made environment, are presented.

And all this through a multitude of multimodal exhibits that include books, documents, photographs, posters, visual works, three-dimensional objects and audiovisual material, drawn from the Hellenic Parliament Library Collection and from 36 public and private institutions, as well as from private collectors – we thank them all from the bottom of our hearts for entrusting us with valuable documents of increased historical significance. Of course, we do not seek to exhaustively cover individual topics, each of which could be the subject of a separate exhibition narrative, but rather to thematize basic dimensions of the impact of the Constitution on our everyday lives.

The Exhibition concludes in the concise, but equally important Section E, with the presentation of the final provision of the Article 120:

Observance of the Constitution is entrusted to the patriotism of the Greeks who shall have the right and the duty to resist by all possible means against anyone who attempts the violent abolition of the Constitution.

The Constitution does not only provide for rights; every citizen has obligations that ensure the balance between freedom and social cohesion. In the “Hall of Adjutants”, where the last Section is developed, the visitor faces a full-wall mirror, with paragraphs of Article 120 inscribed on it. At the same time, by reading these specific lines, one sees the reflection of himself/herself, as well as Eleni Stathopoulou’s work *The Great Victory of Democracy*, which adorns the opposite wall. In this way, in an experiential and emotionally charged meeting-conclusion of the Exhi-

τοίχο. Με τον τρόπο αυτό, σε μια βιωματική και συγκινησιακά φορτισμένη συνάντηση-κατακλείδα της Έκθεσης, ο επισκέπτης αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως κεντρικό κρίκο στην αλυσίδα που ενώνει το Σύνταγμα και τη Δημοκρατία. Το Σύνταγμα του 1975 τοποθέτησε τον Άνθρωπο στο επίκεντρο της δημοκρατικής πολιτείας και δημιούργησε το πλαίσιο όπου η ελευθερία, η ισότητα και η αξιοπρέπεια γίνονται πράξη καθημερινά. Κάθε άρθρο, κάθε δικαίωμα, κάθε συνταγματική αρχή αναφέρεται και ανήκει σε εμάς, στους πολίτες. Η Δημοκρατία ζει, όμως, και μέσα από τη συμμετοχή μας, την υπευθυνότητά μας και την καθημερινή μας επιλογή να σεβόμαστε και να υπερασπιζόμαστε τον Άνθρωπο.

Στον ανά χειράς Κατάλογο περιλαμβάνεται το σύνολο των εκθεμάτων της in situ εκδοχής, καθώς και ορισμένα συμπληρωματικά, καρπός της ενδελεχούς έρευνας της επιμελητικής ομάδας· επιπλέον, οι ενόπτες εμπλουτίζονται από αναλυτικότερα κείμενα τεκμηρίωσης και από επιστημονικές συμβολές δοκιμιακού τύπου, που επιχειρούν να φωτίσουν άλλοτε ευρύτερες και άλλοτε πιο ειδικές όψεις του Συντάγματος του 1975.

Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε σε όλες και όλους τους συντελεστές της Έκθεσης, για τις επιστημονικές γνώσεις και την επαγγελματική εμπειρία που προσκόμισαν αφειδώς – τα ονόματά τους αποτυπώνονται αναλυτικά στη σελίδα 4-5 του Καταλόγου. Ξεχωριστές ευχαριστίες για την πολύτιμη καθοδήγηση και την κατάθεση κειμένων προσανατολισμού οφείλονται στην Επιστημονική Επιτροπή Εποπτείας της Έκθεσης, με επικεφαλής τον Πρόεδρο του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων, ομότιμο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Κώστα Μαυριά, και Μέλη τους κ.κ. Πασχάλη Κιτρομπλίδη, Τακτικό Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων-Ομότιμο Καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Σπύρο Βλαχόπουλο, Καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου

hibition, the visitor perceives himself/herself as a central link in the chain that unites the Constitution and Democracy. The Constitution of 1975 placed Human at the center of the democratic state and created the framework where freedom, equality and dignity are put into practice daily. Every article, every right, every constitutional principle refers to and belongs to us, the citizens. Democracy lives through our participation, our responsibility and our daily choice to respect and defend Human. This Catalogue includes all the exhibits of the in situ version, as well as some additional ones, forming the outcome of thorough research of the curatorial team; in addition, the sections are enriched by more detailed documentation texts and by essay-type scientific contributions, which attempt to illuminate sometimes broader and sometimes more specific aspects of the 1975 Constitution.

We owe warm thanks to all the contributors to the Exhibition, for the scientific knowledge and professional experience that they generously provided – their names are detailed on page 4-5 of the Catalogue. Special thanks for the valuable guidance and submission of orientation texts are due to the Scientific Supervisory Committee of the Exhibition, chaired by President of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Professor Emeritus of the Law School of the University of Athens, Mr. Kostas Mavrias, and with members Mr. Paschalis Kitromilides, Full Member of the Academy of Athens, Member of the Scientific Council of the Hellenic Parliament, Professor Emeritus of Political Science at the Department of Political Science & Public Administration of the University of Athens; Spyros Vlachopoulos, Professor of Constitutional Law, Law School, University of Athens; Gregory Psallidas, Professor of Contemporary Political History, Department of History, Ionian University; and Panayis Panagiotopoulos, Associate Professor of Sociology, Department of Political Science and

της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γρηγόρη Ψαλλίδα, Καθηγητή Σύγχρονης Πολιτικής Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, και Παναγή Παναγιωτόπουλο, Αναπληρωτή Καθηγητή Κοινωνιολογίας του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ομοίως, εγκάρδιες ευχαριστίες ανήκουν στην Οργανωτική Επιτροπή (Α. Συναρέλλη, Α. Καραπάνου, Α. Παπακωνσταντίνου, Θ. Κουτσογιάννης, Μ. Μπριάνα, Σ. Χηνιάδου και Ν. Παπακωνσταντίνου), και ιδιαίτερα στους συναδέλφους Γιώργο Κυράτσο, Πηνελόπη Λεβαντάκη και Μαρία Βλασσοπούλου, που συνεισέφεραν καίρια στην έρευνα και την επιμέλεια των ενότητων και των κειμένων. Ευχαριστίες οφείλονται επίσης στη Μαρία Παπαδοπούλου, αρχιτέκτονα-σκηνογράφο, για την άρτια σκηνογραφική παρουσίαση της Έκθεσης, και στους Άγγελο Κοντογιάννη-Μάνδρο και Βασιλική Παπαθανασίου που ανέλαβαν τις μεταφράσεις των συνοδευτικών κειμένων στην αγγλική γλώσσα. Τέλος, τις θερμότερες ευχαριστίες στους Δημήτρη Ζαζά, Θανάση Αθανασιάδη, Πάνο Ζευγώλη και στη Διεύθυνση Εκδόσεων & Εκτυπώσεων για τη σχεδιαστική, καλλιτεχνική επιμέλεια και την παραγωγή του Καταλόγου.

Γράφει ο Κωνσταντίνος Τσάτσος στο άρθρο του «Πώς ζει η Δημοκρατία» (*Ανθρώπινες Σχέσεις*, Οκτώβριος 1974):

Η Δημοκρατία, το ευγενέστερο και ευπαθέστατο γέννημα της ιστορίας, το πολίτευμα του μέτρου, όπου όλα τα αντίθετα πρέπει συνεχώς να ισορροπούνται, δεν ζει παρά έξω από το κλίμα της βίας. Ούτε και επιβάλλεται με τη βία. Οι επαναστάσεις δεν φτιάχνουν δημοκρατίες, αλλά δικτάτορες.

Public Administration, University of Athens. Likewise, heartfelt thanks go to the Organizing Committee (A. Synarelli, A. Karapanou, A. Papakonstantinou, Th. Koutsoyiannis, M. Briana, S. Hiniadou and N. Papakonstantinou), and especially to colleagues Giorgos Kyratsos, Pinelopi Levantaki and Maria Vlassopoulou, who made crucial contributions to the research and editing of the sections and texts. Thanks are also due to Maria Papadopoulou, architect-scenographer, for the excellent scenographic presentation of the Exhibition, and to Angelos Kontogiannis-Mandros and Vassiliki Papaathanasiou, who undertook the translations of the accompanying texts into English. Finally, warmest thanks to Dimitris Zazas, Thanasis Athanasiadis, Panos Zevgolis and the Publications & Printing Department of the Hellenic Parliament for the design/artistic editing and production of the Catalogue.

Konstantinos Tsatsos writes in his article "How Democracy Lives" (*Human Relations*, October 1974):

Democracy, the noblest and most flexible creation of history, the regime of moderation, where all opposites must constantly be balanced, only lives outside the climate of violence. Nor is it imposed by violence. Revolutions do not create democracies, but dictators.

Δεν ζη η Δημοκρατία όταν δεν υπάρχουν άτομα με γνώμη, αλλά όντα αγελαία, που έχουν τη γνώμη της εφημερίδος των, ή όταν υπάρχουν άτομα με γνώμη που δεν εννοούν να την υποτάξουν στη θέληση της ολότητας, είτε αυτή εκφράζεται με την πλειοψηφία των πολιτών, είτε με το νόμο, που και αυτός είναι έκφραση της θέλησης των πολλών.

Σήμερα, πενήντα χρόνια μετά, η έκθεση *Το δικό μας Σύνταγμα, 1975-2025*, οργανωμένη από τον πλέον αρμόδιο θεσμικό φορέα, τη Βουλή των Ελλήνων, προσκαλεί τους επισκέπτες/ τις επισκέπτριες να αναγνώσουν το Σύνταγμα ως το κοινό μας σημείο αναφοράς, ως το πεδίο όπου συναντιόμαστε ως πολίτες, ανεξαρτήτως απόψεων, ηλικίας, ή κοινωνικής θέσης· ως ζωντανό επίτευγμα και βιωμένη κατάκτηση που συνδέει το παρελθόν με το παρόν, τις αξίες με την καθημερινότητα· ως αποτέλεσμα συλλογικής μνήμης και βούλησης.

Αθήνα, Δεκέμβριος 2025

Democracy does not live when there are no individuals with an opinion, but only herd-beings, who adopt the opinions of their newspaper, or when there are individuals with opinions who do not intend to subordinate them to the will of the whole, whether that will is expressed by the majority of citizens or through the law, which itself is also an expression of the will of the many.

Today, fifty years later, the exhibition *A Constitution of our own, 1975-2025*, organized by the most appropriate institution, the Hellenic Parliament, invites visitors to read the Constitution as our common point of reference, as the field where we meet as citizens, regardless of opinions, age, or social status; as a living achievement and a lived conquest that connects the past with the present, constitutional values with everyday life; as a result of collective memory, and will.

Athens, December 2025

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

TIMELINE

1974

23.7.1974

Πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας.
Fall of the military dictatorship.

24.7.1974

Επιστροφή του πρώην Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Ελλάδα - Ορκωμοσία της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας - Άμεση απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατουμένων.
Return of former Prime Minister Konstantinos Karamanlis to Greece - Formation of a National Unity Government - Immediate release of all political prisoners.

1.8.1974

Αποκατάσταση της Δημοκρατίας. Πρώτες συντακτικές πράξεις της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας - Επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1952 με εξαίρεση τις διατάξεις περί πολιτεύματος.
Restoration of Democracy. First constitutional acts of the Government of National Unity - Reinstatement of the 1952 Constitution with the exception of the provisions on the form of government.

7.8.1974

Έκδοση συμπληρωματικής συντακτικής πράξης για τη ρύθμιση ζητημάτων για την απονομή δικαιοσύνης.
Issuance of a supplementary constitutional act to regulate issues related to the administration of justice.

22.8.1974

Αίτηση επανεργοποίησης της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΟΚ.
Greek application for the reactivation of the Association Agreement with the EEC.

5.9.1974

Έκδοση συντακτικής πράξης «Περί αποκαταστάσεως της τάξεως και ευρυθμίας εν τη Δικαιοσύνη».
Issuance of the Constitutional Act "On the restoration of order and proper functioning in Justice".

23.9.1974

Έκδοση νομοθετικού διατάγματος «Περί συστάσεως και επαναλειτουργίας πολιτικών κομμάτων» – Νομιμοποίηση του ΚΚΕ.
Issuance of the Legislative Decree “On the establishment and reactivation of political parties” – Legalization of the Communist Party of Greece.

3.10.1974

Προκήρυξη βουλευτικών εκλογών.
Parliamentary elections announcement.

17.11.1974

Διεξαγωγή των πρώτων βουλευτικών εκλογών της Μεταπολίτευσης μετά από 10 περίπου έτη.
First parliamentary elections of the Metapolitefsi era after almost 10 years.

28.11.1974

Επάνοδος της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης.
Greece's return to the Council of Europe.

8.12.1974

Διεξαγωγή δημοψηφίσματος για τη μορφή του πολιτεύματος.
69,18% υπέρ της αβασίλευτης Δημοκρατίας.
Conduct of the referendum on the form of Government.
69,18% in favor of uncrowned Republic.

9.12.1974

Ορκωμοσία της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής.
Swearing-in ceremony of the 5th Revisionary Parliament.

18.12.1974

Εκλογή του Μιχαήλ Στασινόπουλου ως προσωρινού Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας.
Election of Michael Stassinopoulos as interim President of the Hellenic Republic.

23.12.1974

Δημοσιοποίηση του σχεδίου του νέου Συντάγματος.
Presentation of the draft of the new Constitution.

1975

2.1.1975

Σύσταση Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για την επεξεργασία του Συντάγματος.

Establishment of a Special Parliamentary Constitution Revision Committee.

7.1.1975

Κατάθεση του σχεδίου Συντάγματος στη Βουλή.

Submission of the draft Constitution to Parliament.

8.1.1975

Εκλογή του Κωνσταντίνου Τσάτσου ως Προέδρου της Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος.

Election of Konstantinos Tsatsos as President of the Constitution Revision Committee.

9.1.1975 – 22.3.1975

Συζήτηση του σχεδίου Συντάγματος στην Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος και τις δύο Υποεπιτροπές.

Discussion of the draft Constitution in the Constitution Revision Committee and the two Subcommittees.

27.3.1975 – 2.6.1975

Συζήτηση του τελικού σχεδίου Συντάγματος στην Ολομέλεια της Βουλής.

Discussion of the final draft of the Constitution in the Plenum of the Parliament.

7.6.1975

Ψήφιση του νέου Συντάγματος από την Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή – Επίδοση του ψηφισθέντος κειμένου του Συντάγματος

από τον Πρόεδρο της Βουλής Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου στον προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας Μιχαήλ Στασινόπουλο.

Voting of the new Constitution by the 5th Revisionary Parliament – Handing over of the adopted text of the Constitution by the President of the Parliament Konstantinos Papakonstantinou to the interim President of the Republic Michael Stassinopoulos.

9.6.1975

Επίσημη τελετή υπογραφής του νέου Συντάγματος στην «Αίθουσα Τροπαίων» της Βουλής, από τον προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας Μιχαήλ Στασινόπουλο, τον Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή και τον Πρόεδρο της Βουλής Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου.
Official signing ceremony of the new Constitution in the “Trophies Hall” of the Parliament Megaron, by interim President of the Republic Michael Stassinopoulos, Prime Minister Konstantinos Karamanlis and President of the Parliament Konstantinos Papakonstantinou.

11.6.1975

Έναρξη ισχύος του Συντάγματος.
Effective date of the Constitution of 1975.

12.6.1975

Επίσημο αίτημα ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ.
Greece's application for membership to the EEC.

19.6.1975

Ψηφοφορία στη Βουλή για εκλογή Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας –
Εκλογή του Κωνσταντίνου Τσάτσου.
Voting in Parliament for the election of the President of the Hellenic Republic – Election of Konstantinos Tsatsos.

20.6.1975

Τελετή ορκωμοσίας του πρώτου Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσάτσου στην αίθουσα συνεδριάσεων της Βουλής.
Swearing-in ceremony of the first President of the Republic Konstantinos Tsatsos in the Plenary Hall.

9.2.1976

Αποδοχή του αιτήματος ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο.
Acceptance of Greece's application to join the European Communities by the European Council.

1976

26.7.1976

Έναρξη των διαπραγματεύσεων ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Opening of negotiations for Greece's accession to the European Communities.

1979

28.5.1979

Υπογραφή της Συνθήκης Ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ.
Signing of the Accession Treaty of Greece to the EEC.

1981

1.1.1981

Επίσημη είσοδος της Ελλάδας στην ΕΟΚ ως δέκατου μέλους.
Official entry of Greece into the EEC as the 10th member.

1986

6.3.1986

Πρώτη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975.
First revision of the 1975 Constitution.

2001

6.4.2001

Δεύτερη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975/1986.
Second revision of the 1975/1986 Constitution.

2008

27.5.2008

Τρίτη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975/1986/2001.
Third revision of the 1975/1986/2001 Constitution.

2019

25.11.2019

Τέταρτη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975/1986/2001/2008.
Fourth revision of the 1975/1986/2001/2008 Constitution.

TIMELINE

ΕΝΟΤΗΤΑ Α – ΕΙΣΑΓΩΓΗ

SECTION A – INTRODUCTION

Δικτατορία 1967–1974: Η καταπάτηση των δικαιωμάτων και ο αντιδικτατορικός αγώνας

Στις 21 Απριλίου 1967 η χούντα των συνταγματαρχών επιβλήθηκε στη χώρα με τη βία και διατηρήθηκε στην εξουσία με κατασταλτικές πρακτικές. Το δικτατορικό καθεστώς προχώρησε στην απροκάλυπτη καταπάτηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών και των κυριότερων συνταγματικών εγγυήσεων με την επιβολή της «κατάστασης πολιορκίας», προβαίνοντας σε αυθαίρετες συλλήψεις, διώξεις και εκτοπίσεις, βασανιστήρια, παρακολουθήσεις, προληπτική και κατασταλτική λογοκρισία και στέρψη πολιτικών ελευθεριών, διασύροντας τη χώρα διεθνώς και ανακόπτοντας τις σχέσεις της με τον δυτικό κόσμο.

Ο ελληνικός λαός βίωσε την επιβολή της δικτατορίας ως έναν επιβλαβή και επώδυνο αναχρονισμό. Στις 28 Μαρτίου 1969 ο Έλληνας νομπελίστας Γιώργος Σεφέρης, σε ραδιοφωνικό του μήνυμα στο BBC, μίλησε για «τον γκρεμό όπου μας οδηγεί η καταπίεση που κάλυψε τον τόπο», τονίζοντας ότι «αυτή η ανωμαλία πρέπει να σταματήσει. Είναι εθνική επιταγή».

Ομάδες αντίστασης και αντίδρασης οργανώθηκαν στο εσωτερικό και το εξωτερικό για την ενημέρωση της διεθνούς κοινής γνώμης και τη διεθνή στήριξη του αντιδικτατορικού αγώνα: το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «πάγωσε» τη Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), καταδικάζοντας τον καταπιεστικό χαρακτήρα του καθεστώτος, ενώ η Ελλάδα παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου (The Greek Case) για την παραβίαση των άρθρων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, για την οποία η χούντα των συνταγματαρχών έφερε την πρωτίστη ευθύνη, οδήγησε τελικά στην κατάρρευση της δικτατορίας, επιβεβαιώνοντας παράλληλα τον φόβο του ποιητή, που στο ίδιο μήνυμα είχε προειδοποιήσει ότι «στις δικτατορικές καταστάσεις (...) η τραγωδία περιμένει αναπότρεπτη στο τέλος».

Dictatorship 1967–1974: The violation of rights and the anti-dictatorship struggle

On April 21, 1967, the colonels' junta was violently imposed on the country and remained in power through repressive practices. The dictatorial regime blatantly trampled on the individual and social rights of citizens and on the most important constitutional guarantees by imposing a "state of siege", resorting to arbitrary arrests, persecutions and deportations, torture, surveillance, preventive and repressive censorship and deprivation of political freedoms, slandering the country internationally and cutting off its relations with the Western world.

The Greek people experienced the imposition of the dictatorship as a harmful and painful anachronism. On March 28, 1969 Giorgos Seferis, the Greek nobelist, in a radio message on BBC, spoke of "the cliff to which the oppression that covered the country is leading us", emphasizing that "this anomaly must stop. It is a national imperative".

Resistance and reaction groups were organized within the country and abroad to inform international public opinion and to gain international support for the anti-dictatorship struggle: the European Parliament suspended the Association Agreement with the European Economic Community (EEC), condemning the oppressive nature of the regime, while Greece was referred to the Strasbourg Court of Human Rights (The Greek Case) for violation of the articles of the European Convention on Human Rights (ECHR).

The Turkish invasion of Cyprus, for which the junta of colonels bore primary responsibility, ultimately led to the collapse of the dictatorship, while confirming the fear of the poet who had warned in the same message that "in dictatorial situations (...) tragedy awaits inevitably at the end".

1. Γιώργος Ιωάννου

*Οδός Πανεπιστημίου 16/11/73,
ώρα 6.30 μ.μ., 1973*

Λάδι σε λινό, 70 x 100 εκ.

Αρχείο - Συλλογή Γιώργου Ιωάννου

Στις 16 Νοεμβρίου 1973, η Συντονιστική Επιτροπή των Φοιτητών ανακοινώνει στους δημοσιογράφους το επαναστατικό μανιφέστο της εξέγερσης:

«Αρχίζοντας πολιτικό αγώνα οι φοιτητές και οι Έλληνες εργαζόμενοι που κλείστηκαν στο Πολυτεχνείο, ξεκαθαρίζουν τις θέσεις τους και καλούν τον Ελληνικό Λαό να συσπειρωθεί γύρω τους, να αγωνιστεί μαζί τους ως την τελική νίκη. Όλοι ενωμένοι στον αγώνα για τη δημοκρατία και την εθνική ανεξαρτησία...».

16 Νοεμβρίου 1973: Ακούγονται οι πρώτοι πυροβολισμοί στο Πολυτεχνείο. Η αστυνομία ζητά τη συνδρομή του στρατού. Τα танκς βγαίνουν από τους στρατώνες.

1. Giorgos Ioannou

*Panepistimiou Street, 16/11/73,
18:30, 1973*

Oil on linen, 70 x 100 cm

Giorgos Ioannou Collection-Archive

On 16 November 1973, the Student Coordinating Committee announced their revolutionary manifesto to journalists:

"By initiating a political struggle, the students and the Greek workers who took refuge in the National Technical University clarify their positions and call on the Greek People to rally around them, to fight alongside them until final victory. All united in the struggle for democracy and national independence..."

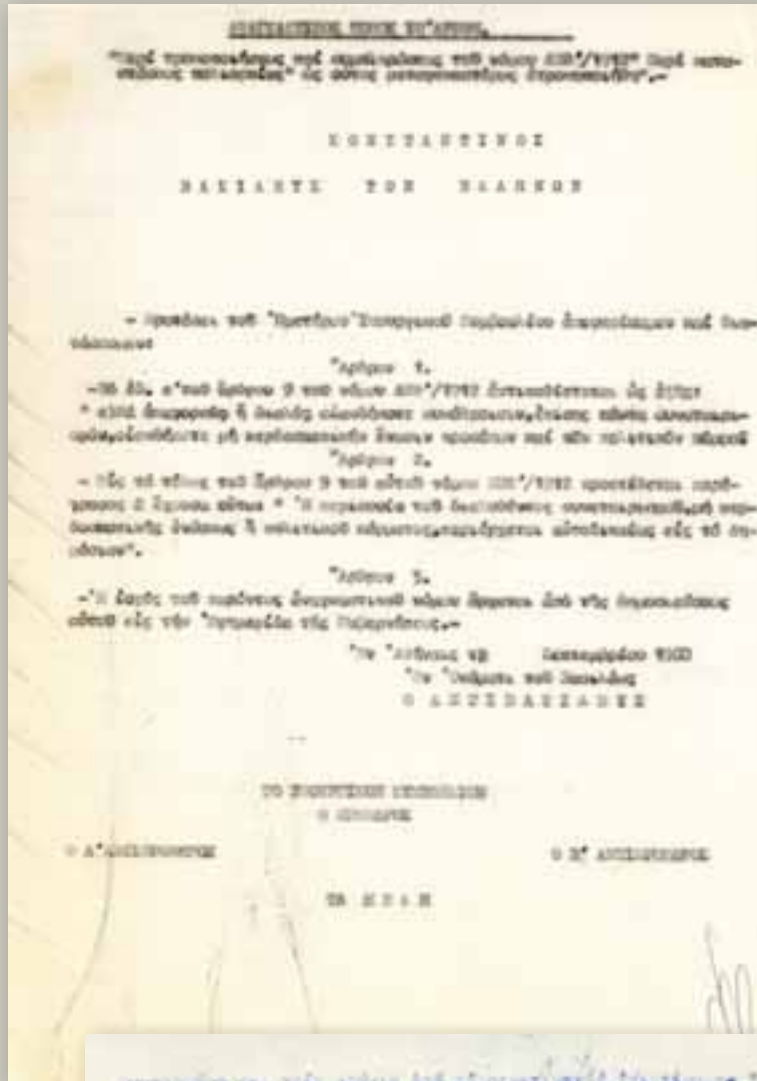
16 November 1973: The first gunshots are heard at the Athens Polytechnion. The police request assistance from the army. Tanks roll out from the barracks.

2. Αναγκαστικός νόμος 575/1968
 «Περί τροποποίησης και συμπλήρωσης
 του νόμου ΔΞΘ'/1912 "περί καταστάσεως
 πολιορκίας" ως ούτος μεταγενεστέρως
 ετροποποιήθη» (ΦΕΚ Α' 224/27-9-1968)

Με τη δημοσίευση αυτού του νόμου οι
 συνταγματάρχες θέλησαν να «νομιμοποιήσουν»
 αναδρομικά τις έως τότε αυθαίρετες πρακτικές
 τους με την de facto διάλυση των πολιτικών
 κομμάτων και την παράνομη δήμευση των
 περιουσιών τους.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

2. Mandatory Law 575/1968
 "On the amendment and completion of Law
 ΔΞΘ' (4068)/1912 'on the state of siege' as
 subsequently amended"
 (Government Gazette A' 224/27-9-1968)
 With the publication of this law, the colonels
 sought to retroactively "legitimize" their
 arbitrary practices up to that point, including
 the de facto dissolution of political parties
 and the illegal confiscation of their properties.
 Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

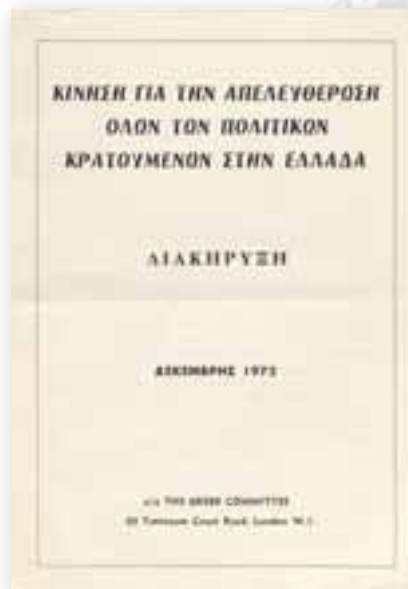
3. Επιστολή διαμαρτυρίας 54 πολιτικών
 κρατουμένων στις Φυλακές Κορυδαλλού και
 έκκλησης για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας
 και των συνταγματικών θεσμών [1971]

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη,
 Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

3. Letter of protest by 54 political prisoners at
 Korydallos Prison, appealing for the restoration of
 Democracy and constitutional institutions [1971]

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library,
 Virginia Tsouderou Archive

4. Greek Committee against Dictatorship, *Κίνηση για την απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατούμενων στην Ελλάδα: Διακήρυξη*, Δεκέμβριος 1972

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντιδικτατορικού Τύπου

4. Greek Committee against Dictatorship, *Movement for the Liberation of All Political Prisoners in Greece: Declaration*, December 1972

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Anti-Dictatorship Press Archive

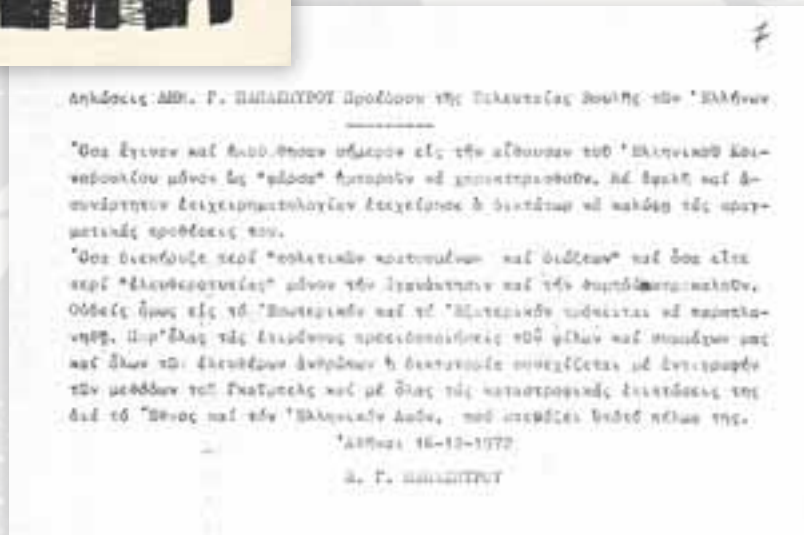

5. Δηλώσεις του Δημητρίου Γ. Παπασπύρου, του τελευταίου πριν την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας Προέδρου της Βουλής, σχετικά με τους πολιτικούς κρατούμενους και την καταπάτηση των δικαιωμάτων, 16 Δεκεμβρίου 1972

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

5. Statements by Dimitrios G. Papaspyrou, the last President of the Parliament, before the imposition of the military dictatorship, regarding political prisoners and the violation of rights, December 16, 1972

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

6. Φυλλάδιο του ΠΑΚ [1970], 19 σελίδες

Το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ) ιδρύθηκε στη Στοκχόλμη στις 26 Φεβρουαρίου 1968 από τον Ανδρέα Παπανδρέου, που είχε καταφύγει εκεί μετά τη διακοπή της κράτησής του από τη χούντα και την έκδοση άδειας εξόδου από τη χώρα.

Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), Αρχαίο Βασίλη Μαυρίδη

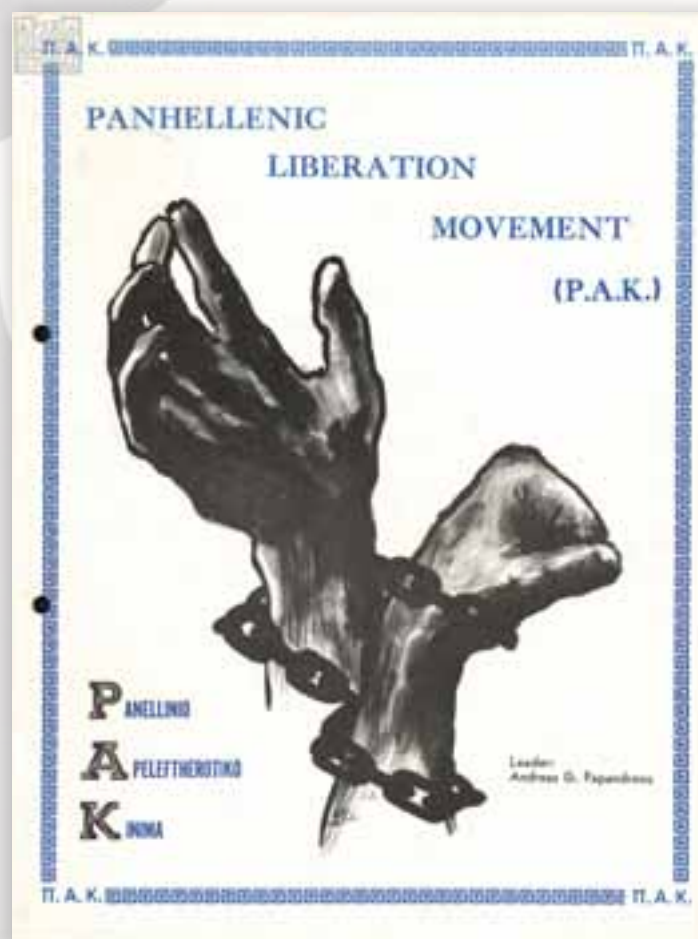
6. Pamphlet of PAK (Panhellenic Liberation Movement) [1970], 19 pages

The Panhellenic Liberation Movement (PAK) was founded in Stockholm on February 26, 1968, by Andreas Papandreou, who had taken refuge there, after his detention by the junta and the issuance of a travel permit.

Contemporary Social History Archives (ASKI), Vasilis Mavridis Archive

7. Αφίσα κατά του «συντάγματος» της χούντας, χ.χ.
ΑΣΚΙ-ΕΜΙΑΝ, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου

7. Poster against the junta "constitution", n.d.
ΑΣΚΙ-ΕΜΙΑΝ, Yannis Gianouloupos Collection

8. *The Greek Observer: A monthly magazine on Greek Affairs*,
no. 10/January 1970, London, Great Britain

Το περιοδικό άρχισε να εκδίδεται τον Μάρτιο του 1969 από ομάδα Ελλήνων δημοσιογράφων και ακαδημαϊκών που είχαν καταφύγει στο Λονδίνο, για την υποστήριξη του αντιδικτατορικού αγώνα στο εξωτερικό.

ΑΣΚΙ – Βιβλιοθήκη

8. *The Greek Observer: A Monthly Magazine on Greek Affairs*,
no. 10/January 1970, London, United Kingdom

The Greek Observer launched in March 1969 by a group of Greek journalists and academics who had taken refuge in London, aiming to support the anti-dictatorship struggle from abroad.

ASKI - Library

9. *Free Greek Voices. A unique Political Anthology*, compiled and edited by Helen Vlachos, Doric Publications Limited, 1971, 168 p.

Έκδοση με διαμαρτυρίες Ελλήνων πολιτικών και διανοουμένων εναντίον της Δικτατορίας, σε επιμέλεια της Ελένης Βλάχου. Το 1967 η Ελένη Βλάχου διέκοψε την έκδοση των εφημερίδων *Η Καθημερινή* και *Μεσημβρινή*, καθώς και του περιοδικού *Εικόνες*, αντιδρώντας στη στρατιωτική δικτατορία. Η χούντα της επέβαλε κατ' οίκον περιορισμό, αλλά η ίδια κατάφερε να διαφύγει στο εξωτερικό και να εγκατασταθεί στο Λονδίνο, όπου παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια της Δικτατορίας. *Η Καθημερινή* επανακυκλοφόρησε μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, στις 15 Σεπτεμβρίου 1974.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντιδικτατορικού Τύπου

9. *Free Greek Voices: A Unique Political Anthology*, compiled and edited by Helen Vlachos, Doric Publications Limited, 1971, 168 p.

Publication containing protests of Greek politicians and intellectuals against the Dictatorship, edited by Helen Vlachos. In 1967, Vlachos ceased the publication of the newspapers *I Kathimerini* and *Mesimvrini*, as well as the magazine *Eikones*, in protest against the military dictatorship. The regime imposed house arrest on her, but she managed to escape abroad and settled in London, where she remained throughout the Dictatorship. *I Kathimerini* resumed publication after the restoration of democracy, on September 15, 1974.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Anti-Dictatorship Press Archive

10. Στιγμιότυπα και τίτλοι ειδήσεων από ανταποκρίσεις ξένων μέσων ενημέρωσης για την κηδεία του Γεωργίου Παπανδρέου στην Αθήνα, που μετατράπηκε στην πρώτη μεγάλη αντιδικτατορική εκδήλωση, όταν εκατοντάδες χιλιάδες λαού κατέκλυσαν την Μητρόπολη και τους δρόμους μέχρι το Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών φωνάζοντας συνθήματα κατά της χούντας, 3 Νοεμβρίου 1968.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντιδικτατορικού Τύπου

10. Snapshots and news headlines from foreign media correspondents on the funeral of Georgios Papandreu in Athens, which turned into the first major anti-dictatorship demonstration, when hundreds of thousands of people filled the Metropolitan Cathedral and the streets leading to the First Cemetery of Athens, chanting slogans against the junta, November 3, 1968.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Anti-Dictatorship Press Archive

11. Κάλεσμα σε συγκέντρωση με αφορμή τη συνάντηση στο Λονδίνο των Υπουργών Εξωτερικών των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, 5 Μαΐου 1969

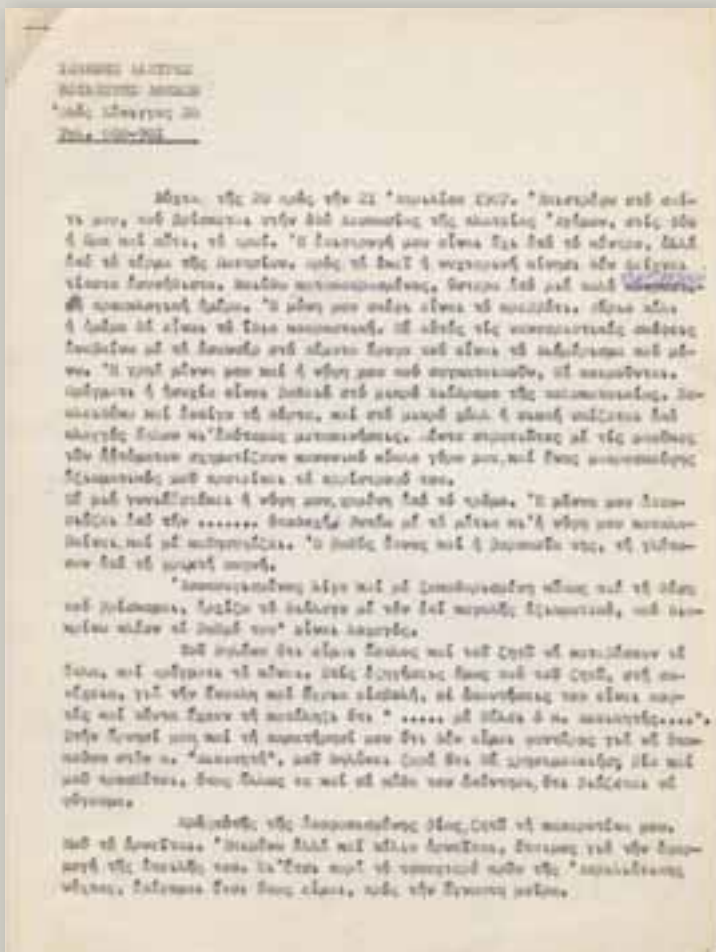
Τον Σεπτέμβριο του 1967 η Δανία, η Νορβηγία, η Σουηδία και η Ολλανδία έφεραν την «Ελληνική Υπόθεση» (The Greek Case) στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με την κατηγορία της παραβίασης της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) από τη στρατιωτική δικτατορία. Το καθεστώς στην Ελλάδα αντέδρασε αποχωρώντας από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1969, πριν από την έκδοση της επίσημης απόφασης του Συμβουλίου το 1970, για αποπομπή της Σύμβασης και αποτέλεσε καθοριστικό μάθημα για τις πολιτικές ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντιδικτατορικού Τύπου

11. Call for a Demonstration on the Occasion of the Meeting of the Foreign Ministers of the Council of Europe Member States in London, 5 May 1969.

In September 1967, Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands brought the "Greek Case" before the European Commission of Human Rights, accusing the military dictatorship of violating the European Convention on Human Rights (ECHR). The Greek regime responded by withdrawing from the Council of Europe in 1969, prior to the Council's official 1970 decision to expel the country. The case remains one of the most known in the history of the Convention and became a pivotal lesson for human rights policies in Europe.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Anti-Dictatorship Press Archive

12. Μαρτυρία του Ιωάννη Αλευρά για τα γεγονότα της σύλληψής του τη νύχτα της 20ής προς την 21η Απριλίου 1967

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Ιωάννη Αλευρά

12. Testimony of Ioannis Alevras on the events of his arrest on the night of April 20/21, 1967

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Ioannis Alevras Archive

13. Απόφαση των υπουργών Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως για τον εκπορισμό πολιτικών προσώπων με την κατηγορία της διατάραξης «της ασφαλείας και ησυχίας της χώρας», 28 Οκτωβρίου 1969

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Ιωάννη Αλευρά

13. Decision of the Ministers of Justice and Public Order on the exile of political figures accused of disturbing "the security and tranquility of the country", October 28, 1969

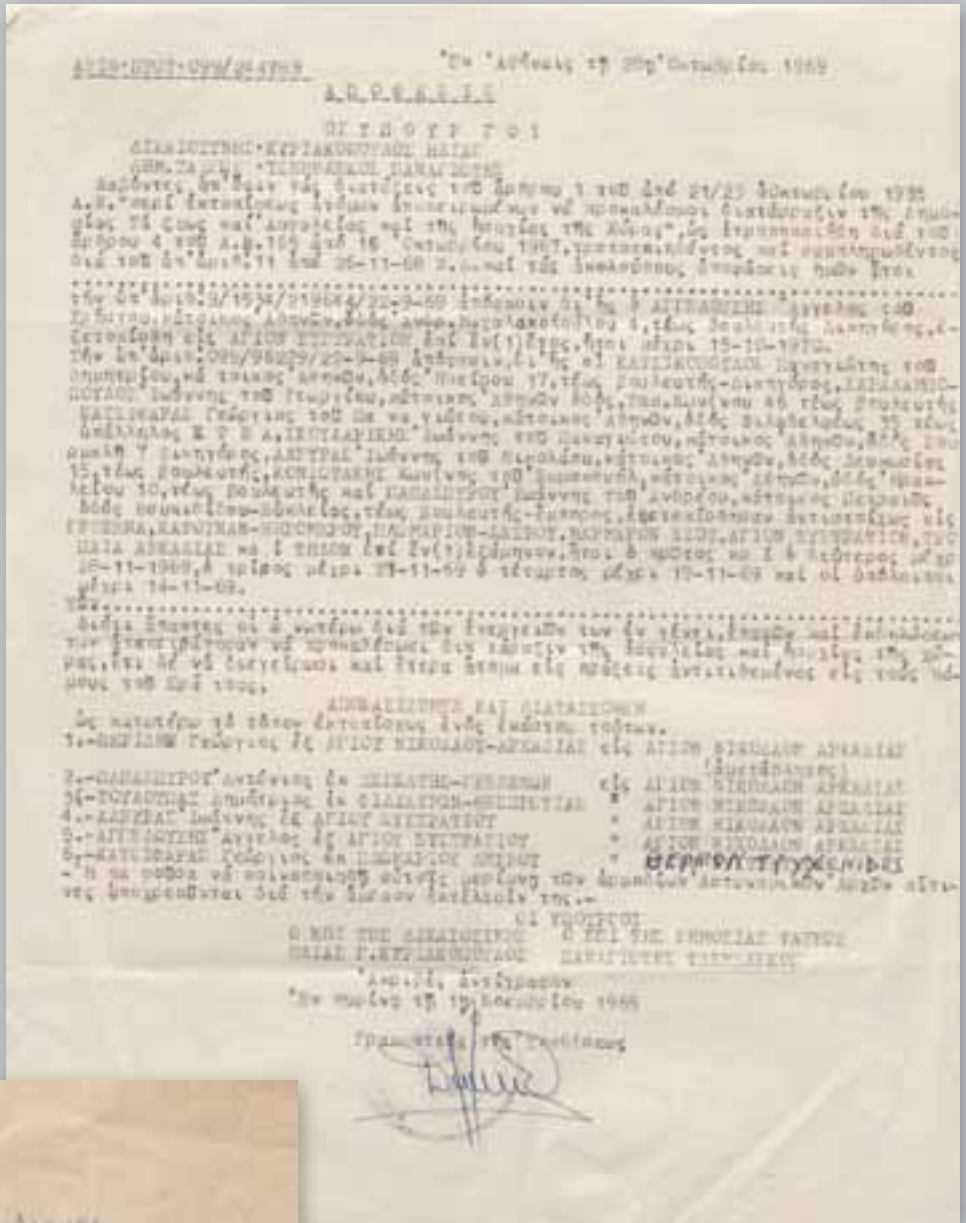
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Ioannis Alevras Archive

14. Χορήγηση άδειας στην Παρασκευή Αλευρά, υπογεγραμμένη από τον Στ. Παττακό, για να επισκεφθεί στις φυλακές τον Ιωάννη Αλευρά, 29 Απριλίου 1967

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Ιωάννη Αλευρά

14. Issuance of permit to Paraskevi Alevra, signed by Stylianos Pattakos, in order to visit Ioannis Alevras in prison, April 29, 1967

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Ioannis Alevras Archive

24 Ιουλίου 1974: Η Αποκατάσταση της Δημοκρατίας

Η συνεχιζόμενη αντίσταση του ελληνικού λαού, η αποδοκιμασία της διεθνούς κοινής γνώμης, η τραγωδία της Κύπρου και η αποτυχία της γενικής επιστράτευσης που η χούντα είχε κηρύξει στις 20 Ιουλίου οδήγησαν στην κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος. Στις 23 Ιουλίου 1974 αποφασίστηκε, σε σύσκεψη εκπροσώπων του πολιτικού κόσμου με τον τότε «πρόεδρο» Φαίδωνα Γκιζίκη, η παράδοση της εξουσίας και η μετάβαση σε πολιτική κυβέρνηση. Τα ξημερώματα της 24ης Ιουλίου 1974 έφτασε στο αεροδρόμιο του Ελληνικού ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, με το BBC να μεταδίδει ότι στην Αθήνα έχει συγκεντρωθεί το μεγαλύτερο πλήθος κόσμου από την εποχή της Απελευθέρωσης.

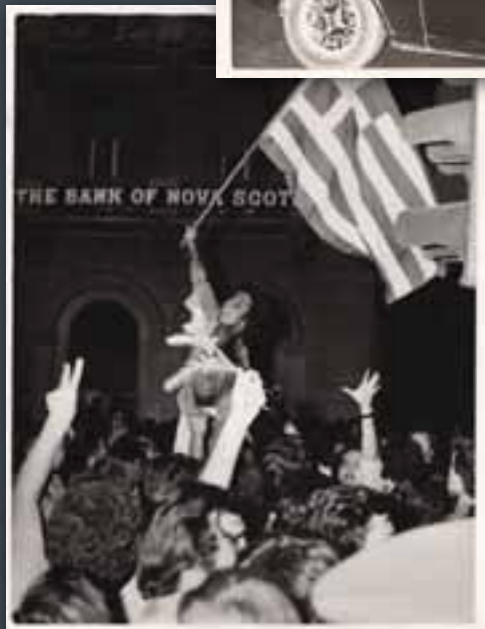
Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας προχώρησε με άμεσα και αποφασιστικά μέτρα στην αποκατάσταση της δημοκρατίας και την αποδόμηση του χουντικού συστήματος εξουσίας, θέλοντας να δώσει το ξεκάθαρο μήνυμα της μεγάλης αλλαγής, αλλά και να θωρακίσει το νέο δημοκρατικό καθεστώς από πιθανούς κινδύνους. Στα πρώτα μέτρα που πάρθηκαν ήταν η κατάργηση του στρατοπέδου της Γυάρου και η επιστροφή των πολιτικών κρατουμένων, η αμνήστευση των πολιτικών αδικημάτων, η απόδοση της ιθαγένειας σε όσους την είχαν στερηθεί με πράξεις της χούντας.

Το θεμελιώδες θεσμικό βήμα έγινε με την έκδοση της πρώτης Συντακτικής Πράξης την 1η Αυγούστου 1974 και την επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος του 1952, με εξαίρεση τις διατάξεις που αφορούσαν τη μορφή του πολιτεύματος. Ακολούθησαν η αποκατάσταση της λειτουργίας της Δικαιοσύνης και της ελεύθερης λειτουργίας των Πανεπιστημίων, η επαναλειτουργία των πολιτικών κομμάτων. Ιδιαίτερα το ν.δ. 59/1974 «Περί συστάσεως και επαναλειτουργίας των πολιτικών κομμάτων» αποκατέστησε μία από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για τη λειτουργία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και έθεσε τέρμα στο παρελθόν της εμφυλιακής και μετεμφυλιακής Ελλάδας, νομιμοποιώντας τα πολιτικά κόμματα της Αριστεράς.

July 24, 1974: The Restoration of Democracy

The continuing resistance of the Greek people, the condemnation of the dictatorship by the international public opinion, the tragedy of Cyprus and the failure of the general mobilization, that the junta had declared on July 20, led to the collapse of the dictatorial regime. On July 23, 1974, it was decided, at a meeting of representatives of the political world with the then "president" Phaedon Gizikis, to hand over power and to make a transition to a civilian government. At dawn on July 24, 1974, Konstantinos Karamanlis arrived at the Hellinikon Airport, with the BBC reporting that the largest crowd since the World War II Liberation had gathered in Athens.

The National Unity Government proceeded with immediate and decisive measures to restore democracy and dismantle the junta power system, wanting to give a clear message of great change but also to shield the new democratic regime from possible dangers. Among the first measures taken, were the abolition of the Gyaros camp and the return of political exiles, the amnesty for political offenses, the restoration of citizenship to those who had been deprived of it by the actions of the junta. The fundamental institutional step was taken with the issuance of the first Constitutional Act on August 1, 1974 and the reinstatement of the 1952 Constitution, with the exception of the provisions concerning the form of government. This was followed by the restoration of the functioning of Justice, the academic freedom and the resumption of political parties. In particular, the Legislative Decree 59/1974 "On the establishment and reactivation of political parties" restored one of the fundamental conditions for the function of parliamentary democracy and put an end to the civil and post-civil war past, by legitimizing the political parties of the Left in Greece.

1. Πανηγυρισμοί στους δρόμους για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, 23-24 Ιουλίου 1974

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

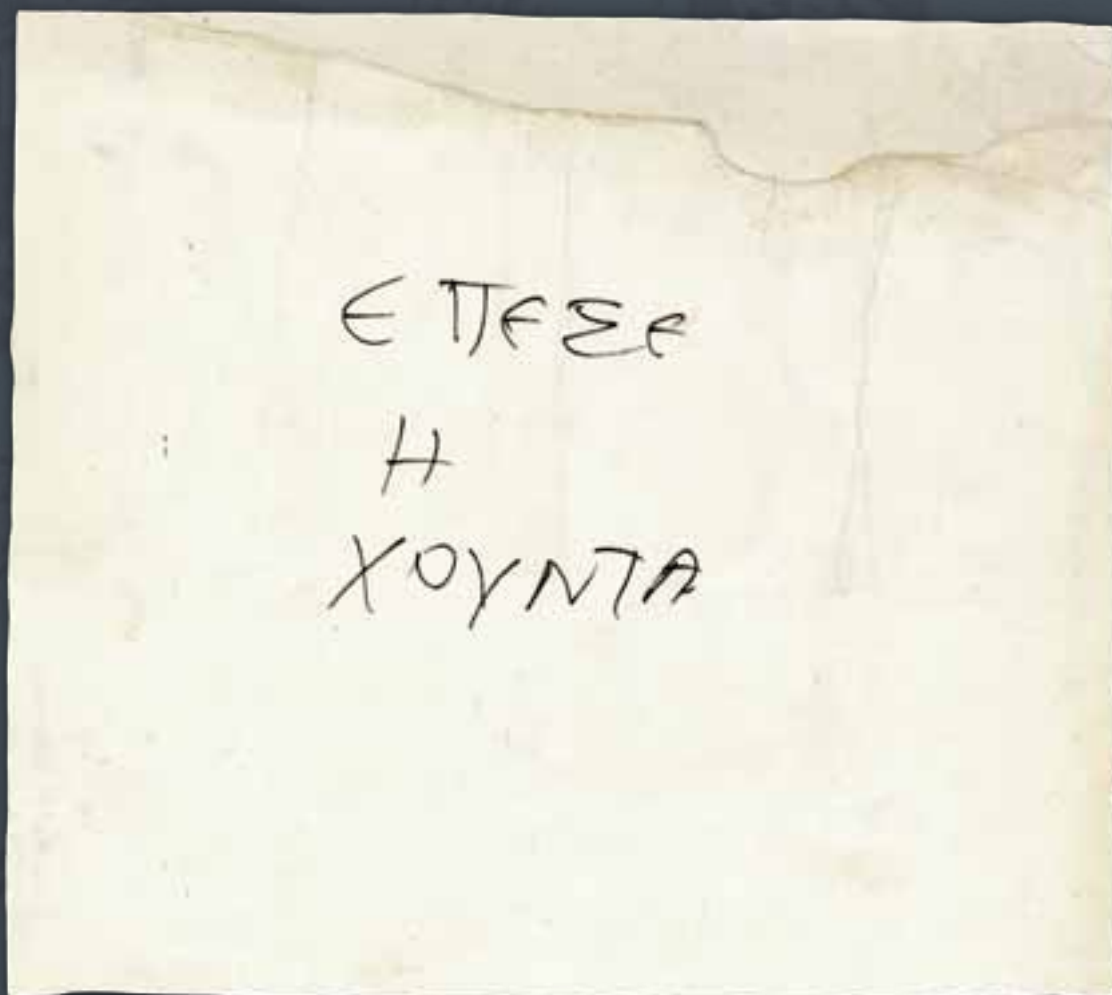
Και ήταν σχεδόν απίστευτη αυτή η ξενυχτισμένη Αθήνα με τις φωταψίες και τον θόρυβο αναστάσιμης νύχτας. Μ' όλο τον αποκλεισμό τουλάχιστον 50.000 αυτοκινήτων -κατά τούς υπολογισμούς της Τροχαίας- έκλεισαν τελείως τη Λεωφόρο Βουλιαγμένης προσπαθώντας να πλησιάσουν το Ελληνικό. Μ' όλη την ένταση και την αγωνία των τελευταίων ημερών, ένας ολόκληρος λαός έκανε τη νεκρή πόλη νά ζωντανέψει και να ζήσει στιγμές πού τις ονειρευόταν χρόνια...
 Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, τ. 7: «Περίοδος Δοκιμασίας 1963-1974», Εκδοτική Αθηνών, 1995, σ. 234

1. Celebrations in the streets for the restoration of Democracy, July 23-24, 1974

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

And this sleepless Athens, with its illuminations and the noise of a resurrection night, was almost unbelievable. Despite the blockade of at least 50,000 cars-according to Traffic Police estimates-they completely closed Vouliagmenis Avenue trying to reach Hellinikon Airport. Amid all the tension and anxiety of the past days, an entire people brought the dead city to life and lived moments they had dreamed of for years...

Konstantinos Karamanlis Archive, vol. 7: "Period of Trial 1963-1974", Ekdotiki Athinon, 1995, p. 234

2. Χειρόγραφο σημείωμα από το Πολυτεχνείο «ΕΠΕΣΕ Η ΧΟΥΝΤΑ», χ.χ.
ΑΣΚΙ, Συλλογή Χρήστου Γεωργίου

2. Handwritten note from the Athens Polytechnion "THE JUNTA HAS FALLEN", n.d.
ASKI, Christos Georgiou Collection

3. Κόσμος συγκεντρώνεται στο Πολυτεχνείο τη νύχτα της 23ης Ιουλίου 1974
ΑΣΚΙ

3. People gathering at the Athens Polytechnion on the night of July 23, 1974
ASKI

4. Σημείωμα, Αύγουστος 1974

Δακτυλόγραφο δισέλιδο με χρονολογική καταγραφή των γεγονότων που οδήγησαν στην επιστροφή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Ελλάδα.

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Τμήμα Αρχείων, Αρχείο Κωνσταντίνου Τσάτσου

4. Note, August 1974

Two-page type-written chronological record of the events that led to the return of Konstantinos Karamanlis to Greece.

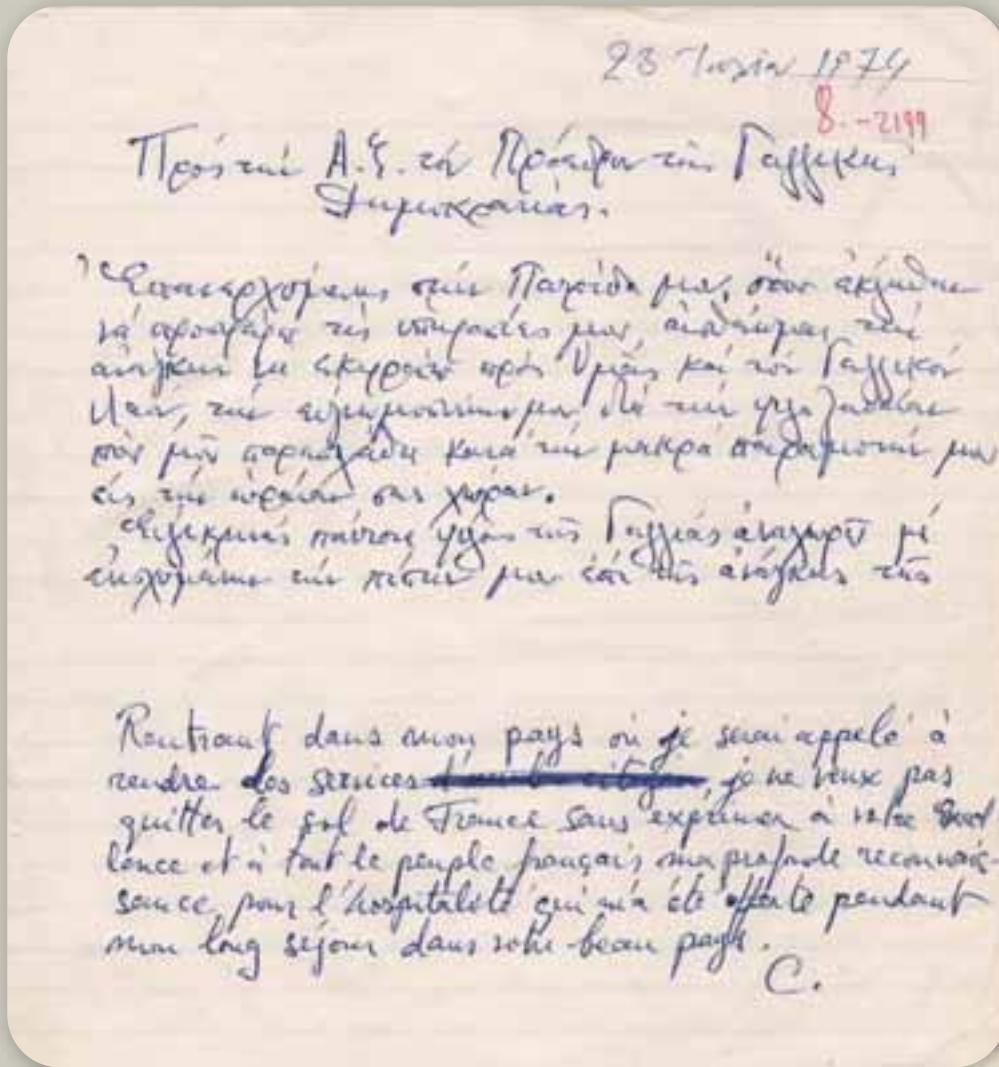
American School of Classical Studies in Athens, Archives Department, Konstantinos Tsatsos Archive

5. Εκείνη τη Νύχτα: 24 Ιουλίου 1974, έκδοση του Γραφείου Προγραμματισμού της «Νέας Δημοκρατίας», κ.κ. Ιδιωτική Συλλογή

5. That Night: 24 July 1974, publication of the Planning Office of "New Democracy", n.d. Private Collection

6. Χειρόγραφο σημείωμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, στα ελληνικά και γαλλικά, με ευχαριστήριο μήνυμα προς τον Πρόεδρο της Γαλλικής Δημοκρατίας Valéry Giscard d'Estaing, 23 Ιουλίου 1974

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής αναχώρησε από το αεροδρόμιο Le Bourget του Παρισιού στις 22:00 (τοπική ώρα) με αεροσκάφος που είχε θέσει στη διάθεσή του ο Γάλλος Πρόεδρος. Ενώ εγκατέλειπε το γαλλικό έδαφος, ο Κ. Καραμανλής απύθνησε προς τον Γάλλο Πρόεδρο το συγκεκριμένο μήνυμα.

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

6. Manuscript note by Konstantinos Karamanlis, in Greek and French, containing a message thanking the President of the French Republic, Valéry Giscard d'Estaing, July 23, 1974

Konstantinos Karamanlis departed from Le Bourget Airport in Paris at 22:00 (local time) on an aircraft placed at his disposal by the French President. As he left French territory, K. Karamanlis addressed this specific message to the French President.

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

7. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής αποβιβάζεται στο αεροδρόμιο του Ελληνικού, πρώτες πρωινές ώρες 24ης Ιουλίου 1974

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

7. Arrival of Konstantinos Karamanlis at the Hellinikon Airport in the early morning hours of July 24, 1974

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

8. Ορκωμοσία του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή ενώπιον του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σεραφεΐμ, 24 Ιουλίου 1974

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή, φωτ. Ντ. Αργυρόπουλος

Ωρα 4.15, ο Κ. Καραμανλής έδωσε, μόνος, το νενομισμένο όρκο σε παρακείμενο χώρο, όπου τον ανέμενε ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σεραφεΐμ, ενώ η Αθήνα συγκλονιζόταν, απ' άκρου σ' άκρο, από μια μυριάστομη θριαμβική ιαχή για την κατάλυση τής τυραννίας.

Αρχειό Κωνσταντίνου Καραμανλή, τ. 7: «Περίοδος Δοκιμασίας 1963-1974», Εκδοτική Αθηνών, 1995, σ. 235

8. Swearing-in of Prime Minister Konstantinos Karamanlis before the Archbishop of Athens Seraphim, July 24, 1974

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection, photo D. Argyropoulos

At 4:15, K. Karamanlis alone took the prescribed oath in an adjacent area, where he was awaited by the Archbishop of Athens and All Greece, Seraphim, while Athens was shaken from end to end by a countless-voiced triumphant cheer for the overthrow of tyranny.

Konstantinos Karamanlis Archive, vol. 7: "Period of Trial 1963-1974", Ekdotiki Athinon, 1995, p. 235

10. Ακριβές αντίγραφο του Πρωτοκόλλου Ορκωμοσίας των μελών της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, 24 Ιουλίου 1974

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», Αρχείο Κωνσταντίνου Παπακωνσταντίνου

10. Certified copy of the swearing-in Protocol of the National Unity Government members, July 24, 1974

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation, Konstantinos Papakonstantinou Archive

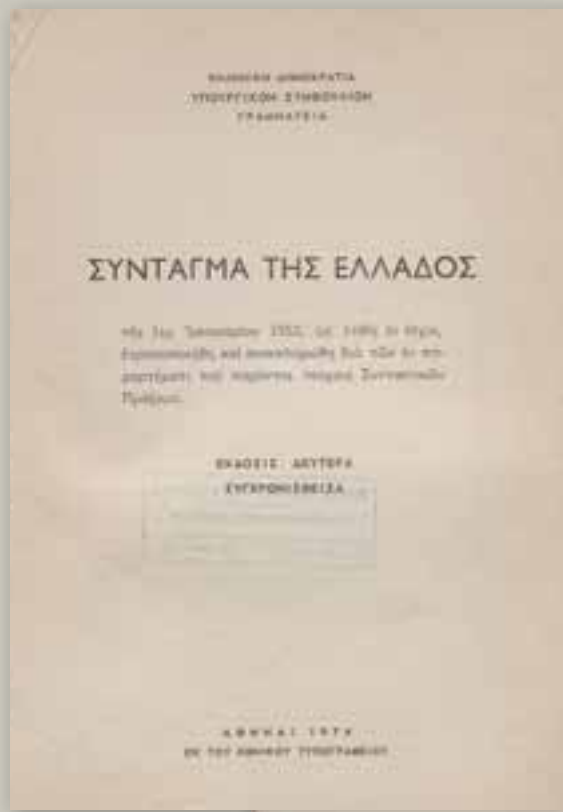
9. Ορκωμοσία του πρώτου κλιμακίου της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, 24 Ιουλίου 1974

ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., Συλλογή Αρ. Σαρρηκώστα

9. Swearing-in of the first tier of the National Unity Government, July 24, 1974

ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ

	Σελίς
Παράρτημα επί δημοκρατίας κοινοβουλίας και κυβερνήσεως θεμελίωσις του θεσπίσεισιν μέχρι του εσπερινού καθήκοντος του κοινοβουλίου και της κυβερνήσεως στον Σύνταγμα της Νέας...	60
Παράρτημα επί της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτική Πράξις επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	71
Παράρτημα επί κοινοβουλίου επί της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτική Πράξις επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	79
Παράρτημα επί θέσεως και ερμηνείας της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτικής Πράξεως επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	80
Παράρτημα επί κοινοβουλίου και κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτικής Πράξεως επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	100
Παράρτημα επί κοινοβουλίου και κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτικής Πράξεως επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	105
Παράρτημα επί κοινοβουλίου και κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτικής Πράξεως επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	107
Παράρτημα επί κοινοβουλίου και κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της 1ης Αργύρου 1974 Συντακτικής Πράξεως επί κοινοβουλίου κοινοβουλευτικού δικαίου διαπραγμασίας επί της λειτουργίας της Δημοκρατίας...	113

11. Υπουργικόν Συμβούλιον – Γραμματεία, *Σύνταγμα της Ελλάδος και Συντακτικά Πράξεις*, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι, 1974
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

11. Council of Ministers – Secretariat, *Constitution of Greece and Constitutional Acts*, published by the National Printing Office, Athens, 1974
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

12. Ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ (εσ.) που χαιρετίζει τον σχηματισμό πολιτικής κυβέρνησης ως πρώτο σημαντικό βήμα για τη δημοκρατική αποκατάσταση, 23 Ιουλίου 1974

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

12. Announcement by the Central Committee of the Communist Party of Greece (ΚΚΕ, int.) welcoming the formation of a political government as a first significant step toward democratic restoration, July 23, 1974

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

13. Υποδοχή του Ιωάννη Χαραλαμπόπουλου κατά την άφιξή του από την εξορία στη Γυάρο, 25 Ιουλίου 1974

APXEIO EPT A.E., Συλλογή Γιών Πουλιδίδη

13. Reception of Ioannis Charalambopoulos upon his arrival from exile in Gyaros, July 25, 1974

ERT S.A. Archive, Poulidis Sons Collection

14. Συντακτική Πράξη (1) «Περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητος και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου Συντάγματος της Χώρας», ΦΕΚ Α΄ 213/1.8.1974

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

14. Constitutional Act (1) "On the restoration of democratic legitimacy and the regulation of public life matters, until the definitive determination of the government's form and the drafting of a new Constitution of the Country", Government Gazette Α΄ 213/1.8.1974

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

15. Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου 135, «Περί συστάσεως τριμελούς εξ Υπουργών Επιτροπής», ΦΕΚ Α΄ 215/1.8.1974

Με την έκδοση της πρώτης συντακτικής πράξης αποκαθίσταται η δημοκρατική νομιμότητα, η οποία γίνεται αμέσως εμφανής στην έκδοση του ΦΕΚ της ίδιας ημέρας με την απόλειαση του συμβόλου της στρατιωτικής δικτατορίας.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

15. Act of the Council of Ministers 135, "On the establishment of a three-member Committee of Ministers", Government Gazette Α΄ 215/1.8.1974

With the publication of the first constitutional act, democratic legitimacy was restored, which immediately became evident in the publication of the Government Gazette on the same day, through the removal of the military dictatorship symbol.

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

Νίκη του Λαού και όρων των εργαζομένων

ΜΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΤΟ ΚΟΜ. ΚΟΜΜΑ ΤΑΡΓΗΘΗΚΕ Ο ΝΟΜΟΣ 509)47

24

«Η κρίση που προέκυψε από την κατάσταση που επικράτησε και η κριτική των λαών δεν θα παραμένει. Είναι επίσης οι πολιτικές συνθήκες της χώρας, που απαιτούνται από την θυσία των εργαζομένων του Έλληνικού Λαού, να διαλύσουν την εχθρότητα των παραδοχών του και να βοηθήσουν τις τρεις δημοκρατίες του Ελεύθερου πολιτισμού της χώρας».

23 Σεπτεμβρίου 1974

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΓΙΑ ΤΟ Ν.Δ. ΠΕΡΙ ΕΠΙΧΑΛΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

«Το δημοκρατικό σύστημα περί επικρατείας των κομμάτων και καταστάσεις του Νέου Στάτ, όπως και το κοινοτικό σύστημα με το οποίο διακρίνονται ή διακρίνονται τα πολιτικά κόμματα και το σύστημα της επικρατείας, αποτελούν δύο νέα πολιτικά θέματα εις την προσήκουσα προς εξασφάλιση της ελεύθερης εκδήλωσης της λαϊκής θέλησης.

Τα εξαναγκάσει να είναι δημοκρατία την πλέον σημαντική προνομή της δημοκρατίας της δημοκρατικής νομοθεσίας. Την σημασία αυτήν δεν είναι δυνατόν να διαπιστώσουν όσοι έχουν εμπειρία εις την λαϊκή δημοκρατία».

«Η κυβέρνηση θα πορευθεί υπεύθυνα εις την πορεία που έχει ανοίξει δια την χώρα αναπαύσει της λαϊκής κυριαρχίας. Η οποία προνομή εις την κρίση δεν απαιτείται πλέον από την δημοκρατία μας τούτο είναι η απόλυτη συνέπεια της της χώρας μας δημοκρατίας. Αναπαύονται χωρίς εις όλην έκτασιν δια την διακρίσειν κομμάτων έθνικων θεμάτων, όπως και επανέλθουν εις τον λαό».

«Από της δημοκρατίας του νέου κοινοτικού έθνους το νόημα είναι ένθετο να αναπαύσει τον λαό της δημοκρατίας των εντός του κράτους των δημοκρατικών θεμάτων, δια εξασφάλισις δικαιοσύνης. Η κυβέρνηση έπρεπε να δει τον αντίκτυπο στην αιτία, όπως τον όποιον ενόχου εντός του κράτους «έθνος». Όλα τα λαϊκά θέματα από της κυβέρνησης είναι δημοκρατία εις την δημοκρατία της δημοκρατίας και προσηλυτικής δημοκρατίας, εις το κράτος της χώρας θα είναι όλην διαίτη εις «έθνος», όπως να οφείνται τους νόμους και να μην επηρεάζονται εις ποσείας αιτίνας ποσείων την γενικήν κατάσταση της χώρας και την ελεύθερη λειτουργία της δημοκρατίας».

16. Δηλώσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή για το ν.δ. 59/1974 «Περί συστάσεως και επαναλειτουργίας πολιτικών κομμάτων», το οποίο καταργούσε τον αναγκαστικό νόμο 509, βάσει του οποίου το ΚΚΕ ήταν παράνομο από το 1947, 23 Σεπτεμβρίου 1974.

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Τμήμα Αρχείων, Αρχείο Κωνσταντίνου Τσάτσου

16. Statements by Konstantinos Karamanlis on Legislative Decree 59/1974 "On the establishment and reactivation of political parties", which repealed the mandatory Law 509, under which the Communist Party of Greece (KKE) had been illegal since 1947, September 23, 1974.

American School of Classical Studies at Athens, Archives Department, Konstantinos Tsatsos Archive

17 Νοεμβρίου 1974: Οι πρώτες εκλογές της Μεταπολίτευσης

Στις 17 Νοεμβρίου 1974 διεξήχθησαν οι πρώτες εκλογές της Μεταπολίτευσης, 10 χρόνια μετά από τις τελευταίες εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964. Η ομαλή διεξαγωγή τους, σε κλίμα ευφορίας, αποτελούσε κομβικό σημείο στη συνολική διαδικασία της πολιτικής μετάβασης στη δημοκρατία, καθώς οι πολίτες συμμετείχαν και πάλι ελεύθερα σε εκλογική διαδικασία, ενώ η παρουσία των κομμάτων της Αριστεράς, μετά από δεκαετίες εξορίας και διώξεων, αποτελούσε νίκη της δημοκρατίας και της εθνικής συμφιλίωσης.

Η διεξαγωγή των εκλογών την ημέρα της πρώτης επετείου του Πολυτεχνείου λειτούργησε σε συμβολικό επίπεδο ενωτικά, αναγνωρίζοντας τους αγώνες της νεολαίας του Πολυτεχνείου, και εμφατικά, δηλώνοντας την οριστική μετάβαση στην κοινοβουλευτική ομαλότητα και τον τερματισμό μιας μακράς περιόδου πολιτικής ανωμαλίας.

Οι εκλογές οδήγησαν στην ανάδειξη της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων. Η νέα Βουλή συνεδρίασε πανηγυρικά στις 9 Δεκεμβρίου 1974, έπειτα από τη σκοτεινή επταετία, σε συγκινησιακή ατμόσφαιρα αποτίοντας φόρο τιμής στον ελληνικό λαό και τα θύματα της δικτατορίας. «Η Δημοκρατία επιτάσσει όλες οι διεργασίες να γίνονται μέσα σ' αυτή την φωτεινή αίθουσα. [...] Όσο λειτουργεί εδώ το κουδούνι του προέδρου και οι ρήτορες ανεβαίνουν στο βήμα, σημαίνει ότι όλα μπορούν να διορθωθούν» (*Η Καθημερινή*, 8.12.1974).

Βασικό έργο της νέας Βουλής, όπως είχε οριστεί στη Συντακτική Πράξη της 4ης Οκτωβρίου 1974, ήταν η εκπόνηση και ψήφιση του νέου καταστατικού χάρτη της χώρας. Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε επιμείνει στον χαρακτηρισμό της νέας Βουλής ως «αναθεωρητικής» και όχι «συντακτικής», εφόσον η μορφή του πολιτεύματος θα ήταν αποτέλεσμα επιλογής του ελληνικού λαού με το επικείμενο δημοψήφισμα.

November 17, 1974: The first elections of the Metapolitefsi

On November 17, 1974, the first elections of the Metapolitefsi were held, 10 years after the last elections of February 1964. Their smooth conduct, in a spirit of euphoria, was a pivotal point in the overall process of the political transition to democracy, as citizens once again freely participated in the electoral process, while the presence of the Left parties, after decades of exile and persecution, was a victory for democracy and national reconciliation.

The elections were held on the day of the first anniversary of the Athens Polytechnic uprising, thus functioning as a symbol of unity, recognizing the struggles of the students' revolt at Polytechnion, and declaring the definitive transition to parliamentary normality and the end of a long period of political distortion.

The elections led to the emergence of the 5th Revisionary Parliament. The new Parliament convened solemnly on December 9, 1974, after seven dark years, in an emotional atmosphere, paying tribute to the Greek people and the victims of the dictatorship. "Democracy demands that all processes be carried out in this bright hall. [...] As long as the president's bell rings here and the orators take the stage, it means that everything can be amended" (*I Kathimerini*, 8.12.1974).

The main task of the new Parliament, as defined in the Constitutional Act of October 4, 1974, was to draft and vote the country's new constitutional chart. Konstantinos Karamanlis himself had insisted on characterizing the new Parliament as "revisionary" and not "constitutional", since the form of the State would be the result of the Greek people's choice in the upcoming referendum.

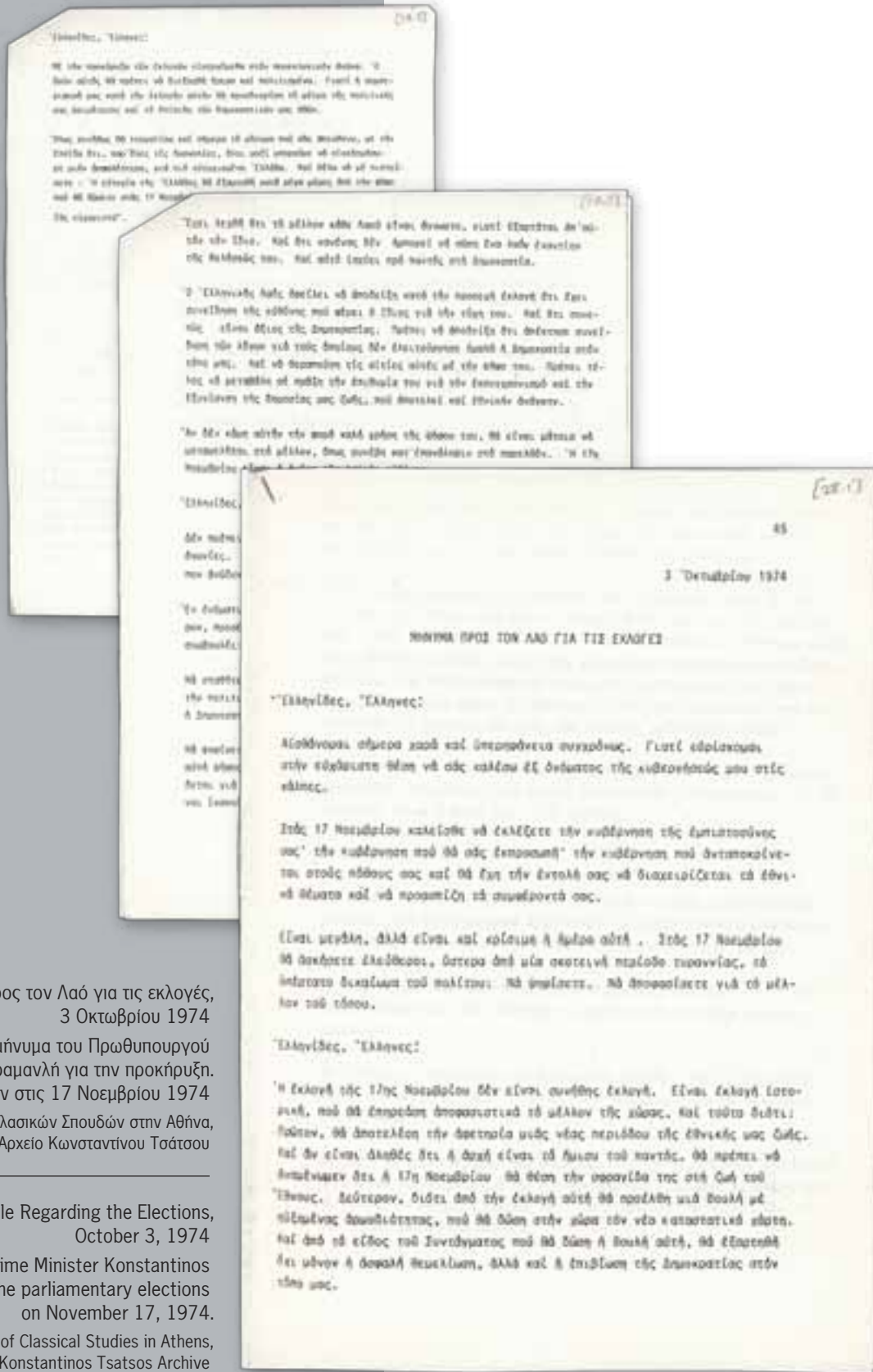

1. Ορκωμοσία
της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής
που προέκυψε από τις εκλογές
της 17ης Νοεμβρίου 1974,
9 Δεκεμβρίου 1974

ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε.,
Συλλογή Αρ. Σαρρικόστα

1. Swearing-in ceremony of
the 5th Revisionary Parliament
resulting from the elections of
17 November 1974,
December 9, 1974

ERT S.A. Archive,
Ar. Sarrikostas Collection

2. Μήνυμα προς τον Λαό για τις εκλογές, 3 Οκτωβρίου 1974

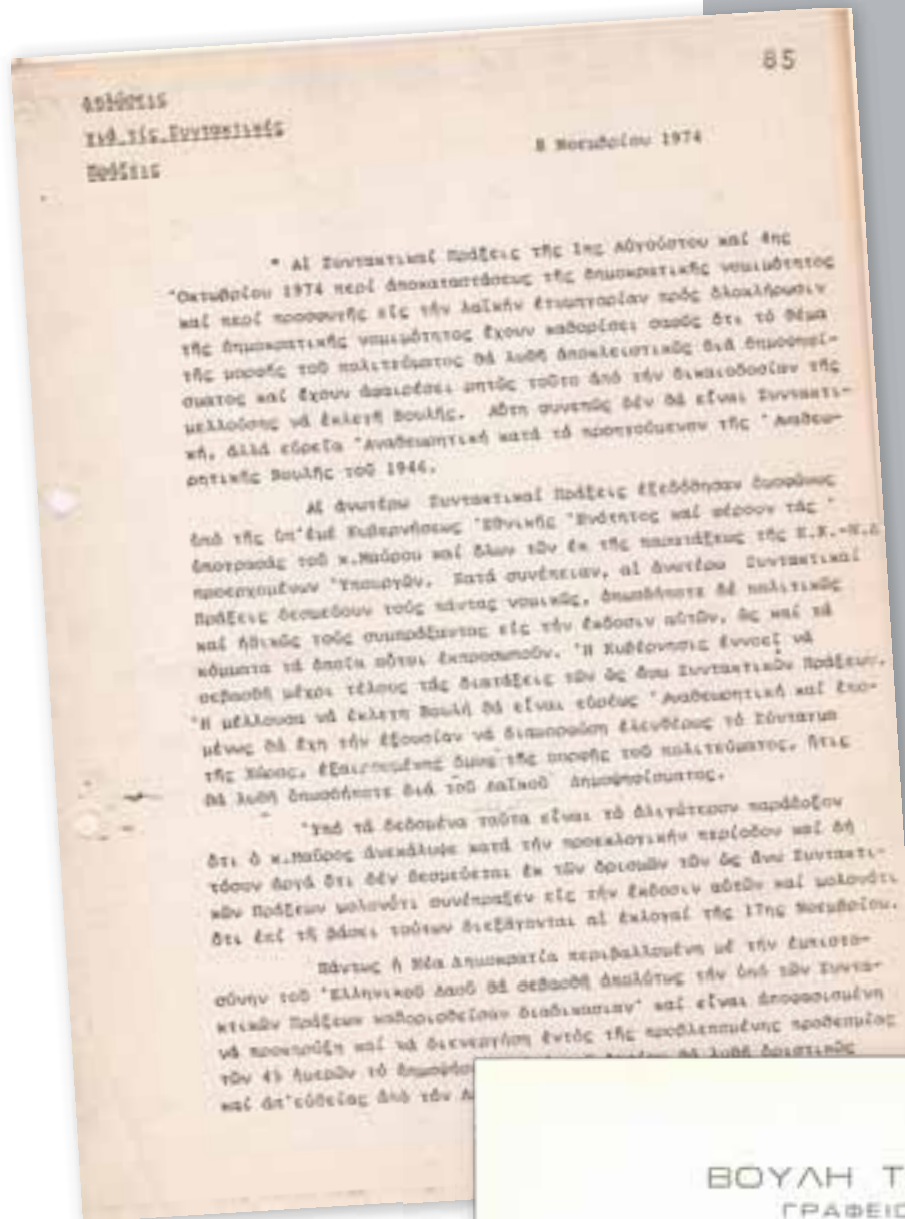
Δακτυλόγραφο μήνυμα του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή για την προκήρυξη βουλευτικών εκλογών στις 17 Νοεμβρίου 1974

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Τμήμα Αρχείων, Αρχείο Κωνσταντίνου Τσάτσου

2. Message to the People Regarding the Elections, October 3, 1974

Typed message from Prime Minister Konstantinos Karamanlis, announcing the parliamentary elections on November 17, 1974.

American School of Classical Studies in Athens, Archives Department, Konstantinos Tsatsos Archive

3. Δηλώσεις για τις Συντακτικές Πράξεις, 8 Νοεμβρίου 1974

Δηλώσεις του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή σχετικά με τον αναθεωρητικό χαρακτήρα της μελλοντικής Βουλής.
 Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

3. Statements on the Constitutional Acts, November 8, 1974

Statements by Prime Minister Konstantinos Karamanlis regarding the revisionary character of the forthcoming Parliament.
 "Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

4. Πρόσκληση του προσωρινού Προέδρου της Βουλής Κωνσταντίνου Τσάτσου για την ορκωμοσία της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής στις 9 Δεκεμβρίου 1974, 2 Δεκεμβρίου 1974

Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Τμήμα Αρχείων, Αρχείο Κωνσταντίνου Τσάτσου

4. Invitation by the provisional President of the Parliament, Konstantinos Tsatsos, for the swearing-in ceremony of the 5th Revisionary Parliament on December 9, 1974, December 2, 1974

American School of Classical Studies in Athens, Archives Department, Konstantinos Tsatsos Archive

Τα κινήτα συνεργία τῶν ἐπισημοῦν καὶ τῶν πολιτικῶν γὰρ τῆς Βουλῆς. Ὅλα εἶπον ἴσως γὰρ τὴν μετὰ τὴν 7 ἡμέραν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν 11 ἦν γὰρ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπισημοῦν τῆς Τριτῆς καὶ τῶν κληρικῶν ἐπισημοῦν καὶ μεταβολῆ ἀπὸ τῆν νεοεὐρωπαϊκῆς. Ἀπὸ τῆς 8 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 11 ἡμέρας.

Λύριο, μετὴν πρώτην συνεδρ.

Ἡ ΜΕΓΑΛΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εὐχῆς καὶ προσδοκίαι ἀπὸ τῆς

Ἡ ἐπισημοῦν καὶ τῶν πολιτικῶν γὰρ τῆς Βουλῆς. Ὅλα εἶπον ἴσως γὰρ τὴν μετὰ τὴν 7 ἡμέραν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν 11 ἦν γὰρ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπισημοῦν τῆς Τριτῆς καὶ τῶν κληρικῶν ἐπισημοῦν καὶ μεταβολῆ ἀπὸ τῆν νεοεὐρωπαϊκῆς. Ἀπὸ τῆς 8 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 11 ἡμέρας.

5. «Ἡ μεγάλη μέρα τῆς Δημοκρατίας», εφ. *Ἡ Καθημερινή*, 8 Δεκεμβρίου 1974

Ἄρθρο του Α. Φραγκιά για τον συμβολισμό της ορκωμοσίας της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλῆς. Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογὴ Ἡμερησίου καὶ Περιοδικοῦ Τύπου

5. "The Great Day of Democracy", *I Kathimerini* newspaper, December 8, 1974
Article by A. Fragkias on the symbolism of the swearing-in ceremony of the 5th Revisionary Parliament. Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

*Ὅταν θὰ χτυπήσῃ τὸ πρῶτο κουδούνι, ἡ συνεδρίαση, που θὰ ἀρχίσῃ, θὰ ἀποκαθιστᾷ μιὰ συνέχεια ἀλλὰ δὲν θὰ εἶναι ἡ «ἐπόμενη συνεδρίασις». Ἡ πείρα τοῦ χάσματος, οἱ αἰτίαι ποὺ τὸ ἔφεραν, τὰ δεινὰ, ἡ προσβολὴ θὰ δεσποζοῦν στὴν αἴθουσα. Οἱ ἀξιοβρῆνῃτοι «γυψοὶ» ἔσπασαν ὀριστικὰ καὶ στὴ συνειδήσῃ μας. Ἄς μὴ θεωρήσουμε ὅτι κάνουμε τὰ πρῶτα δῆματα στὸ προαύλιο τῆς Δημοκρατίας. Δὲν χρειάζεται πιά ἡ μετρημένη διστακτικὴ ἀναρρωτικὴ γυμναστικὴ τῶν μικρῶν δημάτων. Ἡ ἐλευθερία δὲν παρέχεται κατὰ δόσεις. Πολύπειροι, ἄς ξαναβροῦμε τὴν οὐσιαστικὴ συνέχεια καὶ ἄς τὴν διατηρήσουμε με σεβασμὸ.

Ἡ Δημοκρατία ἐπιτάσσει ὅλες οἱ διεργασίες νὰ γίνωνται μέσα σ' αὐτὴ τὴν φωτεινὴ αἴθουσα. Κάθε τι ποὺ συμβαίνει ἔξω ἀπὸ αὐτὴν καὶ καθορίζει ἔμμεσα ἢ ἀμεσα τὴ ζωὴ τῆς χώρας, εἶναι ὑποπτό καὶ δόλιο. Ὅσο λειτουργεῖ ἐδῶ τὸ κουδούνι τοῦ προέδρου καὶ οἱ ῥητορικὲς ἀνεβαίνουν στὸ δῆμα, σημαίνει ὅτι ὅλα μποροῦν νὰ διορθωθοῦν.

Σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα καὶ ἐφ' ὅσον τὸ Βῆμα τῆς καὶ ὁ λόγος τοῦ εἶναι ἐλεύθερος καὶ σεβαστός, ταυτίζονται οἱ ἔννοιαι «Ἔθνος καὶ Λαός». Καὶ ὁ λαὸς ζητᾷ ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ νὰ δείξουν τὴν ρωμαϊκὴ περηφάνεια, νὰ μὴ καταδεχτοῦν νὰ πέσουν χαμηλά, νὰ ἀπορρίψουν κάθε ταπεινὸ καὶ εὐτελές. Ἡ Βουλὴ, ἡ μεγάλη αὐτὴ κατάκτηση τοῦ «πολίτη» καὶ ἡ διασφάλιση τῆς λαϊκῆς βασιλείας νὰ γίνῃ ἔργο. Ὁ λαὸς θὰ τὴν διαφυλάξῃ ἐως κόρην ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ τῆς ζητᾷ νὰ προστατεύσῃ καὶ ἡ ἴδια τὸν ἑαυτὸν τῆς, γιατί οἱ ἀποτυχημέναι, ἢ οἱ κατώτεροι, Βουλῆς φέρνουν τὸν φασισμό.

Ἡ πρώτη συνεδρίαση τῆς Βουλῆς τῆς 8ης Δεκεμβρίου 1974. Ἡ φωτογραφία ἀνακοινεῖται ἀπὸ τὴν ἐπισημοῦν καὶ τῶν πολιτικῶν γὰρ τῆς Βουλῆς. Ὅλα εἶπον ἴσως γὰρ τὴν μετὰ τὴν 7 ἡμέραν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν 11 ἦν γὰρ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπισημοῦν τῆς Τριτῆς καὶ τῶν κληρικῶν ἐπισημοῦν καὶ μεταβολῆ ἀπὸ τῆν νεοεὐρωπαϊκῆς. Ἀπὸ τῆς 8 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 11 ἡμέρας.

Ἡ πρώτη συνεδρίαση τῆς Βουλῆς Ἡ ΜΕΓΑΛΗ ΗΜΕΡΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

προσδοκίαι ἀπὸ τὸ «Βῆμα τοῦ Λαοῦ»

Ἡ ἐπισημοῦν καὶ τῶν πολιτικῶν γὰρ τῆς Βουλῆς. Ὅλα εἶπον ἴσως γὰρ τὴν μετὰ τὴν 7 ἡμέραν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν 11 ἦν γὰρ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπισημοῦν τῆς Τριτῆς καὶ τῶν κληρικῶν ἐπισημοῦν καὶ μεταβολῆ ἀπὸ τῆν νεοεὐρωπαϊκῆς. Ἀπὸ τῆς 8 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 11 ἡμέρας.

ΤΟΥ Α. ΦΡΑΓΚΙΑ

Ἡ ἐπισημοῦν καὶ τῶν πολιτικῶν γὰρ τῆς Βουλῆς. Ὅλα εἶπον ἴσως γὰρ τὴν μετὰ τὴν 7 ἡμέραν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν 11 ἦν γὰρ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπισημοῦν τῆς Τριτῆς καὶ τῶν κληρικῶν ἐπισημοῦν καὶ μεταβολῆ ἀπὸ τῆν νεοεὐρωπαϊκῆς. Ἀπὸ τῆς 8 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 11 ἡμέρας.

Ἡ ἐπισημοῦν καὶ τῶν πολιτικῶν γὰρ τῆς Βουλῆς. Ὅλα εἶπον ἴσως γὰρ τὴν μετὰ τὴν 7 ἡμέραν. Τὰ πρῶτα αὐτῶν 11 ἦν γὰρ ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπισημοῦν τῆς Τριτῆς καὶ τῶν κληρικῶν ἐπισημοῦν καὶ μεταβολῆ ἀπὸ τῆν νεοεὐρωπαϊκῆς. Ἀπὸ τῆς 8 ἡμέρας ἀπὸ τῆς 11 ἡμέρας.

6. Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Μακεδονία* για την πανηγυρική συνεδρίαση της πρώτης Βουλής της Μεταπολίτευσης, 10 Δεκεμβρίου 1974

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

6. Front page of the *Makedonia* newspaper on the ceremonial session of the first Parliament of the Metapolitefsi, December 10, 1974

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

7. Ολοσέλιδο ρεπορτάζ της εφημερίδας *Η Καθημερινή* για την πανηγυρική συνεδρίαση της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής, 10 Δεκεμβρίου 1974

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

7. Full-page report in the *Kathimerini* newspaper on the ceremonial session of the 5th Revisionary Parliament, December 10, 1974

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

8. Διάφορα ψηφοδέλτια πολιτικών κομμάτων για τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντώνη Σαμαράκη

8. Various political party ballots for the elections of November 17, 1974
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Antonis Samarakis Archive

9. Εκλογικό βιβλιάριο με σφραγίδες για τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974 και του Δημοψηφίσματος της 8ης Δεκεμβρίου 1974
Ιδιωτική Συλλογή

9. Voter's booklet with stamps for the elections of November 17, 1974 and the Referendum of December 8, 1974
Private Collection

10. Στιγμιότυπο από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Βιβλιοθήκη, φωτ. Ντ. Αργυρόπουλος

10. Snapshot of the exercise of voting right Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection, photo D. Argyropoulos

8 Δεκεμβρίου 1974: Το Δημοψήφισμα και η οριστική ρύθμιση του πολιτειακού ζητήματος

Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, ήδη με τη Συντακτική Πράξη της 1ης Αυγούστου 1974, προϋδέασε τον ελληνικό λαό ότι ο ίδιος θα αποφάσιζε για την τελική μορφή του πολιτεύματος.

Στις 22 Νοεμβρίου 1974, μία μέρα μετά την ορκωμοσία της πρώτης εκλεγμένης μεταπολιτευτικής κυβέρνησης, εκδόθηκε το π.δ. 804/1974 που όριζε, στο μόνο άρθρο του, ότι στις 8 Δεκεμβρίου θα διεξαγόταν δημοψήφισμα, μέσω του οποίου οι πολίτες θα αποφαινόταν «περί της μορφής του Δημοκρατικού πολιτεύματος της Χώρας, ήτοι της "Βασιλευμένης Δημοκρατίας" ή της "Αβασιλεύτου Δημοκρατίας"».

Στο δημοψήφισμα ο λαός αποφάσισε υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας με ποσοστό 69,18%. Το αποτέλεσμα έγινε δεκτό με πανηγυρισμούς και δεν αμφισβητήθηκε, με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή να δηλώνει, μετά την ανακοίνωσή του, ότι «ετερματίσθη οριστικώς η εκκρεμότης του πολιτειακού».

Σε θεσμικό επίπεδο, το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 8ης Δεκεμβρίου 1974 άνοιξε τον δρόμο για τη διαμόρφωση του νέου Συντάγματος.

December 8, 1974: The Referendum and the final settlement of the form of the State

The National Unity Government, with the Constitutional Act of August 1, 1974, predisposed the Greek people as to the idea that they themselves would decide on the final form of the State.

On November 22, 1974, one day after the swearing-in of the first elected post-coup government, the Presidential Decree 804/1974 was issued, stipulating, in its only Article, that, on December 8, a referendum would be held through which the citizens would decide on the form of the Democratic regime of the Country, namely the "Uncrowned" or the "Crowned".

The constitutional referendum resulted in a 69.18% vote in favor of the "Uncrowned" democracy. Its result was warmly welcomed and was not disputed, with Konstantinos Karamanlis stating, after its announcement, that the impasse over the form of the state has definitively ended.

At an institutional level, the result of the referendum of December 8, 1974, paved the way for the adoption of a new Constitution.

1. «Το ΑΒ του Δημοψηφίσματος. Ένα χρήσιμο ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟ-ΟΔΗΓΟΣ για την σημερινή ημέρα», εφ. *Η Καθημερινή*, 8 Δεκεμβρίου 1974
Άρθρο του Κ. Ψαλτήρα για τα ισχύοντα κατά τη διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος.
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

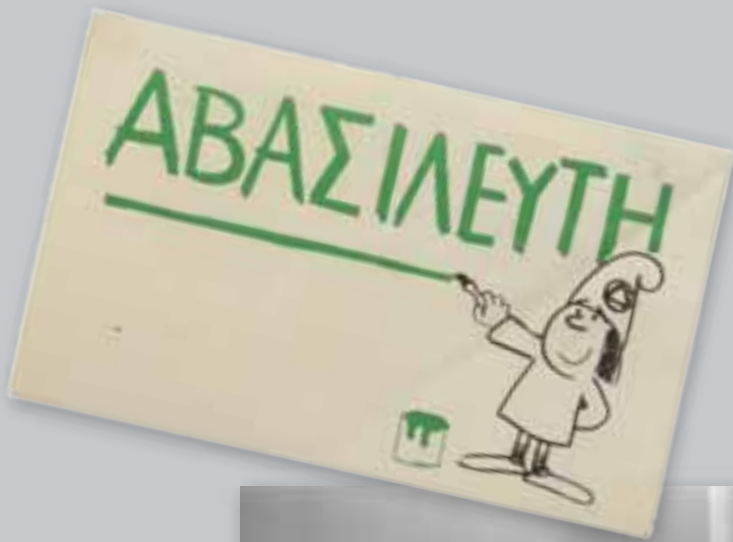
1. "The ABC of the Referendum. A Useful AB-Guide for Today", *I Kathimerini* newspaper, December 8, 1974
Article by K. Psaltiras on the regulations/provisions in force during the conduct of the Referendum.
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

2. Τα ψηφοδέλτια του Δημοψηφίσματος για την επίλυση του πολιτειακού ζητήματος
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντώνη Σαμαράκη

2. Referendum ballots for resolving the form of government issue
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Antonis Samarakis Archive

3. Διάφορα αυτοκόλλητα υπέρ της Αβασιλευτής Δημοκρατίας
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντώνη Σαμαράκη

3. Various stickers in support of the uncrowned Republic
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Antonis Samarakis Archive

4. Προεκλογικό κέντρο υπέρ της Βασιλευσμένης Δημοκρατίας, 26 Νοεμβρίου 1974
ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., Συλλογή Αρ. Σαρρηκόστα

4. Election campaign office in favor of the Crowned Republic, November 26, 1974
ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΑ ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ 12.216

Υψηλότερη:	6.290.379
Υψιστοί:	4.719.494
Υψιστοί:	4.400.405

Ίσως 34,3%

ΑΒΑΣΙΛΕΥΤΟΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 3.244.748 69,2%
ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 1.445.437 30,8%

5. «Ο Χάρτης της Δημοκρατίας»,
εφ. *Η Αυγή*,

10 Δεκεμβρίου 1974

Ολοσέλιδο ρεπορτάζ της εφημερίδας για τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος και τη θριαμβευτική επικράτηση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας με ποσοστό 69,18%.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

5. "The Charter of Democracy",
I Avgi newspaper,

December 10, 1974

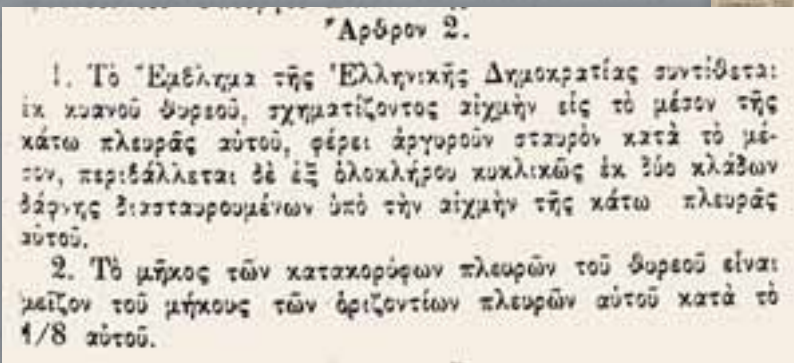
Full-page newspaper report on the results of the Referendum and the triumphant victory of the Republic without a Monarchy (Uncrowned Republic) with a percentage of 69.18%.

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 43

6. «Πώς το "Βασίλειον της Ελλάδος" θα γίνη "Ελληνική Δημοκρατία"», εφ. *Η Βραδυνή*, 13 Δεκεμβρίου 1974
Ρεπορτάζ του Β. Παγκουρέλη για την ανάγκη αλλαγής των συμβόλων σε όλα τα δημόσια έγγραφα με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας.
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

6. "How the 'Kingdom of Greece' shall become the 'Hellenic Republic'", *I Vradyni* newspaper, December 13, 1974
Report by V. Pangourelis on the need to change the symbols on all public documents with the restoration of Democracy.
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

7. «Διαγωνισμός μακέτας για Εθνόσημο», περ. *Ταχυδρόμος*, 16 Ιανουαρίου 1975
Πρόσκληση του περιοδικού σε πανελλήνιο διαγωνισμό για το νέο εθνόσημο της Ελληνικής Δημοκρατίας
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

7. "Design competition for the National Emblem", *Tachydromos* magazine, January 16, 1975
The magazine's announcement of a nationwide competition for the new national emblem of the Hellenic Republic.
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

8. Άρθρο σχετικό με τα νέα κέρματα και την κατάργηση κυκλοφορίας των χουντικών και βασιλικών νομισμάτων, εφ. *Τα Νέα*, 2 Σεπτεμβρίου 1977
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

8. Article on the new coins and the abolition of circulation of junta and royal coins, *Ta Nea* newspaper, September 2, 1977
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

9. «ΕΙΝΑΙ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΑΟΥ», εφ. *Η Βραδυνή*, 10 Δεκεμβρίου 1974
 Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας με κεντρικό άρθρο για το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος κα την επικείμενη υποβολή σχεδίου Συντάγματος.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης,
 Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

9. "IT IS THE WORK OF THE PEOPLE", *I Vradyni* newspaper,
 December 10, 1974
 Front page of the newspaper with a main article on the result of the Referendum and the forthcoming submission of a draft Constitution.

Hellenic Parliament Library, City Library,
 Daily and Periodical Press Collection

10. Πολίτες διαβάζουν τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων
Ta Nea και *Η Βραδυνή* με το αποτέλεσμα του
 Δημοψηφίσματος, 9 Δεκεμβρίου 1974
 ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., Συλλογή Αρ. Σαρρικόστα

10. Citizens reading the front pages of the *Ta Nea* and
I Vradyni newspapers with the result of the
 Referendum, December 9, 1974

ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

ΕΝΟΤΗΤΑ Β - ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1975
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

SECTION B - THE CONSTITUTION OF 1975
AND THE CONSTITUTIONAL REVISIONS

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ
1975

Το Σύνταγμα του 1975 μέσα από την κοινοβουλευτική διαδικασία

Το Σύνταγμα του 1975 είναι προϊόν ουσιαστικής καμπής της συνταγματικής και πολιτικής ιστορίας. Αποτυπώνει στην εξέλιξη του κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους και τις σχέσεις τους με το κράτος. Παράλληλα, το περιεχόμενό του αποτελεί συμπύκνωση των ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών μέσα στις οποίες διαμορφώθηκε και εξελίσσεται.

Μέσα από την κοινοβουλευτική διαδικασία και την παρουσίαση των Πρακτικών το κείμενο του Συντάγματος αναδεικνύεται ως καρπός γόνιμου και δημιουργικού διαλόγου μεταξύ των κομμάτων που συνεισέφεραν με τις γενικές και ειδικές εισηγήσεις τους, τις προτάσεις και τις τροπολογίες που κατέθεσαν, στην τελική διαμόρφωση των άρθρων του. Παρά την απουσία της από την ψήφιση του Συντάγματος, η συμβολή της αντιπολίτευσης υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική στην κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, στη θεσμική διεύρυνση του κοινωνικού κράτους και των δημοκρατικών λειτουργιών του πολιτεύματος.

Το Σύνταγμα του 1975 αποτελεί, επίσης, προϊόν του πολιτικού, επιστημονικού και κοινωνικού διαλόγου που εξελίχθηκε κατά την συζήτησή του τόσο στην Επιτροπή Αναθεώρησης, όσο και στην Ολομέλεια. Από τη δημοσιοποίηση του πρώτου σχεδίου Συντάγματος στις 23 Δεκεμβρίου 1974, επιστημονικοί και κοινωνικοί φορείς, οργανώσεις και σωματεία, αλλά και ιδιώτες κατέθεσαν επίσημα τις απόψεις και τις προτάσεις τους για το νέο Σύνταγμα.

Η «Ειδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή Αναθεωρήσεως του Συντάγματος» συγκροτήθηκε από τον Πρόεδρο της Βουλής Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου στις 2 Ιανουαρίου 1975, αποτελούμενη από 37 τακτικά και 19 αναπληρωματικά μέλη, κατ' αναλογία της δύναμης των κομμάτων. Η Επιτροπή εξέλεξε από τα μέλη της ως Πρόεδρο τον Κωνσταντίνο Τσάτσο, Αντιπρόεδρο τον Θεμιστοκλή Κονίτσα, Γενικό Γραμματέα τον Δη-

The 1975 Constitution through the parliamentary process

The 1975 Constitution is the result of a significant turning point in constitutional and political history. It reflects in its development the rules that regulate the relationships between citizens and their relations with the state. At the same time, its content constitutes a condensation of the historical, political, and social conditions in which it was shaped and continues to evolve.

Through the parliamentary process and the presentation of the Proceedings, the text of the Constitution emerges as the outcome of a fruitful and creative dialogue between the parties that contributed with their general and specific proposals, the suggestions and amendments they submitted, to the final shaping of its articles. Despite its absence from the voting of the Constitution, the contribution of the opposition was particularly significant in guaranteeing individual rights, in the institutional expansion of the welfare state, and in the democratic functions of the polity.

The Constitution of 1975 is also a product of the political, scientific and social dialogue that took place during its discussion both in the Parliamentary Revision Committee and in the Plenum. From the presentation of the first draft Constitution on December 23, 1974, scientific and social organizations, associations, and individuals officially submitted their opinions and proposals regarding the new Constitution.

The "Special Parliamentary Committee for the Revision of the Constitution" was established by the President of the Parliament, Konstantinos Papakonstantinou, on January 2, 1975, consisting of 37 regular and 19 alternate members, according to the proportion of the party strengths. The Committee elected among its members Konstantinos Tsatsos as President, Themistoklis Konitsas as Vice President, Dimitrios Chloros as Secretary General, Dimitrios Papaspyrou

μήτριο Χλωρό, Γενικό Εισηγητή της πλειοψηφίας τον Δημήτριο Παπασπύρου και Γενικό Εισηγητή της μειοψηφίας τον Δημήτριο Τσάτσο. Η Επιτροπή για την επιτάχυνση του έργου της χωρίστηκε σε δύο υποεπιτροπές, οι οποίες συνήλθαν συνολικά σε 35 συνεδριάσεις (Α΄ Υποεπιτροπή 19 συνεδριάσεις, Β΄ Υποεπιτροπή 16 συνεδριάσεις). Η Κυβέρνηση, μέσω του Υπουργού Δικαιοσύνης Κωνσταντίνου Στεφανάκη, κατέθεσε στη Βουλή, στις 7 Ιανουαρίου 1975, το σχέδιο συντάγματος που αποτέλεσε τη βάση των συζητήσεων. Η Επιτροπή Αναθεώρησης ολοκλήρωσε το έργο της σε 25 συνεδριάσεις και παρέδωσε το «Σχέδιον Συντάγματος» στις 22 Μαρτίου.

Η συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής ξεκίνησε στις 27 Μαρτίου 1975 και ολοκληρώθηκε στις 7 Ιουνίου 1975 με την ψήφιση του Συντάγματος, αφιερώνοντας συνολικά 32 συνεδριάσεις.

Η υπογραφή και δημοσίευση του Συντάγματος στις 9 Ιουνίου 1975 είναι η τελική πράξη της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής και το αποκορύφωμα της μετάβασης στη Δημοκρατία.

as Majority Rapporteur and Dimitrios Tsatsos as Minority Rapporteur. To accelerate its work, the Committee was divided into two subcommittees, which completed their work in 35 sessions (Subcommittee A 19 sessions, Subcommittee B 16 sessions). The Government, through the Minister of Justice Konstantinos Stefanakis, submitted to Parliament on January 7, 1975, the draft Constitution that formed the basis of the discussions. The Revision Committee completed its work in 25 sessions and delivered the "Draft Constitution" on March 22.

The debate in the Plenary Assembly began on March 27, 1975, and concluded on June 7, 1975, with the adoption of the Constitution, dedicating a total of 32 sessions.

The signing and publication of the Constitution on June 9, 1975, is the final act of the 5th Revisionary Parliament and the culmination of the transition to Democracy.

1. Τα σχέδια Συντάγματος που κατατέθηκαν στις 23 Δεκεμβρίου 1974 και 7 Ιανουαρίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

1. The constitutional drafts submitted on December 23, 1974 and January 7, 1975
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

2. Εισήγηση του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή προς το Υπουργικό Συμβούλιο για το σχέδιο του νέου Συντάγματος, 23 Δεκεμβρίου 1974
Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

2. Prime Minister Konstantinos Karamanlis' Presentation to the Council of Ministers of the draft Constitution, December 23, 1974
"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

3. Εισηγητική έκθεση του σχεδίου Συντάγματος που κατατέθηκε στη Βουλή από τον Υπουργό Δικαιοσύνης Κωνσταντίνο Στεφανάκη, 7 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

3. Explanatory report to the draft Constitution submitted to the Parliament by Minister of Justice Konstantinos Stefanakis, January 7, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

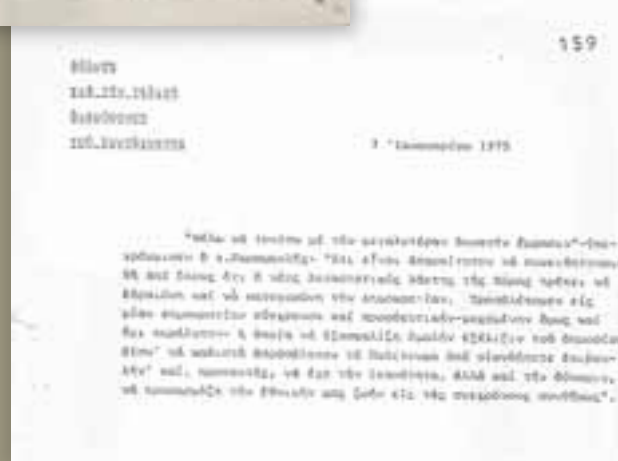

4. Draft Constitution submitted to Parliament by the Greek Government, January 1975

Μετάφραση στα αγγλικά του σχεδίου Συντάγματος από τη Γενική Γραμματεία Τύπου και Πληροφοριών. Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Τμήμα Αρχείων, Αρχείο Κωνσταντίνου Τσάτσου

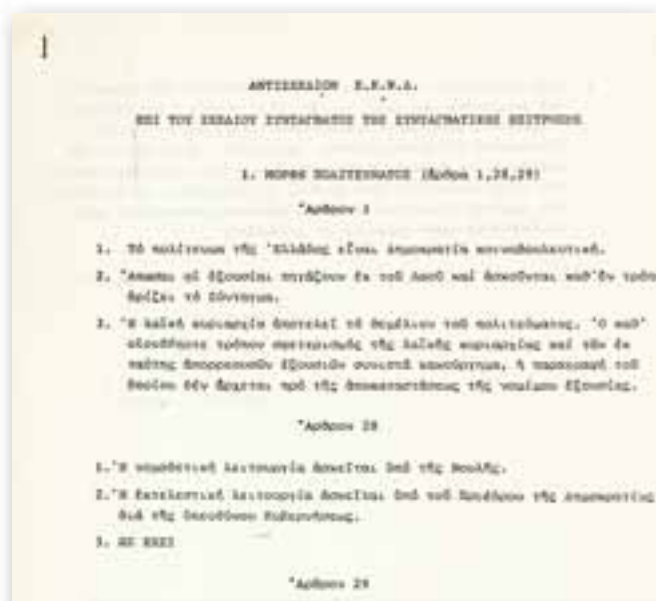
4. Draft Constitution submitted to the Parliament by the Greek Government, January 1975

English Translation of the draft Constitution by the General Secretariat of Press and Information. American School of Classical Studies in Athens, Archives Department, Konstantinos Tsatsos Archive

5. Δήλωση του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή για την τελική διαμόρφωση του σχεδίου Συντάγματος, 7 Ιανουαρίου 1975
"Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»"

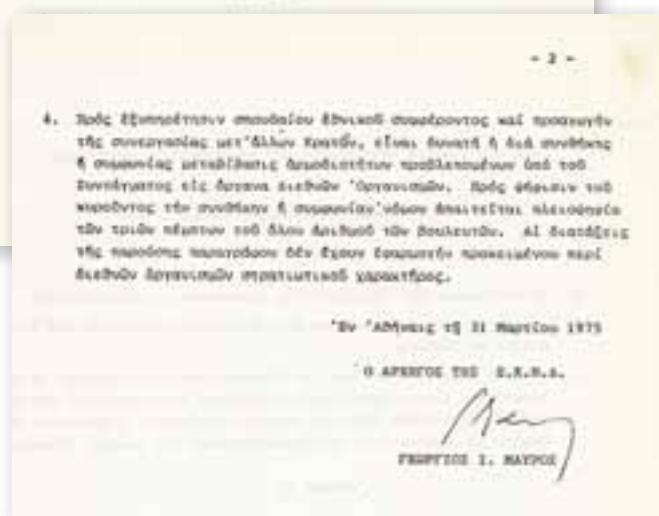
5. Statement by Prime Minister Konstantinos Karamanlis on the final formulation of the draft Constitution, January 7, 1975
"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

6. Αντισχέδιον Συντάγματος που υποβλήθηκε στη Βουλή από την ΕΔΑ και το ΚΚΕ (εσ.), 21 Ιανουαρίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

6. *Counter-draft Constitution* submitted to the Parliament by the United Democratic Left (EDA) and the Communist Party of Greece (ΚΚΕ, int.), January 21, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

8. Αντισχέδιον Ε.Κ.Ν.Δ. επί του Σχεδίου Συντάγματος της Συνταγματικής Επιτροπής (άρθρα 1, 28, 29)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

8. *Counter-draft by the Center Union-New Forces (EK-ND) on the Draft Constitution of the Constitutional Committee* (Articles 1, 28, 29)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

7. Αντισχέδιον επί του Κυβερνητικού Σχεδίου του Συντάγματος που υποβλήθηκε από το ΚΚΕ (εξωτερικού), 22 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

7. *Counter-draft on the Government Draft Constitution* submitted by the Communist Party of Greece (ΚΚΕ, abr.), January 22, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

9. Αντισχέδιον επί του Κυβερνητικού Σχεδίου του Συντάγματος που υποβλήθηκε από το ΠΑΣΟΚ, 22 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

9. *Counter-draft on the Government Draft Constitution* submitted by Panhellenic Socialist Movement (PASOK), January 22, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

10. *Πρακτικά των συνεδριάσεων των Υποεπιτροπών της επί του Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικής Επιτροπής.*
Προεδρία Α΄ Υποεπιτροπής Αθανασίου Σπυρ. Ταλιαδούρου - Β΄ Υποεπιτροπής Αθανασίου Ευαγγ. Μίχα, Αθήναι, Ιούλιος 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

10. *Minutes of the Subcommittee sessions of the 1975 Parliamentary Committee on the Constitution.*
Chairmanship of 1st Subcommittee: Athanasios Spyr. Taliadouros - 2nd Subcommittee: Athanasios Evag. Michas, Athens, July 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

11. *Επίσημα Εστενογραφημένα Πρακτικά της Ολομέλειας της Επιτροπής του Συντάγματος 1975, Αθήναι, 1975*

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

11. *Official Stenographic Minutes of the Plenary of the 1975 Constitutional Committee, Athens, 1975*

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

12. *Σχέδιον Συντάγματος ως διευορφώθη υπό της Ολομέλειας της Επιτροπής Συντάγματος.* 1. Μορφή πολιτεύματος (άρθρα 1, 28, 29) - 2. Περί Βουλής (άρθρα 50-80) - 3. Περί κυβερνήσεως (άρθρα 81-86), Μάρτιος 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

12. *Draft Constitution as formulated by the Plenary of the Constitutional Committee.* 1. Form of the Government (Articles 1, 28, 29) - 2. Parliament (Articles 50-80) - 3. Government (Articles 81-86), March 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

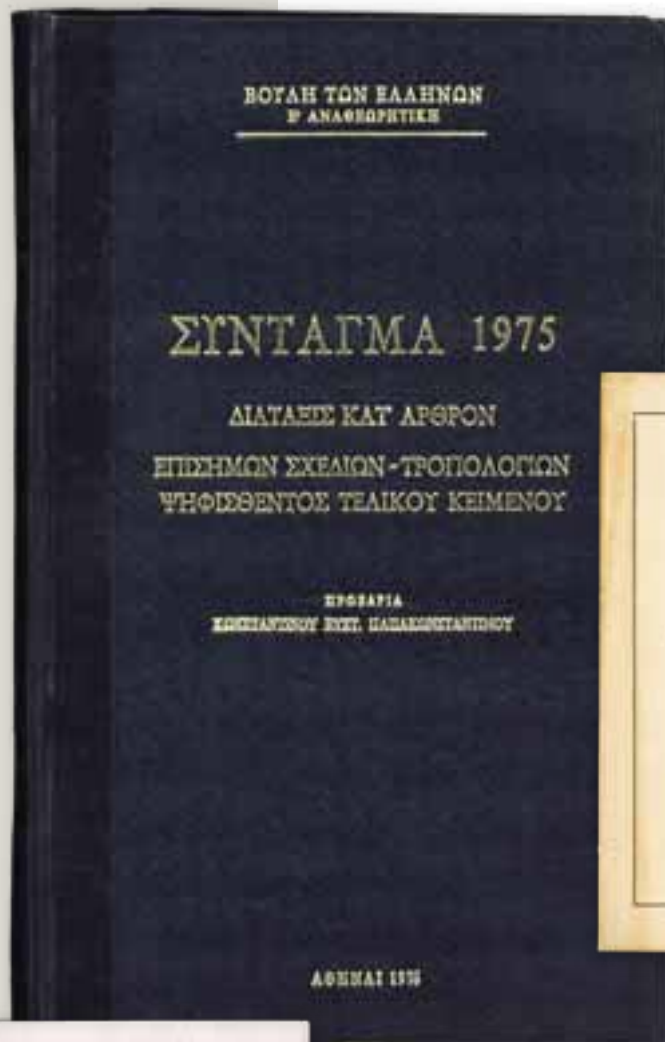

13. *Σχέδιον Συντάγματος ως διευορφώθη υπό της Ολομέλειας της Επιτροπής Συντάγματος.* 1. Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα (άρθρα 2-27) - 2. Πρόεδρος της Δημοκρατίας (άρθρα 30-50) - 3. Δικαστική Εξουσία (άρθρα 87-100) - 4. Διοίκησης (άρθρα 101-107) - 5. Τελικαί και μεταβατικά διατάξεις (άρθρα 108-112), Μάρτιος 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

13. *Draft Constitution as formulated by the Plenary of the Constitutional Committee.* 1. Individual & Social Rights (Articles 2-27) - 2. President of the Republic (Articles 30-50) - 3. Judiciary (Articles 87-100) - 4. Administration (Articles 101-107) - 5. Final & Transitional Provisions (Articles 108-112), March 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

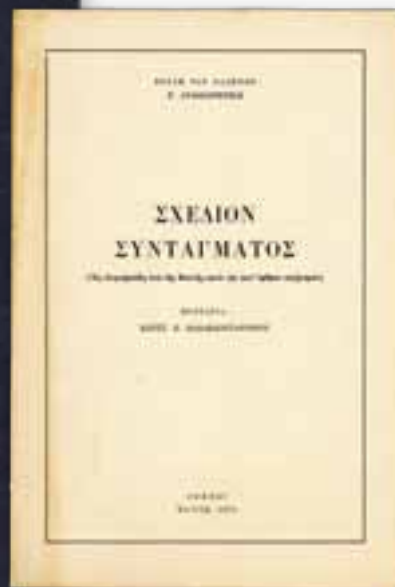

14. *Σύνταγμα 1975: Διάταξις κατ' άρθρον επίσημων σχεδίων - τροπολογιών ψηφισθέντος τελικού κειμένου*, Αθήναι, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1976

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

14. *Constitution 1975: Article-by-Article arrangement of official drafts - amendments of the final adopted text*, Athens, National Printing Office, 1976

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

15. *Σχέδιον Συντάγματος (ως διεμορφώθη υπό της Βουλής κατά την κατ' άρθρον συζητησίαν)*, Αθήναι, Μάιος 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

15. *Draft Constitution (as formulated by the Parliament during the Article-by-Article Discussion)*, Athens, May 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

16. Δημητρίου Γ. Παπασπύρου, *Εισήγησις επί του σχεδίου Συντάγματος 1975*, Αθήναι, 1976

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

16. Dimitrios G. Papaspyrou, *Report on the Draft Constitution 1975*, Athens, 1976

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

17. *Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975*, Αθήναι, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

17. *Proceedings of the Parliament sessions on the Discussions of the 1975 Constitution*, Athens, National Printing Office, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

18. Υπόμνημα των Γυναικείων Οργανώσεων προς την Επιτροπήν επί των τροποποιήσεων του Συντάγματος, χ.χ.
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

18. Memorandum of the Women's Organizations to the Committee on constitutional amendments, n.d.
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

19. Υπόμνημα Ιεράς Επαρχιακής Συνόδου της εν Κρήτη Εκκλησίας, 15 Μαρτίου 1974
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

19. Memorandum of the Holy Eparchial Synod of the Church of Crete, March 15, 1974

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

20. Υπόμνημα Απόψεων της Νέας Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατοϋπαλλήλων Ελλάδος επί του κατατεθέντος εις την Βουλήν Σχεδίου Συντάγματος περί του δικαιωμάτων των Εργαζομένων, 24 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

20. Memorandum of the Views of the New General Confederation of Greek Workers on the Draft Constitution submitted to Parliament concerning workers' rights, January 24, 1975

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

21. Υπόμνημα της Αδελφότητας Θεολόγων «Ο Σωτήρ» επί τινων σημείων του σχεδίου του νέου Συντάγματος, 10 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

21. Memorandum of the Brotherhood of Theologians "The Saviour" on certain points of the Draft of the New Constitution, January 10, 1975

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

22. Υπόμνημα της Α.Δ.Ε.Δ.Υ. επί του σχεδίου Συντάγματος, 13 Ιανουαρίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

22. Memorandum of Civil Servants' Confederation on the Draft Constitution, January 13, 1975
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

23. Προτάσεις του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών διά την τελική διαμόρφωση του Συντάγματος, 8 Μαΐου 1975
Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής», Αρχείο Κωνσταντίνου Παπακωνσταντίνου

23. Proposals of the Athens Bar Association for the final formulation of the Constitution, May 8, 1975
"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation, Konstantinos Papakonstantinou Archive

24. Ένωσις Ελληνίδων Νομικών, Προτάσεις για τη συμπλήρωση ορισμένων διατάξεων του σχεδίου Συντάγματος που ανάγονται στον τομέα των κοινωνικών δικαιωμάτων, 16 Ιανουαρίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

24. Union of Greek Women Jurists, Proposals for the supplementation of certain provisions of the Draft Constitution relating to the field of Social Rights, January 16, 1975
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

25. Πανελλήνιος Συναγερμός Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών, Προτεινόμενα τροποποιήσεις και συμπληρώσεις του κατατεθέντος εις την Βουλήν Σχεδίου Συντάγματος, 13 Φεβρουαρίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

25. Panhellenic Confederation of Associations of Agricultural Cooperatives, Proposed amendments & additions to the Draft Constitution submitted to Parliament, February 13, 1975
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

26. *Σύνταγμα για μια Ελλάδα Δημοκρατική. Εισηγήσεις της ομάδας Επιστημόνων του ΠΑΣΟΚ*, Κέδρος, 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

26. *Constitution for a Democratic Greece. Contributions of the PASOK Scientists' Group*, Kedros, 1975
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

27. *Επιστολή της Ένωσης Λυκειαρχών Βορείου Ελλάδος για το άρθρο 16 του σχεδίου Συντάγματος και την ιδιωτική εκπαίδευση*, 17 Φεβρουαρίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

27. *Letter of the Union of Lyceum Principals of Northern Greece on Article 16 of the Draft Constitution and private education*, February 17, 1975
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

28. *Παρατηρήσεις των Συνεργαζόμενων Γυναικείων Σωματείων για το άρθρο 3 παρ. 2 του σχεδίου Συντάγματος κατά τη συζήτησή του στην Ολομέλεια*, κ.κ.
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

28. *Observations of the Cooperating Women's Associations on Article 3 (2) of the Draft Constitution during its debate in the Plenum*, n.d.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

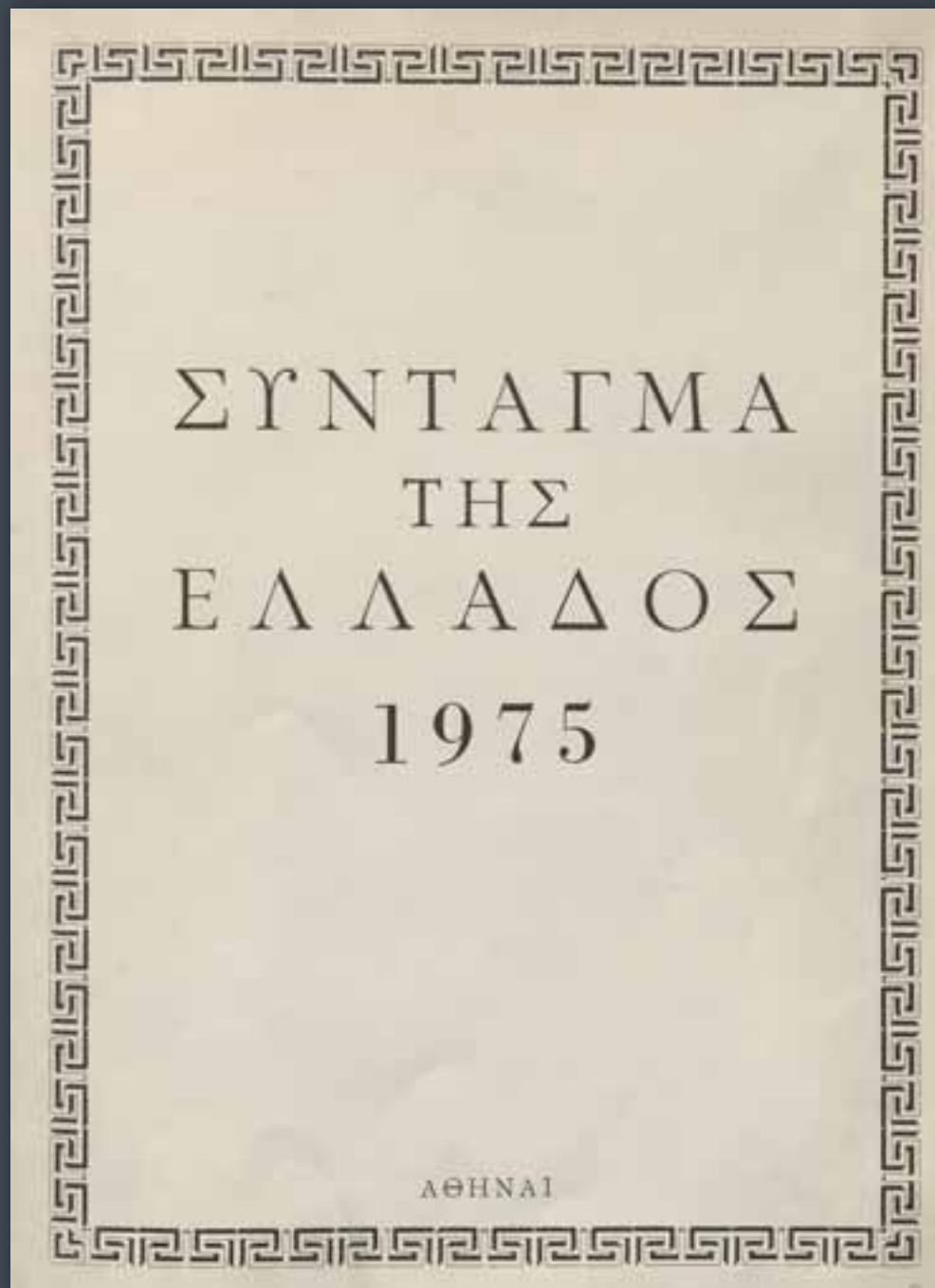
29. «*Προτάσεις διά την συμπλήρωσιν διατάξεων του Συντάγματος*», Συνεργαζόμενα Γυναικεία Σωματεία, 18 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

29. *"Proposals for the supplementation of provisions of the Constitution"*, Cooperating Women's Associations, January 18, 1975

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

30. *Σύνταγμα της Ελλάδος 1975*
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

30. *Constitution of Greece 1975*
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

31. Προσέλευση του προσωρινού Προέδρου της Δημοκρατίας Μιχαήλ Στασινόπουλου στην «Αίθουσα Τροπαίων» (σημερινή Αίθουσα «Ελευθέριος Βενιζέλος») του Μεγάρου της Βουλής κατά την επίσημη τελετή υπογραφής του νέου Συντάγματος, 9 Ιουνίου 1975

ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., Συλλογή Αρ. Σαρρικόστα

31. Arrival of the interim President of the Republic Michael Stassinopoulos at the "Trophies Hall" (current "Eleftherios Venizelos" Hall) of the Hellenic Parliament during the official signing ceremony of the new Constitution, June 9, 1975

ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

32. Βουλευτές στην «Αίθουσα Τροπαίων» του Μεγάρου της Βουλής κατά την επίσημη τελετή υπογραφής του νέου Συντάγματος, 9 Ιουνίου 1975,

φωτ. Αφοί Αναγνωστόπουλοι
Βιβλιοθήκη της Βουλής,
Κοινοβουλευτική Συλλογή

32. Members of Parliament in the "Trophies Hall" of the Hellenic Parliament during the official signing ceremony of the new Constitution, June 9, 1975, photo Anagnostopoulos Bros

Hellenic Parliament Library,
Parliamentary Collection

33. Πρόγραμμα της τελετής υπογραφής του νέου Συντάγματος στην «Αίθουσα Τροπαίων» του Μεγάρου της Βουλής, 9 Ιουνίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

33. Program of the signing ceremony of the new Constitution in the "Trophies Hall" of the Hellenic Parliament, June 9, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

34. Υπογραφή του Συντάγματος από τον Πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή, 9 Ιουνίου 1975

ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., Συλλογή Αρ. Σαρρικόστα

34. Signing of the Constitution by Prime Minister Konstantinos Karamanlis, June 9, 1975

ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

35. Υπογραφή του Συντάγματος από τον προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας Μιχαήλ Στασινόπουλο, 9 Ιουνίου 1975

ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., Συλλογή Αρ. Σαρρικόστα

35. Signing of the Constitution by the interim President of the Republic Michael Stassinopoulos, June 9, 1975

ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

36. Το επίσημο υπογεγραμμένο κείμενο του Συντάγματος της Ελλάδος του 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

36. The official signed text of the Constitution of Greece 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

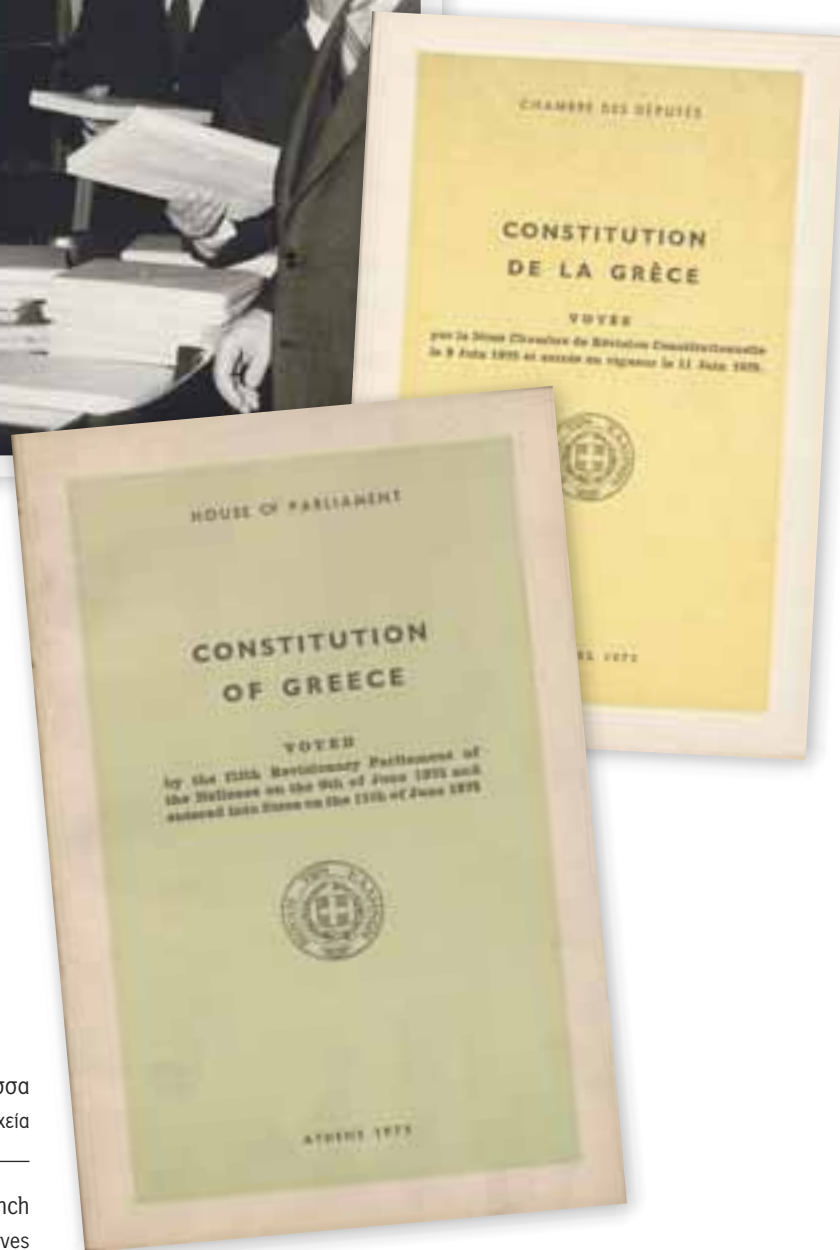

37. Παράδοση του νέου Συντάγματος στους ανταποκριτές Τύπου από τον Πρόεδρο της Βουλής Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου, 19 Νοεμβρίου 1975, φωτ. Αφοί Αναγνωστόπουλοι
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

37. Handing over of the new Constitution to the Press Correspondents by the Speaker of the Parliament Konstantinos Papakonstantinou, November 19, 1975, photo Anagnostopoulos Bros Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

38. Το Σύνταγμα του 1975 στην αγγλική και γαλλική γλώσσα
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

38. The Constitution of 1975 in English and French
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

Οι αναθεωρήσεις του Συντάγματος

Η αναθεωρητική διαδικασία (πρόταση, συζήτηση, ψήφιση των αναθεωρητέων διατάξεων) αποτελεί μία από τις κορυφαίες λειτουργίες της Βουλής και για τον λόγο αυτό απαιτείται η συμμετοχή και η σύμπραξη δύο διαδοχικών Βουλών. Η διαδικασία της αναθεώρησης προβλέπεται ρητά στο άρθρο 110 του Συντάγματος. Σύμφωνα με αυτό, δεν επιτρέπεται αναθεώρηση του Συντάγματος πριν την πάροδο πενταετίας από την περάτωση της προηγούμενης. Η αναθεώρηση με βάση το άρθρο 110 έχει διαδικαστικά και ουσιαστικά όρια. Η αναθεωρητική αρμοδιότητα ανήκει μόνο στη Βουλή και οι αναθεωρημένες διατάξεις που τίθενται σε ισχύ με ψήφισμα της Βουλής, δημοσιεύονται με πράξη του Προέδρου της Βουλής.

Τα ουσιαστικά όρια της αναθεωρητικής διαδικασίας συνίστανται στη διαμόρφωση ενός σκληρού πυρήνα διατάξεων που δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση και στον οποίο εντάσσονται οι διατάξεις που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος ως Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καθώς και οι διατάξεις των άρθρων 2, παρ. 1 (σεβασμός και προστασία της αξίας του ανθρώπου), 4, παρ. 1 (αρχή της ισότητας), 4, παρ. 4 (μόνο Έλληνες πολίτες είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους π.χ. για τους Ευρωπαίους πολίτες), 4, παρ. 7 (απαγόρευση απονομής και αναγνώρισης τίτλων ευγενείας ή διακρίσεων σε Έλληνες πολίτες), 5, παρ. 1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας), 5, παρ. 3 (προσωπική ελευθερία), 13, παρ. 1 (θρησκευτική ελευθερία) και 26 (διάκριση των εξουσιών).

Το Σύνταγμα του 1975 έχει αναθεωρηθεί τέσσερις φορές: 1986, 2001, 2008 και 2019.

Τον Μάρτιο του 1986 η ΣΤ΄ Αναθεωρητική Βουλή τροποποίησε έντεκα άρθρα του Συντάγματος σε μία μονοθεματική αναθεώρηση με μοναδικό αντικείμενο τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας. Με το Β΄ Ψήφισμα/6.3.1986 το κείμενο του Συντάγματος μεταφέρθηκε στη δημοτική γλώσσα.

The revisions of the Constitution

The constitutional revision process (proposal, discussion, voting on the provisions to be revised) constitutes one of the highest functions of the Parliament, and for this reason, the participation and collaboration of two successive Parliaments are required. The process is clearly stipulated in Article 110 of the Constitution. According to this article, revision of the Constitution is not permitted before the lapse of five years from the completion of a previous revision. The revision process under Article 110 has procedural and substantive limits. The power to revise belongs solely to the Parliament, and the revised provisions, which take effect through a parliamentary resolution, are published by an act of the President of the Parliament.

The substantive limits of the revision process consist of establishing a hard core of articles that cannot be revised, such as Article 1 (the basis and form of the State as a Parliamentary Republic), as well as the provisions of Articles 2, par. 1 (respect and protection of human dignity), 4, par. 1 (principle of equality), 4, par. 4 (only Greek citizens are admitted to all public services except as otherwise provided by special laws e.g., for European citizens), 4, par. 7 (prohibition of granting and recognizing titles of nobility or distinctions to Greek citizens), 5, par. 1 (free development of personality), 5, par. 3 (personal freedom), 13, par. 1 (freedom of religion) and 26 (separation of powers).

The Constitution of 1975 has been revised four times: 1986, 2001, 2008 and 2019.

In March 1986, the 6th Revisionary Parliament revised eleven articles of the Constitution in a single-subject revision focusing solely on limiting the powers of the President of the Republic. With Resolution B/6.3.1986, the text of the Constitution was transferred into the demotic language.

The 2001 revision was the most extensive and substantive, as a total of 79 articles were amended. On April 17, 2001,

Η αναθεώρηση του 2001 υπήρξε η εκτενέστερη και ουσιαστικότερη, καθώς αναθεωρήθηκαν 79 άρθρα. Στις 17 Απριλίου 2001 τέθηκε σε ισχύ το αναθεωρημένο ελληνικό Σύνταγμα, διευρύνοντας τον κατάλογο των ατομικών δικαιωμάτων και εισάγοντας τα λεγόμενα «τρίτης γενιάς» δικαιώματα. Το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 2001 κατοχύρωσε το δικαίωμα στην πληροφόρηση και τη συμμετοχή στην Κοινωνία της Πληροφορίας, την προστασία των προσωπικών δεδομένων, το δικαίωμα στην προστασία της γενετικής ταυτότητας, το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην αυτονομία και στη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή, τη ρητή πρόβλεψη της ευχέρειας του κοινού νομοθέτη να λαμβάνει θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών αλλά και υπέρ άλλων ομάδων προσώπων που τελούν υπό πραγματικά άνισες συνθήκες, προκειμένου να διασφαλιστεί η εφαρμογή στην πράξη της αρχής της ισότητας, ενώ κατοχύρωσε ρητά την αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου. Επιπλέον, εισήγαγε νέες διατάξεις για τη διαφάνεια στη λειτουργία των μέσων μαζικής ενημέρωσης και προχώρησε στη συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της αναλογικότητας και της κάθετης ισχύος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

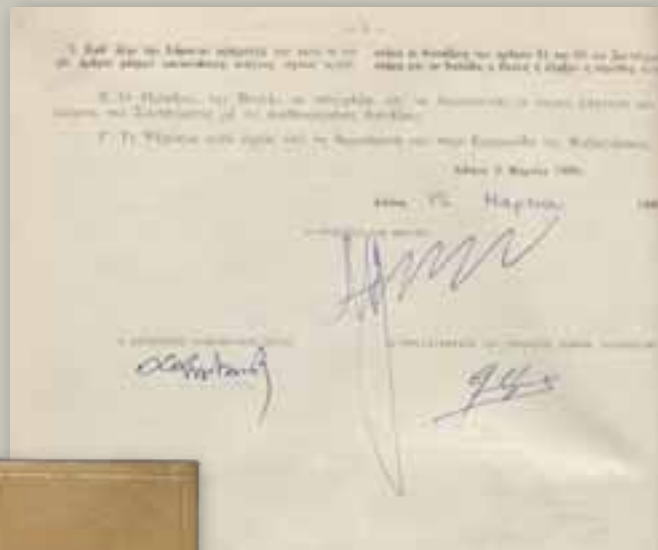
Η επόμενη συνταγματική αναθεώρηση του 2008 ήταν περιορισμένης έκτασης και οδήγησε στην τροποποίηση τριών συνταγματικών διατάξεων, με κυριότερη από αυτές την κατάργηση του απόλυτου επαγγελματικού ασυμβιβάστου των βουλευτών που είχε θεσπιστεί το 2001.

Κατά την τελευταία αναθεώρηση του 2019, εννέα διατάξεις του Συντάγματος αναθεωρήθηκαν με βασικότερες την αποσύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη διάλυση της Βουλής, τον περιορισμό της βουλευτικής ασυλίας και την κατάργηση της σύντομης παραγραφής των υπουργικών αδικημάτων.

the revised Greek Constitution came into force, expanding the list of individual rights by introducing the so-called "third-generation" rights. The revised Constitution of 2001 secured the right to information and participation in the Information Society, the protection of personal data, the right to protection of genetic identity, the right of persons with disabilities to autonomy and participation in social, economic, and political life, the explicit provision of the legislature's ability to take positive measures in favor of women and other groups of people, who are in genuinely unequal conditions, in order to ensure the practical implementation of the principle of equality, while explicitly enshrining the principle of the social rule of law. Furthermore, it introduced new provisions for transparency in the operation of mass media and proceeded with the constitutional enshrinement of the principle of proportionality and the vertical effect of human rights.

The next constitutional revision in 2008 was limited in scope and led to the revision of three constitutional provisions, the most significant of which was the abolition of the absolute professional incompatibility of members of Parliament that had been established in 2001.

During the last revision in 2019, nine provisions of the Constitution were revised, with the most important being the decoupling of the election of the President of the Republic from the dissolution of Parliament, the limitation of parliamentary immunity, and the abolition of the short statute of limitations for ministerial offenses.

1. Ψήφισμα Α΄, «Ψήφιση, δημοσίευση και θέση σε ισχύ των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος», απόσπασμα από τα επίσημα Πρακτικά της συνεδρίασης της Ολομέλειας της Βουλής, 6 Μαρτίου 1986
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

1. Resolution A, "Approval, publication, and entry into force of the revised provisions of the Constitution," extract from the official Minutes of the Plenary Session of the Hellenic Parliament, March 6, 1986
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

2. *Σύνταγμα της Ελλάδος 1975/1986*
Δερματόδετο αντίτυπο του Συντάγματος
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

2. *Constitution of Greece 1975/1986*
Leather-bound copy of the Constitution
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

3. *Το Σύνταγμα της Ελλάδας. Μεταφορά στη δημοτική γλώσσα, Β΄ Ψήφισμα της 6 Μαρτίου 1986 της ΣΤ΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων*
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

3. *The Constitution of Greece, Transferred into the demotic language, Resolution B of March 6, 1986 by the 6th Revisionary Hellenic Parliament*
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

Β΄ Ψήφισμα της 6 Μαρτίου 1986
της ΣΤ΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων

4. *Απόφαση του Προέδρου της Βουλής Ιωάννη Αλευρά για τη συγκρότηση Ειδικής 30μελούς Κοινοβουλευτικής Επιτροπής με έργο τη μεταφορά του κειμένου του Συντάγματος στη δημοτική γλώσσα, 14 Ιανουαρίου 1986*
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

4. *Decision of the President of the Hellenic Parliament, Ioannis Alevras, on the establishment of a special 30-Member Parliamentary Committee for transferring the Constitution into the demotic language, January 14, 1986*
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

5. *Πρακτικά των Συνεδριάσεων και Έκθεση της Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος*, Προεδρία Απόστολου Χρ. Κακλαμάνη, Αθήνα, 2000
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

5. *Minutes of the Sessions and Report of the Constitutional Revision Committee*, chaired by Apostolos Chr. Kaklamanis, Athens, 2000
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

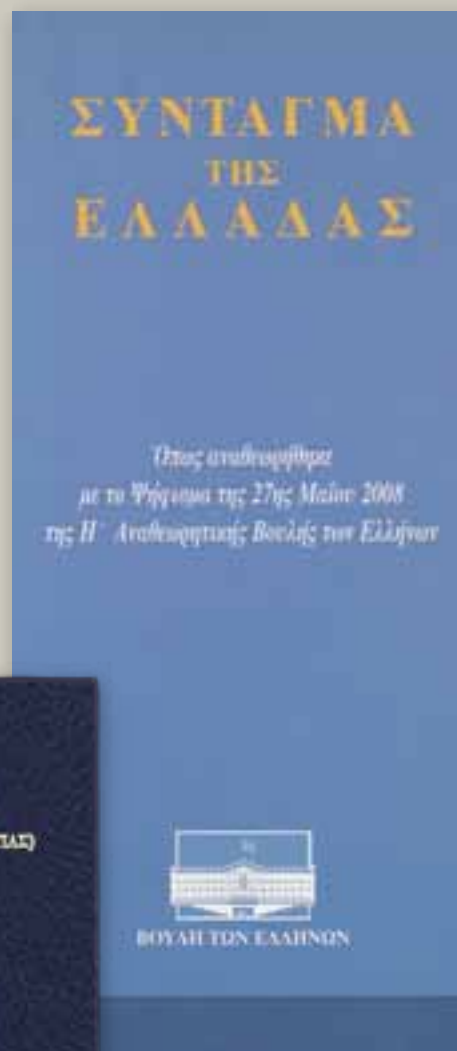
6. *Σύνταγμα της Ελλάδας όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 6ης Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων*

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

6. *Constitution of Greece as revised by the Resolution of April 6, 2001 of the 7th Revisionary Hellenic Parliament*
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

7. Σύνταγμα της Ελλάδας όπως αναθεωρήθηκε με το ψήφισμα της 27 Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

7. Constitution of Greece as revised by the Resolution of May 27, 2008 of the 8th Revisionary Hellenic Parliament
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

8. Πρακτικά των Συνεδριάσεων και Έκθεση της Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος, Προεδρία Δημητρίου Γ. Σιούφα, Αθήνα, 2008

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

8. Minutes of the Sessions and Report of the Constitutional Revision Committee, chaired by Dimitrios G. Sioufas, Athens, 2008

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

9. *Πρακτικά των Συνεδριάσεων και Έκθεση της Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος*, Προεδρία Κωνσταντίνου Αν. Τασούλα, Αθήνα, 2020
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

9. *Minutes of the Sessions and Report of the Constitutional Revision Committee*, chaired by Konstantinos An. Tassoulas, Athens, 2020
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

10. *Σύνταγμα της Ελλάδας όπως αναθεωρήθηκε με το ψήφισμα της 25ης Νοεμβρίου 2019 της 9' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων*
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

10. *Constitution of Greece as revised by the Resolution of November 25, 2019 of the 9th Revisionary Hellenic Parliament*
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ

1975-1986

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ – ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ
ΕΝΟΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

SECTION C – THE FOUNDATIONS
OF A RESILIENT CONSTITUTION

Το Πολίτευμα

Άρθρο 1

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.
3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Στο πρώτο και θεμελιώδες άρθρο του Συντάγματος ορίζονται η μορφή του Πολιτεύματος, οι οργανωτικές του βάσεις και οι θεμελιώδεις αρχές του, εκφράζοντας μια σύγχρονη και ολοκληρωμένη θεώρηση της δημοκρατίας. Με το άρθρο 1 εξαγγέλλεται όχι μόνο ο δημοκρατικός και «προεδρευόμενος» αλλά και ο κοινοβουλευτικός χαρακτήρας του Πολιτεύματος. Το Πολίτευμα είναι Δημοκρατία, γιατί όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό, υπάρχουν για αυτόν και ασκούνται, όπως ορίζει το Σύνταγμα, σύμφωνα με την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Δίπλα στον προσδιορισμό της δημοκρατικής μορφής του Πολιτεύματος, στο κείμενο του Συντάγματος εισάγεται για πρώτη φορά σε ελληνικό συνταγματικό κείμενο η έννοια της «Προεδρευόμενης Δημοκρατίας», για να διακρίνει τον αιρετό Πρόεδρο της Δημοκρατίας από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας του προεδρικού συστήματος.

Η πρόταξη της κοινοβουλευτικής αρχής στο πρώτο άρθρο του Συντάγματος οδηγεί στην άμεση σύνδεσή της με τη λαϊκή κυριαρχία, η οποία αποτελεί το θεμέλιο του Πολιτεύματος και συνάμα καθίσταται πυρήνας του μη δυνάμενος να αναθεωρηθεί κατά το άρθρο 110.

Εκτός από τον λαό σύμφωνα με το Σύνταγμα, οι εξουσίες υπάρχουν και υπέρ του έθνους. Το έθνος στο Σύνταγμα του

The Form of Government

Article 1

1. The form of government of Greece is that of a parliamentary republic.
2. Popular sovereignty is the foundation of government.
3. All powers derive from the People and exist for the People and the Nation; they shall be exercised as specified by the Constitution.

The first and fundamental article of the Constitution defines the form of government, its organizational bases, and its fundamental principles, reflecting a modern and comprehensive view of democracy. Article 1 proclaims not only the democratic and "presidential", but also the parliamentary character of the government. The government is a Democracy, because all powers originate from the people, exist for them, and are exercised, as the Constitution dictates, in accordance with the principle of popular sovereignty.

Next to the specification of the democratic form of Government, the text of the Constitution introduces for the first time in a Greek constitutional text the concept of a "Parliamentary Republic", in order to distinguish the elected President of the Republic from the President of a presidential system.

The precedence of the parliamentary principle in the first article of the Constitution leads to its direct connection with popular sovereignty, which constitutes the foundation of the Government and at the same time becomes its core, not subject to revision under Article 110.

Apart from the people according to the Constitution, powers also exist for the benefit of the nation. In the Con-

1975 δεν αποτελεί πηγή των εξουσιών αλλά μετατρέπεται από πηγή σε σκοπό της άσκησης των εξουσιών. Η ρήτρα υπέρ του έθνους έχει ως πεδίο εφαρμογής τον καθορισμό των σχέσεων του ελληνικού κράτους με τον εκτός συνόρων Ελληνισμό.

stitution of 1975, the nation does not constitute a source of powers but is transformed from a source into a purpose of exercising powers. The clause in favor of the nation applies to the determination of the relations of the Greek state with the Hellenism outside its borders.

1. Πρωτόκολλο ορκωμοσίας του προσωρινού Προέδρου της Δημοκρατίας Μιχαήλ Δ. Στασινόπουλου, 18 Δεκεμβρίου 1974
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

1. Oath-taking Protocol of the interim President of the Hellenic Republic, Michael D. Stassinopoulos, December 18, 1974
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

2. Ορκωμοσία του προσωρινού Προέδρου της Δημοκρατίας Μιχαήλ Στασινόπουλου, 18 Δεκεμβρίου 1974
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή, φωτ. Ντ. Αργυρόπουλου

2. Oath-taking of the interim President of the Hellenic Republic, Michael Stassinopoulos, December 18, 1974
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection, photo D. Argyropoulos

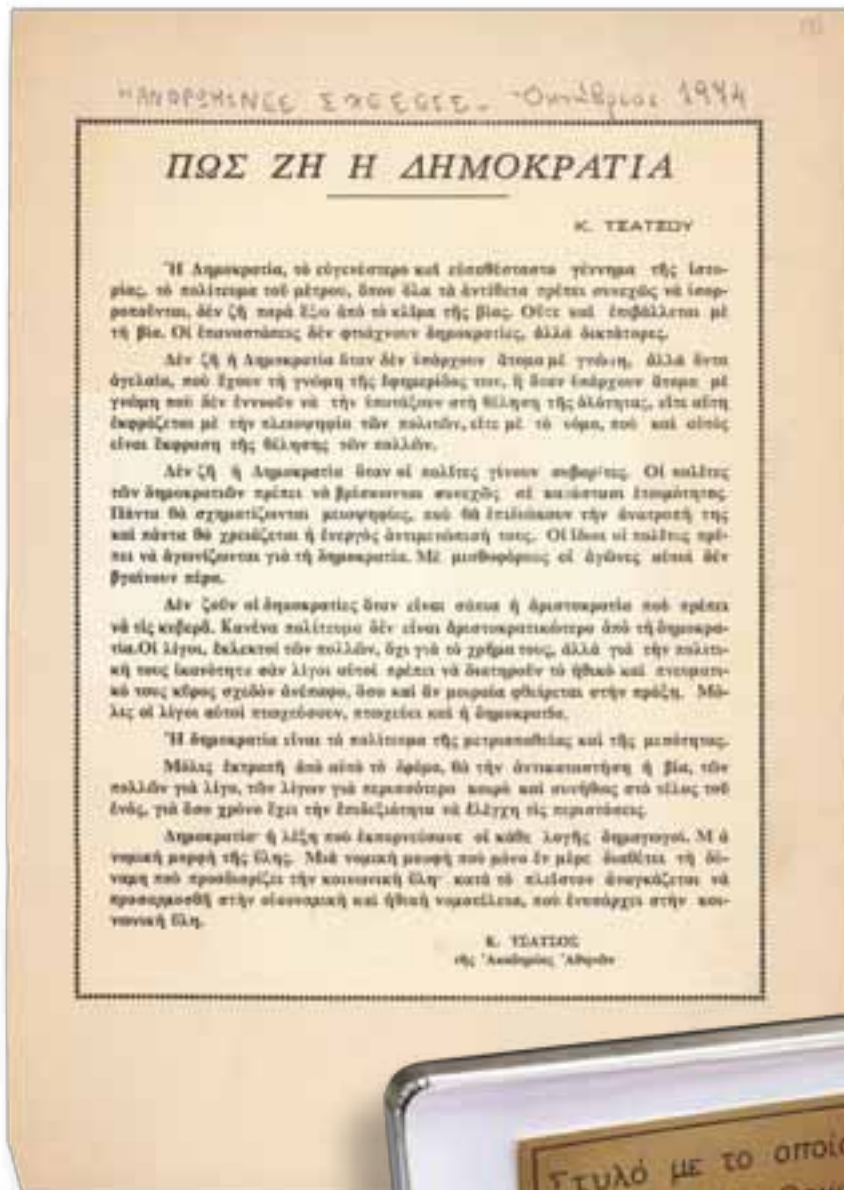

3. Πρωτόκολλο ορκωμοσίας του Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσάτσου, 20 Ιουνίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

3. Oath-taking Protocol of the President of the Hellenic Republic, Konstantinos Tsatsos, June 20, 1975
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

4. Ορκωμοσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσάτσου, 20 Ιουνίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή, φωτ. Αφοί Αναγνωστόπουλοι

4. Oath-taking of the President of the Hellenic Republic, Konstantinos Tsatsos, June 20, 1975
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection, photo Anagnostopoulos Bros

5. Ἄρθρο του Κωνσταντίνου Τσάτσου «ΠΩΣ ΖΗ Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ», *Ανθρώπινες Σχέσεις*, Οκτώβριος 1974
Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, Τμήμα Αρχείων, Αρχείο Κωνσταντίνου Τσάτσου

5. Article by Konstantinos Tsatsos, "How Democracy Lives", *Anthropines Scheseis*, October 1974
American School of Classical Studies in Athens, Archives Department, Konstantinos Tsatsos Archive

6. Στυλό με το οποίο υπογράφηκε το Πρωτόκολλο Ορκωμοσίας του Κωνσταντίνου Τσάτσου ως Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, 20 Ιουνίου 1975
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

6. Pen used to sign the Oath-taking Protocol of Konstantinos Tsatsos as President of the Hellenic Republic, June 20, 1975
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

Θεμελιώδεις αρχές και ελευθερίες: Η προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων

Όλα τα ανθρώπινα όντα γεννιούνται ελεύθερα και ίσα στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα και, όπως είναι προικισμένα με λογική και συνείδηση, πρέπει να συμπεριφέρονται αδελφικά μεταξύ τους
(Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, άρθρο 1)

Το Σύνταγμα του 1975 διαμόρφωσε τον νέο και ισχύοντα μέχρι σήμερα καταστατικό χάρτη της ελληνικής Πολιτείας, βασισμένο στην ιστορική εμπειρία της χώρας και παράλληλα εμπνευσμένο από τις διεθνείς εξελίξεις, εντάσσοντας ουσιαστικά το συνταγματικό σύστημα της Ελλάδας στο μεταπολεμικό συνταγματικό σύστημα της Ευρώπης. Ευρύτερα, θεμελιώθηκε ένα νέο και πρωτοποριακό κοινωνικό συμβόλαιο με τους πολίτες, που εγγυάται την κοινωνική ειρήνη και την πολιτισμένη συμβίωση με επίκεντρο τη θεμελιακή αξία του Ανθρώπου, πιστοποιώντας τον βαθιά ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του Συντάγματος του 1975.

Εκτός από τις παραδοσιακές αρχές της ισότητας, της ελευθερίας και της διάκρισης των εξουσιών, διακηρύσσονται, για πρώτη φορά στην Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1975, θεμελιώδεις νέες αρχές. Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αναγνωρίζονται και θεσπίζονται στο Σύνταγμα, δεν είναι μόνο διακηρύξεις αρχών. Πέρα από τον ιδεολογικό και διακηρυκτικό τους χαρακτήρα, αποτελούν δεσμευτικούς κανόνες που δημιουργούν αντίστοιχες υποχρεώσεις.

Η αρχή του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου, άρθρο 2, παρ. 1, η εμφάνιση της οποίας στην ευρωπαϊκή συνταγματική τάξη σχετίζεται με την απάντηση του νομικού πολιτισμού στις οδυνηρές εμπειρίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, διακηρύσσεται για πρώτη φορά σε ελληνικό Σύνταγμα· μάλιστα, επιτάσσεται ως «πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», και όχι απλώς ως κατευθυντήρια διάταξη, καθιστώντας την καταστατική αρχή του Πολιτεύματος, πλήρως νομικά δεσμευτική. Με

The fundamental principles and liberties: Protection of individual and social rights

All human beings are born free and equal in dignity and rights and, as they are endowed with reason and conscience, they must behave fraternally towards one another
(Universal Declaration of Human Rights, Article 1)

The 1975 Constitution shaped the new and still valid charter of the Greek State, based on the historical experience of the country and at the same time inspired by international developments, essentially integrating the constitutional system of Greece into the post-war constitutional system of Europe. More broadly, a new and pioneering social contract with citizens was established, guaranteeing social peace and civilized coexistence, centered on the fundamental value of the Human Being, certifying the deeply anthropocentric character of the 1975 Constitution.

In addition to the traditional principles of equality, freedom and the separation of powers, fundamental new principles are proclaimed, for the first time in Greece, with the 1975 Constitution. Fundamental rights, as recognized and established in the Constitution, are not only declarations of principles. Beyond their ideological and declarative character, they constitute binding rules that create corresponding obligations.

The principle of respect for and protection of the value of the human being, Article 2, par. 1, the emergence of which in the European constitutional order is related to the response of legal culture to the painful experiences of World War II, is proclaimed for the first time in a Greek Constitution; in fact, it is mandated as a primary obligation of the State, and not simply as a guiding provision, making it, a constitutional principle of the State, fully legally binding. In other words, the enshrining of the value of the

άλλα λόγια, η κατοχύρωση της αξίας του Ανθρώπου δεν υπόκειται σε κανέναν περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη νόμου, ούτε σε συνταγματική αναθεώρηση, και αναγνωρίζεται ως θεμελιώδης ρήτρα, συστατική της φυσιολογίας της συνταγματικής τάξης, την οποία το κράτος οφείλει να σέβεται και να προστατεύει.

Η αναφορά στην *αξία* (value) του Ανθρώπου και όχι στην *αξιοπρέπεια* (dignity), που αναφέρεται σε κείμενα του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου, απέκτησε ιδιαίτερη βαρύτητα κατά τις συζητήσεις του σχεδίου Συντάγματος, καθώς οι εισηγητές αναγνώριζαν ότι η αξιοπρέπεια είναι έννοια στενότερη της αξίας. Ο εισηγητής της πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου, κατά τις συζητήσεις για την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 επεσήμανε: «Το άρθρον τούτο αποτελεί νέαν διάταξιν διά το ημέτερον συνταγματικόν δίκαιον, εκφράζον την κοσμοθεωρητική βάσιν, τον ιδεολογικόν πυρήνα της ουσιαστικής θεμελιώσεως της εννόμου τάξεως και της διαμορφώσεως του όλου συστήματος των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Θέτει ως υπέρτατην αξίαν τον άνθρωπον, αυτήν την απλήν ανθρωπίνην υπόστασιν και εκφράζει τον τελολογικόν χαρακτήρα των λοιπών εν συνεχεία παρατιθεμένων επί μέρους ατομικών δικαιωμάτων» (Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975, συνεδρίαση 22 Απριλίου 1975, σ. 359), ενώ και ο Γ. Α. Μαγκάκης ανέφερε στην Επιτροπή Αναθεώρησης: «Προτιμώ την λέξη *αξία* και όχι *αξιοπρέπεια*, γιατί η *αξιοπρέπεια* σημαίνει μόνο την αξία σε σχέση με άλλους, ενώ η λέξη *αξία* εκφράζει την ουσία, που είναι δεδομένη χωρίς συσχετισμό με τρίτους» (Πρακτικά των Συνεδριάσεων των Υποεπιτροπών επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975, Β' Υποεπιτροπή, συνεδρίαση 29 Ιανουαρίου 1975, σ. 418).

Επομένως, η συνταγματική κατοχύρωση της αξίας του Ανθρώπου, με βάση τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος, υπερακοντίζει, από πλευράς προστασίας, την έννοια της αξιοπρέπειας του Ανθρώπου. Αυτό οφείλεται στο ότι, πέραν της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειάς του,

Human is not subject to any limitation or reservation of law, nor to constitutional revision, and is recognized as a fundamental clause, constitutive of the physiognomy of the constitutional order, which the State must respect and protect.

The reference to the *value* of the human being and not to the *dignity*, referred to in international legal texts, acquired particular importance during the discussions of the draft Constitution, as the rapporteurs recognized dignity as a narrower concept than value. The rapporteur of the majority, D. Papaspyrou, during the discussions for the adoption of the 1975 Constitution pointed out: "This article constitutes a new provision for our constitutional law, expressing the world-theoretical basis, the ideological core of the essential foundation of the legal order and the formation of the entire system of individual and social rights. It sets as the supreme value the human being, this simple human hypostasis, and expresses the teleological character of the other individual rights listed below" (Minutes of the Plenary Sessions, April 22, 1975, p. 359), while G. A. Mangakis also stated to the Revision Committee: "I prefer the word *value* and not *dignity*, because *dignity* means only value in relation to others, while the word *value* expresses the essence, which is given without correlation with third parties" (Minutes of the Sessions of the Subcommittees on the discussions of the 1975 Constitution, Subcommittee B, 29 January 1975, p. 418).

Therefore, the constitutional enshrinement of the value of the human being, based on the provision of Article 2, paragraph 1 of the Constitution, goes beyond the concept of the dignity of the human being, in terms of protection. This is due to the fact that, beyond his personality and dignity, it generally defends the entity of the Human Being, its very own existence, regardless of any indicator of intel-

υπερασπίζεται γενικά την οντότητα του Ανθρώπου, την ίδια του την ύπαρξη, ανεξάρτητα από κάθε δείκτη νομοσύνης και ανεξάρτητα από την δυνατότητα του ανθρώπου να αναπτύσσει, με οποιονδήποτε τρόπο την προσωπικότητά του.

Η αρχή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, άρθρο 5, συνδέεται στενά με την αρχή του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του Ανθρώπου και την έννοια της αυτοδιάθεσης, καθώς μέσω αυτής κατοχυρώνεται συνταγματικά το δικαίωμα και η ελευθερία του κάθε ανθρώπου να διαμορφώνει τη ζωή του σύμφωνα με τις κλίσεις, τις ικανότητες, τα ενδιαφέροντα και τις κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις του, συμμετέχοντας σε όλους τους τομείς της κρατικά οργανωμένης συμβίωσης, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό. Η Πολιτεία σε αυτό το πλαίσιο αποκτά αρνητική, αλλά και θετική υποχρέωση: αρνητική, γιατί το κράτος υποχρεούται να μην παρεμποδίζει την ανάπτυξη της προσωπικότητας, και θετική, καθώς οφείλει να παρέχει τα αναγκαία μέσα για την ανάπτυξή της.

Αν και με αφετηριακές ρίζες ήδη στις θεμελιώδεις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης και όλων των προηγούμενων ελληνικών Συνταγμάτων, η συγκεκριμένη αρχή αναπλασιάζεται και ανασηματοδοτείται στο Σύνταγμα του 1975, υπό το φως των ιστορικών συγκυριών: ειδικότερα, εμπεριέχει τις διαστάσεις της ελευθερίας ως αρχής ανάπτυξης της προσωπικότητας που συνειδητοποιήθηκε στη μεταπολεμική δημοκρατική Ευρώπη, με έμφαση τόσο στο άτομο, όσο και στην ανθρωποκεντρική και κοινωνική έννοια της προσωπικότητας, στον κοινωνικό άνθρωπο-μέλος της κοινωνίας. Στο ίδιο πνεύμα, ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων αποτελεί θεμέλιο της κοινωνικής συνοχής και βάση των κοινωνικών δεσμεύσεων.

Η θεμελιώδης αρχή της κοινωνικής και της εθνικής αλληλεγγύης, άρθρο 25, παρ. 4, εισάγεται ως αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου και της δημοκρατικής κοινωνίας σε κοινωνικό, εθνικό και διεθνές πεδίο. Η αλληλεγγύη μπορεί

αυτή να είναι η βάση της αλληλεγγύης, ανεξάρτητα από την δυνατότητα του ανθρώπου να αναπτύσσει, με οποιονδήποτε τρόπο την προσωπικότητά του.

The principle of free development of personality, Article 5, is closely linked to the principle of respect and protection of the value of the human being and the concept of self-determination, as it constitutionally guarantees the right and freedom of every person to shape his/her life according to his/her inclinations, abilities, interests and worldviews, participating in all areas of state-organized coexistence, social, economic and political. The State in this context acquires a negative, but also a positive obligation: negative, because the state is obliged not to hinder the development of personality, and positive, as it must provide the necessary means for its development.

Although with initial roots already in the fundamental principles of the French Revolution and all previous Greek Constitutions, this particular principle is reframed and re-emphasized in the 1975 Constitution, in the light of historical circumstances: in particular, it encompasses the dimensions of freedom as a principle of personality development that was realized in post-war democratic Europe, with emphasis both on the individual and on the anthropocentric and social concept of personality, on the social human-member of society. In the same spirit, respect for the rights of others is a foundation of social cohesion and the basis of social commitments.

The fundamental principle of social and national solidarity, Article 25, par. 4, is introduced as a principle of the social state of law and democratic society in the social, national and international fields. Solidarity can be viewed, on the one hand, as a moral value or imperative to assist someone in need and, on the other hand, as a contractual obligation of mutual assistance, which binds the members

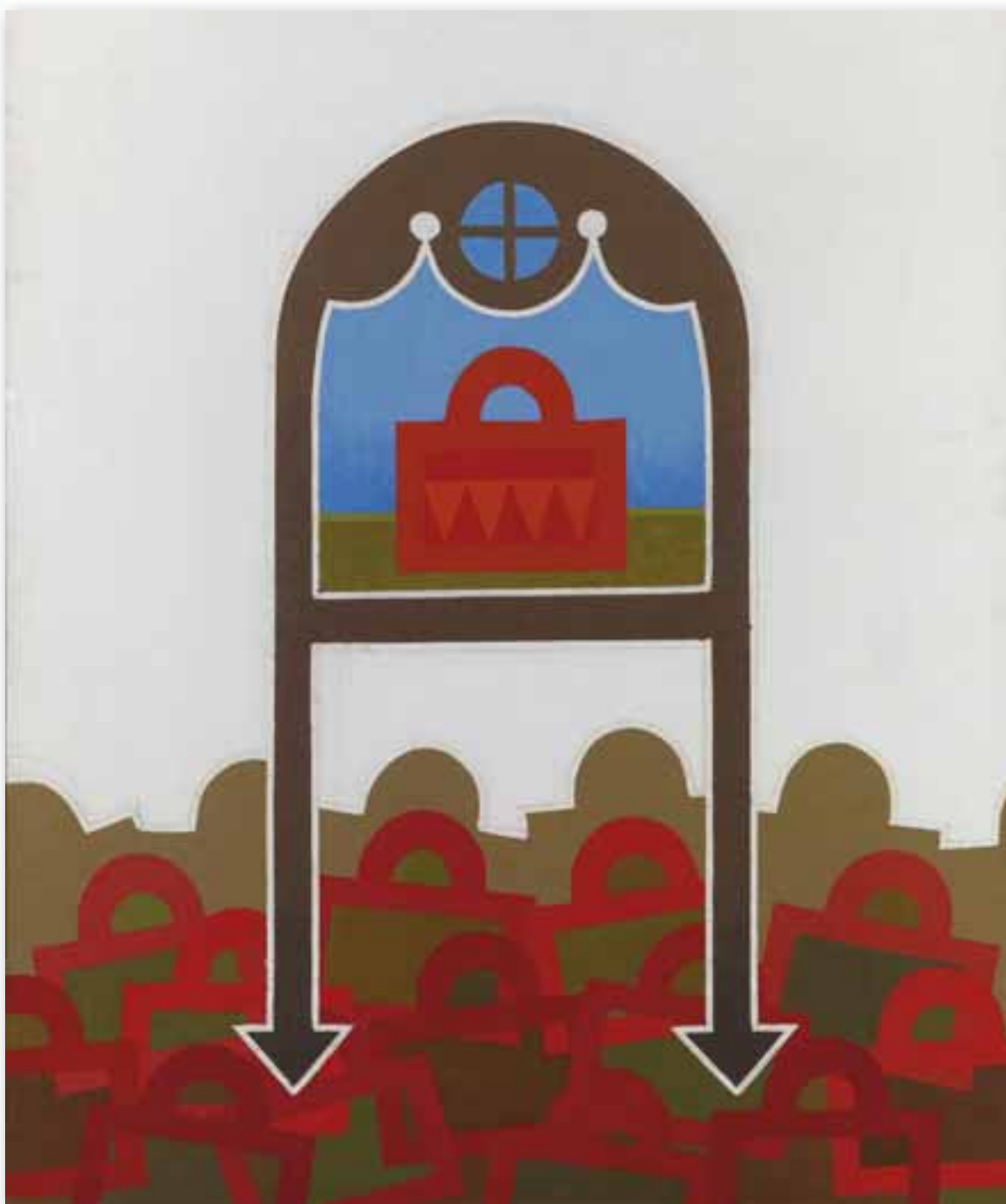
να αντιμετωπισθεί, αφενός, ως ηθική αξία ή επιταγή συνδρομής σε κάποιον που βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης και, αφετέρου, ως συμβατική υποχρέωση αμοιβαίας συνδρομής, που συνδέει τα μέλη μιας κοινότητας. Έτσι, η αρχή της αλληλεγγύης έρχεται να αντισταθμίσει τον κίνδυνο κατάχρησης της ελευθερίας εις βάρος των άλλων και προβάλλει την προαγωγή της κοινωνικής συνοχής και δικαιοσύνης ως υποχρέωση αλληλέγγυας εξίσωσης των κοινωνικών εταίρων, ανεξάρτητα από το αν αυτοί είναι φυσικά πρόσωπα, συλλογικές οντότητες, οργανικές μονάδες κράτους ή κράτη-μέλη των υπερεθνικών οργανισμών και της διεθνούς κοινότητας.

of a community. Thus, the principle of solidarity comes to offset the risk of abuse of freedom to the detriment of others and promotes social cohesion and justice as an obligation of solidarity-based equality of social partners, regardless of whether they are natural persons, collective entities, organic units of the state or member states of supranational organizations and the international community.

1. Γιάννης Γαΐτης, *Ατομική μεταφορά*, 1978/79
Κατασκευή από ξύλο και μέταλλο ζωγραφισμένο
185 x 60 x 48 εκ.
Ιδιωτική Συλλογή

1. Yiannis Gaitis, *Individual Transfer*, 1978/79
Construction of wood and metal, painted
185 x 60 x 48 cm
Private Collection

2. Αλέξης Ακριθάκης, *Προσκυνητάρι-Βαλίτσες*, 1975, λάδι σε καμβά, 100 x 81 εκ.
Συλλογή Γ. Βογιατζόγλου

2. Alexis Akriothakis, *Pilgrimage Shrine-Suitcases*, 1975, oil on canvas, 100 x 81 cm
G. Vogiatzoglou Collection

3. Γιάννης Γαΐτης, *Ανθρώπινα τοπία*, 1979, λάδι σε μουσαμά, 65 x 81,5 εκ.
© Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, φωτ. Σταύρος Ψηρούκας (Ε.Π.Μ.Α.Σ.)

3. Yiannis Gaitis, *Human Landscapes*, 1979, oil on canvas, 65 x 81.5 cm
© National Gallery-Alexandros Soutsos Museum, photo credit: Stavros Psiroukis (N.G.A.S.M.)

4. Βάσω Κατράκη, *Η μοναξιά της Αντιγόνης*, 1977
Πετρογραφία σε χαρτί, 106 x 76 εκ.
© Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο
Αλεξάνδρου Σούτσου, φωτ. Σταύρος
Ψηρούκης (Ε.Π.Μ.Α.Σ.)

4 Vasso Katraki, *The Loneliness of Antigone*, 1977
Stonecut on paper, 106 x 76 cm
© National Gallery-Alexandros Soutsos
Museum, photo credit: Stavros
Psiroukis (N.G.A.S.M.)

5. Γιώργος Ιωάννου,
Ο καταδότης, 1974
Λάδι σε λινό, 70 x 100 εκ.
Αρχείο - Συλλογή Γιώργου
Ιωάννου

5. Giorgos Ioannou,
The Snitch, 1974
Oil on linen, 70 x 100 cm
Giorgos Ioannou Collection-
Archive

6. Αλέκος Φασιανός, *Πτερουγίσματα*, 1987, λάδι σε μουσαμά, 80,5 x 63,5 εκ.
© Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, φωτ. Σταύρος Ψηρούκης (Ε.Π.Μ.Α.Σ.)

6. Alekos Fassianos, *Flutterings*, 1987, oil on canvas, 80.5 x 63.5 cm
© National Gallery-Alexandros Soutsos Museum, photo credit: Stavros Psiroukis (N.G.A.S.M.)

Αποσπάσματα των άρθρων 1-25 του Συντάγματος

Τα εικαστικά έργα που πλαισιώνουν τα άρθρα αποτελούν τμήμα Έκθεσης που διοργανώθηκε από την Ύπατη Αρμοσσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, με αφορμή τη συμπλήρωση των 50 ετών της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1998), με τεκμήρια από όλο τον κόσμο, μέρος των οποίων εκτίθενται μόνιμα στα Κεντρικά Γραφεία του ΟΗΕ στη Γενεύη.

© OHCHR Mexico / Manuel Montiel

Excerpts of Articles 1-25 of the Constitution

The Artworks that frame the Articles are part of an exhibition organized by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) to mark the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights (1998). The exhibition includes works from all over the world, some of which are permanently displayed at the UN Headquarters in Geneva.

© OHCHR Mexico / Manuel Montiel

Άρθρο 1

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.
3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Article 1

1. The form of government of Greece is that of a Parliamentary Republic.
2. Popular sovereignty is the foundation of government.
3. All powers derive from the People and exist for the People and the Nation; they shall be exercised as specified by the Constitution.

Άρθρο 2

1. Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.

Article 2

1. Respect and protection of the value of the human being constitute the primary obligations of the State.

Άρθρο 4

1. Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου.
2. Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.
5. Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους.

Article 4

1. All Greeks are equal before the law.
2. Greek men and women have equal rights and equal obligations.
5. Greek citizens contribute without distinction to public charges in proportion to their means.

Άρθρο 5

1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.
2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο. Απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας.
3. Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος.
4. Απαγορεύονται ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση ή εγκατάσταση στη Χώρα, καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σ' αυτήν. Τέτοιου περιεχομένου περιοριστικά μέτρα είναι δυνατόν να επιβληθούν μόνο ως παρεπόμενη ποινή με απόφαση ποινικού δικαστηρίου, σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης και μόνο για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων, όπως νόμος ορίζει.
5. Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων.

Article 5

1. All persons shall have the right to develop freely their personality and to participate in the social, economic and political life of the country, insofar as they do not infringe the rights of others or violate the Constitution and the good usages.
2. All persons living within the Greek territory shall enjoy full protection of their life, honour and liberty irrespective of nationality, race or language and of religious or political beliefs. Exceptions shall be permitted only in cases provided by international law. The extradition of aliens prosecuted for their action as freedom-fighters shall be prohibited.
3. Personal liberty is inviolable. No one shall be prosecuted, arrested, imprisoned or otherwise confined except when and as the law provides.
4. Individual administrative measures restrictive of the free movement or establishment in the country, and of the free exit and entrance therein of any Greek are prohibited. Restrictive measures of such content may only be imposed as an attendant penalty by a criminal court ruling, in exceptional cases of emergency and only in order to prevent the commitment of criminal acts, as specified by law.
5. All persons have the right to the protection of their health and of their genetic identity. Matters relating to the protection of every person against biomedical interventions shall be specified by law.

Άρθρο 5Α

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων.
2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9Α και 19.

Article 5A

1. All persons have the right to information, as specified by law. Restrictions to this right may be imposed by law only insofar as they are absolutely necessary and justified for reasons of national security, of combating crime or of protecting rights and interests of third parties.
2. All persons have the right to participate in the Information Society. Facilitation of access to electronically transmitted information, as well as of the production, exchange and diffusion thereof, constitutes an obligation of the State, always in observance of the guarantees of articles 9, 9A and 19.

Άρθρο 6

1. Κανένας δεν συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα.

Article 6

1. No person shall be arrested or imprisoned without a reasoned judicial warrant which must be served at the moment of arrest or detention pending trial, except when caught in the act of committing a crime.

Άρθρο 7

1. Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης.
2. Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει.

Article 7

1. There shall be no crime, nor shall punishment be inflicted unless specified by law in force prior to the perpetration of the act, defining the constitutive elements of the act. In no case shall punishment more severe than that specified at the time of the perpetration of the act be inflicted.
2. Torture, any bodily maltreatment, impairment of health or the use of psychological violence, as well as any other offence against human dignity are prohibited and punished as provided by law.

Άρθρο 8

Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος.

Δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια, με οποιοδήποτε όνομα, δεν επιτρέπεται να συσταθούν.

Article 8

No person shall be deprived of the judge assigned to him by law against his will.

Judicial committees or extraordinary courts, under any name whatsoever, shall not be constituted.

Άρθρο 9

1. Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας.

Article 9

1. Every person's home is a sanctuary. The private and family life of the individual is inviolable. No home search shall be made, except when and as specified by law and always in the presence of representatives of the judicial power.

Άρθρο 9Α

Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει.

Article 9A

All persons have the right to be protected from the collection, processing and use, especially by electronic means, of their personal data, as specified by law. The protection of personal data is ensured by an independent authority, which is constituted and operates as specified by law.

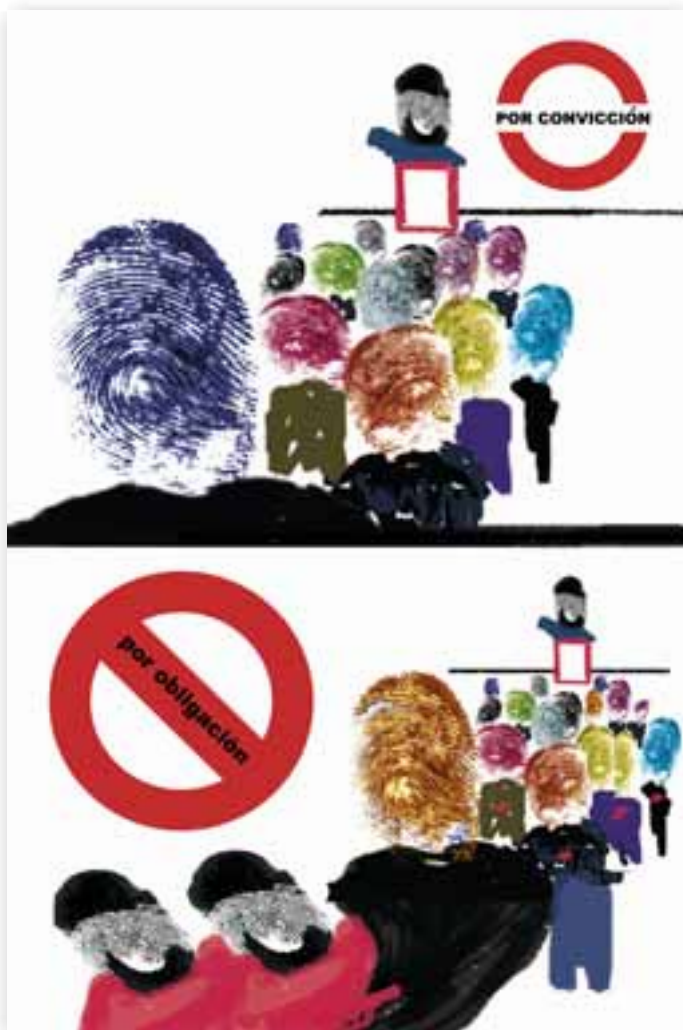

Άρθρο 10

1. Καθένας ή πολλοί μαζί έχουν το δικαίωμα, τηρώντας τους νόμους του Κράτους, να αναφέρονται εγγράφως στις αρχές, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον, που υπέβαλε την αναφορά, σύμφωνα με το νόμο.

Article 10

1. Each person, acting on his own or together with others, shall have the right, observing the laws of the State, to petition in writing public authorities, who shall be obliged to take prompt action in accordance with provisions in force, and to give a written and reasoned reply to the petitioner as provided by law.

Άρθρο 11

1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα.
2. Μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται η αστυνομία. Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει.

Article 11

1. Greeks shall have the right to assemble peaceably and unarmed.
2. The police may be present only at outdoor public assemblies. Outdoor assemblies may be prohibited by a reasoned police authority decision, in general if a serious threat to public security is imminent, and in a specific area, if a serious disturbance of social and economic life is threatened, as specified by law.

Άρθρο 12

1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας τους νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια.

Article 12

1. Greeks shall have the right to form nonprofit associations and unions, in compliance with the law, which, however, may never subject the exercise of this right to prior permission.

Άρθρο 13

1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.

Article 13

1. Freedom of religious conscience is inviolable. The enjoyment of civil rights and liberties does not depend on the individual's religious beliefs.

Άρθρο 14

1. Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του πηρώντας τους νόμους του Κράτους.
2. Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται.
3. Η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων, είτε πριν από την κυκλοφορία είτε ύστερα από αυτή, απαγορεύεται.

Article 14

1. Every person may express and propagate his thoughts orally, in writing and through the press in compliance with the laws of the State.
2. The press is free. Censorship and all other preventive measures are prohibited.
3. The seizure of newspapers and other publications before or after circulation is prohibited.

Άρθρο 16

1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες, η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.
2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλυσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.
4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

Article 16

1. Art and science, research and teaching shall be free and their development and promotion shall be an obligation of the State. Academic freedom and freedom of teaching shall not exempt anyone from his duty of allegiance to the Constitution.
2. Education constitutes a basic mission for the State and shall aim at the moral, intellectual, professional and physical training of Greeks, the development of national and religious consciousness and at their formation as free and responsible citizens.
4. All Greeks are entitled to free education on all levels at State educational institutions. The State shall provide financial assistance to those who distinguish themselves, as well as to students in need of assistance or special protection, in accordance with their abilities.

Άρθρο 19

1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

Article 19

1. Secrecy of letters and all other forms of free correspondence or communication shall be absolutely inviolable. The guaranties under which the judicial authority shall not be bound by this secrecy for reasons of national security or for the purpose of investigating especially serious crimes, shall be specified by law.

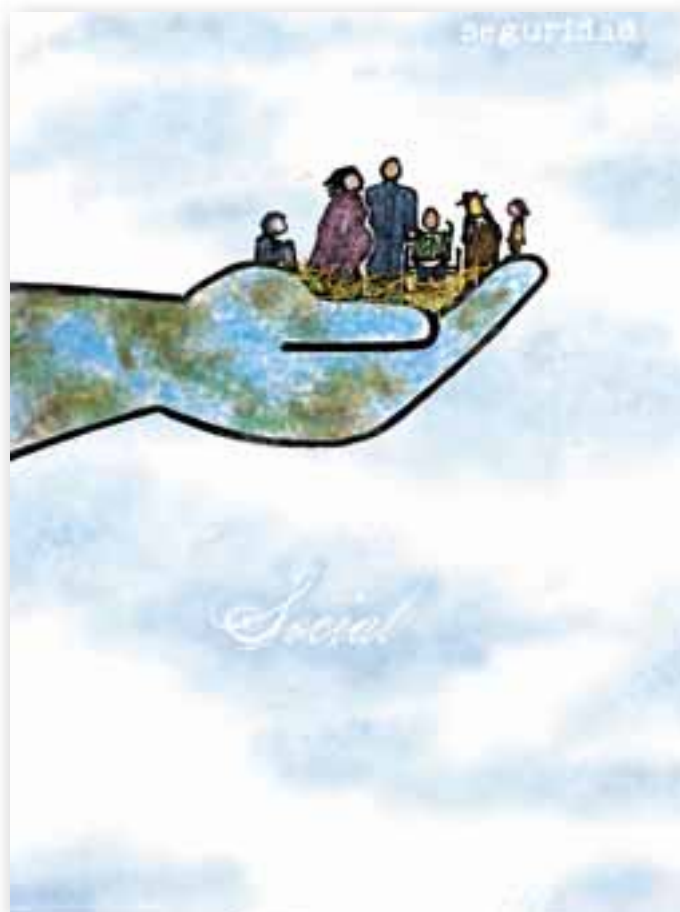

Άρθρο 20

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει.
2. Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.

Article 20

1. Every person shall be entitled to receive legal protection by the courts and may plead before them his views concerning his rights or interests, as specified by law.
2. The right of a person to a prior hearing also applies in any administrative action or measure adopted at the expense of his rights or interests.

Άρθρο 25

1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας.
2. Η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής πρόοδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη.
3. Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται.
4. Το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης.

Article 25

1. The rights of the human being as an individual and as a member of the society and the principle of the welfare state rule of law are guaranteed by the State. All agents of the State shall be obliged to ensure the unhindered and effective exercise thereof. These rights also apply to the relations between individuals to which they are appropriate.
Restrictions of any kind which, according to the Constitution, may be imposed upon these rights, should be provided either directly by the Constitution or by statute, should a reservation exist in the latter's favour, and should respect the principle of proportionality.
2. The recognition and protection of the fundamental and inalienable rights of man by the State aims at the achievement of social progress in freedom and justice.
3. The abusive exercise of rights is not permitted.
4. The State has the right to claim of all citizens to fulfil the duty of social and national solidarity.

Ευρωπαϊκός και διεθνής προσανατολισμός

Πέραν της ευθυγράμμισης του περιεχομένου των νέων διατάξεων για την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου με τα ευρωπαϊκά συνταγματικά κείμενα της μεταπολεμικής Ευρώπης, το Σύνταγμα του 1975 εισήγαγε επιπλέον ένα σύνολο θεμελιωδών ρυθμίσεων αναφορικά με τη σχέση της Ελλάδας με τη διεθνή κοινότητα.

Έπειτα από την περίοδο της διεθνούς απομόνωσης της χώρας, εξαιτίας της επτάχρονης Δικτατορίας, η Ελλάδα επέδειξε την πρόθεσή της να δεσμευτεί στον σεβασμό των κανόνων του διεθνούς δικαίου, να προάγει τις φιλικές σχέσεις με άλλα κράτη, αλλά και να συμμετάσχει ενεργά στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το ευρωκεντρικό και ευρύτερα διεθνούς προσανατολισμού πνεύμα είχε, ήδη, αναδειχθεί στην πρόταση Αναθεώρησης του Συντάγματος που είχε υποβληθεί το 1963, έπειτα από την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες το 1961. Ακόμη περισσότερο, κατά τους πρώτους μήνες της Μεταπολίτευσης, η μετάβαση στη Δημοκρατία και η ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας αντιμετωπίζονταν ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: η ένταξη στην ΕΟΚ θεωρήθηκε ως μια ουσιαστική θωράκιση της πρόσφατα αποκατεστημένης ελληνικής δημοκρατίας.

Το Σύνταγμα του 1975, με το άρθρο 28, συμπεριέλαβε μία πρωτοποριακή για την εποχή του διάταξη που ρύθμιζε στρατηγικά το πλαίσιο και άνοιξε το δρόμο για τη συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό υποδηλώνει και η υποβολή της αίτησης ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες στις 12 Ιουνίου 1975, μόλις μία μέρα μετά την θέση σε ισχύ του Συντάγματος στις 11 Ιουνίου.

European and International orientation

In addition to aligning the content of the new provisions for the protection of fundamental human rights with the European constitutional texts of post-war Europe, the 1975 Constitution also introduced a set of fundamental regulations regarding Greece's relationship with the international community.

After the period of the country's international isolation, due to the seven-year dictatorship, Greece demonstrated its intention to commit to respecting the rules of international law, to promoting friendly relations with other states, but also to actively participate in European integration. The Eurocentric and more broadly international-oriented spirit had already emerged in the proposal for a Constitutional Revision submitted in 1963, following the signing of the Association Agreement between Greece and the European Communities in 1961. Moreover, during the first months of the Metapolitefsi era, the transition to democracy and the completion of the country's European path were seen as two sides of the same coin; accession to the EEC was seen as an essential safeguard for the newly restored Greek democracy.

The Constitution of 1975, with Article 28, included a pioneering for its time provision that strategically regulated the framework and paved the way for the country's participation in the European Union. This is also indicated by the submission of Greece's application for membership in the European Communities on June 12, 1975, just one day after the entry into force of the Constitution on June 11.

Με την Αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, η εισαγωγή της ερμηνευτικής δήλωσης ότι «Το άρθρο 28 αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» ήταν αρκετή προκειμένου να προχωρήσει η Ελλάδα στην κύρωση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

With the Revision of the Constitution in 2001, the introduction of the interpretative clause that "Article 28 constitutes the foundation for the participation of the Country in the European integration process" was sufficient for Greece to proceed with the ratification of the Treaty on European Union.

1. Η αίτηση της Ελλάδας για ένταξη της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, Ιούνιος 1975

© Plantu

1. Greece's application for accession to the EEC, June 1975

© Plantu

2. Η ένταξη της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1977

Ο Γάλλος γελοιογράφος Plantu απεικονίζει τις νέες δημοκρατίες της Ελλάδας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, που έχουν απελευθερωθεί από τα δεσμά του παρελθόντος και μπορούν πλέον να ενταχθούν στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

© Plantu

2. The accession of Greece, Spain and Portugal to the European Communities, 1977

The French cartoonist, Plantu, illustrates the new democracies of Greece, Portugal and Spain, who have freed themselves from the chains of the past and are now able to join the European Communities.

© Plantu

Ο Plantu είναι Γάλλος γελοιογράφος, δημοσιογράφος, καρικατουρίστας και καλλιτέχνης που ειδικεύεται στη πολιτική σάτιρα. Τα σκίτσα του εμφανίζονταν τακτικά στην εφημερίδα Le Monde, για την οποία άρχισε να σχεδιάζει το 1972.

Plantu is a French cartoonist, journalist, caricaturist, and artist who specializes in political satire. His cartoons regularly appeared in the newspaper Le Monde, for which he began drawing in 1972.

LE PREMIER MINISTRE

Athènes, le 12 juin 1975

Monsieur le Président,

Au nom du Gouvernement de la République Hellénique, j'ai l'honneur d'informer Votre Excellence que, par la présente, la Grèce demande à devenir membre de la Communauté Économique Européenne conformément aux dispositions de l'Article 237 du Traité instituant la Communauté Économique Européenne.

Veillez accepter, Monsieur le Président, l'assurance de ma très haute considération.

Constantin Karamanlis

Constantin Karamanlis

Son Excellence
Monsieur G. Fitzgerald
Président en exercice du
Conseil des Communautés Européennes

SECRETARIAT DU COMITÉ DES COMMUNAUTÉS EUROPÉENNES N° D'ENTRÉE 190540 REÇU LE 12 JUIN 1975 DISTR. F. Bommel DISTR. C. M.

3. Επιστολή του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή προς τον Πρόεδρο του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων G. Fitzgerald με το αίτημα ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ, 12 Ιουνίου 1975 (190540)
EU Council Archives, IT1.ADH-01801

3. Greece's application for membership to the EEC, 12 June 1975 (190540)
EU Council Archives, IT1.ADH-01801

COMMISSION
DES
COMMUNAUTÉS EUROPÉENNES

Secrétaire général

0 2776

Athènes, le 12 juin 1975.

CONFIDENTIEL

DEMANDE D'ADHÉSION DE LA GRECE À LA
COMMUNAUTÉ ÉCONOMIQUE EUROPÉENNE.

(Lettres reçues par le Premier Ministre Constantin Karamanlis
au Président du Conseil des Communautés Européennes)

Fid. 1 2

4. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή προς τους πρέσβεις των κρατών-μελών της ΕΟΚ σχετικά με την επίσημη αίτηση ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 12 Ιουνίου 1975

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

4. Speech by Prime Minister Konstantinos Karamanlis to the ambassadors of the member-states of the EEC, regarding Greece's official application for membership in the European Communities, June 12, 1975
"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

Ομιλία

πρός τους πρέσβεις

των χωρών-μελών της ΕΟΚ

255

12 Ιουνίου 1975

Κύριοι Πρέσβεις,

Θά ήθελα νά σας παρακαλέσω νά πληροφορησθε τās Κυβερνήσεις σας ότι ή 'Ελληνική Κυβέρνησις-δι' επιστολής πού άπηύ-
θυνε σήμερα πρós τόν Πρόεδρον του Συμβουλίου τών Ευρωπαϊκών Κοι-
νοτήτων- ζητεί νά καταστή μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινό-
τητος, της Κοινότητας "Ανθρακος και Χάλυβος και της Κοινότητας
'Ατομικής 'Ενεργείας.

'Η 'Ελλάς άνήκει και επίθυμεί νά άνήκη είς τήν
Ευρώπην, όπου τήν έχουν τοποθετήσει ή γεωπολιτική της θέσις, ή
ίστορία της και ή παράδοσις της, πού είναι κοινή μέ τήν πολιτιστι-
κήν κληρονομίαν τών χωρών μας.

'Η σημερινή πρωτοβουλία της Κυβερνήσεώς μου άποτε-
λει τήν φυσική συνέχειαν της πολιτικής πού είχα χαράξει πρós 15
και πλέον έτών. Τό πρῶτον βήμα της πολιτικής αυτής ύπηρεσεν ή
Συμφωνία τών 'Αθηνών, ή πρώτη Συμφωνία Συνδεσεως πού συνκωλύθη-
σεν ή Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότης.

'Η πραγματοποιήσις της πολιτικής αυτής άνεστάλη
κατά τήν περίοδον της δικτατορίας. 'Ηδη, μετά τήν άποκατάστασιν
της δημοκρατίας, ή 'Ελλάς έκφορίζει τήν επίθυμίαν της νά καταλάβη
τήν θέσιν πού πιστεύει ότι της άνήκει μέσα στην δημοκρατικήν
Ευρώπην. 'Αλλωστε, τό καθεστώς της Συμφωνίας Συνδέσεως έθεωρήθη
πάντοτε, τόσοσν από τήν 'Ελληνικήν όσο και από τήν κοινοτικήν
πλευρά, ως μεταβατικόν πρός τήν ένταξιν.

Τό αίτημα της προσχωρήσεώς μας ως πλήρους μέλους
στηρίζεται επί τών έξελίξεων τών σχέσεων μεταξύ της 'Ελλάδος και
των χωρών της Κοινότητος, καθώς και επί της ικανότητος της έλλη-
νικής οικονομίας νά ένταχθῆ είς τήν οικονομίαν της Ευρώπης. 'Η
'Ελληνική Κυβέρνησις θεωρεί ότι δά έπρεπε ή Συνθήκη της προσχωρή-
σεως νά προβλέπη μίαν πενταετή περίοδον προσαρμογής, άνάλογον
μέ εκείνην πού προσβλέφθη είς τήν περίπτωση της προσχωρήσεως
της Μεγάλης Βρεταννίας και της 'Ιρλανδίας.

./.

5. Επίσημο αίτημα για την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ

Στις 12 Ιουνίου 1975, ο Στέφανος Σταθάτος, Επικεφαλής της Μόνιμης Αντιπροσωπείας της Ελλάδας στην ΕΟΚ, υπέβαλε στον Brendan Dillon, Μόνιμο Αντιπρόσωπο της Ιρλανδίας, το επίσημο αίτημα για την ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, όταν η Ιρλανδία κατείχε την εκ περιτροπής προεδρία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1975

5. Formal request for accession of Greece to the EC

On June 12, 1975, Stephane Stathatos, Head of the Mission of Greece to the EC, presents to Brendan Dillon, Irish Permanent Representative, the formal request for accession of Greece to the European Communities, when Ireland held the rotating presidency of the European Council.

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1975

6. Κείμενα ομιλιών του Στέφανου Σταθάτου, Μόνιμου Αντιπρόσωπου της Ελλάδας στην ΕΟΚ, και του Brendan Dillon, Μόνιμου Αντιπρόσωπου της Ιρλανδίας, στην τελετή υποβολής του επίσημου αιτήματος ένταξης της Ελλάδας στις ΕΚ, 12 Ιουνίου 1975.

Historical Archives of the European Commission

6. Speeches by Stefanos Stathatos, Permanent Representative of Greece to the EEC, and Brendan Dillon, Permanent Representative of Ireland, at the ceremony for the submission of Greece's official application to join the EC, June 12, 1975.

Historical Archives of the European Commission

7. Συνέντευξη Τύπου της ελληνικής αντιπροσωπείας: Στέφανος Σταθάτος, Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην ΕΟΚ (στη μέση), και Γρηγόρης Βάρφης, Σύμβουλος του Πρωθυπουργού (στα δεξιά), 12 Ιουνίου 1975

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1975

7. Press conference by the Greek delegation: Stephanos Stathatos, (in the middle), and Grigoris Varfis, Adviser to the Greek Prime Minister (on the right), June 12, 1975

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1975

Bulletin
of the European Communities
Supplement 2/76

Opinion on Greek application for membership

transmitted to the Council by
the Commission on 29 January 1976

ΕΟΚ (17) 19 166
English version dated 29 January 1976
Blank pages not included: 7, 8

EUROPEAN COMMUNITIES
Commission

Milestones in EEC-Greece relations

The Association Agreement between the European Economic Community and Greece was concluded on 9 July 1961 and took effect on 1 November 1961. It provided that Greece might later accede to full membership.

Following the coup d'etat in Greece on 21 April 1967, the Association was 'suspended', the Community reserving the option to discontinue it, i.e., applying only the provisions of the agreement which constituted specific obligations.

The conclusion of a diplomatic accord in Greece on 24 July 1974 enabled the Community to reinstate the Association Agreement.

On 12 June 1975 the Greek Government officially applied for Greece to join the Community. The Council called on the Commission on 24 June 1975 to give its opinion on the Greek application. The Commission adopted this Opinion on 28 January 1976.

On 9 February the Council considered Greece's application for membership. At the end of the meeting the following press release was issued:

'After taking into account with the provision of the Treaty—the Commission's Opinion with regard to Greece's request for accession, the Council stated that it was in favour of this request.

It agreed that the preparatory talks essential to the establishment of a common basis for negotiation should take place as soon as possible in a positive spirit.

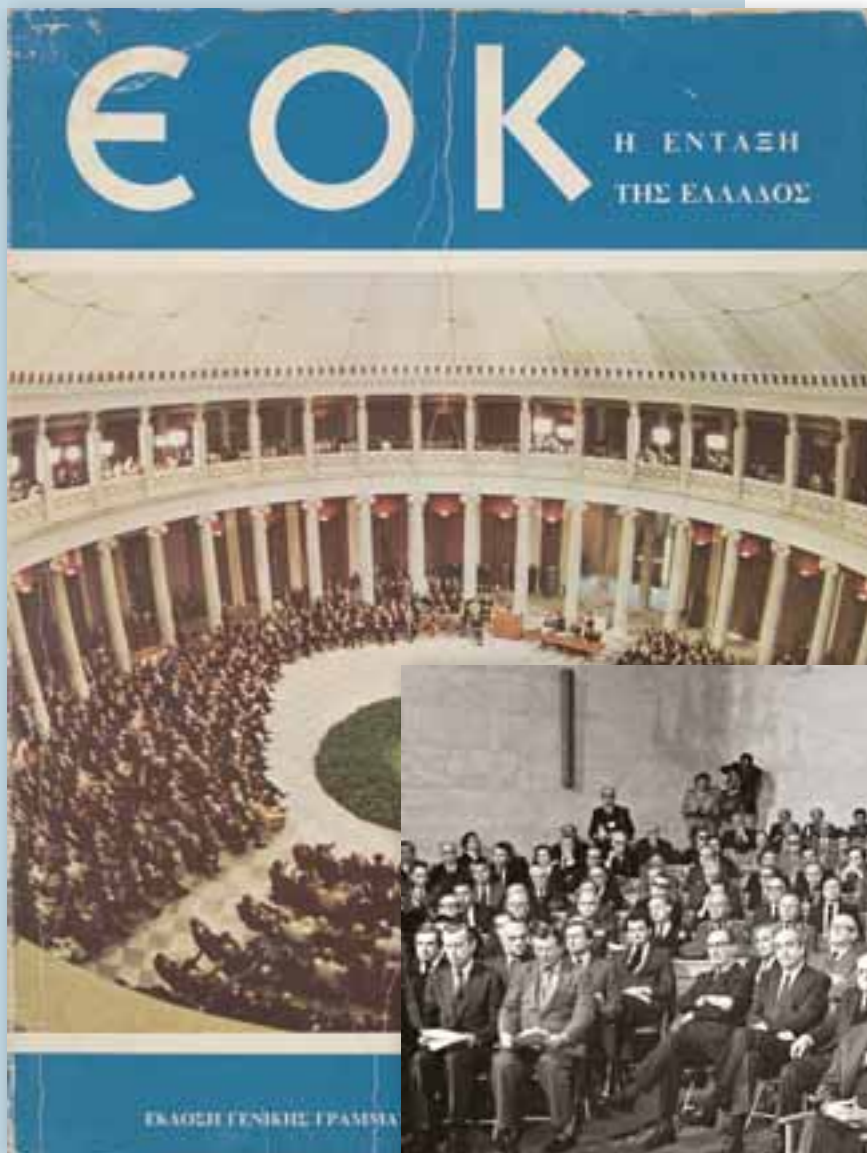
It instructed the Permanent Representatives Committee to prepare its discussion in this end, with the assistance of the Commission.'

8. «Ορόσημα στις σχέσεις ΕΟΚ-Ελλάδας», Γνώμη για την αίτηση της Ελλάδας για ένταξη (μεταβιβάστηκε στο Συμβούλιο από την Επιτροπή στις 29 Ιανουαρίου 1976), *Ενημερωτικό Δελτίο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, Συμπλήρωμα 2/76

Historical Archives of the European Commission

8. "Milestones in EEC-Greece relations", Opinion on Greek application for membership (transmitted to the Council by the Commission on 29 January 1976), *Bulletin of the European Communities*, Supplement 2/76

Historical Archives of the European Commission

9. *ΕΟΚ. Η ένταξη της Ελλάδος*, έκδοση Γενικής Γραμματείας Τύπου και Πληροφοριών, 1979
Ιδιωτική Συλλογή

9. *EEC. Greece's accession*, publication of Press and Information General Secretariat, 1979
Private Collection

10. Τελετή στο Μέγαρο της Παλαιάς Βουλής, με την ευκαιρία της επίσημης εισόδου της Ελλάδας στην ΕΟΚ, 1 Ιανουαρίου 1981

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή, φωτ. Ντ. Αργυρόπουλος

10. Ceremony at the Old Parliament House on the occasion of Greece's official accession to the EEC, January 1, 1981

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection, photo D. Argyropoulos

11. Εξώφυλλο για την επίσημη αποδοχή του αιτήματος ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, περιοδικό *Νέα Πολιτική*, έτος 2, φ. 5/Φεβρουάριος 1976, σκίτσο Φώτης Γεωργουλάκης (Fotis)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

11. Cover on the occasion of the official acceptance of Greece's application to join the EEC, *Nea Politiki* magazine, year 2, issue 5/February 1976, cartoon by Fotis Georgoulakis (Fotis)

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

12. Μήνυμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την αποδοχή του αιτήματος ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, 10 Φεβρουαρίου 1976

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

12. Message by Konstantinos Karamanlis on the acceptance of Greece's application to join the EEC, February 10, 1976

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

13. Πασχαλινή ευχετήρια κάρτα του βουλευτή Γ. Δ. Δαλακούρα, με θέμα την αποδοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ ως 10ου μέλους, σκίτσο Σπύρος Ορνεράκης Βιβλιοθήκη της Βουλής. Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

13. Easter greeting card by MP G.D. Dalakouras, on the occasion of Greece's acceptance into the EEC as the 10th member, cartoon by Spiros Ornerakis Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

14. Επίσκεψη του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στην ΕΟΚ, 27 Ιανουαρίου 1978.

Ο Roy Jenkins, Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υποδέχεται τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, 27 Ιανουαρίου 1978. Ήταν η πρώτη φορά που η Επιτροπή υποδέχθηκε Έλληνα Πρωθυπουργό. Η Επιτροπή τον συνεχάρη για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στην Ελλάδα.

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1978

14. Visit of Konstantinos Karamanlis, Greek Prime Minister, to the CEC, January 27, 1978.

Roy Jenkins, President of the CEC, received Konstantinos Karamanlis, Greek Prime Minister. It was the first time that the Commission had ever received a Greek Prime Minister. The Commission congratulated him on the restoration of democracy in Greece.

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1978

15. Υπογραφή της Συνθήκης Ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή στο Ζάππειο, 28 Μαΐου 1979

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

15. Signature of the Accession Treaty of Greece to the European Communities by the Greek Prime Minister Konstantinos Karamanlis, May 28, 1979

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

16. Αναμνηστική φωτογραφία της υπογραφής της Συνθήκης Ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες στο Ζάππειο, 28 Μαΐου 1979

Η Ελλάδα θα γίνει το 10ο Κράτος Μέλος από την 1η Ιανουαρίου 1981

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

16. Group photo from the signing ceremony of the Accession Treaty of Greece to the European Communities, at Zappeion Megaron, May 28, 1979

Greece will become the 10th Member State from January 1, 1981.

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

17. Υπογραφή της Συνθήκης Ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες στο Ζάππειο, 28 Μαΐου 1979

Ομιλία του Κωνσταντίνου Καραμανλή παρουσία των Valéry Giscard d'Estaing, Jean François-Poncet, Pierre Bernard-Reymond και Luc de La Barre de Nanteuil (καθισμένοι στην πρώτη σειρά, από δεξιά προς αριστερά)

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1979

17. Signature of the accession treaty of Greece to the European Communities at Zappeion Megaron, May 28, 1979

Speech by Konstantinos Karamanlis, at the podium, in the presence of Valéry Giscard d'Estaing, Jean François-Poncet, Pierre Bernard-Reymond and Luc de La Barre de Nanteuil (seated in the front row, from right to left)

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1979

18. Υπογραφή της Συνθήκης Ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες στο Ζάππειο, 28 Μαΐου 1979

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1979

18. Signing ceremony of the Accession Treaty of Greece to the European Communities, May 28, 1979

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1979

19. Συγκέντρωση υπέρ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μετά την υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης. Στο πανό αναγράφεται το σύνθημα: Ενωμένοι στην ΕΟΚ αγωνιζόμαστε για ειρήνη – ευημερία – πρόοδο – δημοκρατία.

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1979

19. Demonstration following the signing of the Accession Treaty, in favour of the European integration. Written [in Greek language] on the banner: United in the EEC we fight for peace – welfare – progress – democracy.

EC - Audiovisual Service, © European Communities, 1979

20. Συγκέντρωση υπέρ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μετά την υπογραφή της Συνθήκης Προσχώρησης.

Στο πανό αναγράφεται το σύνθημα: Η Ελλάς δέκατο μέλος της ΕΟΚ.

EC – Audiovisual Service, © European Communities, 1979

20. Demonstration following the signing of the Accession Treaty, in favour of the European integration.

Written in Greek language on the banner: Greece as 10th EEC Member State.

EC – Audiovisual Service, © European Communities, 1979

21. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στην Αθήνα, 4-6 Δεκεμβρίου 1983
Δεξίωση στο Προεδρικό Μέγαρο.
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή, φωτ. Ντ. Αργυρόπουλος

21. Athens European Council, December 4-6, 1983
Reception at the Presidential Mansion.
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection, photo D. Argyropoulos

22. Αναμνηστική έκδοση γραμματοσήμων
για την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΟΚ,
28 Μαΐου 1979

Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο,
σχεδίαση Π. Γράββαλος – Β. Κωνσταντίνεας

22. Commemorative stamp edition for Greece's
entry into the EEC,
May 28, 1979

Philatelic and Postal Museum,
design by P. Gravvalos – V. Konstantineas

23. Αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων για την Προεδρία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 16 Απριλίου 2003

Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο, σχεδίαση Π. Ξενικουδάκης – Μ. Παπαδημητρίου – Μ. Βαρδοπούλου

23. Commemorative stamp edition for Greece's Presidency of the European Union, April 16, 2003

Philatelic and Postal Museum, design by P. Xenikoudakis – M. Papadimitriou – M. Vardopoulou

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ - ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

SECTION D - RIGHTS AND FREEDOMS

Η ισότητα των φύλων

Το Σύνταγμα του 1975 σηματοδότησε μια βαθιά τομή στη νομική και κοινωνική θέση της γυναίκας στην Ελλάδα, εδραιώνοντας για πρώτη φορά με αυστηρά δεσμευτικό τρόπο την αρχή της πλήρους ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η αναγνώριση της ισότητας των φύλων έθεσε τις βάσεις για θεσμικές μεταρρυθμίσεις από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, με τη δυναμική κινητοποίηση των γυναικείων οργανώσεων, αυτόνομων ομάδων και σωματείων που, με τις απόψεις και τις προτάσεις τους προς την Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος και την Ολομέλεια της Βουλής, είχαν συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση του άρθρου 4. Άλλωστε, η ανακήρυξη του έτους 1975 από τον ΟΗΕ ως Διεθνούς Έτους της Γυναίκας έδωσε μεγάλη ώθηση στη δραστηριοποίηση των γυναικών για τη διεκδίκηση της ισονομίας.

Η ισότητα των φύλων απορρέει από το άρθρο 4 παρ. 2 του Συντάγματος: «Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις» και από το άρθρο 116 παρ. 2, όπως αναθεωρήθηκε το 2001: «Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών». Οι παραπάνω διατάξεις καθιστούν την ισότητα των φύλων συνταγματικά εγγυημένο δικαίωμα, απαγορεύουν κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση και καθιερώνουν έναν κανόνα που δεσμεύει πλήρως τη νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία.

Η μετουσίωση της συνταγματικής αρχής σε πράξη πραγματοποιήθηκε με νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που αναμόρφωσαν συνολικά τις οικογενειακές σχέσεις και απηχούσαν σε μεγάλο βαθμό τα αιτήματα που διατυπώνονταν από το γυναικείο κίνημα. Το άρθρο 116, παρ. 1 του Συντάγματος όριζε την κατάργηση διατάξεων αντίθετων με το άρθρο 4 παρ. 2, με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας την 31η Δεκεμβρίου 1982. Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια ξεκίνησε από το 1976 με τη σύσταση της νομο-

Gender equality

The Constitution of 1975 marked a profound turning point in the legal and social status of women in Greece, establishing for the first time in a strictly binding way the principle of full equality between men and women. The recognition of gender equality laid the groundwork for institutional reforms from the late 1970s, driven by the dynamic mobilization of women's organizations, autonomous groups, and associations, whose opinions and proposals to the Constitutional Revision Committee and the Plenum had substantially contributed to the shaping of Article 4. Moreover, the proclamation of 1975 by the UN as the International Year of Women gave a significant boost to women's activism in the pursuit of equal rights.

Gender equality stems from Article 4, par. 2 of the Constitution: "Greek men and women have equal rights and obligations", and from Article 116, par. 2, as revised in 2001: "The taking of positive measures to promote equality between men and women does not constitute gender discrimination. The State ensures the elimination of inequalities that exist in practice, particularly against women". The above provisions make gender equality a constitutionally guaranteed right, prohibit any direct or indirect discrimination, and establish a rule that fully binds the legislative, executive, and judicial authorities.

The implementation of the constitutional principle into practice was achieved through legislative reforms that comprehensively restructured family relations and largely reflected the demands expressed by the women's movement. Article 116, par. 1, of the Constitution stipulated that "Existing provisions contrary to Article 1, par. 2, shall remain in force pending their abolition by statute not later than December 31, 1982". The reform effort began in 1976 with the establishment of the legislative preparatory 'Gazi Committee' for the modernization of family law. Law

παρασκευαστικής «Επιτροπής Γαζή» για τον εκσυγχρονισμό του οικογενειακού δικαίου. Με τον νόμο 1288/1982 συστάθηκε το Συμβούλιο Ισότητας των Φύλων, υπηρεσία με αρμοδιότητες γνωμοδότησης και αναφοράς απευθείας στον Πρωθυπουργό, που αργότερα μετεξελίχθηκε σε ανεξάρτητη υπηρεσία του Υπουργείου Προεδρίας. Ο νόμος 1329/1983, που θεωρήθηκε ως ο πιο προοδευτικός της Ευρώπης, κατοχύρωσε και ουσιαστικά την ισονομία των δύο φύλων. Με τον νέο νόμο καθιερώθηκε η ισότητα των συζύγων μέσα στην οικογένεια, καταργήθηκε ο αναχρονιστικός θεσμός της προίκας, η πατρική εξουσία αντικαταστάθηκε από τη γονική μέριμνα, μεταρρυθμίστηκε το δίκαιο για το διαζύγιο, προβλέφθηκε η διατήρηση του επωνύμου των συζύγων μετά τον γάμο, καταργήθηκε η διάκριση των παιδιών σε εντός και εκτός γάμου, με πλήρη εξίσωση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Ο νόμος 1329/1983 αποτέλεσε το επίκεντρο μίας γενικότερης νομοθετικής προσπάθειας μεταρρύθμισης του οικογενειακού δικαίου, η οποία ολοκληρώθηκε και από άλλα, προγενέστερα ή μεταγενέστερα νομοθετήματα (συνολικά 16), με σημαντικότερο τον νόμο 1250/1982 που καθιέρωσε τον πολιτικό γάμο ως ισότιμο με τον θρησκευτικό. Υπό το φως των διεκδικήσεων των γυναικείων κινημάτων υιοθετήθηκαν και άλλοι νόμοι που ολοκλήρωσαν τη νομοθετική ισονομία των δύο φύλων.

1288/1982 established the Gender Equality Council, an advisory service reporting directly to the Prime Minister, which later evolved into an independent service within the Ministry of the Presidency. Law 1329/1983, which was considered to be the most progressive in Europe, effectively enshrined gender equality. The new law established equality between spouses within the family, abolished the outdated institution of dowry, replaced paternal authority with parental responsibility, reformed the law on divorce, stipulated the retention of the spouses' surnames after marriage, and abolished the distinction between legitimate and illegitimate children, with full equality of rights and obligations.

Law 1329/1983 was the main reference of a more general legislative effort to reform family law, which was completed by other, earlier or later, legislative acts (16 in total), the most important of which was Law 1250/1982, which established civil marriage as equal to religious marriage. In light of the demands of women's movements, other laws were adopted that completed the legislative equality of the two sexes.

1. Δημήτρης Μυταράς, *Κοπέλες*, 1982, μεταξοτυπία σε χαρτί
© Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου (Ε.Π.Μ.Α.Σ.)

1. Dimitris Mytaras, *Young Women*, 1982, silkscreen on paper
© National Gallery-Alexandros Soutsos Museum (N.G.A.S.M.)

2. Βάσω Πεκλάρη-Angst, *Κόμβοι και εντάσεις*, 2000, χαλκός σε ασάλι στον αργαλειό, 55 x 70 εκ.
Βουλή των Ελλήνων, Συλλογή Έργων Τέχνης

2. Vasso Peklari-Angst, *Knots and Tensions*, 2000, copper on steel in the loom 55 x 70 cm
Hellenic Parliament, Art Collection

3. Κάρτα της Συντονιστικής Επιτροπής Εργαζομένων Γυναικών, «1975 Διεθνές έτος γυναίκας 8 του Μάρτη Διεθνή Ημέρα της Εργαζόμενης Γυναίκας».

Ο ΟΗΕ ανακήρυξε το 1975 ως Διεθνές Έτος της Γυναίκας και δύο χρόνια αργότερα, το 1977, κάλεσε όλες τις χώρες να αναγνωρίσουν την 8η Μαρτίου ως ημέρα αγώνα για τα δικαιώματα των γυναικών και τη διεθνή ειρήνη.

ΑΣΚΙ, Αρχείο Ζώγιας Χρονάκη

3. Card of the Coordinating Committee of Working Women, "1975 International Year of Women 8 March International Working Women's Day".

The UN declared 1975 as the International Year of Women and, two years later in 1977, called on all countries to recognize 8 March as a day of struggle for women's rights and international peace.

ASKI, Zoya Chronaki Archive

4. Σύγχρονη γυναίκα ατενίζοντας το μέλλον Αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων για το Διεθνές Έτος Γυναίκας, 29 Σεπτεμβρίου 1975.

Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο, σχεδίαση Π. Γράββαλος – Β. Κωνσταντίνεας

4. *Contemporary Woman Gazing at the Future* Commemorative stamp edition for the International Year of Women, September 29, 1975.

Philatelic and Postal Museum, design by P. Gravvalos – V. Konstantineas

5. «Η Ελληνίδα και η Πολιτική», άρθρο στο περιοδικό *Γυναίκα*, τχ. 647/30.10.1974, σ. 50-52

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

5. "The Greek Woman and Politics", article in the *Gynaika* magazine, issue 647/30.10.1974, pp. 50-52

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

6. *Δελτίο Επιτροπής Εργασίας για την Ίδρυση Πανελλαδικής Ομοσπονδίας Γυναικών*, φ. 3/Ιούνιος-Ιουλίας 1976
 Στο εξώφυλλο η φωτογραφία από την ιδρυτική συνέλευση στον κινηματογράφο «Ίλιον» στις 20 Ιουνίου 1976, στην οποία συμμετείχαν 44 γυναικεία σωματεία και σύλλογοι, μεταξύ άλλων η Δημοκρατική Ένωση Νέων Γυναικών, η Προοδευτική Ένωση Μητέρων Ελλάδας, η Πανελλήνια Ένωση Νοικοκυρών, η Ένωση Ελληνίδων Νομικών. Στις βασικές διεκδικήσεις της οργάνωσης συγκαταλέγονταν τα εργασιακά και ασφαλιστικά δικαιώματα των γυναικών, η αναγνώριση της κοινωνικής αξίας της μητρότητας, η υπεράσπιση της ειρήνης και ο αγώνας κατά των πυρηνικών δοκιμών και των εξοπλισμών.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

6. *Newsletter of the Working Committee for the Establishment of the Panhellenic Federation of Women*, issue 3/June-July 1976

On the cover: a photograph from the founding assembly at the "Iliion" cinema on June 20, 1976, attended by 44 women's associations and clubs, including the Democratic Union of Young Women, the Progressive Union of Mothers of Greece, the Panhellenic Housewives' Association, and the Union of Greek Women Lawyers.

The organization's main demands included women's labour and social security rights, recognition of the social value of motherhood, defense of peace, and opposition to nuclear tests and armaments.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

7. Το δελτίο της κίνησης δημοκρατικών γυναικών, τχ.1/Φλεβάρης 1976

Το 1974 ιδρύεται η πρώτη μαζική γυναικεία οργάνωση της Μεταπολίτευσης, η Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών (ΚΔΓ) με κύρια επιδίωξη την ισότητα των φύλων μέσω θεσμικών μεταρρυθμίσεων και δημόσια οργανωμένων κινητοποιήσεων.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

7. Newsletter of the democratic women's movement, issue 1/February 1976

In 1974, the first mass women's organization of the post-dictatorship period was founded: the Democratic Women's Movement (KDG), whose main objective was gender equality through institutional reforms and publicly organized mobilizations.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

8. *Ανοιχτό παράθυρο*, διμηνιαίο περιοδικό της Ένωσης Γυναικών Ελλάδας που ξεκίνησε την κυκλοφορία του το 1979. Το 1976 ιδρύεται στην Αθήνα η Ένωση Γυναικών Ελλάδας (ΕΓΕ) με πρόεδρο τη Μαργαρίτα Παπανδρέου. Η ΕΓΕ σύντομα αποκτά παραρτήματα σε όλη την χώρα, ενώ στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 θα εξελιχθεί σε ιδιαίτερα μαζική γυναικεία οργάνωση.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

8. *Anoichto Parathyro*, bimonthly magazine of the Union of Greek Women, first published in 1979. In 1976, the Union of Greek Women (EGE) was founded in Athens, with Margarita Papandreu as president. EGE soon established branches throughout the country and, during the 1980s, developed into a particularly large women's organization.

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

9. *Σκούπα για το γυναικείο ζήτημα*, τχ. 1/Ιανουάριος 1979

Η *Σκούπα* ήταν το πρώτο έντυπο που εισήγαγε την αναπτυσσόμενη φεμινιστική θεωρία στην Ελλάδα.

Η αρθρογραφία του περιοδικού κάλυπτε την ιστορικότητα των γυναικείων διεκδικήσεων στη χώρα, των διεργασιών στο φεμινιστικό κίνημα και τους αντίστοιχους προβληματισμούς που διατυπώνονταν σε άλλες χώρες. Συνολικά εκδόθηκαν 5 τεύχη και έως το 1981 κυκλοφορούσε σε 5.000 αντίτυπα.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

9. *Skoupa gia to Gynaikeio Zitima*, issue 1/January 1979

Skoupa was the first publication to introduce the developing feminist theory in Greece. Its articles covered the historical context of women's claims in the country, developments in the feminist movement, and related debates taking place in other countries. In total, 5 issues were published, circulating 5,000 copies by 1981.

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

10. Σημείωμα για τον Τύπο με αφορμή το σεμινάριο που διοργανώθηκε από τα Συνεργαζόμενα Γυναικεΐα Σωματεία στις 18-19 Οκτωβρίου 1975, στο πλαίσιο του Διεθνούς Έτους της Γυναίκας, με τη συμμετοχή της Γενικής Γραμματέα του ΟΗΕ, Χέλβι Σίπιλα. Την επίσημη έναρξη των εργασιών του σεμιναρίου, στο ξενοδοχείο «Χίλτον», κήρυξε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Τσάτσος, ενώ χαιρετιστήριο μήνυμα απέστειλε ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη,
Αρχειό Βιργινίας Τσουδερού

10. Press release on the occasion of the seminar organized by the Cooperating Women's Associations on October 18-19, 1975, in the context of International Women's Year, with the participation of the UN Secretary-General, Helvi Sipilä. The seminar was declared officially open by the President of the Republic, Konstantinos Tsatsos, at the Hilton Hotel, while a welcome message was sent by the Prime Minister, Konstantinos Karamanlis.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library,
Virginia Tsouderou Archive

11. *Σφιγγα: φεμινιστικά και άλλα*, τχ. 1/Ιούλιος 1980
Η *Σφιγγα* εκδόθηκε από ομάδα γυναικών του αυτόνομου χώρου. Στο μοναδικό τεύχος που κυκλοφόρησε, υπήρχε μεταξύ άλλων, εκτεταμένο αφιέρωμα στο αυτόνομο φεμινιστικό κίνημα με κείμενα αυτοπαρουσίασης πολλών γυναικείων ομάδων.

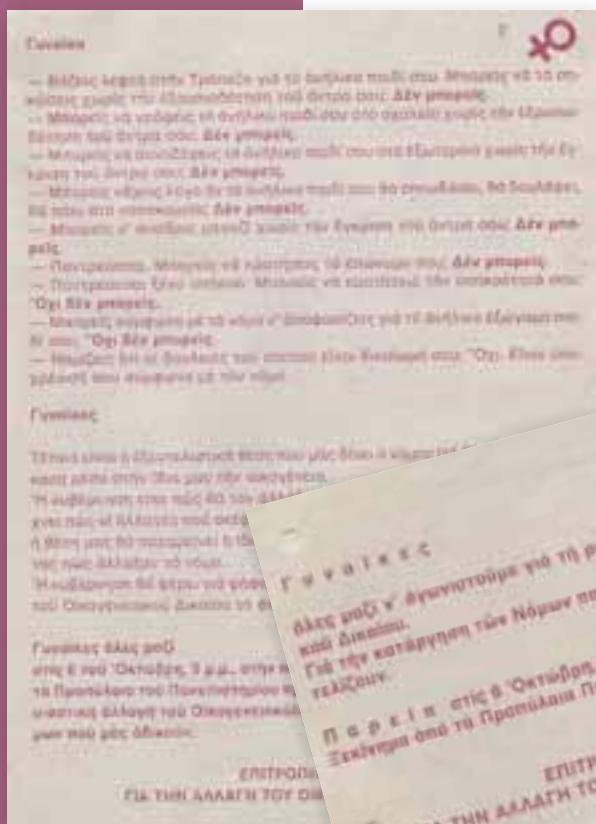
Αρχειό Γυναικών «Δελφύς»

11. *Sphinx: feminist and other*, issue 1/July 1980
Sphinx was published by a group of women from the autonomous movement. In its only issue, it included, among other things, an extensive feature on the autonomous feminist movement, with self-presentations from many women's groups.

Women's Archive "Delphys"

12. Συγκέντρωση με αφορμή την Ημέρα της Γυναίκας στις 8 Μαρτίου 1980, *Σφιγγα*, τχ. 1/Ιούλιος 1980

12. Gathering on International Women's Day, 8 March 1980, *Sphinx*, issue 1/July 1980

13. Ενημερωτικό μονόφυλλο της Επιτροπής Αγώνα για την Αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου, Μάρτιος 1980

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

13. Leaflet of the Committee for the Reform of Family Law, March 1980

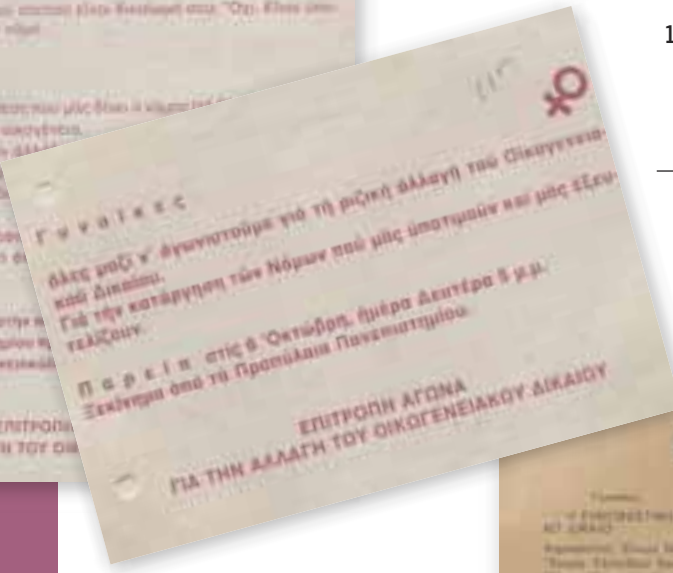
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

14. Πρόσκληση της Επιτροπής Αγώνα για την Αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου στη συγκέντρωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, 6 Οκτωβρίου 1980

Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

14. Invitation of the Committee for the Reform of Family Law to the gathering at the University of Athens, Propylaea, October 6, 1980

General Secretariat for Equality and Human Rights

15. Ανακοίνωση-κάλεσμα της Συντονιστικής Επιτροπής εκπροσώπων γυναικείων Σωματείων για το Οικογενειακό Δίκαιο σε συγκέντρωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου για την ουσιαστική νομική ισοτιμία της Γυναίκας, 6 Νοεμβρίου 1980

Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

15. Announcement-call from the Coordinating Committee of Representatives of Women's Associations on Family Law for a gathering at the University of Athens, Propylaea, for substantive legal equality of women, November 6, 1980

General Secretariat for Equality and Human Rights

16. Στιγμιότυπο από συγκέντρωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου για την Ημέρα της Γυναίκας. Στην εικόνα διακρίνεται το σκίτσο της Ντίνας Καραχάλιου με το σύνθημα «Δεν είμαι του πατρός μου, δεν είμαι του ανδρός μου, θέλω νάμαι ο εαυτός μου», 8 Μαρτίου 1981

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, φωτ. Αθηνά Λεκκάκου

16. Snapshot from the gathering at the University of Athens, Propylaea, on International Women's Day. The image shows Dina Karachalios' sketch with the slogan "I am not my father's, I am not my husband's, I want to be myself", March 8, 1981
Hellenic Parliament Foundation, photo Athina Lekkakou

19. Συνέντευξη του ομότιμου Καθηγητή του Αστικού Δικαίου Ανδρέα Γαζή, Προέδρου της νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για την αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου, εφ. *Ελευθεροτυπία*, 11 Ιουνίου 1980

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

19. Interview with Emeritus Professor of Civil Law Andreas Gazis, Chair of the Drafting Committee for the reform of Family Law, *Eleftherotypia* newspaper, June 11, 1980

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

20. *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, το μακροβιότερο περιοδικό για τα γυναικεία δικαιώματα που εξέδιδε ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας (ΣΔΓ) από το 1923

Το ιστορικό σωματείο, που επαναλειτούργησε αμέσως μετά την πτώση της Δικτατορίας, με Πρόεδρό του την Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, συμμετείχε συστηματικά στις διεργασίες που οδήγησαν στη διαμόρφωση του νέου θεσμικού πλαισίου για μία σειρά ζητημάτων σχετικών με την ισότητα των φύλων, με προγραμματικό στόχο του την «πλήρη ισότητα των φύλων στο νόμο και στην πράξη». Το περιοδικό άρχισε να επανεκδίδεται τον Ιανουάριο 1979.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

20. *Ο Agonas tis Gynaikas*, the longest-running magazine on women's rights, published by the Association for Women's Rights (SDG) since 1923

The historic association, which resumed operations immediately after the fall of the Dictatorship, under the presidency of Criminology Professor Alike Giotopoulou-Maragkopoulou, participated systematically in the processes that led to the establishment of the new institutional framework for issues related to gender equality, with its programmatic aim being "full equality of the sexes in law and in practice". The magazine resumed publication in January 1979.

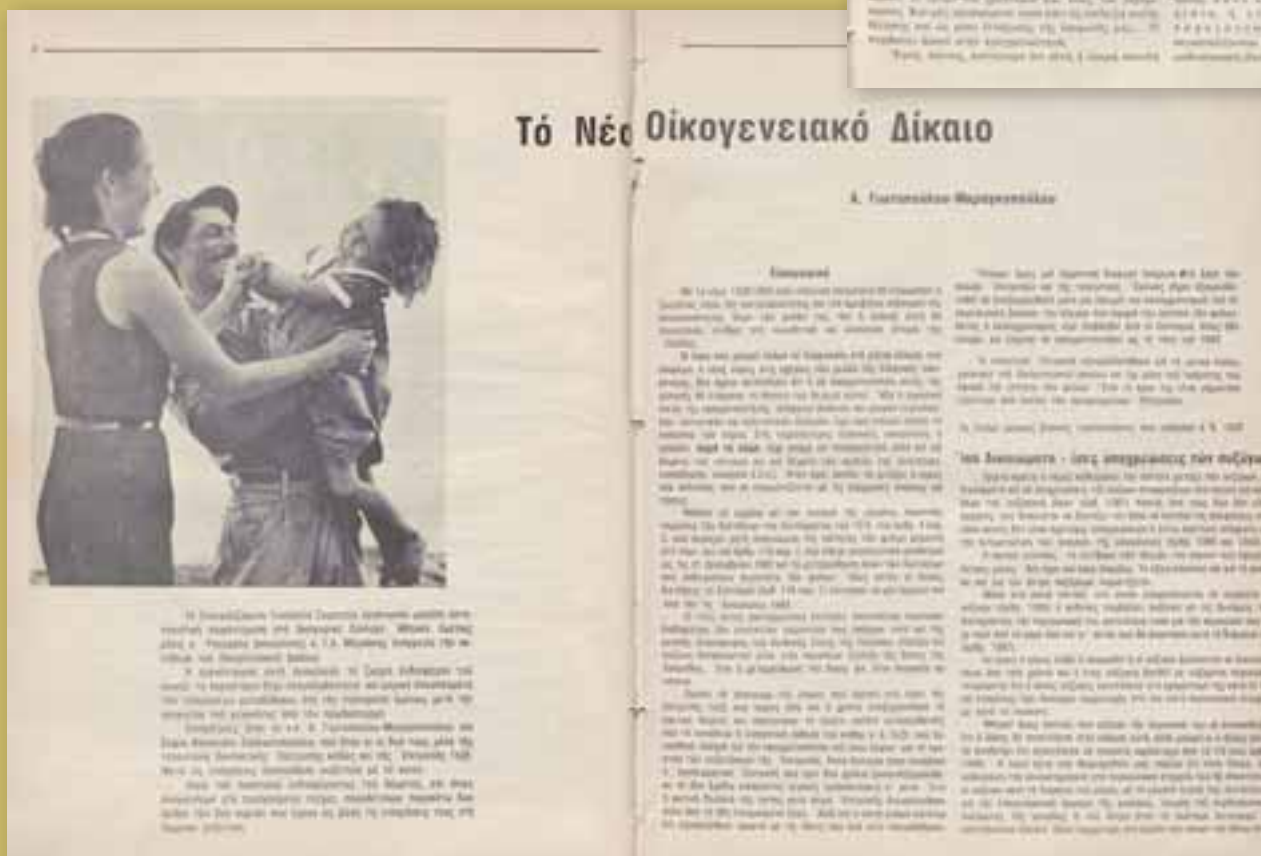
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

21. «Όχι χωριστό νόμο για την προίκα», Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, στο περιοδικό *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, τχ. 2/Απρίλιος 1979
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

21. "No Separate Law for the Dowry", Alikı Gıotopoulou-Maragkoroulou, in *O Agonas tis Gynaikas* magazine, issue 2/April 1979
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

22. «Το νέο Οικογενειακό Δίκαιο», Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, στο περιοδικό *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, τχ. 17/Ιανουάριος 1983, σ. 2-5
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

22. "The New Family Law", Alikı Gıotopoulou-Maragkoroulou, in *O Agonas tis Gynaikas* magazine, issue 17/January 1983, pp. 2-5
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

23. Εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου «Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο», 25 Νοεμβρίου 1982 [v. 1329/1983 (ΦΕΚ Α' 25/18.2.1983)]

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

23. Explanatory report to the draft law "Application of the Constitutional Principle of Equality between men and women to the Civil Code, its Introductory Law, Commercial Legislation, and the Code of Civil Procedure, as well as partial modernization of the Civil Code provisions concerning Family Law", November 25, 1982 [Law 1329/1983 (Government Gazette A' 25/18.2.1983)]

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

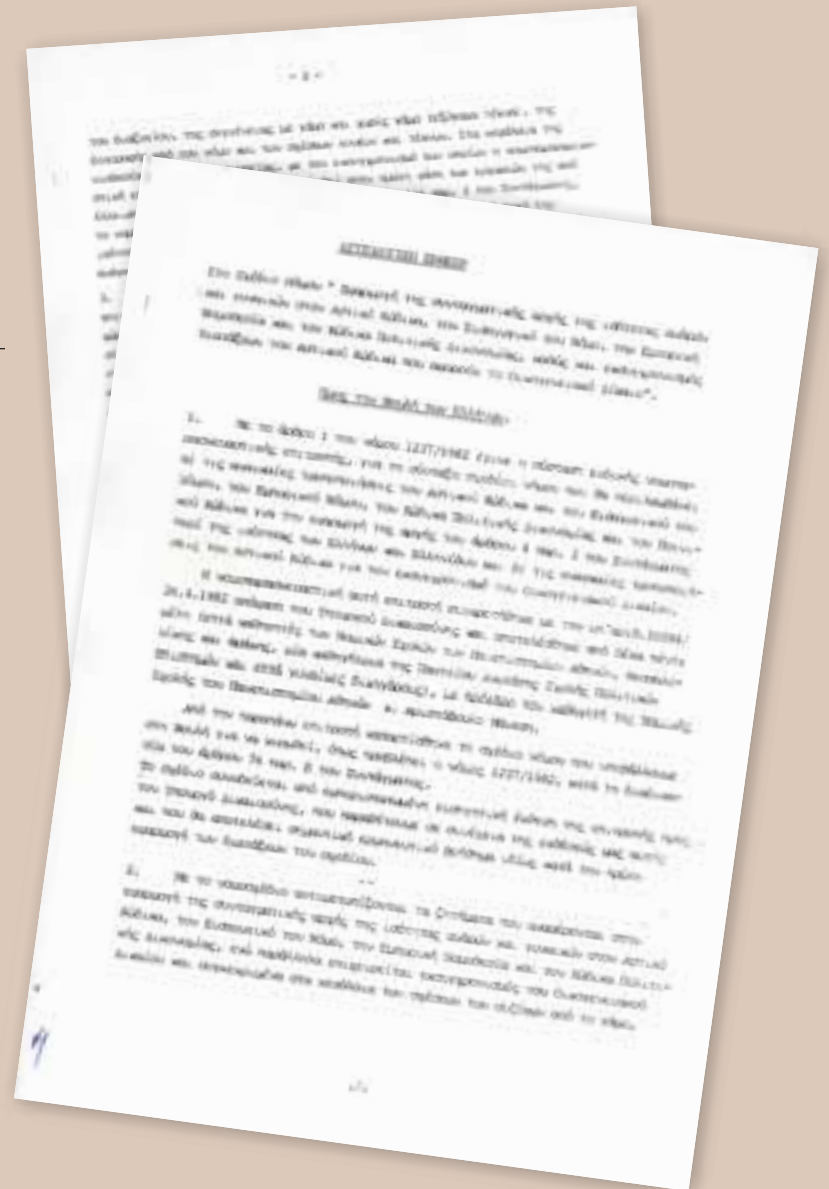

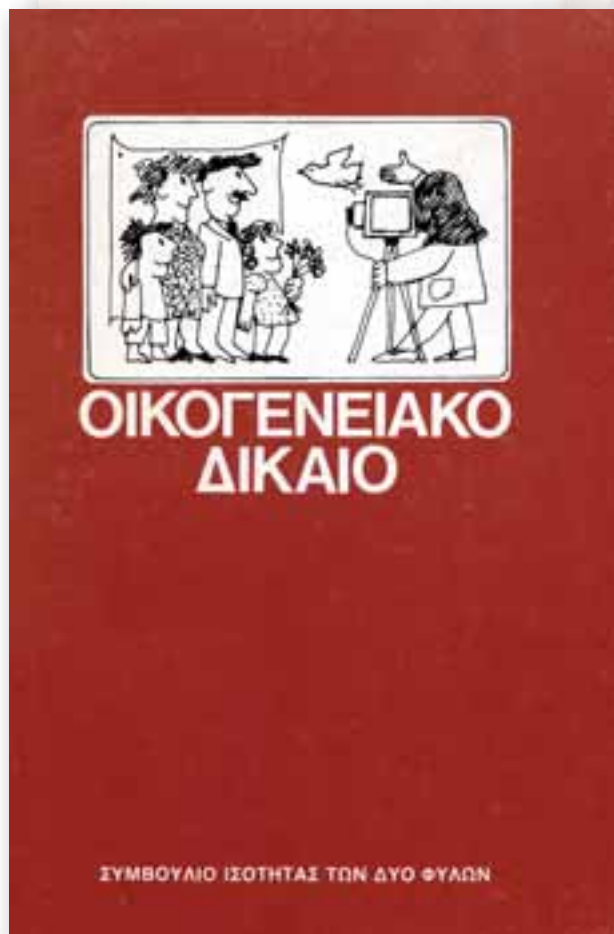
24. Φυλλάδιο του Συμβουλίου Ισότητας των Δύο Φύλων με εισήγηση της πρώτης Γενικής Γραμματέως Χρυσάνθης Λαΐου-Αντωνίου, με θέμα «Η προώθηση του θέματος της ισότητας των δύο φύλων στην Ελλάδα»

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργίνιας Τσουδερού

24. Pamphlet of the Council for Gender Equality with a presentation by its first Secretary-General Chrysanthi Laiou-Antoniou, entitled "Promoting the Issue of Gender Equality in Greece"

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

25. *Οικογενειακό Δίκαιο*, εικονογραφημένη έκδοση του Συμβουλίου Ισότητας, με τις αλλαγές που επέφερε ο ν. 1329/1983 (ΦΕΚ Α' 25/18.2.1983)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

25. *Family Law*, illustrated edition by the Council for Gender Equality, showing the amendments introduced by Law 1329/1983 (Government Gazette A' 25/18.2.1983)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

Ελευθερία σκέψης και έκφρασης

Η ελευθερία της έκφρασης και της σκέψης αποτελεί βασικό πυλώνα της φιλελεύθερης δημοκρατίας και θεμέλιο της συνταγματικής τάξης. Η κατοχύρωσή της, στο Σύνταγμα του 1975, δεν αποτελεί μόνο τυπική θεμελίωση δικαιώματος, αλλά και θεμελιώδη τομή μετά την περίοδο της Δικτατορίας, όταν η λογοκρισία, η απαγόρευση βιβλίων και η καταστολή του Τύπου ήταν συστηματικές. Η μετάβαση στη Δημοκρατία σηματοδότησε και την αποκατάσταση των ατομικών δικαιωμάτων, με το Σύνταγμα του 1975 να διαμορφώνει ένα ενισχυμένο πεδίο προστασίας της ελευθερίας της σκέψης, της έκφρασης, της διάδοσης των ιδεών, εναρμονισμένο με τις αρχές του κράτους δικαίου και το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο.

Το Σύνταγμα του 1975 υιοθετεί ένα εξαιρετικά προστατευτικό μοντέλο για την ελευθερία της έκφρασης, ανταποκρινόμενο στη συλλογική απαίτηση για εξάλειψη των αυταρχικών πρακτικών της προηγούμενης περιόδου. Η πλήρης απαγόρευση προληπτικής λογοκρισίας και η ενίσχυση της θεσμικής θωράκισης του Τύπου αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα αυτής της συνταγματικής πρόθεσης.

Στο άρθρο 14, παρ. 1 το Σύνταγμα ορίζει: «Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και διά του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους». Η διάταξη αυτή έχει δύο βασικές διαστάσεις: η ελευθερία έκφρασης αναγνωρίζεται ως ατομικό δικαίωμα, άρρηκτα συνδεδεμένο με την προσωπικότητα και την αυτονομία του υποκειμένου, που επιτρέπει όχι μόνο την έκφραση απόψεων αλλά και τη διάδοσή τους, στοιχείο που διευρύνει το δικαίωμα και το εντάσσει στην κοινωνική του λειτουργία. Ταυτόχρονα, η συνταγματική πρόβλεψη αφορά και την κοινωνική διάσταση, καθώς η ελευθερία έκφρασης ενισχύει τον δημόσιο διάλογο και τον πλουραλισμό. Πρόκειται για δικαίωμα «λειτουργικά αναγκαίο» για τη Δημοκρατία, αφού η πολιτική συμμετοχή προϋποθέτει ενημέρωση, διαβούλευση και κριτική.

Freedom of thought and expression

Freedom of expression and speech is a fundamental pillar of liberal democracy and the foundation of the constitutional order. Its enshrining, in the 1975 Constitution, is not only a formal foundation of a right, but also a fundamental breakthrough after the period of the Dictatorship, when censorship, banning books and suppression of the Press were systematic. The transition to Democracy also marked the restoration of individual rights, with the 1975 Constitution establishing a strengthened field of protection for freedom of thought, expression and the dissemination of ideas, in line with the principles of the rule of law and international and European law.

The 1975 Constitution adopts an extremely protective model for freedom of expression, responding to the collective demand to eliminate the authoritarian practices of the previous period. The complete prohibition of preventive censorship and the strengthening of the institutional protection of the press are characteristic examples of this constitutional intention.

In Article 14, par. 1, the Constitution stipulates: "Every person may express and propagate his thoughts orally, in writing and through the press in compliance with the laws of the State". This provision has two basic dimensions: freedom of expression is recognized as an individual right, inextricably linked to the personality and autonomy of the subject, which allows not only the expression of opinions but also their dissemination, an element that broadens the right and integrates it into its social function. At the same time, the constitutional provision also refers to the social dimension, as freedom of expression strengthens public debate and pluralism. This is a right that is "functionally necessary" for Democracy, since political participation presupposes information, consultation and criticism.

Με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και την κατοχύρωση της ελευθερίας της έκφρασης, ο Τύπος θωρακίστηκε θεσμικά, ενώ η πολυφωνία και η ελεύθερη διακίνηση των ιδεών τροφοδοτούν πλέον τον δημόσιο διάλογο και προφυλάσσουν την κοινωνία από την αυθαιρεσία και τη σιωπή. Η πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία, μέσα σε νέες συνθήκες ελευθερίας, μετατοπίστηκε από μια τέχνη ουσιαστικά πολιτική και αγωνιστική κατά την περίοδο της Δικτατορίας, σε νέες περισσότερο ατομικές αναζητήσεις, στη διαχείριση του πρόσφατου παρελθόντος, στην καθημερινότητα και το ιδιωτικό. Η έκρηξη στην εκδοτική παραγωγή κάθε είδους, η άνθιση της μουσικής και του θεάτρου, η σύνδεση της παράδοσης με τη σύγχρονη πραγματικότητα και τις νέες ιδεολογικές τάσεις, καθώς και η αθρόα συμμετοχή σε πολιτιστικά δρώμενα, όπως οι συναυλίες, συνθέτουν τον νέο πολιτιστικό χάρτη.

With the restoration of Democracy and the establishment of freedom of expression, the Press was institutionally shielded, while pluralism and the free circulation of ideas now fuel public debate and protect society from arbitrariness and silence. Intellectual and artistic creation, within new conditions of freedom, shifted from an art that was essentially political and militant during the period of the Dictatorship, to new, more individual pursuits, to the management of the recent past, to everyday life and the private. The explosion in publishing production of all kinds, the flourishing of music and theater, the connection of tradition with modern reality and new ideological trends, as well as the mass participation in cultural events, such as concerts, compose the new cultural map.

1. Σωτήρης Σόρογκας, *Πόρτα*
Ακρυλικό, κάρβουνο και μελάνι σε μουσαμά, 100 x 70 εκ.
Βουλή των Ελλήνων, Συλλογή Έργων Τέχνης

1. Sotiris Sorogas, *Door*
Acrylic, charcoal and ink on canvas 100 x 70 cm
Hellenic Parliament, Art Collection

2. Σημείωμα για τη λογοκρισία και τις διώξεις στο ελληνικό θέατρο την περίοδο της Δικτατορίας, 23 Μαΐου 1968

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Αντιδικτατορικού Τύπου

2. Note on censorship and persecution in Greek theatre during the Dictatorship, May 23, 1968

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Anti-Dictatorship Press Archive

3. Ιάκωβου Καμπανέλλη, *Το μεγάλο μας τσίρκο*, Αθήνα, Ερμείας, 1975
Το μεγάλο μας τσίρκο ήταν θεατρική παράσταση που παιχτηκε πρώτη φορά από τον θίασο Καρέζη-Καζάκου στο θέατρο «Αθήναιον» στις 22 Ιουνίου 1973. Δημιουργός του θεατρικού έργου ήταν ο Ιάκωβος Καμπανέλλης και η μουσική ήταν του Σταύρου Ξαρχάκου. Το έργο έγινε σύμβολο του αγώνα κατά της Δικτατορίας με την αλληγορία του, που κατόρθωσε έξυπνα να διαφύγει της λογοκρισίας. Τον Οκτώβριο του 1973, λίγο πριν την εξέγερση στο Πολυτεχνείο, το έργο διακόπηκε βίαια από τη Χούντα. Η Τζένη Καρέζη και ο Κώστας Καζάκος συνελήφθησαν και κρατήθηκαν στο ΕΑΤ-ΕΣΑ, ενώ συνελήφθησαν εκ νέου κατά την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

3. Iakovos Kambanellis, *Our Great Circus*, Athens, Ermeias, 1975
Our Great Circus was a theatrical production first performed by the Karezi-Kazakos troupe at the "Athenaion" theatre on June 22, 1973.
 The play was written by Iakovos Kambanellis, with music composed by Stavros Xarchakos. It became a symbol of the struggle against the Dictatorship, as its allegorical character allowed it to cleverly evade censorship. In October 1973, shortly before the Athens Polytechnic uprising, the regime violently shut down the production. Jenny Karezi and Kostas Kazakos were arrested and detained at the Special Interrogation Dpt./Hellenic Military Police (EAT-ESA), and were arrested again during the Polytechnic uprising.

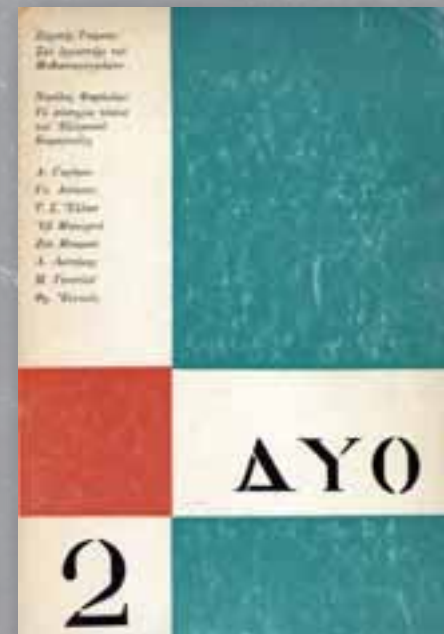
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

4. *ENA (1) - DYO (2)*, Αθήνα, Κέδρος, 1973
 Η κυκλοφορία των περιοδικών με Διευθυντή τον Ανδρέα Λεντάκη απαγορεύτηκε από τη Δικτατορία.

Βιβλιοθήκη της Βουλής,
 Βιβλιοθήκη Πόλης,
 Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

4. *ENA (1) - DYO (2)*, Athens, Kedros Editions, 1973
 The circulation of the magazines, under the direction of Andreas Lentakis, was banned by the Dictatorship.

Hellenic Parliament Library,
 City Library,
 Daily and Periodical Press Collection

5. *Δεκαοχτώ Κείμενα*, Αθήνα, Κέδρος, 1970, και *Νέα Κείμενα*, Αθήνα, Κέδρος, 1971
 Συλλογικοί τόμοι διηγημάτων με τη συμμετοχή συγγραφέων που τόλμησαν να δημοσιεύσουν επώνυμα κείμενα, στα οποία, με λιγότερο ή περισσότερο υπαινικτικό τρόπο, υπερασπιζονταν την ελεύθερη πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία.

Ιδιωτική Συλλογή

5. *Eighteen Texts*, Athens, Kedros Editions, 1970, and *New Texts*, Athens, Kedros Editions, 1971
 Collective volumes of short stories, written by authors who dared to publish signed texts in which, through more or less indirect references, they defended freedom of intellectual and artistic expression.

Private Collection

6. Εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου «Περί καταργήσεως του Ν.Δ. 346/1969 "Περί Τύπου", επαναφοράς εν ισχύϊ των υπό τούτου καταργηθεισών διατάξεων και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων μέχρις εκδόσεως νέου και ολοκληρωμένου περί Τύπου και Δημοσιογραφίας νόμου», 7 Φεβρουαρίου 1975
Με τον ν. 10/1975 (ΦΕΚ Α' 34/6.3.1975) αποκαταστάθηκε η ελευθερία του Τύπου και η ελεύθερη άσκηση της δημοσιογραφίας.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

6. Explanatory report to the draft law "On the abolition of Legislative Decree 346/1969 'On the Press', the reinstatement of the provisions abolished by it, and the regulation of related matters until the issuance of a new and comprehensive law on the Press and Journalism", February 7, 1975
With Law 10/1975 (Government Gazette A' 34/6.3.1975), freedom of the Press and the free exercise of journalism were restored.
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

7. «Άρσις απαγορεύσεως κυκλοφορίας βιβλίων», 30 Αυγούστου 1974
Ο Διευθυντής της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, Κωνσταντίνος Διαμάντης, αναφέρει στο Τμήμα Βιβλιοθηκών του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών ότι τα βιβλία που είχαν αποσυρθεί από την κυκλοφορία επαναποθετήθηκαν στα βιβλιοστάσια και βρίσκονται στη διάθεση του αναγνωστικού κοινού
Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, Ιστορικό Υπηρεσιακό Αρχείο, Αλληλογραφία περί απόσυρσης εντύπων (1967-1974)

7. "Lifting of the ban on the circulation of books", August 30, 1974
Konstantinos Diamantis, Director of the National Library of Greece, informs the Libraries Department of the Ministry of Culture & Sciences, that the books previously withdrawn from circulation have been returned to the stacks and are once again available to the reading public.
National Library of Greece, Historical Administrative Archive, Correspondence on the withdrawal of printed material (1967-1974)

8. Αντιφασισμός. Παγκόσμιος Έκθεση Γελιογραφίας - *International Cartoon Exhibition - Exposition Internationale de Caricature*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

8. *Antifascism. International Cartoon Exhibition - Exposition Internationale de Caricature*, Athens, Kastaniotis Editions, 1975

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

9. Διαταγή του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ) με θέμα «Μουσικοί Εκτελέσεις», σχετικά με τη συνέχιση της απαγόρευσης εκτέλεσης των έργων του Μίκη Θεοδωράκη, 15 Ιουνίου 1968

ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Γενικής Γραμματείας Τύπου και Πληροφοριών

9. Order of the Army General Staff (GES) entitled "Musical Performances", concerning the continuation of the ban on performing the works of Mikis Theodorakis, June 15, 1968

General State Archives (GAK), Central Service, Archive of the General Secretariat of Press & Information

10. Φωτογραφία από το πολιτικό ντοκιμαντέρ *Τραγούδια της Φωτιάς* σε σκηνοθεσία Νίκου Κούνδουρου και παραγωγή της Φίνος Φιλμ, 1975
Η ταινία-«ωδή στη λευτεριά» αποτυπώνει με γλαφυρότητα και συνέπεια το κλίμα που επικρατούσε μετά την πτώση της Χούντας με επίκεντρο δύο εμβληματικές συναυλίες που έγιναν στο Στάδιο Καραϊσκάκη με τον Μίκη Θεοδωράκη, και στο γήπεδο του Παναθηναϊκού με τον Γιάννη Μαρκόπουλο, αμέσως μετά την πτώση της Χούντας τον Ιούλιο 1974, καθώς και άλλες μαζικές εκδηλώσεις στην Αθήνα τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς, για την πρώτη επέτειο του Πολυτεχνείου.

Ταινιοθήκη της Ελλάδος, ©Σωτηρία Ματζήρη

10. Photograph from the political documentary *Songs of Fire*, directed by Nikos Koundouros and produced by Finos Film, 1975
The film, an "ode to freedom", vividly and faithfully captures the atmosphere following the fall of the Dictatorship, focusing on two major concerts held at Karaiskakis Stadium with Mikis Theodorakis, and at the Panathinaikos Stadium with Yannis Markopoulos, immediately after the Dictatorship's fall in July 1974, as well as other mass events in Athens in November of the same year, for the first anniversary of the Athens Polytechnic uprising.

Greek Film Archive, © Sotiria Matziris

11. Η συναυλία του Μίκη Θεοδωράκη για την Κύπρο στο γήπεδο Καραϊσκάκη, 9 Οκτωβρίου 1974
ΑΡΧΕΙΟ ΕΡΤ Α.Ε., φωτ. Αρ. Σαρρηκώστα

11. The concert of Mikis Theodorakis for Cyprus at the Karaiskakis Stadium, October 9, 1974
ERT S.A. Archive, Ar. Sarrikostas Collection

12. Διονύσης Σαββόπουλος, *Δέκα χρόνια κομμάτια*, LYRA 1975, εξώφυλλο: Αλέξης Κυριτσόπουλος
 Ο δίσκος αποτελεί ένα πολιτιστικό ντοκουμέντο που φωτίζει τη δημιουργική διαδρομή ενός ανήσυχου καλλιτέχνη, σε μια περίοδο κοινωνικής και πολιτικής μετάβασης για την Ελλάδα. Ο Σαββόπουλος, όπως και οι υπόλοιποι καλλιτέχνες, έπρεπε να μάθουν να μιλούν με σύμβολα και να χλευάζουν την αυθαιρεσία, διεκδικώντας χώρο ελευθερίας μέσα στην ασφυξία της λογοκρισίας.

Ιδιωτική Συλλογή

12. Dionysis Savvopoulos, *Ten Years of Musical Pieces*, LYRA 1975, cover by Alexis Kyritsopoulos
 The album is a cultural document, highlighting the creative journey of a restless artist during a period of social and political transition in Greece. Like other artists of the time, Savvopoulos had to learn to speak in symbols and mock arbitrariness, claiming space for freedom under the suffocating constraints of censorship.

Private Collection

13. Φυλλάδιο για την Έκθεση έργων Ζωγραφικής και Γλυπτικής εμπνευσμένων από τους αγώνες και τις θυσίες της Ελληνίδας για Λευτεριά, Δημοκρατία και Κοινωνική Δικαιοσύνη, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, 2-14 Μαρτίου 1977
ΑΣΚΙ, Αρχείο της Κίνησης «Η Γυναίκα στην Αντίσταση»

13. Pamphlet for the *Exhibition of Paintings and Sculptures inspired by the Struggles and Sacrifices of the Greek Woman for Freedom, Democracy and Social Justice*, Athens Municipal Cultural Center, March 2-14, 1977
ASKI, Archive of the "Women in Resistance" Movement

14. *Χουρμούζη Ο Τυχοδιώκτης*, 1974-1975
Πρόγραμμα παράστασης στο Θέατρο «Βρετάνια» από το «Ελεύθερο Θέατρο», την πρωτοποριακή προσπάθεια που έλαβε χώρα στον αθηναϊκό θεατρικό χώρο, όταν στις αρχές του 1970, στην καρδιά της Χούντας, κάνει την εμφάνισή της μια καλλιτεχνική ομάδα νεαρών αποφοίτων του Εθνικού Θεάτρου, που έμελλε να γράψει ιστορία και να σημαδέψει την ελληνική θεατρική σκηνή.

ΑΣΚΙ, Συλλογή Θεόδωρου Γιαννούση

14. *Chourmouzis The Adventurer*, 1974-1975
Performance program at the "Bretania" Theatre by the "Elefthero Theatre", the avant-garde initiative that emerged in the Athenian theatrical scene in the early 1970s, during the heart of the Dictatorship. This artistic group of young graduates from the National Theatre School went on to make history and leave a lasting mark on Greek theatre.

ASKI, Theodoros Giannousis Collection

15. Πρόγραμμα της παράστασης *Δάφνες και Πικροδάφνες* των Δημήτρη Κεχαΐδη και Ελένης Χαβιαρά, που σκηνοθέτησε ο Κάρολος Κουν στο «Θέατρο Τέχνης», κατά τη θερινή περίοδο 1979-1980. Το έργο θεωρείται η κατεξοχήν πολιτική κωμωδία του νεοελληνικού ρεπερτορίου και το αντιπροσωπευτικότερο δείγμα της μεταπολεμικής λογοτεχνίας.

ΑΣΚΙ, Συλλογή Θεόδωρου Γιαννούση

15. Program for the performance for *Laurel and Bitter Laurels* by Dimitris Kechaidis and Eleni Chaviara, directed by Karolos Koun at the "Theatro Technis", summer season 1979-1980. The play is considered the quintessential political comedy of the modern Greek repertoire and the most representative example of postwar Greek literature.

ASKI, Theodoros Giannousis Collection

16. Αφίσα για την Έκθεση παράνομου αντιστασιακού εντύπου '67-'74 «Κάτω η Χούντα», Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο ΩΡΑ, 8-23 Νοεμβρίου 1974
ΑΣΚΙ, Συλλογή αφισών

16. Poster for the Exhibition of the illegal resistance publication '67-'74 "Down with the Junta", Artistic Cultural Center ORA, November 8-23, 1974
ASKI, Poster Collection

17. Μένης Κουμανταρέας, *Βιοτεχνία υαλικών*, Αθήνα, Κέδρος, 1975
Βιβλίο-σταθμός για τον συγγραφέα, που βραβεύτηκε με το Α' Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος (1975).

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

17. Menis Koumandareas, *Glass Workshop*, Athens, Kedros Editions, 1975
A landmark book for the author, who was awarded the 1st State Novel Prize (1975).

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library

18. Άρης Αλεξάνδρου, *Το κιβώτιο*, Αθήνα, Κέδρος, 1975
Το μοναδικό ιστορικό και πολιτικό μυθιστόρημα του Άρη Αλεξάνδρου θεωρείται σήμερα έργο-σταθμός στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας.
Ιδιωτική Συλλογή

18. Aris Alexandrou, *The box*, Athens, Kedros Editions, 1975
Alexandrou's unique historical and political novel is today considered as a milestone in the history of modern Greek literature.
Private Collection

20. Νίκος Γ. Σβορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, μετάφραση Αικατερίνη Ασδραχά, βιβλιογραφικός οδηγός Σπύρος Ι. Ασδραχάς, Αθήνα, Θεμέλιο, 1976
Ο εκδοτικός οίκος «Θεμέλιο» των Μίμη Δεσποτιδίη και Θεόδωρου Μαλικιώση, που εξέδιδαν και το περιοδικό γραμμάτων και τεχνών *Επιθεώρηση Τέχνης*, μετά το κλείσιμό του από τη Δικτατορία, επανέρχεται με πρώτη έκδοσή τη μετάφραση του βιβλίου του Νίκου Σβορώνου που είχε γραφτεί στο Παρίσι, καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό τις ιστοριογραφικές τάσεις των επόμενων χρόνων.
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

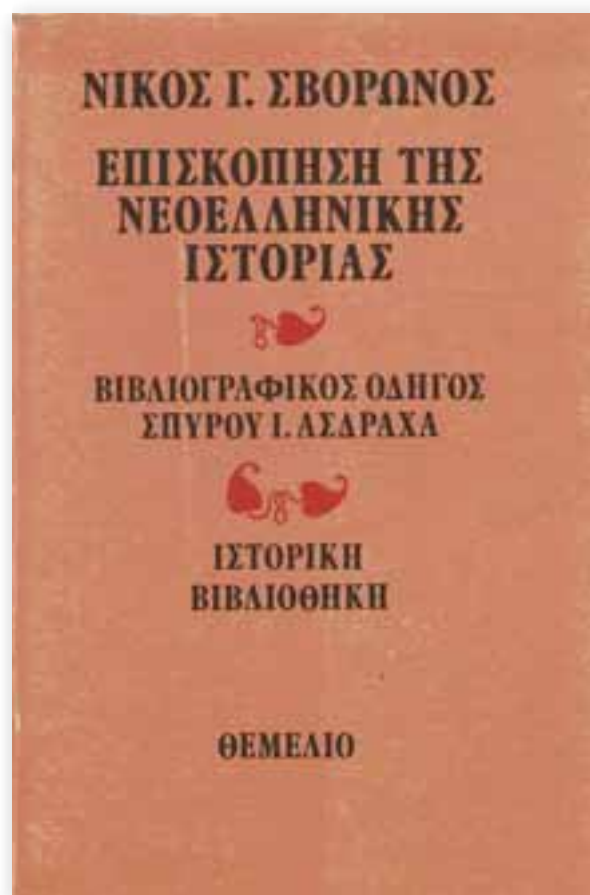
20. Nikos G. Svoronos, *Overview of Modern Greek History*, translated by Aikaterini Asdrachas, bibliographic guide by Spyros I. Asdrachas, Athens, Themelio Editions, 1976
The publishing house "Themelio", founded by Mimis Despotidis and Theodoros Malikiotis, which also published the journal of letters and arts *Epitheorisi Technis*, returned after being shut down by the Dictatorship with its first publication being Svoronos' book translation, originally written in Paris, significantly shaping historiographical trends in the following years.
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library

19. Ήταν ένα μικρό καράβι. Δέκα χρόνια «Αθήνα 9.84» - Δέκα χρόνια «ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑ», Αθήνα, Δήμος Αθηναίων 1997
Στις 31 Μαΐου 1987 οι Αθηναίοι, στη συχνότητα 98.4 FM, άκουσαν για πρώτη φορά το σήμα του «ΑΘΗΝΑ 9.84». Εκείνο το πρωί γεννήθηκε επίσημα η ελεύθερη ραδιοφωνία στην Ελλάδα, σπάζοντας το μονοπώλιο των κρατικών ραδιοφωνικών σταθμών. Το εγχείρημα πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Δημάρχου Αθηναίων Μιλτιάδη Έβερτ.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

19. *There was a small ship. Ten Years of "Athens 9.84" - Ten Years of "FREE RADIO"*, Athens, Municipality of Athens 1997
On May 31, 1987, Athenians, tuned in for the first time to 98.4 FM, and heard the signal of "ATHINA 9.84". That morning marks the official birth of free radio in Greece, breaking the monopoly of state-run radio stations. The initiative was launched under the mayoralty of Miltiadis Evert.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library

21. Τάσος
(Αναστάσιος Αλεβίζος),
Γυναίκα με δένδρα,
1987
Λιθογραφία, 79 x 59 εκ.
Συλλογή Γ. Βογιατζόγλου

21. Tassos
(Anastasios Alevizos),
Woman with trees,
1987
Lithograph, 79 x 59 cm
G. Vogiatzoglou Collection

Από το Σύνταγμα του 1975 στη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976

Μαρία Καμπλάκη

Αναπλ. Προϊσταμένη της Γ.Δ. Ηλεκτρονικής Διοίκησης,
Βιβλιοθήκης & Εκδόσεων της Βουλής των Ελλήνων

Το Σύνταγμα του 1975, αν και δεν εμπεριέχει ρητή αναφορά στη μορφή της ελληνικής γλώσσας, δημιούργησε ωστόσο τις προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση μιας σύγχρονης γλωσσικής πολιτικής διά της αποσιωπήσεως, καθώς από τις διατάξεις του απουσιάζει το άρθρο που καθιέρωνε την καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους. Πολλά είχαν μεσολαβήσει από την (υπόρρητη, πλην εκκωφαντική) συνταγματική κατοχύρωση της καθαρεύουσας από τη Β' Αναθεωρητική Βουλή, στο άρθρο 107 του Συντάγματος του 1911 («*Επίσημος γλώσσα του Κράτους είναι εκείνη, εις την οποίαν συντάσσονται το πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα· πάσα προς παραφθοράν ταύτης επέμβασις απαγορεύεται*»). Τις επί δεκαετίες συνεχείς παλινωδίες της γλωσσοεκπαιδευτικής πολιτικής μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής διαδέχθηκε η συμβολική απαξίωση της καθαρεύουσας μέσα από την καταχρηστική υιοθέτησή της από τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών, η οποία την αναγόρευσε με φανατισμό σε «εθνική γλώσσα», αναπόσπαστο στοιχείο του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού».

Έτσι, μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και την επαναλειτουργία των θεσμών, η απάλειψη της διάταξης περί συνταγματικά κατοχυρωμένης επίσημης γλώσσας, η οποία είχε επαναληφθεί αυτούσια στα Συντάγματα του 1927 και του 1952, σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση του ιδεολογικού υποβάθρου για ένα εκπαιδευτικό σύστημα που οφείλει να υπηρετεί την κοινωνική ισότητα και την πρόσβαση όλων στη γνώση (βλ. άρθρο 16 του Συντάγματος του 1975 περί δημόσιου χαρακτήρα της παιδείας, με στόχο την «*ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων*»), επέτρεψε την υλοποίηση μιας σειράς μεταρρυθμίσεων, που αποτύπωναν το ευρύτερο πνεύμα του δημοκρατικού εκσυγχρονισμού.

From the 1975 Constitution to the language-educational reform of 1976

Maria Kamilaki

Acting Director General, D.G. for Electronic Administration,
Library & Publications, Hellenic Parliament

Although the 1975 Constitution contains no explicit reference to the form of the Greek language, it still created the conditions for shaping a modern language policy through silencing: the provision that had enshrined katharevousa as the official language of the state was absent from its Articles. Much had occurred since the (implicit yet emphatically clear) constitutional safeguarding of katharevousa by the Second Revisionary Parliament in Article 107 of the 1911 Constitution ("*The official language of the State is that in which the constitution and the texts of Greek legislation are drafted; any intervention tending to corrupt it, is prohibited*"). The decades-long vacillation of Greek language education policy between katharevousa and demotic was followed by the symbolic discrediting of katharevousa through its abusive adoption by the Dictatorship of the Colonels, who fanatically proclaimed it as the "national language", an integral component of the "Greco-Christian ideal".

Thus, after the restoration of democracy and the reactivation of the institutions, the removal of the constitutionally entrenched provision on the official language, repeated verbatim in the Constitutions of 1927 and 1952, combined with the formation of an ideological framework for an educational system committed to social equality and universal access to knowledge (see Article 16 of the 1975 Constitution, which secures the public character of education and the goal of the "*moral, intellectual, professional and physical development of the Greeks*"), enabled the implementation of a series of reforms, reflecting the broader spirit of democratic modernization.

Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν ώριμες όλες οι κοινωνιογλωσσικές προϋποθέσεις του γλωσσικού προγραμματισμού, ως προσταδίου της γλωσσικής πολιτικής: δεδομένου ότι ήδη από τον Ιούνιο του 1941 είχε συνταχθεί η *Νέα Ελληνική Γραμματική (της δημοτικής)* από τον Μ. Τριανταφυλλίδη, η εν λόγω γλωσσική ποικιλία ήταν πλέον κωδικοποιημένη, είχε δοκιμαστεί επί μακρόν σε απαιτητικές χρήσεις και έχαιρε της εκτίμησης των ομιλητών, σε αντίθεση με την απονομιμοποιημένη πλέον καθαρεύουσα.

Ορόσημο προς την κατεύθυνση της κατάργησης της κοινωνικής διγλωσσίας υπήρξε η μεταρρύθμιση της γλωσσικής εκπαίδευσης το 1976, διά του ν. 309, «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» (ΦΕΚ Α' 100/30.4.1976). Στο άρθρο 2 του εν λόγω νόμου ορίζεται ότι:

«1/ Γλῶσσα διδασκαλίας, ἀντικείμενον διδασκαλίας καὶ γλῶσσα τῶν διδακτικῶν βιβλίων εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς Γενικῆς Ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1976-1977 ἡ Νεοελληνική.

2/ Ὡς Νεοελληνική γλῶσσα νοεῖται ἡ διαμορφωθεῖσα εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ Ἔθνους Δημοτικῆ, συντεταγμένη, ἄνευ ἰδιωματισμῶν καὶ ἀκροτήτων».

Πρόκειται αναμφίβολα για ιστορική στιγμή, όπως βεβαιώνεται από την πλειοψηφία των αγορητών που έλαβαν τον λόγο κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση, η οποία προηγήθηκε της ψήφισης του νομοσχεδίου (5-14 Απριλίου 1976). Ο ίδιος ο εμπνευστής της μεταρρύθμισης Γεώργιος Ράλλης, Υπουργός Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων, ανακοινώνοντας στο Σώμα τη νομοθετική πρωτοβουλία, αναφώνησε: «Πράγματι και η δημοτική και η καθαρεύουσα, είναι γνήσια τέκνα της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας, με μία διαφορά: Ότι η καθαρεύουσα ως πρωτότοκος απεβίωσε και υπογράφωμεν σήμερα την πράξιν του ενταφιασμού της». Στο ίδιο πνεύμα κινούνται οι τοποθετή-

During this period, all the sociolinguistic prerequisites for effective language planning, understood as a precursor to language policy, had matured: given that, since June 1941, Triantafyllides's *Modern Greek Grammar (of the demotic)* had been completed, the linguistic variety in question had already been codified, it had long been tested in demanding communicative functions, and enjoyed broad acceptance among speakers, unlike the now delegitimized katharevousa.

A key milestone toward eliminating social diglossia was the language-education reform of 1976, enacted through Law 309, "On the Organization and Administration of General Education" (Government Gazette A' 100/30.4.1976). Article 2 of that law (written in katharevousa) stipulated the following:

1. The language of instruction, the subject of instruction, and the language of textbooks at all levels of General Education shall, from the school year 1976-1977 onwards, be Modern Greek.

2. Modern Greek is understood as demotic, shaped into a nationwide expressive instrument by the Greek people and the nation's accomplished writers, systematized and free of dialectal forms and extremities.

This was undoubtedly a historic moment, as affirmed by the majority of speakers during the parliamentary debate, preceding the vote (5-14 April 1976). The architect of the reform, Georgios Rallis, Minister of National Education and Religious Affairs, announcing the legislative initiative to Parliament, declared: "*Indeed, both demotic and katharevousa are genuine offspring of Ancient Greek, with one difference: katharevousa, as the firstborn, has died, and today we sign its burial certificate*". Most parliamentary statements followed a similar line. As the Majority Rapporteur, K. Aposkitis, emphasized, "*the diglossia that has tormented*

σεις της πλειονότητας των Βουλευτών. Όπως επισημαίνει ο Εισηγητής της Πλειοψηφίας Κ. Αποσκίτης, «καταργείται η επί αιώνας ταλαιπωρήσασα τον Λαόν μας διγλωσσία», ενώ και ο Βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας (στο εξής: Ν.Δ.) Ιω. Φικιώρης τονίζει ότι «η μεταρρύθμιση βασίζεται στην αλήθεια, γιατί έχει το θάρρος να θεσμοθετήσει τη δημοτική γλώσσα που είναι η γλώσσα του Λαού». Παρόμοια είναι η στάση των Βουλευτών της Αντιπολίτευσης, όπως ο Γ. Μαύρος, Πρόεδρος της Ένωσης Δημοκρατικού Κέντρου (στο εξής: Ε.ΔΗ.Κ.), ο οποίος σχολιάζει ότι «καταργείται η ολέθρια διγλωσσία», ενώ και για τον Γ.-Α. Μαγκάκη η κατάργηση της διγλωσσίας έχει σημασία «πραγματικής απελευθερώσεως». Ελάχιστες υπήρξαν οι αντίθετες φωνές, και πάλι μετριασμένες: π.χ. ο Λ. Κύρκος, Βουλευτής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος (στο εξής: Κ.Κ.Ε.), αν και αμφισβητεί τις προθέσεις της κυβερνητικής παράταξης και φοβάται για «νόθευση και μεταμπίση της καθαρεύουσας σε δημοτική», ωστόσο και αυτός αντιμετωπίζει «την καθιέρωση της δημοτικής ως συμφιλίωση του σχολείου με τη ζωή».

Άξια λόγου είναι εν προκειμένω:

α) η επιλογή του όρου *νεοελληνική* και όχι *δημοτική* ως μεταγλωσσικής περιγραφής της ψηφιζόμενης ποικιλίας – η πρόκριση δεν είναι τυχαία, καθώς ο συγκεκριμένος όρος έχει αμιγώς χρονική σημασιοδότηση και ήταν απαλλαγμένος από τις ιδεολογικές παρασυνδέσεις που έφερε ο όρος *δημοτική* ως αντίπαλον δέος της καθαρεύουσας· χαρακτηριστικό είναι ότι οι αγορητές που χρησιμοποίησαν τον όρο *νεοελληνική* είναι 11 και ανήκουν όλοι στην παράταξη της Ν.Δ. Αντιστοίχως, οι βουλευτές που χρησιμοποίησαν τον όρο *δημοτική* ήταν 19: από αυτούς, 8 ανήκαν στην Ε.ΔΗ.Κ., 3 στο Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (στο εξής: ΠΑ.ΣΟ.Κ.), 2 στο Κ.Κ.Ε. και 6 στη Ν.Δ. Ενδεικτική είναι η ικανοποίηση την οποία εκφράζει ο Εισηγητής της Μειοψηφίας, Ευ. Παπανούτσος (Ε.ΔΗ.Κ.), για τον όρο *νεοελληνική* «που είναι η δημοτική η οποία έχει γίνει πανελλήνιο εκφραστικό όργανο», υπερβαίνοντας δηλαδή τα διχαστικά διλήμματα του παρελθόντος.

our people for centuries is abolished", and the New Democracy (hence: N.D.) MP, Io. Fikioris, stressed that "*the reform is grounded in truth, for it has the courage to establish demotic, which is the language of the people*". The same view was expressed by MPs of the Opposition, like G. Mavros, President of the Union of the Democratic Centre (E.DI.K.), who noted that "*the ruinous diglossia is abolished*", while for G.-A. Magkakis the end of diglossia signified a "*genuine liberation*". Few voices expressed reservations, and even these were moderated. For example, L. Kyrkos, of the Communist Party of Greece (K.K.E.), although skeptical of the government's intentions and wary of a "*corruption and disguise of katharevousa as demotic*", nevertheless viewed "*the establishment of demotic as a reconciliation of school with life*".

Two points are noteworthy:

(a) The choice of the term *Modern Greek (neolliniki)* rather than *demotic (dimotiki)* as the metalinguistic designation of the variety being legislated. The preference is not accidental: *neolliniki* has a strictly temporal denotation and is unburdened by the ideological associations carried by *demotic* as the perceived rival of *katharevousa*. Tellingly, the speakers who used the term *neolliniki* (11 in number) all belonged to New Democracy, whereas the term *demotic* was used by 19 MPs (8 from E.DI.K., 3 from the Panhellenic Socialist Movement (PA.SO.K.), 2 from K.K.E., and 6 from N.D.). Indicative is the satisfaction expressed by the Minority Rapporteur, Ev. Papanoutsos (E.DI.K.), with the term *neolliniki*, "which is demotic that has become a nationwide expressive instrument", thus transcending past polarizations.

β) η προσθήκη της μεταγλωσσικής επισήμανσης *ἄνευ ιδιωματισμῶν καὶ ἀκροτήτων*, η οποία επιβεβαιώνει εμφατικά τον μετριοπαθή χαρακτήρα της υιοθετούμενης ποικιλίας και την αποστασιοποίηση από τις κάθε είδους υπερβολές που προηγήθηκαν στα πολεμικά στάδια του γλωσσικού «εμφυλίου». Μάλιστα, ο ίδιος ο Υπουργός Παιδείας παρατηρεί ότι η προσθήκη της φράσης έγινε για να επιβληθεί μία ενιαία γλώσσα, συνάδοντας με την επιθυμία της Κυβέρνησης για εθνική ενότητα κατά τη Μεταπολίτευση. Ομοίως, ο Κ. Παπαρηγόπουλος (Ν.Δ.) θεωρεί τη διατύπωση του άρθρου ως «*ευκταίαν λύσιν*», επισημαίνοντας πως δεν υπάρχει πια ούτε καθαρεύουσα ούτε δημοτική, ενώ και ο Γ. Αποστολάτος (Ν.Δ.) τονίζει ότι: «*η νεοελληνική γλώσσα θα είναι μία γλώσσα χωρίς ακρότητες, μία γλώσσα εξελισσομένη που –εγώ πιστεύω ότι– θα περιλάβη όλον τον πλούτον της καθαρευούσης και όλην την ζωντάνειαν της δημοτικής*».

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι από τους 38 βουλευτές που υποστήριξαν τη δημοτική γλώσσα, οι 24 μόνο έκαναν και χρήση της στην ομιλία τους, ενώ οι υπόλοιποι 14 όχι. Εξ αυτών, οι 13 προέρχονταν από τη Ν.Δ. και 1 από την Ε.ΔΗ.Κ., ο Χ. Γραμματίδης, ο οποίος την επόμενη χρονιά (1977), προσχώρησε στον χώρο της Ν.Δ. Αυτή η «ανακολουθία» μεταξύ ιδιολέκτου και υιοθετούμενης γλωσσικής πολιτικής είχε μάλιστα οδηγήσει τον τότε βουλευτή του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Απόστολο Κακλαμάνη να σαρκάσει την επιλογή της Κυβέρνησης να θεσπίσει με το άρθρο 2 του Νομοσχεδίου τη δημοτική ως επίσημη γλώσσα «*σε άπταιστον καθαρεύουσαν*» – όπως άλλωστε σε καθαρεύουσα είναι διατυπωμένο και όλο το κείμενο του Συντάγματος.

Ωστόσο, αυτή η διάσταση αναδεικνύει το γεγονός ότι: α) οι άνωθεν (top-down) παρεμβάσεις στη γλωσσική χρήση δεν συμβαδίζουν αναγκαστικά με την εν μια νυκτί αλλαγή των γλωσσικών στάσεων των ομιλητών, δεδομένου ότι και οι βουλευτές ως γλωσσικά και μεταγλωσσικά υποκείμενα διέπονται

(b) The addition of the metalinguistic qualifier "*free of dialectal forms and extremes*", emphatically affirming the moderate character of the adopted variety and distancing it from the excesses exhibited during the heated stages of the linguistic "civil war". Indeed, the Minister of Education himself noted that this phrase was added to ensure the establishment of a unified language, in line with the government's desire for national unity during the Metapolitefsi. Similarly, K. Paparrigopoulos (N.D.) hailed the formulation as "*a desirable solution*," arguing that neither katharevousa nor demotic existed any longer in their old forms. Likewise, G. Apostolatos (N.D.) stressed that "*Modern Greek will be a language without extremes, an evolving language which, I believe, will incorporate the entire richness of katharevousa and the vitality of demotic*".

An interesting fact emerges: of the 38 MPs who supported demotic, only 24 actually used it in their speeches, while the remaining 14 did not. Of these, thirteen belonged to New Democracy and one to E.D.I.K. (H. Grammatidis, who joined ND the following year). This "inconsistency" between idiolect and declared language policy even prompted P.A.S.O.K. MP Apostolos Kaklamanis to mock the government's choice to establish demotic as the official language "*in impeccable katharevousa*" – as indeed the entire text of the Constitution is also formulated in katharevousa.

Yet this discrepancy highlights the fact that: (a) top-down interventions in language use do not necessarily align with an overnight change in speakers' linguistic attitudes, given that MPs, as linguistic and metalinguistic agents, are also guided by their personal and ideological beliefs regarding language use; (b) for the Karamanlis Government and Minister G. Rallis, this was a choice that demonstrated profound political realism and foresight, attuned to the spirit

από τις προσωπικές και ιδεολογικές τους αντιλήψεις για τη γλωσσική χρήση, β) για την Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή και τον Υπουργό Γ. Ράλλη επρόκειτο για μια επιλογή που επεδείκνυε βαθύ πολιτικό ρεαλισμό και διορατικότητα, αφουγκραζόμενη το πνεύμα της εποχής. Όπως αναφέρει ο Γ. Μπαμπινιώτης,¹ «Η ωρίμαση του γλωσσικού φαίνεται και στον ίδιο τον Κ. Καραμανλή, που με τις εκσυγχρονισμένες φιλελεύθερες αντιλήψεις του κατά τα μεταδικτατορικά χρόνια εκτιμούσε πολιτικά – με την ενθάρρυνση ανθρώπων όπως ο Κ. Τσάτσος, ο Π. Κανελλόπουλος και ο Ευ. Παπανούτσος– ότι η κοινή γλώσσα του προφορικού λόγου, η Νεοελληνική, μπορούσε χωρίς μεγάλες αντιδράσεις να αποτελέσει την επίσημη γλώσσα του έθνους».

Τέλος, η Αντιπολίτευση εστίασε στην ανάγκη να καθιερωθεί ταυτόχρονα και το μονοτονικό σύστημα, καταθέτοντας σχετικές τροπολογίες. Παρά το γεγονός ότι πολλοί βουλευτές της Συμπολίτευσης (π.χ. Β. Βασιλείου, Αθ. Μίχας, Ιω. Φικιώρης κ.τ.λ.) τάχθηκαν ένθερμα υπέρ του μονοτονικού, ο Γ. Ράλλης υποστήριξε ότι οι συνθήκες δεν ήταν ακόμη ώριμες. Τόνισε ότι η νέα Γραμματική προς το παρόν κατήργησε τη βαρεία, ενώ επεσήμανε ότι η δασεία και η περισπωμένη μπορούσαν να καταργηθούν χωρίς να χρειαστεί νόμος. Τελικά, οι τροπολογίες της Αντιπολίτευσης απορρίφθηκαν.

Σύντομα ακολούθησε η κυκλοφορία εγκυκλίου για τη χρήση της δημοτικής στη δημόσια διοίκηση (Υ.Ε. ΓΔ1/2/23/20479/8-12-1976), η οποία επαινέθηκε μεν από τους δημοτικιστές, που ωστόσο επεσήμαναν τον συντηρητισμό της.

Η πλήρης ορθογραφική μεταρρύθμιση του 1982, με την οριστική κατάργηση του πολυτονικού, μέσω του Π.Δ. 297/1982

of the time. As G. Babiniotis¹ notes, "The maturation of the language issue is also evident in Karamanlis himself, who, with his modernized liberal outlook in the post-dictatorship years, politically assessed, with the encouragement of figures such as K. Tsatsos, P. Kanellopoulos, and E. Papanoutsos, that the common spoken language, Modern Greek, could, without major resistance, become the official language of the nation".

The Opposition focused on the need to simultaneously introduce the monotonic system, submitting relevant amendments. Although many government MPs (e.g., V. Vasileiou, Ath. Michas, Io. Fikioris) supported the monotonic system, Rallis argued that conditions were not yet ripe. He stressed that the new Grammar had abolished the varia, and noted that daseia and perispomeni could be removed without formal legislation. Ultimately, the Opposition's amendments were rejected.

Soon this was followed by the issuance of a circular on the use of demotic in public administration (Ministry of Education, GD1/2/23/20479/8-12-1976), which was welcomed by advocates of demotic, who nevertheless noted its conservative character.

The full orthographic reform of 1982, with the definitive abolition of the polytonic system through Presidential Decree 297/1982 "On the Establishment of the Monotonic System of Writing Modern Greek", issued pursuant to Law 1228/1982 under the government of Andreas Papandreou (with Apostolos Kaklamanis as Minister of Education), cou-

¹ Βλ. Γ. Μπαμπινιώτης (επιμ.), *Το γλωσσικό ζήτημα: Σύγχρονες Προσεγγίσεις*. Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό & τη Δημοκρατία, 2011, σ. 35.

¹ See G. Babiniotis (ed.), *The language issue: Current approaches* [in Greek], Hellenic Parliament Foundation for Parliamentarism and Democracy, 2011, p. 35.

«Περί καθιέρωσης του μονοτονικού συστήματος γραφής της Νέας Ελληνικής», το οποίο εκδόθηκε κατ' εφαρμογήν των ρυθμίσεων του ν. 1228/1982, από την Κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου, με Υπουργό Παιδείας τον Απ. Κακλαμάνη, σε συνδυασμό με τη μεταφορά του κειμένου του Συντάγματος στη δημοτική γλώσσα με το Β΄ Ψήφισμα της ΣΤ΄ Αναθεωρητικής Βουλής στις 06.03.1986, ολοκλήρωσαν τη γλωσσική μεταρρύθμιση.

Έτσι, με την κατάργηση της κοινωνικής διγλωσσίας και της διαμάχης καθαρεύουσας και δημοτικής, σε όλες τις ενδιάμεσες εκδοχές τους κατά μήκος ενός διγλωσσικού συνεχούς μεταξύ της «γνήσιας» δημοτικής («μαλλιάρης») και της αρχαίζουσας γλώσσας, τερματίστηκε το γλωσσικό ζήτημα, το οποίο ταλάνισε τη δημόσια σφαίρα της Ελλάδας για πάνω από δύο αιώνες, προσλαμβάνοντας σαφείς εξωγλωσσικές, κοινωνικο-πολιτικές διαστάσεις. Παράλληλα, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για πιο διευρυμένη πρόσβαση στον γραμματισμό, με αποτέλεσμα να αρχίσουν να αμβλύνονται οι κοινωνικές ανισότητες και η γλωσσική ανασφάλεια, που η διγλωσσία επί μακρόν συντηρούσε. Όπως σημειώνει ο P. Mackridge, «Όταν τερματίστηκε η κυριαρχία της καθαρεύουσας το 1976, πολλοί Έλληνες ένιωσαν στην καθημερινή τους ζωή ένα είδος γλωσσικής απελευθέρωσης και μια μεγαλύτερη αίσθηση προσωπικού και εθνικού αυτοσεβασμού, καθώς συνειδητοποίησαν ότι η γλώσσα που είχαν θηλάσει μαζί με το μητρικό τους γάλα δεν ήταν απλώς κάτι που έπρεπε να αγαπούν, αλλά και κάτι για το οποίο έπρεπε να νιώθουν περήφανοι».²

Συνοψίζοντας, το Σύνταγμα του 1975 λειτούργησε ως θεσμικό σημείο καμπής, που όρισε την περίοδο της Μεταπολίτευσης όχι μόνο ως πολιτική, αλλά και ως γλωσσική τομή, η οποία συνδέεται με ευρύτερες κοινωνιογλωσσολογικές αλλαγές, παιδαγωγικές μεταποπίσεις και πολιτισμικούς μετασχηματισμούς.

² P. Mackridge, *Γλώσσα και εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα (1766-1976)*, μτφρ. Γρ. Κονδύλης, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2009, σ. 41.

pled with the translation of the text of the Constitution into demotic by the Sixth Revisional Parliament on 6 March 1986, completed the language reform.

With the abolition of social diglossia and the conflict between katharevousa and demotic, across all their intermediate forms along a register continuum ranging from "genuine" demotic (*maliari*) to archaizing varieties, the Greek language question, which had dominated Greek public life for more than two centuries, acquiring clear sociopolitical dimensions, came to an end. At the same time, the conditions were created for broader access to literacy, helping to soften social inequalities and the linguistic insecurity, long perpetuated by diglossia. As P. Mackridge notes, "When the dominance of katharevousa ended in 1976, many Greeks experienced in their daily lives a kind of linguistic liberation and a heightened sense of personal and national self-respect, as they realized that the language they had imbibed with their mother's milk was not only something to be cherished, but something of which they could be proud".²

In sum, the 1975 Constitution functioned as an institutional turning point that defined the Metapolitefsi not only as a political, but also a linguistic rupture, associated with wider sociolinguistic shifts, pedagogical transformations, and cultural change. The retreat of the state from regulating linguistic varieties and norms proved decisive: language ceased to function as a symbol of national purity and ideological correctness and was recognized instead as a social tool, dynamic and evolving. Consequently, the post-dictatorship language ideology was grounded in the democratization of language and education, the abandonment of

² P. Mackridge, *Language and National Identity in Greece (1766-1976)* [in Greek], trans. Gr. Kondylis, Athens, Patakis Publishers, 2009, p. 41.

Η απομάκρυνση από το κράτος-ρυθμιστή των γλωσσικών ποικιλιών και κανόνων υπήρξε καθοριστική: η γλώσσα παύει να αποτελεί σύμβολο εθνικής καθαρότητας και ιδεολογικής ορθότητας και αναγνωρίζεται ως κοινωνικό εργαλείο, δυναμικό και εξελισσόμενο. Ως αποτέλεσμα, η μεταπολιτευτική γλωσσική ιδεολογία στηρίχθηκε στους άξονες του εκδημοκρατισμού της γλώσσας και της εκπαίδευσης, με την απομάκρυνση από την πολιτισμική ιεραρχία που διαχώριζε τον «καλλιεργημένο» από τον «απλό» λόγο, με τον εκσυγχρονισμό και τη σύγκλιση με τα ευρωπαϊκά παιδαγωγικά πρότυπα, τα οποία προέτασαν τη χρήση της μητρικής γλώσσας στην εκπαίδευση, και με την αποϊδεολογικοποίηση της γλωσσικής χρήσης, μέσα από τη δημιουργία ενός πιο φιλελεύθερου γλωσσικού περιβάλλοντος, όπου η γλωσσική ποικιλότητα θεωρείται φυσικό φαινόμενο.

Ακολούθως, η επίλυση του γλωσσικού ζητήματος οδήγησε στην ανάπτυξη της Κοινής Νέας Ελληνικής σε συνάρτηση με την ευρύτερη πολιτική κουλτούρα της Μεταπολίτευσης, όπως αυτή διαφαίνεται ιδίως στα δημόσια, τυπικά (formal) κειμενικά είδη, στα οποία οι νόρμες επισημότητας αρχίζουν σταδιακά να χαλαρώνουν: π.χ. ο λόγος των πολιτικών γίνεται περισσότερο λαϊκός, άμεσος και διαθέσιμος σε ευρύτερο κοινό, με τη χρήση συνθημάτων, την ενίσχυση της προφορικότητας και την απλούστερη σύνταξη να αντανakλούν την επιδίωξη επικοινωνιακής εγγύτητας· αντιστοίχως, η γλώσσα των μέσων ενημέρωσης υιοθετεί ένα ύφος πιο κοντά στην καθημερινή ομιλία, γεγονός που συμβάλλει στη μείωση των διαφορών μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου κ.ο.κ.

Η μετάβαση από την καθαρεύουσα στη δημοτική ως επίσημη γλώσσα συμβάδισε –δεν συνέπεσε απλώς– με τη μετάβαση από τη δικτατορία στη Δημοκρατία.

* Για τα παρατιθέμενα αποσπάσματα κοινοβουλευτικού λόγου, βλ. *Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής*, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 1976, σ. 4018–4167.

cultural hierarchies that separated "cultivated" from "popular" speech, modernization, and convergence with European pedagogical models that prioritized mother-tongue instruction, and the de-ideologization of language use through the creation of a more liberal linguistic environment acknowledging linguistic diversity as a natural phenomenon.

Consequently, the resolution of the language question led to the development of Standard Modern Greek in tandem with the broader political culture of the Metapolitefsi, as reflected in the various public, formal text-types, where formality norms are gradually beginning to become more lax. For example, political speech becomes more informal, more direct, and accessible to a wider audience, with the use of slogans, the reinforcement of orality, and a simpler syntax, reflecting an aspiration toward communicative proximity. Likewise, the language of the mass media adopts a style closer to everyday speech, an evolution that contributed to the narrowing of the gap between spoken and written language, and so on.

The shift from katharevousa to demotic as the official language thus accompanied, not merely coincided with, the transition from dictatorship to Democracy.

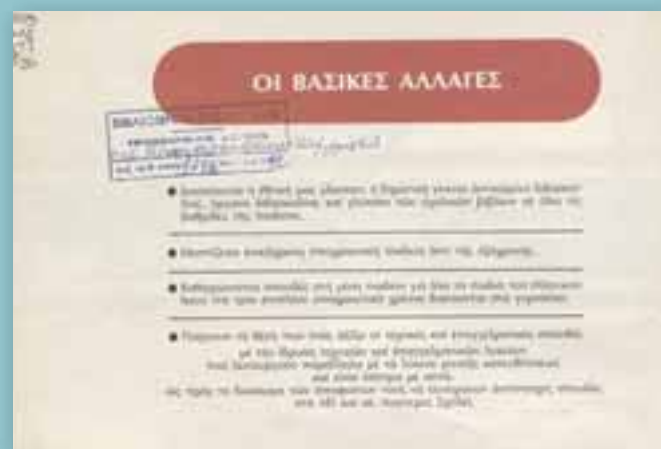
* For the cited excerpts of parliamentary discourse, see *Proceedings of the Parliamentary Debates*, Athens, Hellenic Parliament, 1976, pp. 4018–4167.

1. Εξώφυλλα σχολικών βιβλίων όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων, ενδεικτικά των αλλαγών που προέκυψαν από το 1975 και τις μεταγενέστερες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

1. Covers of school books of all educational levels, indicative of the changes that have arisen since 1975 and subsequent educational reforms
Hellenic Parliament Library, Benakeios Library

2. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η κοινή γνώμη. Πώς είδαν οι Έλληνες γονείς τις αλλαγές στην Παιδεία, φυλλάδιο του Κέντρου Πολιτικής Ερεύνης και Επιμορφώσεως, Αθήνα, 1979

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη

2. Educational reform and public opinion. How Greek parents saw the changes in Education, booklet of the Center for Policy Research and Education, Athens, 1979

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library

3. «Ελεύθεροι άνθρωποι από τα θρανία», συνέντευξη του Δημήτρη Τσάτσου αναφορικά με το μέλλον της Παιδείας, περιοδικό *Γυναίκα*, 13 Νοεμβρίου 1974, σ. 48

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

3. "Free people from the desks", interview with Dimitris Tsatsos regarding the future of Education, *Gynaika* magazine, November 13, 1974, p. 48

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

4. Εναλλακτικές διατυπώσεις και προσθήκες στο κεφάλαιο για τους στόχους της Παιδείας, σημείωμα του Μανόλη Γ. Δρεττάκη προς την Επιτροπή Παιδείας του ΠΑΣΟΚ, 3 Οκτωβρίου 1979

Βιβλιοθήκη Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Γιώργου Γεννηματά

4. Alternative wordings and additions to the chapter on the goals of Education, note from Manolis G. Drettakis to the PASOK Education Committee, October 3, 1979

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Giorgos Gennimatas Archive

5. «Ανοικτό πνεύμα στη σχολική παιδεία», εισήγηση της Σοφίας Μ. Γεδεών σε συνέδριο της ΕΔΗΚ στα Ιωάννινα [1977]

Βιβλιοθήκη Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργίνιας Τσουδερού

5. "Open mind in school education", presentation by Sophia M. Gedeon at the EDIK (Enosi Dimokratikou Kentrou) conference in Ioannina [1977]

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

6. Εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής εκπαίδευσως», ν. 309/1976 (ΦΕΚ Α' 100/30.4.1976)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

6. Explanatory report to the draft law "On the organization and administration of General Education", Law 309/1976 (Government Gazette A' 100/30.4.1976)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

7. Εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαίδευσως», 26 Αυγούστου 1976 [ν. 576/1977 (ΦΕΚ Α' 102/13.4.1977)]

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

7. Explanatory report to the draft law "On the organization and administration of Secondary and Higher Vocational and Technical Education", August 26, 1976 [Law 576/1977 (Government Gazette A' 102/13.4.1977)]

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

8. Διαφημίσεις για σχολικές ποδιές σε ημερήσιες εφημερίδες της εποχής
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

8. Advertisements for school aprons in daily newspapers of that time
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

9. Σχολικόν ενθύμιον έτους 1979-1980, τάξη Β2 δημοτικού σχολείου, φωτ. Γ. Καγιούλης
Ιδιωτική Συλλογή

9. School souvenir from the year 1979-1980, class B2 of primary school, photo G. Kagioulis
Private Collection

*Η σχολική ποδιά έπαψε να είναι υποχρεωτική από τις 6 Φεβρουαρίου 1982, με απόφαση του τότε Υπουργού Παιδείας Λεωτέρη Βερυβάκη, ως ένδειξη εκδημοκρατισμού, πλουραλισμού και ελευθερίας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών.
The school apron ceased to be mandatory on February 6, 1982, by decision of the then Minister of Education Lefteris Veryvakis, as a sign of democratization, pluralism and freedom in the development of students' personalities.*

10. «Εφαρμογή του μονοτονικού συστήματος στην Εκπαίδευση και στη Διοίκηση», Π.Δ. 297/22.4.1982 (ΦΕΚ Α' 52/29.4.1982)
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

10. "Application of the monotonic system in Education and Administration", Presidential Decree 297/22.4.1982 (Government Gazette A' 52/29.4.1982)
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

11. Εμμ. Κριαρά, «Μονοτονικό και άχρηστη δασεία», εφ. *Το Βήμα*, 6 Φεβρουαρίου 1982
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

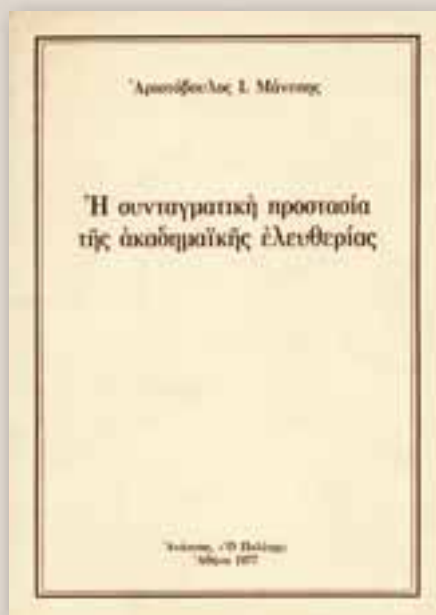
11. Emm. Kriaras, "Monotonic and useless forestry", *To Vima* newspaper, February 6, 1982
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

13. «Το τελευταίο μάθημα επί Χούντας του καθηγητή Μάνεση...», εφ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 15 Ιανουαρίου 1978
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

12. Αριστόβουλος Ι. Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας», ανάπτυπο από το περιοδικό *Ο Πολίτης*, Αθήνα, 1977
Βιβλιοθήκη Βουλής, Κοινοβουλευτική Βιβλιοθήκη

12. Aristonoulos I. Manesis, "The constitutional protection of academic freedom", reprinted from *O Politis* magazine, Athens, 1977
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

13. "The last lesson under the junta of Professor Manesis...", *To Vima tis Kiriakis* newspaper, January 15, 1978
Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

14. Άλκης Πιερράκος, *Παράθυρο*, 1977
Λάδι σε μουσαμά, 92 x 66 εκ.
Βουλή των Ελλήνων, Συλλογή Έργων Τέχνης

14. Alkis Pierrakos, *Window*, 1977
Oil on canvas, 92 x 66 cm
Hellenic Parliament, Art Collection

Δικαίωμα στην Πληροφόρηση και Συμμετοχή στην Κοινωνία της Πληροφορίας

Το άρθρο 5Α του Συντάγματος, που εισήχθη με την αναθεώρηση του 2001, δεν κατοχυρώνει απλώς το δικαίωμα κάθε πολίτη να συμμετέχει στην Κοινωνία της Πληροφορίας, αλλά ορίζει και την υποχρέωση της Πολιτείας να διευκολύνει την πρόσβαση στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά. Παράλληλα, λειτουργεί συμπληρωματικά με το άρθρο 14 που κατοχυρώνει την ελευθερία της έκφρασης και του Τύπου, και το άρθρο 16 που αναγνωρίζει ότι η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους με σκοπό τη διάδοση της γνώσης. Αυτή η τριπλή συνταγματική κατοχύρωση αποδεικνύει ότι το δικαίωμα της πρόσβασης στην πληροφόρηση και συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη Δημοκρατία: η πληροφόρηση και η γνώση είναι προϋπόθεση ισότητας και ελευθερίας και μέσο ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου. Η συμμετοχή στην Κοινωνία της Πληροφορίας εξασφαλίζει την πρόσβαση στον σύγχρονο ψηφιακό κόσμο, την ενημέρωση για τις αποφάσεις της Πολιτείας και τον έλεγχο της διαφάνειας της δημόσιας διοίκησης, καθώς πυρήνας σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι ο ενεργός και ενημερωμένος πολίτης.

Στην καθημερινότητα των πολιτών το δικαίωμα αυτό σημαίνει πρόσβαση σε:

- πληροφορίες που σχετίζονται με τη νομοθετική λειτουργία και την κοινοβουλευτική δραστηριότητα
- δημόσια έγγραφα και ενημέρωση για τη διαχείριση των δημόσιων πόρων
- ψηφιακές υπηρεσίες του κράτους χωρίς καθυστερήσεις και χρονοβόρες διαδικασίες
- ελεύθερες πηγές πληροφόρησης και ψηφιακές πλατφόρμες για την υποστήριξη της εκπαιδευτικής, ερευνητικής και ακαδημαϊκής κοινότητας
- νέες δυνατότητες εκπαίδευσης και μάθησης για όλους
- ανοικτά δεδομένα, λογισμικά και στατιστικές πληροφορίες
- νέες δυνατότητες ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας.

Right to Information and Participation in the Information Society

Article 5A of the Constitution, introduced with the 2001 revision, not only guarantees the right of every citizen to participate in the Information Society, but also establishes the obligation of the State to facilitate access to information circulated electronically. At the same time, it operates in a complementary manner with Article 14, which guarantees freedom of expression and the Press, and Article 16, which recognizes that Education is a basic mission of the State with the aim of disseminating knowledge. This triple constitutional guarantee proves that the right to access information and participation in the Information Society is inextricably linked to Democracy: information and knowledge are a prerequisite for equality and freedom and a means of personality development. Participation in the Information Society ensures access to the modern digital world and information about government decisions and control of the transparency of public administration, as the core of a democratic society is the active and informed citizen.

In everyday life this means access to:

- information related to legislative procedures and parliamentary activity
- public documents and information on the management of public resources
- digital state services without delays and time-consuming procedures
- free sources of information and digital platforms to support the educational, research and academic community
- new opportunities for education and learning for all
- open data, software and statistical information
- new opportunities for entrepreneurship development.

Ωστόσο, το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο. Η πληροφόρηση μπορεί να περιοριστεί για λόγους εθνικής ασφάλειας ή καταπολέμησης εγκληματικών πράξεων, όπως συμβαίνει με τον αποκλεισμό πρόσβασης σε ιστοσελίδες με παράνομο περιεχόμενο. Επιπλέον, η προστασία των προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής αποτελεί σημαντικό φραγμό στην ανεξέλεγκτη διάχυση πληροφοριών, ενώ και η πνευματική ιδιοκτησία έργων λόγου και εικόνας απαιτεί σεβασμό, ώστε η γνώση να διαδίδεται ελεύθερα χωρίς να παραβιάζονται τα δικαιώματα των δημιουργών.

** Για τις ανάγκες της Έκθεσης, οι πρόνοιες του άρθρου 5A αποδόθηκαν μέσω εικαστικού βίντεο με κινούμενες εικόνες, επιλογή των οποίων παρατίθεται στον Κατάλογο.*

Although fundamental, this right is not absolute. Information may be restricted for reasons of national security or the fight against crime, as is the case with the blocking of access to websites with illegal content. Furthermore, the protection of personal data and privacy is an important barrier to the uncontrolled dissemination of information, while the intellectual property of works of speech and image requires respect, so that knowledge can be disseminated freely, without violating the rights of the creators.

**For the Exhibition, the provisions of Article 5A were rendered through animated video; a selection of the video images is listed in the Catalog.*

ΠΡΟΣΒΑΣΗ
σε δημόσια έγγραφα

The advertisement features a man in a dark jacket looking exhausted, leaning his head against a towering stack of white papers. Behind the stack are two computer monitors displaying web pages and a smartphone. The background is dark blue with a pattern of small white dots and a yellow arc under the text.

◀◀◀

diavgeia.gov.gr

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ
για τη
νομοθετική λειτουργία
και την
κοινοβουλευτική
δραστηριότητα

The advertisement shows a woman in a light-colored blazer reading a document. Behind her is a large screen displaying a website with various news items and images. In the background, the building of the Hellenic Parliament is visible. The background is dark blue with a pattern of small white dots and a yellow arc under the text.

◀◀◀

hellenicparliament.gr

Κοινωνικά δικαιώματα και Εγγυήσεις του Κράτους

Το Σύνταγμα δεν περιορίζεται στην κατοχύρωση μόνο ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, αλλά με το άρθρο 25, που κατέχει ιδιαίτερη θέση στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, διαμορφώνεται το θεσμικό πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων και θεμελιώνεται η λειτουργία του κοινωνικού κράτος δικαίου. Το συγκεκριμένο άρθρο αποτελεί «ερμηνευτικό κλειδί» ολόκληρου του Μέρους Β΄ του Συντάγματος, καθορίζοντας, με βάση τις αρχές της ισότητας και του σεβασμού και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, τη δεσμευτικότητα των δικαιωμάτων για όλα τα κρατικά όργανα, την άμεση εφαρμογή τους, την αρχή της αναλογικότητας και τον ρόλο του κράτους στην εξασφάλιση κοινωνικής αλληλεγγύης και ισότητας. Οι διαδοχικές αναθεωρήσεις του 2001, 2008, 2019 ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο την αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης, ιδίως με την εισαγωγή ρητής αναφοράς στο κοινωνικό κράτος και στην υποχρέωση του νομοθέτη για πραγματική προστασία των δικαιωμάτων.

Προς τον σκοπό αυτό, το κράτος οργανώνει ένα πλέγμα θεσμών και δημόσιων υπηρεσιών, δηλαδή δημόσια συστήματα, που αποστολή τους είναι να παρέχουν στους πολίτες κοινωνικές υπηρεσίες. Η σημασία των δημόσιων συστημάτων έγκειται στο ότι διασφαλίζουν την καθολικότητα, δηλαδή ότι όλοι οι πολίτες, ανεξαρτήτως της οικονομικής τους δυνατότητας, έχουν πρόσβαση στις σχετικές υπηρεσίες. Επομένως, το άρθρο 25 του Συντάγματος εγκαινιάζει μια σύγχρονη, ολοκληρωμένη αντίληψη των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία συνδέεται με την ιδέα της κοινωνικής αλληλεγγύης και του κοινωνικού κράτος δικαίου. Παράλληλα, εισάγει μια τελεολογική διάσταση στα δικαιώματα: η άσκησή τους πρέπει να συμβάλλει όχι μόνο στην ατομική ελευθερία αλλά και σε κοινωνική πρόοδο και καθιστά την πραγμάτωση της αρχής του σεβασμού στην αξία του Ανθρώπου -κάθε ανθρώπου- ως μέτρου της Δημοκρατίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, το άρθρο 21 προβλέπει κοινωνικές εγγυήσεις που αφορούν την προστασία της οικογένειας, του γάμου,

Social rights and State Guarantees

The Constitution is not limited to the guarantee of individual freedoms and rights, but with article 25, which holds a special place in Greek constitutional law, the institutional framework for the protection of rights is formed and the functioning of the social rule of law is established. This article constitutes an "interpretative key" for the entire Part B of the Constitution, determining, based on the principles of equality and respect and protection of human value, the binding nature of rights for all state organs, their direct application, the principle of proportionality, the role of the state in ensuring social solidarity and equality. The successive revisions of 2001, 2008, 2019 further strengthened the effectiveness of this specific constitutional provision, especially by introducing an explicit reference to the welfare state and the legislator's obligation to effectively protect rights.

To this end, the state organizes a network of institutions and public services, that is, public systems, whose mission is to provide citizens with social services. The importance of public systems lies in ensuring universality, that is, that all citizens, regardless of their financial capacity, have access to the relevant services. Therefore, Article 25 of the Constitution inaugurates a modern, comprehensive understanding of fundamental rights, which is linked to the idea of social solidarity and the social rule of law. At the same time, it introduces a teleological dimension to rights: their exercise must contribute not only to individual freedom but also to social progress and makes the realization of the principle of respect for the value of the Human -every human being- a standard of Democracy.

In this context, Article 21 provides social guarantees concerning the protection of the family, marriage, motherhood, childhood, large families, the disabled, war victims, those in need of special care, the health of citizens, youth, old age, disability, the destitute and the homeless.

της μητρότητας, της παιδικής ηλικίας, των πολυτέκνων, των αναπήρων, των θυμάτων πολέμου, των ανιάτων και των εχόντων ανάγκη ειδικής φροντίδας, της υγείας των πολιτών, της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας, των απόρων και των αστέγων.

Η μητρότητα τυγχάνει ρητής και ενισχυμένης προστασίας ως καίριας κοινωνικής λειτουργίας, που εκτείνεται στη διασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής της γυναίκας στην επαγγελματική, οικογενειακή και δημόσια ζωή, μέσω ειδικών εγγυήσεων που αφορούν την ασφάλεια, τις άδειες και την κοινωνική μέριμνα.

Η παιδική ηλικία αναγνωρίζεται ως στάδιο που απαιτεί ειδική και αυξημένη φροντίδα. Η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική προστασία αποτελούν θεμελιώδη δικαιώματα του παιδιού. Από το σχολικό περιβάλλον έως το παιχνίδι στην αυλή, το παιδί τίθεται στο επίκεντρο της συνταγματικής μέριμνας και προστασίας.

Για τα γηρατειά, το Σύνταγμα εγγυάται την ασφάλεια και την αξιοπρέπεια. Η τρίτη ηλικία δεν αντιμετωπίζεται ως παθητικός δέκτης φροντίδας, αλλά ως ενεργό μέλος της κοινωνίας με εμπειρία και μνήμη. Η συνταξιοδοτική προστασία και η πρόσβαση στην υγεία είναι αναγνώριση της διά βίου συμβολής του ανθρώπου στην Κοινότητα.

Τέλος, στο Σύνταγμα δίνεται έμφαση στην εγγύηση της αυτονομίας, της επαγγελματικής ένταξης και της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή.

** Τα παιδιά οπτικοποιούν τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα με τα ζωγραφικά έργα τους, που προέρχονται από το Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης.*

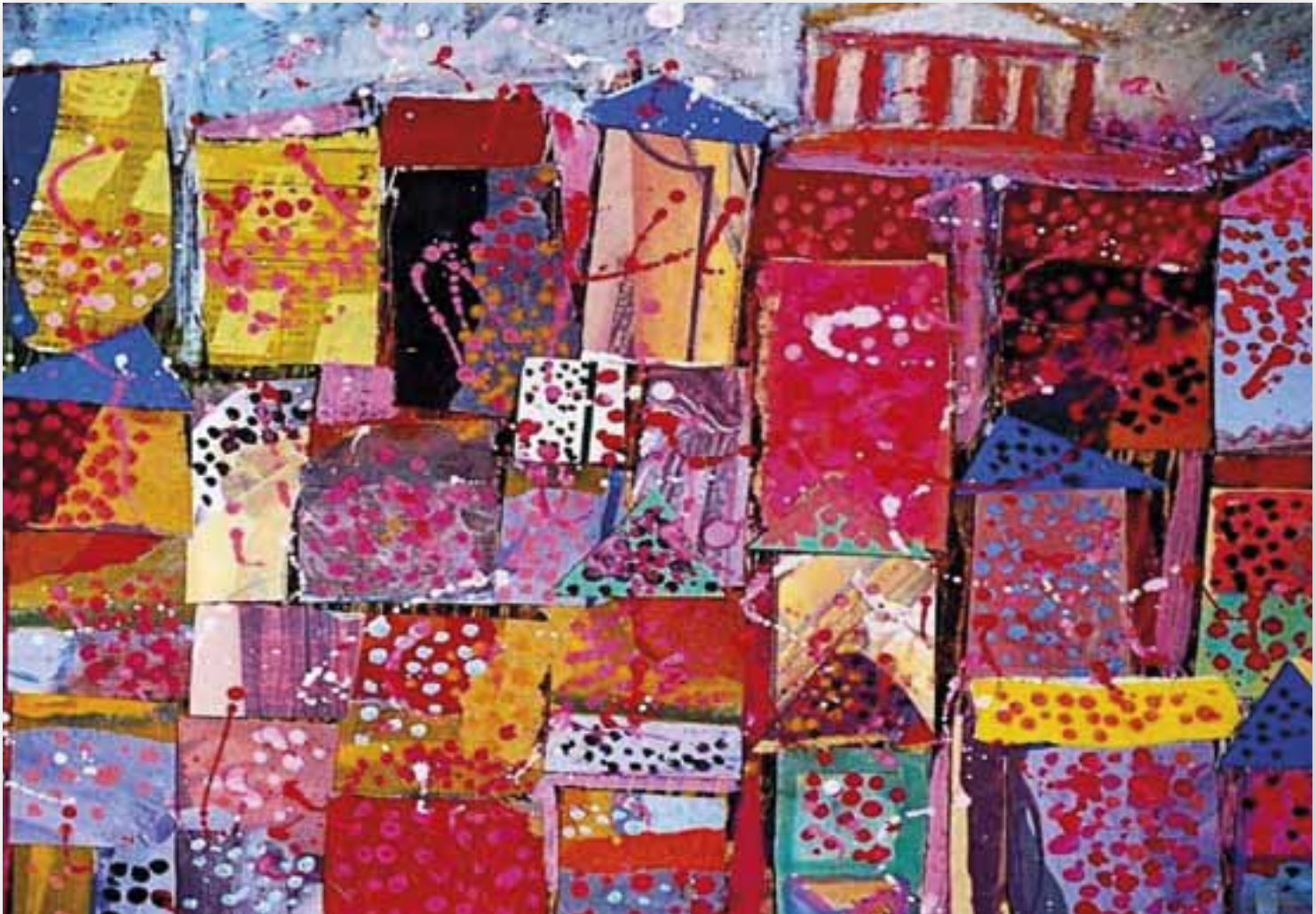
Motherhood is explicitly protected as an essential social function, ensuring women's equal participation in professional, family, and public life, through specific guarantees relating to safety, leave entitlements, and social welfare provisions.

Childhood is acknowledged as a stage requiring special and enhanced care. Education, health, and social protection are fundamental rights of every child. From the classroom to the playground, the child is placed at the centre of constitutional concern and protection.

For old age, the Constitution guarantees security and dignity. The elderly are not treated as passive recipients of care, but as active members of society with experience and memory. Pension protection and access to health care are recognition of a person's lifelong contribution to the Community.

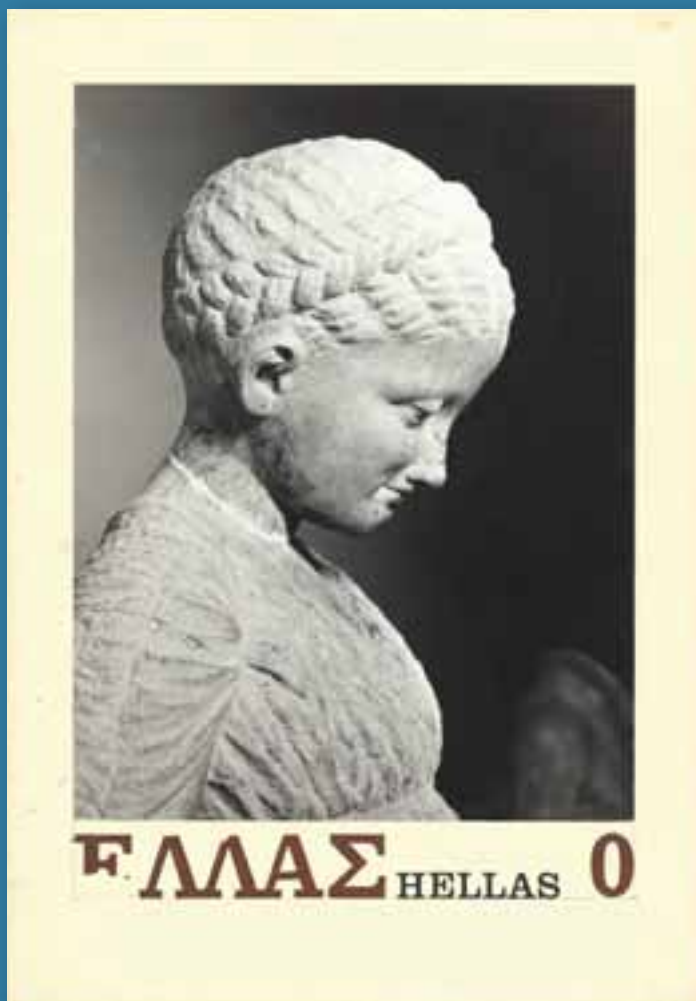
Finally, the Constitution emphasizes the guarantee of autonomy, professional integration and participation of persons with disabilities in social, economic and political life.

** Children visualize individual and social rights with their paintings from the Museum of Greek Children's Art.*

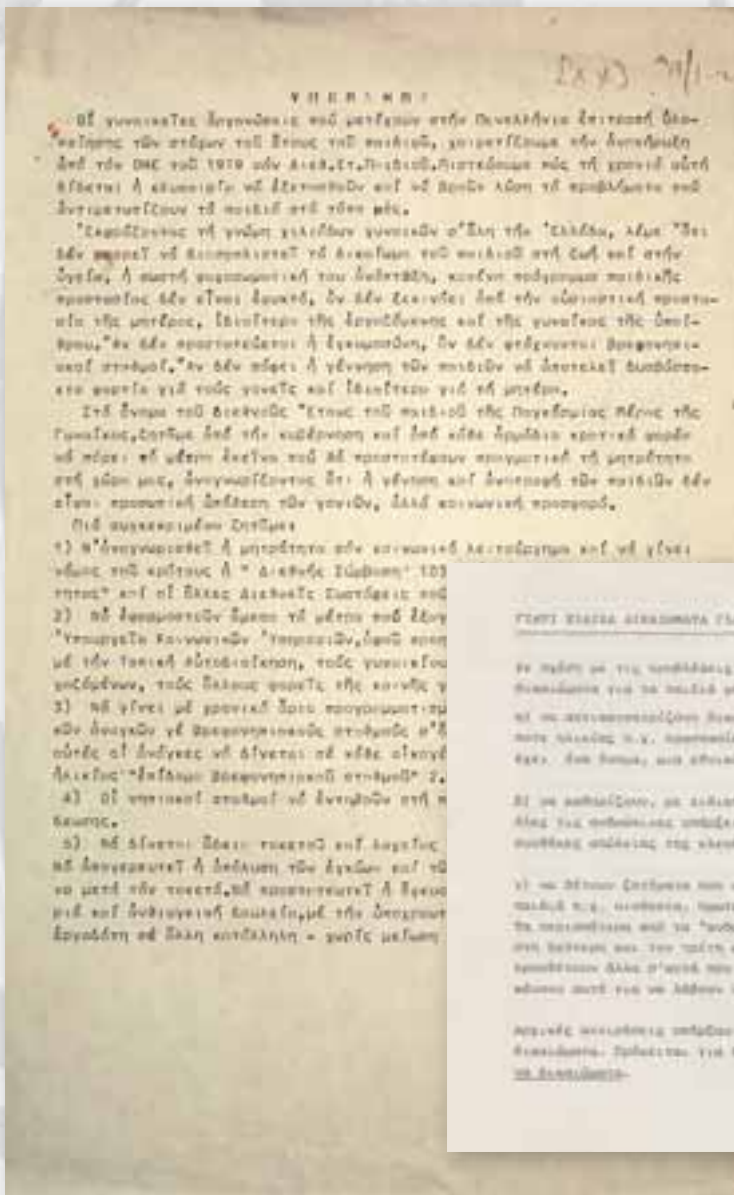
1. Ανδριανοπούλου Αγγελική, 7 ετών, Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

1. Andrianopoulou Angeliki, 7 years old, Museum of Greek Children's Art

2. Αναμνηστική έκδοση γραμματοσήμων για το Διεθνές Έτος Παιδιού, 27 Ιουνίου 1979
 Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο, σχεδίαση Π. Γράββαλος – Β. Κωνσταντίνεας

2. Commemorative stamp edition for the International Year of the Child, June 27, 1979
 Philatelic and Postal Museum, design by P. Gravvalos - V. Konstantineas

3. Υπόμνημα γυναικείων οργανώσεων που μετέχουν στην Πανελλήνια Επιτροπή υλοποίησης των στόχων του Έτους του Παιδιού, χ.χ. Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

3. Memorandum of women's organizations participating in the Panhellenic Committee for the implementation of the goals of the Year of the Child, n.d.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

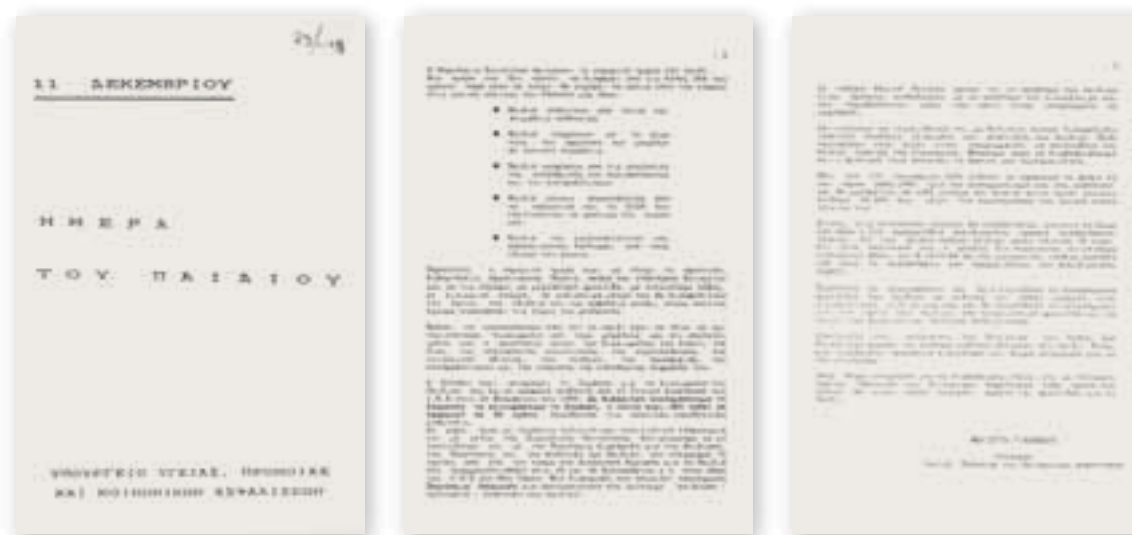
4. UNICEF – ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ, Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, χ.χ.

Bιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

4. UNICEF – GREEK COOPERATION COMMITTEE, Convention on the Rights of the Child, n.d.

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

5. Εισαγωγικό σημείωμα της Υπουργού Μαριέττας Γιαννάκου σε φυλλάδιο του Υπουργείου Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων για την ημέρα του Παιδιού, 11 Δεκεμβρίου 1990

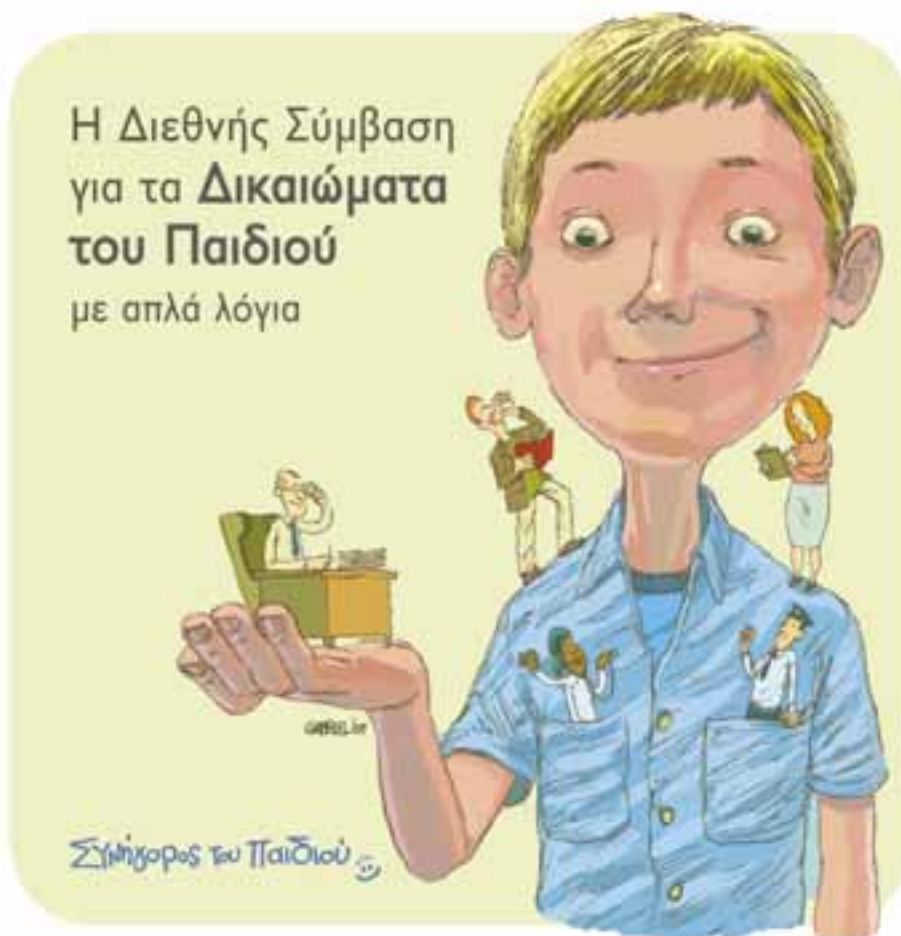
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

5. Introductory note by Minister Marietta Giannakou in a brochure of the Ministry of Health, Welfare and Social Insurance for Children's Day, December 11, 1990

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

6. Συνήγορος του Παιδιού, *Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού με απλά λόγια*
Ο Συνήγορος του Παιδιού αποτελεί από το 2003 τμήμα της Ανεξάρτητης Αρχής «Συνήγορος του Πολίτη» και ασχολείται με υποθέσεις παραβιάσεων δικαιωμάτων του παιδιού, αναλαμβάνοντας γραπτές αναφορές και παρεμβαίνοντας αυτεπάγγελα σε περιπτώσεις που κρίνεται αναγκαίο. Μεριμνά, επίσης, για την παρακολούθηση της εφαρμογής της νομοθεσίας και των διεθνών συμβάσεων δικαιωμάτων του παιδιού.

6. Children's Ombudsman, *International Convention on the Rights of the Child in simple words*. The Children's Ombudsman has been part of the Independent "Ombudsman" Authority since 2003, dealing with cases of violations of children's rights, taking written reports and intervening ex officio in cases where necessary. It also ensures the monitoring of the implementation of legislation and international conventions on children's rights.

7. Αγγελική-Μαρία Ριζοπούλου, 10,5 ετών,
Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

7. Angeliki-Maria Rizopoulou, 10.5 years old,
Museum of Greek Children's Art

8. Τάσος Τσιρκινίδης, 10 ετών,
Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

8. Tasos Tsirkinidis, 10 years old,
Museum of Greek Children's Art

9. Ομαδικό έργο παιδιών ΑμεΑ, Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

9. Group project from children with disabilities, Museum of Greek Children's Art

10. Αντώνης Αγγελόπουλος, 12 ετών, Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

10. Antonis Angelopoulos, 12 years old, Museum of Greek Children's Art

11. Αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων «Η Δύναμη της Θέλησης: Αθλητές με ειδικές δεξιότητες»,
22 Σεπτεμβρίου 2004
Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο

11. Commemorative stamp edition "The Power of Will: Athletes with Special Skills",
September 22, 2004
Philatelic and Postal Museum

12. «Όλοι Μοναδικοί, Όλοι Ίσοι – UNIQUALL»,
 τευχίδιο 4 αυτοκόλλητων γραμματοσήμων
 αφιερωμένων σε δράση ευαισθητοποίησης
 για τον αυτισμό, 12 Μαρτίου 2024
 Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο

12. "All Unique, All Equal – UNIQUALL",
 set of 4 self-adhesive stamps dedicated
 to autism awareness campaign, March 12, 2024
 Philatelic and Postal Museum

13. Συνήγορος του Πολίτη, *Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες: Ειδική Έκθεση 2024*
 Η έκτη κατά σειρά έκθεση από την ανάθεση στον Συνήγορο του Πολίτη της ειδικής
 αρμοδιότητας για την εξωτερική, ανεξάρτητη παρακολούθηση της εφαρμογής
 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία
 (ν. 4488/2017, άρ. 72).

13. Greek Ombudsman, *Rights of Persons with Disabilities: Special Report 2024*
 The sixth report since the Ombudsman was assigned the special competence
 for the external, independent monitoring of the implementation of the UN Convention
 on the Rights of Persons with Disabilities (Law 4488/2017, Art. 72).

14. Το Σύνταγμα της Ελλάδας σε γραφή braille

Επιμέλεια και εκτύπωση: Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ)

14. The Constitution of Greece in braille

Edited and printed by the Center for Education and Rehabilitation for the Blind (CERB)

15. Απτικό έργο σε τρισδιάσταση εκτύπωση, δημιουργία του Κέντρου Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών, με παράσταση ανοικτού βιβλίου, στις σελίδες του οποίου αποτυπώνονται, σε braille και γραφή για βλέποντες, τα άρθρα 21 και 25 του Συντάγματος, που αναφέρονται σε θέματα αναπηρίας
Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ)

15. A tactile work in 3D printing, created by the Center for Education and Rehabilitation for the Blind, with the representation of Articles 21 and 25 of the Constitution, which refer to disability issues on an open book with pages printed in braille and writing for the sighted
Center for Education and Rehabilitation for the Blind (CERB)

Υγεία και Κοινωνική Ασφάλιση

Η υγεία είναι η κατάσταση πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι απλώς η απουσία ασθένειας ή αναπηρίας

(Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 1948)

Η υγεία αποτελεί ύψιστο κοινωνικό αγαθό και βασικό δικαίωμα κάθε ανθρώπου και η προστασία της έχει αναγνωριστεί ως θεμελιώδες δικαίωμα από τη διεθνή κοινότητα. Σε εθνικό επίπεδο κατοχυρώνεται ρητά στο Σύνταγμα, οι διατάξεις του οποίου καθιστούν την υγεία αντικείμενο άμεσης κρατικής μέριμνας και επιβάλλουν τη δημιουργία ενός ισχυρού συστήματος υγειονομικής περίθαλψης. Στο Σύνταγμα του 1975, η προστασία της υγείας εμφανίζεται ως κεντρικό στοιχείο του κοινωνικού κράτους δικαίου και ως θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα. Η συνταγματική κατοχύρωση υπήρξε καινοτόμος για την εποχή της. Το κράτος υποχρεούται όχι μόνο να παρέχει υπηρεσίες υγείας, αλλά και να αναπτύσσει πολιτικές πρόληψης, ενημέρωσης και κοινωνικής στήριξης, διασφαλίζοντας ότι οι ποιοτικές παροχές υγείας παραμένουν προσβάσιμες για όλους. Επιπλέον, η προστασία και η διασφάλιση της υγείας από το κράτος συνδέεται με άλλα δικαιώματα, όπως, για παράδειγμα, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Κυρίαρχη διάταξη αποτελεί το άρθρο 21, παρ. 3 του Συντάγματος, ενώ σημαντικό ερμηνευτικό ρόλο διαδραματίζουν τα άρθρα 5, παρ. 5 (μετά την αναθεώρηση του 2001), 25, παρ. 1–4 (θεμελιώδη δικαιώματα και κοινωνικό κράτος) και 22 (εργασιακή υγεία και ασφάλεια). Η συνταγματική βάση του άρθρου 21, παρ. 3 υπήρξε κρίσιμη και σε σχετικές νομολογίες του Συμβουλίου της Επικρατείας που έκριναν ότι η υγεία απαιτεί συνεχή κρατική μέριμνα και σχεδιασμό. Αποκορύφωμα

Health and Social Security

Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity

(World Health Organisation, 1948)

Health is a supreme social good and a basic right of every human being, and its protection has been recognized as a fundamental right by the international community. At the national level, it is explicitly enshrined in the Constitution, the provisions of which make health an object of direct state concern and require the creation of a strong health care system. In the 1975 Constitution, the protection of health appears as a central element of the social state of law and as a fundamental individual right. The constitutional enshrining was innovative for its time. The state is obliged not only to provide healthcare services, but also to develop prevention, information and social support policies, ensuring that qualitative health services remain accessible to all. In addition, the protection and safeguarding of health by the state is linked to other rights, such as, for example, the protection of the natural and cultural environment.

The dominant relevant provision is Article 21, par. 3 of the Constitution, while Article 5, par. 5 (after the 2001 revision), Article 25, par. 1–4 (fundamental rights and social state) and Article 22 (occupational health and safety) play an important interpretative role. The constitutional basis of Article 21, par. 3, has also been crucial in relevant case law of the Council of State, which ruled that health requires continuous state care and planning. The culmination of this care and planning was the creation of the National Health System (ESY) with Law 1397/1983, a fundamental

αυτής της μέριμνας και του σχεδιασμού υπήρξε η δημιουργία του Εθνικού Συστήματος Υγείας (ΕΣΥ) με τον νόμο 1397/1983, μιας θεμελιώδους μεταρρύθμισης που έθεσε ως προτεραιότητα τις αρχές της ισότητας στην πρόσβαση και της καθολικότητας στην κάλυψη, με δημιουργία διευρυμένων δημόσιων δομών υγείας. Ο συγκεκριμένος νόμος διαμόρφωσε ένα πλαίσιο αρχών, προτεραιοτήτων και κατευθύνσεων που θωράκισαν τον τομέα της υγείας, προσδίδοντας τα χαρακτηριστικά που απαιτούσε η κυρίαρχη αντίληψη της εποχής: ότι η υγεία αποτελεί κοινωνικό αγαθό το οποίο παρέχεται με ευθύνη του κράτους, στο σύνολο των πολιτών, ανεξάρτητα από την οικονομική, κοινωνική και επαγγελματική τους κατάσταση.

Άμεσα συνδεδεμένη με την υγεία είναι η κοινωνική ασφάλιση ως ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς του κοινωνικού κράτους δικαίου. Αποσκοπεί στην προστασία των πολιτών από κινδύνους που απειλούν την ασφάλεια και την αξιοπρέπειά τους. Δεν είναι απλώς μια λειτουργία του κράτους, αλλά συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, όπως προβλέπεται στο άρθρο 22, παρ. 5, το οποίο ορίζει: «Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει». Η διατήρηση ενός βιώσιμου, δίκαιου και αποτελεσματικού ασφαλιστικού συστήματος αποτελεί νομική και ηθική υποχρέωση της Πολιτείας, συνδεδεμένη με την κοινωνική συνοχή και τη δημοκρατική αρχή.

reform that prioritized the principles of equality in access and universality in coverage, by creating expanded public health structures. This specific law formed a framework of principles, priorities and directions that protected the health sector, giving it the characteristics required by the dominant perception of the time: that health is a social good that is provided under the responsibility of the state, to all citizens, regardless of their economic, social and professional status.

Directly linked to health is social security as one of the most important institutions of the social state based on the rule of law. It aims to protect citizens from risks that threaten their safety and dignity. It is not simply a function of the state, but a constitutionally guaranteed right, as provided for in Article 22, par. 5, which states: "The State shall care for the social security of the working people, as specified by law". Maintaining a sustainable, fair and effective insurance system is a legal and also a moral obligation of the State, linked to social cohesion and the democratic principle.

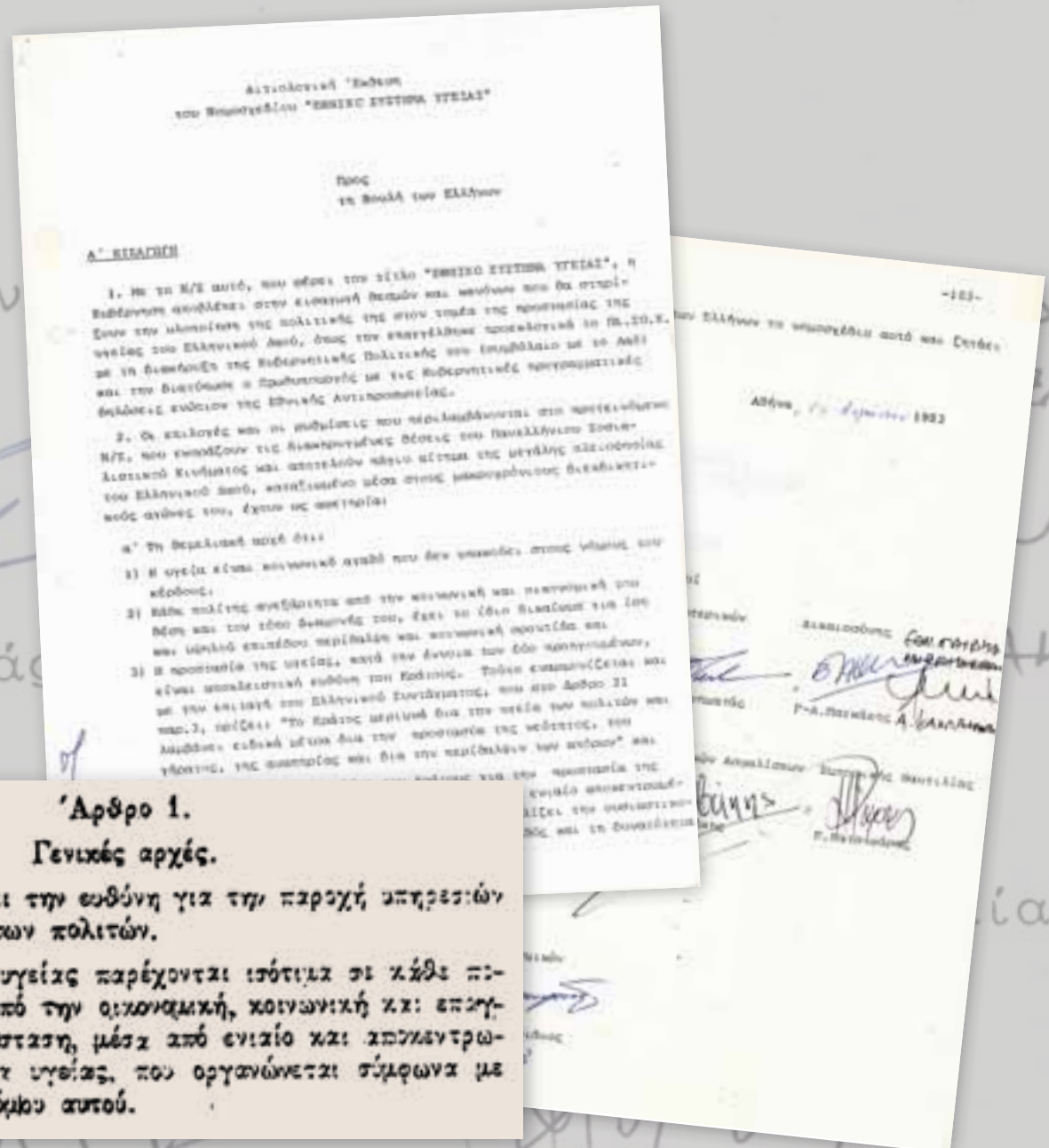
*Η υγεία είναι η κατάσταση πλήρους
σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής
ευεξίας και όχι απλώς η απουσία
ασθένειας ή αναπηρίας*

(Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 1948)

*Health is a state of complete
physical, mental and social
well-being and not merely
the absence of disease or infirmity*

(World Health Organisation, 1948)

1. Αιτιολογική έκθεση του νομοσχεδίου «Εθνικό Σύστημα Υγείας» με στόχο την ισότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

2. Ο Γιώργος Γεννηματάς με την Μαριέττα Γιαννάκου και τον Κωνσταντίνο Στεφανί στο Πανελλήνιο Συνέδριο Προαγωγής και Αγωγής Υγείας για τις υπηρεσίες πρόληψης, κ.χ. Βιβλιοθήκη Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Γιώργου Γεννηματά

2. Giorgos Gennimatas with Marietta Giannakou and Konstantinos Stefanis at the Panhellenic Conference on Health Promotion and Education for preventive services, n.d. Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Giorgos Gennimatas Archive

3. Επίσκεψη του Γιώργου Γεννηματά στο Κέντρο Υγείας Ελασσόνας, το πρώτο που ιδρύθηκε στην Ελλάδα, 29 Δεκεμβρίου 1986, φωτ. Αφοί Αναγνωστόπουλοι Βιβλιοθήκη Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Γιώργου Γεννηματά

3. Visit of Giorgos Gennimatas to the Ellassona Healthcare Center, the first to be established in Greece, December 29, 1986, photo Anagnostopoulos Bros Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Giorgos Gennimatas Archive

4. Κείμενο του Γιώργου Γεννηματά για την Πολιτική Υγείας, κ.χ. Βιβλιοθήκη Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Γιώργου Γεννηματά

4. Text by Giorgos Gennimatas on Health Policy, n.d. Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Giorgos Gennimatas Archive

5. Άρθρα για τις αλλαγές στο σύστημα παροχών υπηρεσιών υγείας, εφ. *Ελευθεροτυπία*, 11 Αυγούστου 1983

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

5. Newspaper articles on the changes in the healthcare system, *Eleftherotipia* newspaper, August 11, 1983

Hellenic Parliament Library, Daily and Periodical Press Collection

6. Το Πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ για την Κοινωνική Ασφάλεια, χ.χ. Βιβλιοθήκη Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Γιώργου Γεννηματά

6. The PASOK Program for Social Security, n.d. Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Giorgos Gennimatas Archive

Δικαιώματα των εργαζομένων: Εργασία και συνδικαλιστική ελευθερία

Η εργασία αναγνωρίζεται στο Σύνταγμα όχι μόνο ως μέσο βιοπορισμού, αλλά και ως βασικό και αναπόσπαστο στοιχείο για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου, τη διασφάλιση της αξιοπρέπειας και της κοινωνικής συμμετοχής.

Σύμφωνα με το άρθρο 22 του Συντάγματος, η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, του οποίου οι υποχρεώσεις ορίζονται, ώστε να διασφαλίζεται ένα ελάχιστο επίπεδο κοινωνικής δικαιοσύνης και ίσες ευκαιρίες για όλους τους εργαζόμενους, ενώ αναγνωρίζονται οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Παράλληλα με το δικαίωμα στην εργασία, το άρθρο 23 του Συντάγματος εγγυάται την προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας και κατοχυρώνει το δικαίωμα στην απεργία ως κορυφαία έκφραση της συνδικαλιστικής δράσης για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών, γενικά, συμφερόντων των εργαζομένων.

Η σημασία της συνταγματικής προστασίας είναι μεγάλη, καθώς υποχρεώνει το κράτος να διασφαλίζει όχι μόνο την απασχόληση αλλά και την ποιότητα της εργασίας. Βασικά στοιχεία αυτής της προστασίας αποτελούν:

- Το δικαίωμα στην εργασία για όλους τους πολίτες που υποχρεώνει το κράτος να δημιουργεί συνθήκες για αξιοπρεπή απασχόληση, εξασφαλίζοντας τη σύνδεση της εργασίας με την ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια.
- Η ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία ως κατοχύρωση της αρχής της ισότητας ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διάκρισης, προωθώντας τη δικαιοσύνη στον χώρο εργασίας.
- Η κοινωνική ασφάλιση για την οποία το κράτος οφείλει να μεριμνά και να διασφαλίζει για όλους τους εργαζόμενους, καλύπτοντας συνταξιοδοτικά, υγειονομικά και ασφαλιστικά δικαιώματα.

Workers' rights: Work and freedom of association

Work is recognized in the Constitution not only as a means of livelihood, but also as a basic and integral element for the free development of the human personality, the assurance of dignity and social participation.

According to Article 22 of the Constitution, work is a right and it is protected by the State, whose obligations are defined, in order to ensure a minimum level of social justice and equal opportunities for all workers, while collective labour agreements are recognized. In addition to the right to work, Article 23 of the Constitution guarantees the protection of freedom of association and enshrines the right to strike as the highest expression of trade union action in order to protect and promote the financial and the general labour interests of working people.

The importance of constitutional protection is great, as it obliges the State to ensure not only employment but also the quality of work. Basic elements of this protection are:

- The right to work for all citizens, which obliges the state to create conditions for decent employment, ensuring the connection of work with human value and dignity.
- Equal pay for work of equal value as a guarantee of the principle of equality, regardless of gender or other discrimination, promoting justice in the workplace.
- Social security, which the state must provide and ensure for all workers, covering pension, health and insurance rights.

- Η συνδικαλιστική ελευθερία ως θεμελιώδες κοινωνικό δικαίωμα που κατοχυρώνει τη συλλογική δράση των εργαζομένων ως αναπόσπαστο στοιχείο Δημοκρατίας και διασφαλίζει τη συμμετοχή των εργαζομένων στη διαμόρφωση των όρων εργασίας τους. Στην ελληνική έννομη τάξη προστατεύεται πρωτίστως από το άρθρο 23, παρ. 1 του Συντάγματος, ενώ συνδέεται και με άλλα δικαιώματα, όπως την ελευθερία έκφρασης (άρθρο 14), την ελευθερία συνάθροισης (άρθρο 11), αλλά και το κοινωνικό κράτος δικαίου (άρθρο 25).
- Trade union freedom as a fundamental social right that enshrines the collective action of workers as an integral element of Democracy and ensures the participation of workers in the shaping of their working conditions. In the Greek legal order, it is primarily protected by Article 23, par. 1 of the Constitution, while it is also linked to other rights, such as freedom of expression (Article 14), freedom of assembly (Article 11), and the social rule of law (Article 25).

1. Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Διαδήλωση*
Κάρβουνο σε χαρτί, 51 x 59 εκ.
Βουλή των Ελλήνων, Συλλογή Έργων Τέχνης

1. Yannis Psychopaidis, *Demonstration*
Charcoal on paper, 51 x 59 cm
Hellenic Parliament, Art Collection

2. Ομιλία του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στην προσωρινή διοίκηση της ΓΣΕΕ, 7 Οκτωβρίου 1974
 Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής»

2. Speech by Prime Minister Konstantinos Karamanlis to the provisional administration of the General Confederation of Greek Trade Unions, October 7, 1974

"Konstantinos G. Karamanlis" Foundation

3. «Περί επαναφοράς των Εθνικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, καταργήσεως του παρεμβατικού δικαιώματος επί Συλλογικών Συμβάσεων και τροποποίησης και συμπληρώσεως του Ν. 3239/1955», ν.δ. 73/1974 (ΦΕΚ Α' 275/2.10.1974)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

3. "On the reinstatement of the National Collective Labour Agreements, the abolition of the right to intervene in Collective Agreements and the amendment and supplementation of Law 3239/1955", Legislative Decree 73/1974 (Government Gazette A' 275/2.10.1974)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

4. «Περί αποκαταστάσεως των συνδικαλιστικών ελευθεριών», ν.δ. 42/1974 (ΦΕΚ Α' 13/14.9.1974)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

4. "On the restoration of trade union freedoms", Legislative Decree 42/1974 (Government Gazette A' 13/14.9.1974)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

5. Συγκέντρωση για τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς στο κλειστό γήπεδο του Σπόρτινγκ, 1974-1985
ΑΣΚΙ, Αρχείο Ζήνας Ραζή

5. Gathering for the celebration of Labour Day at the Sporting Indoor Hall, 1974-1985
ASKI, Zina Razis Archive

6. Κινητοποιήσεις και απεργίες των εργαζομένων στη βιομηχανία κουρτινών *STICKEREI Γ. ΠΟΥΛΙΤΣΙΔΗΣ*, 1974-1989
ΑΣΚΙ, Φωτογραφικό αρχείο εφημερίδας *Σοσιαλιστική Αλλαγή*

6. Mobilizations and strikes of workers in the curtain industry *STICKEREI G. POULITSIDIS*, 1974-1989
ASKI, Photo archive of the newspaper *Socialistiki Allagi*

7. Προκήρυξη για την απεργία των εργατών του εργοστασίου *Πίτσος*, 5 Ιουνίου 1975
ΑΣΚΙ, Αρχείο Άννας Φιλίνη

7. Proclamation for the strike of the *Pitsos* factory workers, June 5, 1975
ASKI, Anna Filini Archive

8. Κινητοποιήσεις απολυμένων του εργοστασίου παραγωγής σπέρτων *VELPEX*, 1980-1989

ΑΣΚΙ, Φωτογραφικό αρχείο εφημερίδας *Σοσιαλιστική Αλλαγή*

8. Mobilizations of laid-off workers from the *VELPEX* match factory, 1980-1989

ASKI, Photo archive of the newspaper *Socialistiki Allagi*

9. Κινητοποιήσεις εργαζομένων στη βιομηχανία αναψυκτικών *HBH*, 1985

ΑΣΚΙ, Φωτογραφικό αρχείο εφημερίδας *Σοσιαλιστική Αλλαγή*

9. Workers' mobilizations in the *IVI* soft drink industry, 1985

ASKI, Photo archive of the newspaper *Socialistiki Allagi*

10. Διαδηλώσεις του Σωματείου Εργαζομένων της Φαρμακοβιομηχανίας *ΒΙΟΦΑΡΜ* ενάντια στο κλείσιμο, 1986

ΑΣΚΙ, Φωτογραφικό αρχείο εφημερίδας *Σοσιαλιστική Αλλαγή*

10. Demonstrations of the *ΒΙΟΦΑΡΜ* Pharmaceutical Industry Workers' Union against the closure, 1986

ASKI, Photo archive of the newspaper *Socialistiki Allagi*

11. Υπόμνημα της Συντονιστικής Επιτροπής Εργαζομένων Γυναικών (ΣΕΕΓ) προς τη Βουλή με προτάσεις για την προστασία της γυναικείας εργασίας και την κατοχύρωση ισότιμης αμοιβής
 Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

11. Memorandum of the Coordinating Committee of Working Women (SEEG) to the Parliament with proposals for the protection of women's work and the guarantee of equal pay
 Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

12. Εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου «Για τον εκδημοκρατισμό του Συνδικαλιστικού Κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων», ν. 1264/1982 (ΦΕΚ Α' 79/1.7.1982)
 Ο νόμος αφορούσε στην κατοχύρωση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και ρύθμιση την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων.
 Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

12. Explanatory report to the draft law "For the democratization of the Trade Union Movement and the guarantee of trade union freedoms of workers", Law 1264/1982 (Government Gazette A' 79/1.7.1982)
 The law concerned the guarantee of trade union rights of workers and regulated the establishment, organization and operation of trade union organizations.
 Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

13. Εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου «Περί τρόπου διενέργειας των αρχαιρεσιών και πάσης φύσεως εκλογών εις τα εργατοϋπαλληλικά και επαγγελματικά σωματεία και ενώσεις αυτών», ν. 6/1975 (ΦΕΚ Α' 22/15.2.1975)
 Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

13. Explanatory report to the draft law "On the method of conducting elections and all kinds of voting in workers' and professional unions and their associations", Law 6/1975 (Government Gazette A' 22/15.2.1975)
 Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

14. «Η Ισότητα των Φύλων», στο *Επτά χρόνια δουλειάς (αριθμοί και διαγράμματα χωρίς λόγια)*, Υπουργείο Εργασίας, Αθήνα 1981, σ. 28-29

Νομοθετικές παρεμβάσεις για τη νομική ισότητα των δύο φύλων και σε εργασιακά θέματα, με φωτογραφία από την υπογραφή της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας στις 26 Φεβρουαρίου 1975, που καθιέρωσε την ίση αμοιβή για άνδρες και γυναίκες.
Ιδιωτική Συλλογή

14. "Gender Equality", in *Seven Years of Work (numbers and diagrams without words)*, Ministry of Labour, Athens 1981, pp. 28-29

Legislative interventions for the legal equality of the two sexes and in labour matters with a photograph from the signing of the National General Collective Labour Agreement on February 26, 1975, which established equal pay for men and women.
Private Collection

15. «Περί δημοσίευσης εις την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της από 26 Φεβρουαρίου 1975 Εθνικής Γ.Σ.Σ.Ε. περί της εφαρμογής των αρχών ίσης αμοιβής αρρένων και θηλέων, αυξήσεως των ημερών αδειας αναπαύσεως των εργατών και καθιερώσεως 45ώρου εβδομαδιαίας εργασίας των μισθωτών», ΥΑ 11400/17100 (ΦΕΚ Β' 276/4.3.1975)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

15. "On the publication in the Government Gazette of the National General Collective Labour Agreement on 26 February 1975, concerning the implementation of the principles of equal pay for men and women, the increase in the number of days of rest for workers and the establishment of a 45-hour workweek for employees", MD 11400/17100 (Government Gazette B' 276/4.3.1975)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

16. Κινητοποιήσεις και συνελεύσεις του Σωματίου Χαλυβουργών (Χαλυβουργική ΒΙΟΧΑΛΚΟ), 1974–1989

ΑΣΚΙ, Φωτογραφικό αρχείο εφημερίδας Σοσιαλιστική Αλλαγή

16. Mobilizations and assemblies of the Steelworkers' Union (Steelworks VIOHALCO), 1974–1989

ASKI, Photo archive of the newspaper Socialistiki Allagi

17. «Περί κυρώσεως της ψηφισθείσης εν Γενεύη κατά το έτος 1951 υπ' αριθ. 100 Διεθνούς Συμβάσεως Εργασίας περί ισότητος της αμοιβής μεταξύ αρρένων και θηλέων εργαζομένων δι' εργασίαν ίσης αξίας», ν. 46/1975 (ΦΕΚ Α' 105/3.6.1975)

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

17. "On the ratification of the International Labour Convention No. 100, concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value, adopted in Geneva in 1951", Law 46/1975 (Government Gazette A' 105/3.6.1975)

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

Επόμενη σελίδα:

18. Πορεία στην Αθήνα κατά τον πρώτο εορτασμό της Εργατικής Πρωτομαγιάς του 1975

Ταινιοθήκη της Ελλάδος, ©Σωτηρία Ματζρη

Next page:

18. March in Athens during the first celebration of Labour Day in 1975

Greek Film Archive, © Sotiria Matziris

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος

Το Σύνταγμα του 1975 εισήγαγε μια εντελώς νέα διάταξη, το άρθρο 24, που αφορά ειδικά στην προστασία του περιβάλλοντος και μάλιστα σε όλες τις διαστάσεις του, φυσικό και πολιτιστικό. Η εισαγωγή ειδικού άρθρου στο ελληνικό Σύνταγμα υπήρξε πρωτοποριακή όχι μόνο για τα ελληνικά, αλλά και για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, όπου η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί προέκταση του δικαιώματος στην προσωπικότητα και την ιδιωτικότητα.

Η ρύθμιση αυτή αντανakλά τόσο την πολιτική και κοινωνική ανασυγκρότηση της χώρας μετά τη Δικτατορία όσο και τη διεθνή στροφή προς την αναγνώριση της περιβαλλοντικής προστασίας ως δημόσιου αγαθού και θεμελιώδους δικαιώματος. Η μεταπολιτευτική περίοδος, σε συνδυασμό με τις διεθνείς εξελίξεις, όπως ήταν η Διακήρυξη της Στοκχόλμης του 1972, δημιούργησαν το κατάλληλο κλίμα για την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής προστασίας στον νέο συνταγματικό χάρτη. Η συγκεκριμένη Διακήρυξη σηματοδότησε την αρχή της νομικής αναγνώρισης της αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, καθώς τονίστηκε ότι η πλήρης απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απαιτεί την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος.

Με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, η προστασία του περιβάλλοντος καθιερώθηκε ρητά, όχι μόνο ως υποχρέωση προστασίας του κράτους, αλλά ως ένα συνταγματικό δικαίωμα για ένα περιβάλλον υγιεινό και οικολογικά ισόρροπο, που προστατεύει αφενός την υγεία του ανθρώπου και την ποιότητα της ζωής του, αλλά αφετέρου και τα ίδια τα περιβαλλοντικά στοιχεία καθαυτά.

The protection of the natural and cultural environment

The 1975 Constitution introduced a completely new provision, Article 24, which specifically concerns the protection of the environment and indeed in all its dimensions, natural and cultural. The introduction of a special article in the Greek constitution was pioneering not only for Greek, but also for European standards, where environmental protection is an extension of the right to personality and privacy.

This regulation reflects both the political and social reconstruction of the country after the Dictatorship and the international shift towards the recognition of environmental protection as a public good and a fundamental right. The restoration of Democracy, in combination with international developments, such as the Stockholm Declaration of 1972, created the appropriate climate for the integration of environmental protection into the new constitutional charter. This Declaration marked the beginning of the legal recognition of the interaction between human rights and the environment, as it was emphasized that the full enjoyment of human rights requires the protection and improvement of the quality of the environment.

With the constitutional revision of 2001, environmental protection was explicitly established, not only as an obligation of the state to protect, but as a constitutional right to a healthy and ecologically balanced environment that protects, on the one hand, human health and the quality of life, and on the other hand, the environmental elements themselves.

Το άρθρο 24 διαμορφώνει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο συνταγματικής προστασίας, λειτουργώντας τόσο ως κανόνας δικαίου όσο και ως αξιακή θεμελίωση της περιβαλλοντικής πολιτικής. Στο λεγόμενο και «περιβαλλοντικό» Σύνταγμα του 1975 καθιερώνεται:

- η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ως υποχρέωση του Κράτους,
- η ανάγκη λήψης προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων για τη διατήρησή του,
- η υποχρεωτική υποβολή του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στις επιταγές της βιώσιμης ανάπτυξης,
- η αυστηρή προστασία των δασών και δασικών εκτάσεων, συμπεριλαμβανομένης της υποχρεωτικής αναδάσωσης.

Η διάταξη του άρθρου 24 έχει σαφώς προληπτικό χαρακτήρα, γεγονός που αποτυπώθηκε πρώιμα και στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ): το κράτος οφείλει να αποτρέψει την περιβαλλοντική βλάβη, πριν αυτή επέλθει.

Το ΣτΕ έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην ενεργοποίηση του άρθρου 24, μετατρέποντάς το από διακήρυξη αρχών σε πρακτικό μηχανισμό ελέγχου της δημόσιας διοίκησης, καθώς το Ε΄ Τμήμα του αναγνώρισε ότι:

- η προστασία του περιβάλλοντος συνδέεται με το δικαίωμα στην ποιότητα ζωής του ανθρώπου και μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο δικαστικής προστασίας.
- η αναδάσωση παραμένει απόλυτη υποχρέωση, καθώς καμία αλλαγή χρήσης δασικής γης δεν επιτρέπεται, εκτός αν προβλέπεται ρητά από το Σύνταγμα.

Ένα από τα πιο εμβληματικά παραδείγματα εφαρμογής του άρθρου 24 είναι η προστασία του κατ' εξοχήν παραδοσιακού και ιστορικού οικισμού της Πλάκας στην Αθήνα, που απειλήθηκε

Article 24 forms a comprehensive framework of constitutional protection, functioning both as a rule of law and as a value foundation of environmental policy. The so-called "environmental" Constitution of 1975 establishes:

- the protection of the natural and cultural environment as an obligation of the State,
- the need to take preventive and repressive measures for its preservation,
- the mandatory submission of spatial and urban planning to the requirements of sustainable development,
- the strict protection of forests and forest areas, including mandatory reforestation.

The provision of Article 24 is clearly preventive in nature, a fact that was reflected early on in the case law of the Council of State (CoS): the state must prevent environmental damage before it occurs.

The Council of State has played a decisive role in the activation of Article 24, transforming it from a declaration of principles into a practical mechanism for controlling public administration, as its Fifth Section recognized that:

- environmental protection is linked to the right to human quality of life and can be the subject of judicial protection.
- reforestation remains an absolute obligation, as no change in the use of forest land is permitted, unless expressly provided for by the Constitution.

One of the most emblematic examples of the application of Article 24 is the protection of the quintessentially traditional and historical settlement of Plaka in Athens, which was threatened in the 1970s–1980s by extensive recre-

τη δεκαετία 1970–1980 από εκτεταμένες χρήσεις αναψυχής, κυκλοφοριακή επιβάρυνση και ανεξέλεγκτη τουριστική δόμηση.

Το ΣτΕ σε σειρά αποφάσεων κι ερμηνεύοντας το άρθρο 24 γνωμοδότησε για:

- τη διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα της,
- τον περιορισμό χρήσεων γης ασύμβατων με την ιστορική φυσιογνωμία,
- την ακύρωση αδειών που επέτρεπαν αυξημένη εμπορική ή ψυχαγωγική δραστηριότητα,
- την επιβολή αυστηρών όρων ανακαίνισης και οικοδομικής δραστηριότητας.

Η προστασία της Πλάκας θεωρείται ορόσημο, γιατί ανέδειξε την πολιτιστική διάσταση του περιβάλλοντος, επέβαλε την ανάγκη θεσμικού σχεδιασμού και δημιούργησε ένα μοντέλο προστασίας ιστορικών κέντρων που εφαρμόστηκε έκτοτε σε πολλούς οικισμούς.

Επιπλέον, στην Ελλάδα φυσικές περιοχές ιδιαίτερα πλούσιες σε βιοποικιλότητα έχουν αναγνωρισθεί, βάσει της εθνικής και ευρωπαϊκής νομοθεσίας και μέσω διεθνών συμβάσεων που έχει κυρώσει η χώρα, ως προστατευόμενα φυσικά οικοσυστήματα. Οι Προστατευόμενες Περιοχές δεν στοχεύουν απλά στην προστασία της βιοποικιλότητας και των φυσικών οικοσυστημάτων, αλλά ταυτόχρονα συνιστούν θεμέλιο λίθο για τη διατήρηση και προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Η αποτελεσματική διαχείριση των Προστατευόμενων Περιοχών συμβάλλει στη μείωση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, στην αποθήκευση πολύτιμων αποθεμάτων υδατικών πόρων, στην προστασία του εδάφους, των καλλιεργειών και των φυσικών οικοσυστημάτων, στη ρύθμιση του κλίματος και ως εκ τούτου στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.

ational uses, traffic congestion and uncontrolled tourist development.

The Council of State, in a series of decisions and interpreting Article 24, gave its opinion on:

- the preservation of Plaka's traditional character,
- the restriction of land uses incompatible with the historical physiognomy,
- the cancellation of permits that allowed increased commercial or recreational activity,
- the imposition of strict conditions for renovation and construction activity.

The protection of Plaka is considered as a landmark, because it highlighted the cultural dimension of the environment, imposed the need for institutional planning and created a model for the protection of historical centers that has since been applied to many settlements.

Furthermore, in Greece, natural areas particularly rich in biodiversity have been recognized under national and European legislation, and through international conventions ratified by the country, as protected natural ecosystems. Protected Areas do not simply aim to protect biodiversity and natural ecosystems, but at the same time constitute a cornerstone for the preservation and promotion of sustainable development. The effective management of Protected Areas contributes to reducing the impacts of climate change, storing valuable water resources, protecting soil, crops and natural ecosystems, regulating the climate and therefore adapting to climate change.

Οι φωτογραφίες των Προστατευόμενων Περιοχών (Π.Π.) παραχωρήθηκαν από τον Οργανισμό Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α.).

Ο Ο.ΦΥ.ΠΕ.Κ.Α. αποτελεί τον κεντρικό φορέα του Εθνικού Συστήματος Διακυβέρνησης της πολιτικής για τις Π.Π., που συντονίζει σειρά δράσεων και έργων για την εφαρμογή της πολιτικής του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας σχετικά με τη διαχείριση των Π.Π. στην Ελλάδα, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, την προώθηση και υλοποίηση δράσεων αειφόρου ανάπτυξης και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

The photos of the Protected Areas (PAs) were provided by the Natural Environment and Climate Change Agency (N.E.C.C.A.).

N.E.C.C.A. is the central body of the National Policy Governance System for PAs, which aims to implement the policy formulated by the Ministry of Environment and Energy for the management of protected areas, biodiversity conservation, promotion and implementation of sustainable development actions and climate change mitigation.

1. *Ευάλωτη γη*, επιμέλεια Λυδία Καρρά, [Αθήνα], Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, 2008
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτική Συλλογή

1. *Fragile earth*, edited by Lydia Karras, [Athens], ELLINIKI ETAIRIA (Society for the Environment and Cultural Heritage - ELLET), 2008
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Collection

Ευάλωτη γῆ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Περιβάλλοντος και Πολιτισμού

2. Επιστολή της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (Περιβάλλοντος και Πολιτισμού – ΕΛΛ.ΕΤ.) προς την Ειδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή επεξεργασίας του Συντάγματος, με προτάσεις και τροποποιήσεις σχετικά με το άρθρο 27 του σχεδίου Συντάγματος για την προστασία του περιβάλλοντος, 21 Ιανουαρίου 1975

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Βιργινίας Τσουδερού

2. Letter from the ELLINIKI ETAIRIA (Society for the Environment and Cultural Heritage – ELLET) to the Special Parliamentary Committee for the Drafting of the Constitution, with proposals and amendments regarding article 27 of the draft Constitution on the protection of the environment, January 21, 1975

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Virginia Tsouderou Archive

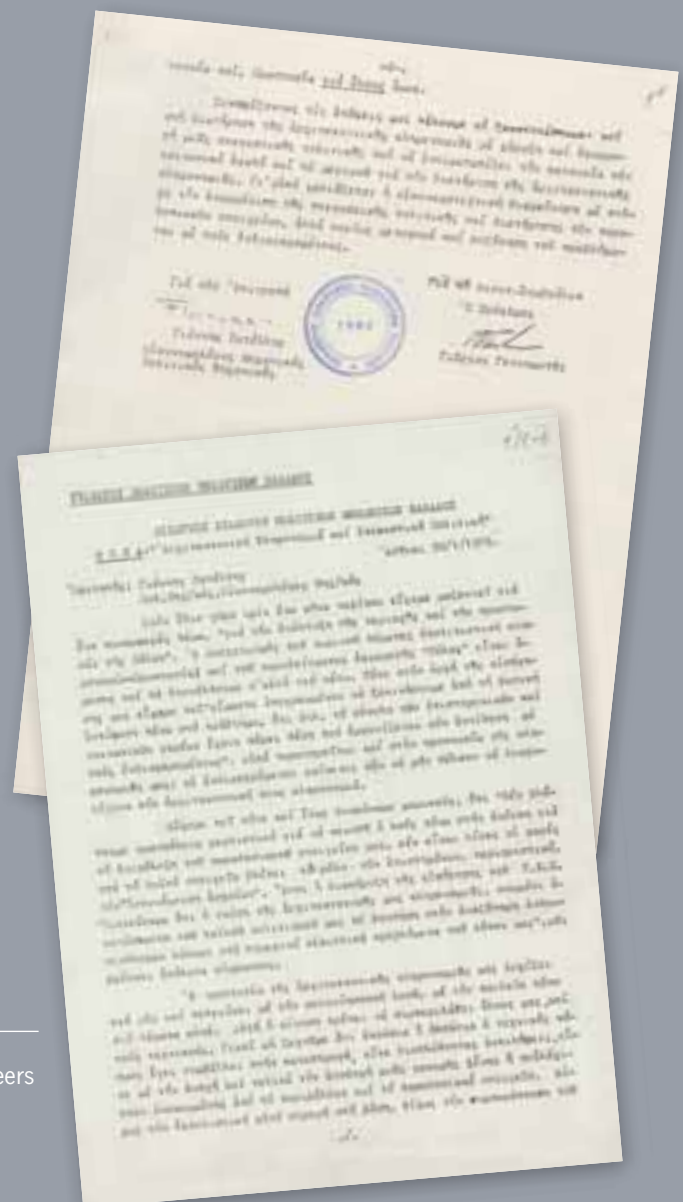

3. Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και Στεγαστική Πολιτική, εισήγηση Συλλόγου Πολιτικών Μηχανικών Ελλάδος, 30 Ιανουαρίου 1976

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Μπενάκειος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Γιώργου Γεννηματά

3. Architectural Heritage and Housing Policy, presentation of the Greek Civil Engineers Association, January 30, 1976

Hellenic Parliament Library, Benakeios Library, Giorgos Gennimatas Archive

6. Ενημερωτικό φυλλάδιο του Υπουργείου Δημοσίων Έργων για την κυκλοφορία στην Πλάκα [1979]

6. Information brochure of the Public Works Ministry on traffic in Plaka [1979]

7. Εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Περί οικιστικών περιοχών», ν. 947/1979 (ΦΕΚ Α' 169/ 26.7.1979)

Με τον συγκεκριμένο νόμο θεσπίσθηκε, κατ' επιταγή του άρθρου 24 παρ. 2 του Συντάγματος, ένα σύγχρονο σύστημα πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, μέσα από το οποίο θα μπορούσαν να προστατευτούν περιβαλλοντικά και κοινωνικά συμφέροντα.

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

7. Explanatory report to the draft law "On residential areas", Law 947/1979 (Government Gazette A' 169/26.7.1979)

With this particular law, in accordance with the provisions of Article 24, paragraph 2 of the Constitution, a modern system of urban and spatial planning was established, through which environmental and social interests could be protected.

Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

8. Άρθρο για τη διατήρηση του ιστορικού χαρακτήρα της Πλάκας, εφ. *Το Βήμα*, 4 Οκτωβρίου 1980

Βιβλιοθήκη της Βουλής, Βιβλιοθήκη Πόλης, Συλλογή Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου

8. Article on the preservation of the historical character of Plaka, *To Vima* newspaper, October 4, 1980

Hellenic Parliament Library, City Library, Daily and Periodical Press Collection

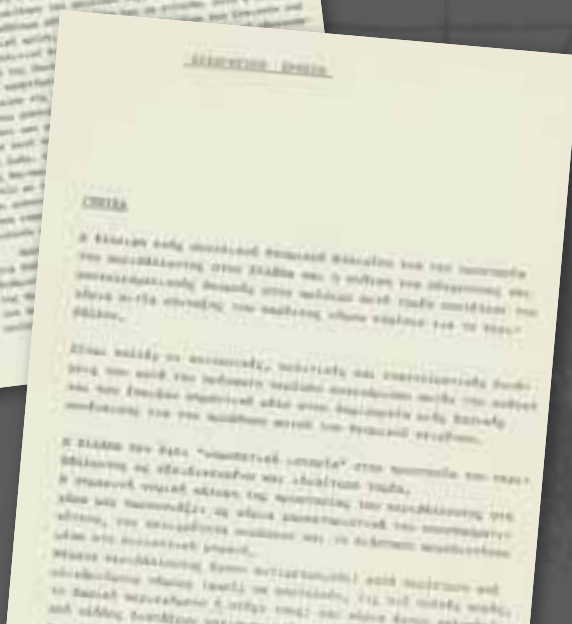
9. Αναμνηστική έκδοση γραμματοσήμων και φάκελος για την Προστασία του Περιβάλλοντος, 20 Οκτωβρίου 1977
Φιλοτελικό και Ταχυδρομικό Μουσείο, σχεδίαση Π. Γράββαλος – Β. Κωνσταντίνεας

9. Commemorative stamp edition and envelope for the environmental protection, October 20, 1977
Philatelic and Postal Museum, design by P. Gravalos – V. Konstantineas

10. Εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας», ν. 1515/1985 (ΦΕΚ Α' 18/18.2.1985)
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

10. Explanatory report to the draft law "Regulatory plan and environmental protection programme for the wider area of Athens", Law 1515/1985 (Government Gazette A' 18/18.2.1985)
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

11. Εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Για την προστασία του περιβάλλοντος», ν. 1650/1986 (ΦΕΚ Α' 160/16.10.1986)
Βιβλιοθήκη της Βουλής, Κοινοβουλευτικά Αρχεία

11. Explanatory report to the draft law "On the protection of the environment", Law 1650/1986 (Government Gazette A' 160/16.10.1986)
Hellenic Parliament Library, Parliamentary Archives

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε – ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ
ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ

SECTION E – CONSTITUTIONAL RESTRICTIONS
AND OBLIGATIONS

Το Σύνταγμα ως καθρέφτης των πολιτών: Η ακροτελεύτια διάταξη του Συντάγματος

«Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία»

Το Σύνταγμα, ως κοινωνικό συμβόλαιο, ως συμφωνία ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, αλλά και των πολιτών μεταξύ τους, δεν εξασφαλίζει μόνο δικαιώματα· ταυτόχρονα, θέτει όρια και υποχρεώσεις για τους πολίτες και το κράτος, ώστε η Δημοκρατία να λειτουργεί εύρυθμα και η κοινωνία να εξελίσσεται με βάση τις αρχές της ισότητας, της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας.

Κάθε δικαίωμα εμπεριέχει ατομική και συλλογική ευθύνη· η γνώση των δικαιωμάτων και η διεκδίκησή τους είναι καθήκον κάθε πολίτη. Η άγνοια αυτών ευνοεί τις προκαταλήψεις, αφήνει ελεύθερο το πεδίο για κοινωνικές διακρίσεις και επομένως για καταπάτηση των αρχών της δημοκρατίας. Παράλληλα, κάθε πολίτης οφείλει να σέβεται τους νόμους που συμφωνούν με το Σύνταγμα· η άσκηση των δικαιωμάτων δεν μπορεί να παραβιάζει τα δικαιώματα των άλλων ή τις αρχές του Συντάγματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι πολίτες γίνονται ενεργοί φορείς της Δημοκρατίας και της κοινωνικής συνοχής, με επίγνωση των δικαιωμάτων αλλά και αντίληψη των υποχρεώσεών τους.

Η ακροτελεύτια διάταξη (άρθρο 120) του Συντάγματος του 1975 συνδέει το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας με την ανάγκη διαρκούς επαγρύπνησης για τη Δημοκρατία, καθώς αντικατέστησε το ιστορικό ακροτελεύτιο άρθρο 114 του Συντάγματος 1952, που είχε φορτισθεί και αναδειχθεί πολιτικά με τους αγώνες κατά των αντισυνταγματικών επεμβάσεων των Ανακτόρων στο πολίτευμα πριν από τη Δικτατορία. Το εν λόγω άρθρο 114 επαναλάμβανε την πανομοιότυπη διάταξη όλων των ακροτελεύτιων άρθρων των Συνταγμάτων από το 1844 που όριζε: «**Η τήρησης του παρόντος Συντάγματος αφιερούται εις τον πατριωτισμόν των Ελλήνων**».

The Constitution as a mirror of the citizens: The final provision

"Observance of the constitution is entrusted to the patriotism of the Greeks who shall have the right and the duty to resist by all possible means against anyone who attempts the violent abolition of the Constitution"

The Constitution –understood as a social contract, as an agreement between the state and its citizens, and among citizens themselves– not only guarantees rights; it also sets boundaries and duties for both citizens and the state, so that democracy may function smoothly and society may live in equality, freedom, and dignity.

Every right carries with it both individual and collective responsibility. Knowing one's rights and asserting them is a fundamental duty of citizenship. Ignorance of these rights fosters prejudice, leaves room for social discrimination, and ultimately allows the violation of democratic principles. At the same time, every citizen must respect laws that conform to the Constitution; the exercise of one's rights cannot infringe upon the rights of others or undermine constitutional principles. In this way, citizens become active participants in democracy and contributors to social cohesion – aware of their rights but also of their obligations.

The final provision (Article 120) of the 1975 Constitution links the country's historical past to the need for constant vigilance in defense of democracy. It replaced the historic Article 114 of the 1952 Constitution, which had taken on powerful political symbolism through prolonged struggles against the unconstitutional interventions of the Palace in the pre-Dictatorship period. Article 114 repeated the same clause found in the final article of every Greek Constitution since 1844: "**Observance of this Constitution is dedicated to the patriotism of the Greeks.**"

Τη διάταξη αυτή διατήρησε ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 στο άρθρο 120, αντικαθιστώντας το ρήμα *αφιερύεται* με το σαφέστερο *επαφίεται* και συμπληρώνοντας τη διάταξη με τη ρητή θέσπιση της αντίστασης «*με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει (το Σύνταγμα) με τη βία*», ως θεμελιώδους δικαιώματος και θεμελιώδους υποχρέωσης των Ελλήνων. Με αυτόν τον τρόπο, ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 συνέδεσε τη νέα διευρυμένη ακροτελεύτια διάταξη με την ιστορία της.

The 1975 constitutional legislator retained this provision in Article 120, but replaced the verb *dedicated* with the clearer *entrusted* and expanded the clause, by explicitly establishing resistance "*by all possible means against anyone who attempts the violent abolition of the Constitution*" as both a fundamental right and a fundamental duty of all Greeks. In this way, the legislator of the 1975 Constitution connected the new broadened final provision with its historical lineage.

Ελένη Σταθοπούλου, *Η μεγάλη Νίκη της Δημοκρατίας*, 1975-1980
Ελαιογραφία σε καμβά, 195 x 114 εκ.
Βουλή των Ελλήνων, Συλλογή Έργων Τέχνης

Eleni Stathopoulou, *The Great Victory of Democracy*, 1975-1980
Oil on canvas, 195 x 114 cm
Hellenic Parliament, Art Collection

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – INDICATIVE BIBLIOGRAPHY

Αλιβιζάτος, Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, 3η έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, 1995.

Αλιβιζάτος, Ν. – Ανθόπουλος, Χ. – Βενιζέλος, Ε., *Το Σύνταγμα εν εξελίξει*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019.

Ανθόπουλος, Χ., *Νέες διαστάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2001.

Αντωνίου, Δ., *Περίγραμμα της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-2017. Οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη, 2018.

Αρβανιτόπουλος, Κ. (επιμ.), *Καραμανλής. Η πολιτική ως δημιουργία*, Αθήνα, Εκδόσεις Ευρασία, 2023.

Βακάκη, Α., «Η προστασία του περιβάλλοντος κατά την ΕΣΔΑ και την ΑΣΔΑ» (ηλεκτρονική έκδοση), *Νόμος και Φύση*, nomosphysis.org.gr

Βαμβάκας, Β. – Παναγιωτόπουλος, Π. (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80: Κοινωνικό, Πολιτικό και Πολιτισμικό Λεξικό*, Αθήνα, Το Πέρασμα, 2010.

Barak, A., *Human Dignity. The constitutional value and the constitutional right*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

Βενιζέλος, Ε., *Το Ελληνικό Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, τ. 1: Άρθρα 1-25, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2025.

Βενιζέλος, Ε., *Μικρή εισαγωγή στο Σύνταγμα και στο Συνταγματικό Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Βενιζέλος, Ε., *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021.

Βλακόπουλος, Σπ., *Το έθνος στο Σύνταγμα του 1975: Οι σύγχρονες λειτουργίες μιας παραδοσιακής έννοιας*, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2025.

Βλακόπουλος, Σπ. – Κοντιάδης, Ξ., *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2025.

Βλακόπουλος, Σπ. – Χατζηβασιλείου, Ευ., *Διλήμματα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας, 20ός αι. Ένας ιστορικός γράφει για το Σύνταγμα και ένας συνταγματολόγος για την ιστορία*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2018.

Βλακόπουλος, Σπ. (επιμ.), *Θεμελιώδη δικαιώματα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.

Γεωργιάδου, Β. – Κουλούρη, Χρ. (επιμ.), *Μεταπολίτευση 1974. Οι προκλήσεις της μετάβασης*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2024.

Δαγτόγλου, Π., *Συνταγματικό δίκαιο. Ατομικά δικαιώματα*, 4η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012.

Δουζinas, Κ., *Νόμος και αισθητική*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005.

«*Η Δημοκρατία δικαίω ουδέποτε κατελύθη*»: 40 χρόνια από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2014.

Η Καμπύλη της Μεταπολίτευσης, 1974-2024. Ένα Συνέδριο του Κύκλου Ιδεών, συλλογικό έργο, Αθήνα, Επίκεντρο, 2024.

«Η νομικοπολιτική σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986», αφιερωματικό τεύχος του περιοδικού *Δίκαιο και Πολιτική*, 14-15 (1986).

Ηλιοπούλου-Στράγγα, Τ., *Γενική θεωρία θεμελιωδών δικαιωμάτων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018.

Καλλιβρετάκης, Λ., *Δικτατορία και Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Ελληνικές Εκδόσεις, 2017.

Καραμάνου, Α., *Η Ευρώπη και τα δικαιώματα των γυναικών. Ο εξευρωπαϊσμός σε Ελλάδα και Τουρκία: Συγκριτική ανάλυση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2015.

Καραμανωλάκης, Β. – Νικολακόπουλος, Η. – Σακελλαρόπουλος, Τ. (επιμ.), *Η Μεταπολίτευση '74-'75. Στιγμές μίας μεταβίβασης*, συλλογικό έργο, Αθήνα, Ελληνικές Εκδόσεις, 2016.

Καραφύλλης Α., *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στο ελληνικό κράτος*, Αθήνα, Εκδόσεις Τζόλα, 2023.

Κασιμάτης, Γ., *Οι βάσεις ερμηνείας του Δικαίου και του Συντάγματος*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022.

Κασιμάτης, Γ. *Η Μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975*, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2005.

Κτρομπλίδης, Π., *Νεότερη Πολιτική Θεωρία. Θεωρίες της Ελευθερίας*, 7η έκδ., Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.

Κτρομπλίδης, Π., *Το όραμα της Ελευθερίας στην ελληνική κοινωνία. Από την πολιτική σκέψη στην πολιτική πράξη*, Καλλιγράφος, Αθήνα, 2022.

Κιτρομυλίδης, Π., *Πολιτική Επιστήμη. Οι περιπέτειες μιας ιδέας*, Αθήνα, Πόλις, 2013.

Κοντιάδης, Ξ., *Δώδεκα μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2023.

Κοντιάδης, Ξ. - Σπυρόπουλος, Φ. - Τσουκαλάς, Κ. (επιμ.), *Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης. Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ. Τσάτσου*, Αθήνα, Σαββάλας, 2012.

Κυριτσάκη, Ι., *Το δικαίωμα στο περιβάλλον*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2010.

Κωστής, Κ. - Ριζάς, Σ. (επιμ.), *Ιστορίες της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2024.

Μάνεσης, Α., *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, ΙΙ, 1980-2000*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007.

Μάνεσης, Α., *Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, Ι*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1980.

Μάνεσης, Α., *Ατομικές ελευθερίες: Πανεπιστημιακές παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1979.

Μανιτάκης, Α., «Η προστασία της ζωής ως συνταγματικής αξίας (και ολίγα τινά περί των συνταγματικών αξιών και των αβέβαιων σχέσεων Δικαίου και Ηθικής)», *Εφημερίδα Δημοσίου Δικαίου*, 3 (2020), 250-262.

Μαντζούφας, Π. «Από την Δικτατορία στην Μεταπολίτευση. Θεσμική τομή κι εμπέδωση των δημοκρατικών και φιλελεύθερων θεσμών» (ηλεκτρονική έκδοση), Όμιλος «Αριστόβουλος Μάνεσης», constitutionalism.gr

Μαυριάς, Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, 6η έκδοση, Αθήνα, Π.Ν. Σάκκουλας, 2021.

Μαυριάς, Κ., «Το άρθρο 28, η ερμηνευτική δήλωση υπ' αυτό, και η "ευρωπαϊκή ολοκλήρωση"», *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, 6 (2021), 752-756.

Μαυριάς, Κ., *Ιστορία των πολιτικών ιδεών από την ελληνική αρχαιότητα έως τον Ρουσσώ*, Αθήνα, Π.Ν. Σάκκουλας, 2014.

Μαυριάς, Κ., *Το Συνταγματικό Δικαίωμα Ιδιωτικού Βίου*, Αθήνα-Κομοτηνή, Έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1982.

Μέλισσας, Δ., «Από τις αστικές χρήσεις με τον πολεοδόμο, στις χρήσεις γης της Natura 2000 με τον περιβαλλοντολόγο;» (ηλεκτρονική έκδοση), *Νόμος και Φύση*, nomosphysis.org.gr

Μήτρου, Λ. - Μανιάτης, Γ., *Η προστασία των γενετικών δεδομένων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008.

Μήτρου, Λ. - Παπαχρίστου, Θ. - Βιδάλης, Τ., *Το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα 2006.

Νάσκου-Περράκη, Π., *Δικαιώματα του ανθρώπου. Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία*, 3η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022.

Νάσκου-Περράκη, Π. - Τζιβάρης, Ι., *Το δικαίωμα στην εκπαίδευση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021.

Νικολαΐδης, Η. (επιμ.), 1974 - *Επιτεύγματα και κρίσεις της Μεταπολίτευσης. Προκλήσεις για το μέλλον*, Αθήνα, ΔΙΑΝΕΟΣΙΣ, 2024.

Ο φεμινισμός στα χρόνια της Μεταπολίτευσης, 1974-1990: Ιδέες, συλλογικότητες, διεκδικήσεις, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2017.

Παναγιωτόπουλος, Π., *Περιπέτειες της μεσαίας τάξης: Κοινωνιολογικά χρονικά στη μεταπολιτευτική Ελλάδα*, Αθήνα, Επίκεντρο, 2021.

Παναγιωτόπουλος, Π., «Το κράτος ως τόπος συγκρότησης του κοινωνικού (για την άρση του αναγωγισμού στο έργο του Κωνσταντίνου Τσουκαλά)», στο *Εξουσία και κοινωνία. Δωρήματα στον Κωνσταντίνο Τσουκαλά* (επιμ. Μ. Κούση, Μ Σαματάς, Σ. Κονιάρδος), Αθήνα, Καστανιώτης, 2010, 302-324.

Παναγοπούλου, Φ. «Περί της αξίας της ανθρώπινης αξίας», *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, 5 (2010), 736-744.

Παπαγεωργίου, Μ., *Η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ελευθερία: Από τη σύγκρουση συμφερόντων στη Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022.

Παυλόπουλος, Π., «Η Αξία του Ανθρώπου ως θεμέλιο του Ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα του Συντάγματος. Οι θεσμικές επιπτώσεις στο πεδίο της Βιοηθικής», *Νομικές Μελέτες*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023, 342-358.

Παυλόπουλος, Π. «Ο Ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας του Συντάγματος κατά το άρθρο 2 παρ. 1 και η πολυπρισματική σημασία του στην εποχή μιας επώδυνης κοινωνικής και οικονομικής κρίσης» (ηλεκτρονική έκδοση), Όμιλος «Αριστόβουλος Μάνεσης», constitutionalism.gr

Σακελλαροπούλου, Κ., «Περιβαλλοντικό Σύνταγμα και ΣτΕ στα χρόνια της κρίσης» (ηλεκτρονική έκδοση), *Νόμος και Φύση*, nomosphysis.org.gr

Σιούτη, Γ., *Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*, 4η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022.

Σκοτεινή Επταετία. 1967-1974: Η δικτατορία των συνταγματαρχών, Κατάλογος Έκθεσης, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2014.

Σκουρής, Β., *Σύνταγμα και Ηθική*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2024.

Soriano, V.-F., «Facing the Greek junta: the European Community, the Council of Europe and the rise of human-rights politics in Europe», *European Review of History: Revue Européenne d'Histoire*, 24/3 (2017), 358-376.

Σούρλας, Π. (επιμ.), *Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας*, Πρακτικά συνεδρίου, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2016.

Σπυρόπουλος, Φ. - Κοντιάδης, Ξ. - Γεραπετρίτης, Γ. (επιμ.), *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017.

Σταθόπουλος, Μ., «Μορφή του Πολιτεύματος και αναθεώρηση του Συντάγματος. Ρυθμίσεις άξίες της ρήτρας αιωνιότητας» (ηλεκτρονική έκδοση), Όμιλος «Αριστόβουλος Μάνεσης», constitutionalism.gr

Στελακάτος-Λοβέρδος Μ. Κ., «Η "ελληνική υπόθεση" στο Συμβούλιο της Ευρώπης: Η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα μετά την 21η Απριλίου 1967 ως αντικείμενο διεθνούς διαφοράς, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 14 (1999), 117-139.

Στεργίου, Α., *Κοινωνικά δικαιώματα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Στεργίου, Α., «Η κοινωνική ασφάλιση ως ανθρώπινο δικαίωμα», *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου*, 4 (2001), 849-850.

Στρατηλάτης, Κ., *Συντάσσοντας το δικαίωμα στη δημόσια ηλεκτρονική επικοινωνία: Μαζική επικοινωνία, ελευθερία και δημοκρατία στην πληροφοριακή εποχή*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2006.

«Σύνταγμα: Ερμηνεία κατ' άρθρο» (ηλεκτρονική έκδοση), στο Syntagma Watch - Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου-Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, syntagmawatch.gr

Συρίγος, Α. - Χατζηβασιλείου, Ευ., *Μεταπολίτευση 1974-1975. 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2024.

Τζανίμης, Α., «Τα ελληνικά συντάγματα και η εκπαίδευση», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 28 (1976), 350-362.

Τζόβας, Δ., *Η Ελλάδα από την χούντα στην κρίση. Η κουλτούρα της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Gutenberg, 2022.

Τιμητικός Τόμος για τον Προκόπιο Παυλόπουλο, συλλογικό έργο, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2024.

ΤΟΜΗ '74. Από τη Δικτατορία στη Δημοκρατία, Κατάλογος Έκθεσης, επιμέλεια έκδοσης Στ. Ζουμπολάκης, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, 2024.

Το Σύνταγμα εν εξελίξει. Τιμητικός Τόμος για τον Αντώνη Μανιτάκη, συλλογικό έργο, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019.

Τσάκνη, Γ. *Κοινωνικό κράτος δικαίου, δικαιώματα των ΑμεΑ και ευθύνη του εργοθεραπευτή*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2025.

Τσάτσος, Δ. - Βενιζέλος, Ευ. - Κοντιάδης, Ξ. (επιμ.), *Το Νέο Σύνταγμα. Πρακτικά συνεδρίου για το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986/2001*, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου-Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2001.

Τσεβρένης, Β., *Ανθρώπινη αξιοπρέπεια: Η λειτουργική αξιοποίηση της ρυθμιστικής της εμβέλειας στο νομικό συλλογισμό*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012.

Τσιλιώτης, Χ., «Η επίλυση της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω του κρατικού καθήκοντος προστασίας τους», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 67 (2016), 9-13.

Φραγκουδάκη, Α., «Γλωσσική μεταρρύθμιση, γλώσσα και εξουσία», *Ο Πολίτης*, 2 (1976), 29-32.

Χατζηβασιλείου, Β., *Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομα και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία, 1974-2017*, Αθήνα, Πόλις, 2018.

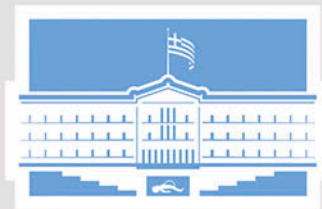
Χρυσόγονος, Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, 5η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.

Χρυσόγονος, Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022.

Ψαλλίδας, Γρ. (επιμ.), *Οι εκλογές του 1946: Σταθμός στην πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2008.

Ψαλλίδας, Γρ. - Νικολακόπουλος, Η. - Ρήγος, Α. (επιμ.), *Ο εμφύλιος πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002.

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ «ΤΟ ΔΙΚΟ ΜΑΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑ 1975-2025» ΣΕ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΜΗΛΑΚΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΜΟΥΖΟΥΡΑΚΗ, ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ PF PANEL, ΣΧΕΔΙΑΣΤΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΣΕ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΓΓΛΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΖΕΥΓΩΛΗ, ΜΕ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΔΙΟ. ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΕ ΧΑΡΤΙ VELVET 150 ΓΡΑΜΜΑΡΙΩΝ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2025 ΣΕ 2.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ